

PL ISSN 0035-9599

POLSKIE TOWARZYSTWO FILOZOFICZNE
UNIwersytet MIKOŁAJA KOPERNIKA

RUCH FILOZOFICZNY

KWARTALNIK

z a ł o ż o n y p r z e z

KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO

TOM LXIII
NUMER 2

Andrzej Kucner – Prof. dr hab. Witold Tulibacki. Ryszard Kleszcz – Jubileusz sześćdziesięciolecia Profesora Grzegorza Malinowskiego. Leszek Kusak – Dwie Konferencje w Krakowie. Małgorzata Kwietniewska – Sprawozdanie z Konferencji Sartrowskiej zorganizowanej przez Koło Naukowe Filozofów Uniwersytetu Łódzkiego. Agnieszka Skrobas, Anna Brzozowska – Wielcy Nauczyciele Filozofii Władysław Tatarkiewicz i Tadeusz Kotarbiński w 120 rocznicę urodzin. – Odczyty i wykłady. – Recenzje i sprawozdania. – Z życia PTF. – Przegląd czasopism (W. Mincer). – Zapiski bibliograficzne (W. Mincer). – Wiadomości bieżące.

TORUŃ 2006

SPIS RZECZY

Andrzej Kucner – Prof. dr hab. Witold Tulibacki (ur. 20 XII 1945 r. w Skwierzynie – zm. 13 I 2006 r. w Olsztynie)	169
Ryszard Kleszcz – Jubileusz sześćdziesięciolecia Profesora Grzegorza Malinowskiego	173
Leszek Kusak – Dwie konferencje w Krakowie	179
Małgorzata Kwietniwska – Sprawozdanie z Konferencji Sartrowskiej zorganizowanej przez Koło Naukowe Filozofów Uniwersytetu Łódzkiego	183
Agnieszka Skrobas, Anna Brzozowska – Wielcy Nauczyciele Filozofii Władysław Tatarkiewicz i Tadeusz Kotarbiński w 120 rocznicę urodzin	193
Odczyty i wykłady	199
Leszek Kusak – Naturalistyczne koncepcje człowieka w świetle krytyki Maxa Schelera	199
Józef Piórczyński – <i>Salto mortale</i> jako koniec filozofii	211
Piotr Michalski – Koncepcja „istnienia rzeczy w Bogu” George’a Berkeleya	221
Bogumiła Truchlińska – Krzysztof Jarosław Brozi (1952–1996) – filozof i antropolog kultury	229
Marcin Tkaczyk – Próba formalizacji wnioskowania zawartego w II rozdziale <i>Proslogionu</i> Anzelma z Canterbury	237
Recenzje i sprawozdania	249
Jörg Disse – Metafizyka. Od Platona do Hegla (Leszek Kusak)	253
Józef Bremer – Jak to jest być świadomym. Analityczne teorie umysłu a problem neuronalnych podstaw świadomości (Ewa Czesna)	117
Z życia PTF	261
Sprawozdania i plany działalności w 2005 roku	261
Przegląd czasopism (Wiesław Mincer)	305
Zapiski bibliograficzne (Wiesław Mincer)	309
a) Prace publikowane w Polsce, s. 309, b) Piśmiennictwo obce, s. 324	
Wiadomości bieżące	333
Wiadomości wydawnicze: Publikacje jednostkowe, s. 333, Publikacje zbiorowe, s. 334, Wydawnictwa ciągłe, s. 335, Czasopisma, s. 337, Zjazdy i konferencje, s. 340, Nekrologia, s. 341	

PL ISSN 0035-9599

POLSKIE TOWARZYSTWO FILOZOFICZNE
UNIwersytet MIKOŁAJA KOPERNIKA

RUCH FILOZOFICZNY

KWARTALNIK

z a ł o ż o n y p r z e z

KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO

TOM LXIII
NUMER 2

TORUŃ 2006

Komitet Redakcyjny
ZARZĄD POLSKIEGO TOWARZYSTWA FILOZOFICZNEGO
DYREKCJA INSTYTUTU FILOZOFII UMK

Redaktor

Leon Gumański

Zastępca Redaktora

Ryszard Wiśniewski

Sekretarz Redakcji

Marcin T. Zdrenka

Korespondenci

Zbigniew Drozdowicz (Poznań), *Czesław Głombik* (Katowice),
Lech Grudziński (Gdańsk), *Ryszard Kleszcz* (Łódź), *Wojciech Krysztofiak* (Szczecin),
Leszek Kusak (Kraków), *Maciej Manikowski* (Wrocław), *Adam Olech* (Częstochowa)
Marek Rembierz (Cieszyn), *Piotr Teodorczuk* (Warszawa),
Bogumiła Truchlińska (Lublin), Witold Tulibacki (Olsztyn), *Andrzej Kucner* (Olsztyn)

Adres Redakcji

Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Instytut Filozofii
87-100 Toruń, ul. Fosa Staromiejska 1a

Printed in Poland

© Copyright by Redakcja „Ruchu Filozoficznego”
Toruń 2006

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA

ul. Gagarina 39, 87-100 Toruń
tel. (0 56) 611 42 95, fax 611 47 05
dwyd@uni.torun.pl

DYSTRYBUCJA: Biuro Promocji, ul. Reja 25, 87-100 Toruń
tel./fax (0 56) 611 42 38
books@umk.pl

www.wydawnictwo.uni.torun.pl

Wydanie I. Ark. druk. 12. Nakład 600 egz.
Skład: COBAMA, tel. (0 56) 648 31 31
Druk: Zakład Poligrafii UMK

Andrzej Kucner

Prof. dr hab. Witold Tulibacki

ur. 20 XII 1945 r. w Skwierzynie – zm. 13 I 2006 r. w Olsztynie

Odszedł nagle, w pełni sił twórczych. Filozof, etyk, nauczyciel, wychowawca, poeta, ratownik wodny, opiekun spolegliwy. Od ponad trzydziestu pięciu lat jego losy były trwale splecione z olsztyńskimi uczelniami i miejscowym środowiskiem filozoficznym.

W 1969 roku ukończył Wydział Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego. Podczas studiów filozoficznych zetknął się z elitą polskiej dwudziestowiecznej filozofii, etyki i socjologii, m.in. z Tadeuszem Kotarbińskim, Marią Ossowską czy Henrykiem Jankowskim. Ten ostatni był także promotorem jego pracy magisterskiej.

Po zakończeniu studiów karierę zawodową oraz działalność społeczną i kulturalną Witold Tulibacki związał z Olsztynem. Początkowo jako asystent uczył w Wyższej Szkole Rolniczej, a następnie w Akademii Rolniczo-Technicznej, od powstania zaś w 1999 roku – w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim. Regularnie współpracował także z Instytutem Nauk Filozoficzno-Społecznych istniejącej wcześniej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie.

W tutejszych uczelniach przeszedł wszystkie szczeble kariery akademickiej od asystenta do profesora. Pracę doktorską, zatytułowaną *Poglądy etyczne T. Kotarbińskiego*, obronił w 1981 roku na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jej promotorem był Stanisław Soldenhoff. Kolokwium habilitacyjne, na podstawie pracy *Etyka i naturalizm. Problem naukowego kontekstu etyki*, odbyło się w tej samej uczelni w 2000 roku. Recenzentami rozprawy Witolda Tulibackiego byli J. Lipiec, H. Promieńska oraz W. Tyburski.

Po powstaniu Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego prof. Witold Tulibacki zaangażował się w integrację olsztyńskiego środowiska filozoficznego oraz prace nad stworzeniem samodzielnego Instytutu Filozofii. Rezultatem tego stało się m.in. otwarcie na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim autonomicznego kierunku studiów filozoficznych. W latach 2001–2005 prof. Tulibacki pełnił obowiązki zastępcy dyrektora do spraw naukowych Instytutu Filozofii UWM.

Zainteresowania badawcze prof. Witolda Tulibackiego obejmowały szerokie spektrum zagadnień z dziedziny antropologii filozoficznej, aksjologii, filozofii moralnej, metaetyki, bioetyki oraz filozofii społecznej. Na dorobek naukowy profesora składa się blisko trzysta rozmaitych publikacji polsko- i obcoję-

zycznych. Wśród ważniejszych prac warto wymienić: *Mały słownik filozoficzny* (współautor, 1989), *Etyka i nauki biologiczne* (1994), *Etyka i naturalizm. Problem naukowego kontekstu etyki* (1998), *O literaturze i filozofii. Problemy, twórcy, dzieła* (współautor, 1999). Prof. Tulibacki był także redaktorem i współautorem prac: *Z dziejów myśli filozoficznej* (cz. I–III, 1992–1998), *Człowiek wobec świata* (1996), *Człowiek i pustka. Problemy wakuumologii* (2000), *Krzywdą. Problemy teoretyczne i zagadnienia praktyki* (2003), *Świat człowieka w perspektywie wiedzy humanistycznej (Józef Rusiecki – pro memoria)*, 2005.

Profesor Tulibacki aktywnie uczestniczył w życiu olsztyńskiego środowiska filozoficznego, naukowego i literackiego. Był m.in. współzałożycielem i członkiem komitetu redakcyjnego czasopisma „Humanistyka i Przyrodoznawstwo”, wydawanego regularnie od początku lat dziewięćdziesiątych w ówczesnej ART, a obecnie w UWM oraz założycielem i redaktorem kwartalnika „Szkice Humanistyczne”, periodyku naukowego Olsztyńskiej Szkoły Wyższej im. Józefa Rusieckiego. Przez ostatnie pięć lat piastował także funkcję rektora tej uczelni.

Profesor Tulibacki na początku lat dziewięćdziesiątych był członkiem grupy tworzącej olsztyński oddział Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Do 2001 roku pełnił również funkcję sekretarza oddziału. Współpracował także z „Ruchem Filozoficznym” jako jego korespondent. Rezultatem jego talentów organizacyjnych były dwie konferencje naukowe: *Człowiek wobec świata* (Olsztyn 1995) oraz *Człowiek i pustka* (Olsztyn 1998). Przez wiele lat prof. Tulibacki angażował się w prace Komisji Bioetycznej przy Okręgowej Komisji Lekarskiej. Dał się poznać nie tylko jako filozof, skuteczny organizator i społecznik, lecz również jako autor poezji przesyconej intelektualizmem i humanizmem oraz głębokim namysłem nad losem człowieka. Rezultatem jego wieloletnich prób poetyckich były cztery tomiki wierszy. Po śmierci profesora nakładem Olsztyńskiej Szkoły Wyższej ukazał się ostatni zbiorek poezji, zatytułowany *Wiersze po wierszach*.

W bezpośrednich kontaktach profesor Tulibacki ujmował niezwykłą bezpośredniością, otwartością, szczerością, autentycznością, wewnętrznym ciepłem i nieprzeciętnym optymizmem. Z ogromną łatwością zdobywał zaufanie otoczenia. W obcowaniu zazwyczaj inspirował i wzbudzał ciekawość drugich. Posiadał rzadką współcześnie umiejętność słuchania innych i otwierania się na ich poglądy. Łączył w sobie ludzką wrażliwość i dystans do otaczającego nas świata.

Na olsztyńskim Cmentarzu Komunalnym profesora pożegnała najbliższa rodzina, przyjaciele, znajomi, współpracownicy z Instytutu Filozofii, władze UWM i OSW, studenci, przedstawiciele środowisk akademickich z całej Polski i licznie zgromadzeni mieszkańcy miasta.

Summary

Witold Tulibacki was Professor of Philosophy at University of Warmia and Mazury (UWM), Olsztyn. He was born in Skwierzyzna on December 20-th 1945. He

studied philosophy at the Warsaw University. In 1969, he began teaching at Agricultural and Technical University, Olsztyn. He received his Ph. D. in 1981 from the Nicolaus Copernicus University (NCU), Toruń. His doctor dissertation was entitled *Ethics of T. Kotarbiński*. In 1999, he started to work at UWM. In 2000, he obtained his habilitation degree on the basis of a dissertation entitled *Ethics and naturalism. Problem of scientific context of ethics*. His main specialities were philosophical anthropology, axiology, moral philosophy, metaethics, bioethics and social philosophy. He was the author of a few books and numerous articles, which have appeared in polish and foreign philosophical journals. He was also co-editor of two philosophical journals: *Humanistyka i Przyrodoznawstwo (Humanities and Natural Sciences)* and *Szkice Humanistyczne (Humanistic Studies)*. Professor Witold Tulibacki was died on January 13-th 2006 in Olsztyn.

List of his main works:

Dictionary of philosophy (1989, co-author)

Ethics and natural sciences (1994)

Man and world (1996, co-author, editor)

Ethics and naturalism. Problem of scientific context of ethics (1998)

Literature and philosophy. Problems, authors, works (1999, co-author)

Man and emptiness. Problem of vakuumology (2000, co-author, editor)

Harm. Problems of theory and practice (2003, co-author, editor).

Ryszard Kleszcz

Jubileusz sześćdziesięciolecia Profesora Grzegorza Malinowskiego

Profesor dr hab. Grzegorz Marian Malinowski jest znanym w kraju i poza granicami Polski logikiem, kierującym od kilkunastu już lat (od 1991) Katedrą Logiki i Metodologii Nauk Uniwersytetu Łódzkiego. Urodził się 2 lutego 1945 roku w Łodzi, tak więc w roku 2005 obchodził sześćdziesiąte urodziny. W mieście swego urodzenia ukończył szkołę podstawową i średnią oraz odbywał studia matematyczne na ówczesnym Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Łódzkiego. Pracę magisterską (obrona 1968) pisał pod kierunkiem znanego matematyka profesora Zygmunta Charzyńskiego. Po krótkim okresie pracy w jednym z ośrodków badawczych zatrudniony został (1969) w Katedrze Logiki i Metodologii Nauk UŁ, która kierowana była wówczas przez docenta Jana Gregorowicza. W początkach lat siedemdziesiątych Grzegorz Malinowski nawiązał współpracę z Prof. Ryszardem Wójcickim, który kierował wówczas Zakładem Logiki Instytutu Filozofii i Socjologii PAN. Prof. R. Wójcicki był też promotorem Jego rozprawy doktorskiej (*Logiki Łukasiewicza i ich interpretacja algebraiczna*) obronionej w IFiS PAN w 1973 roku. Wówczas też ukształtowała się najbliższa Jubilatowi problematyka badawcza, która objęła logiki wielowartościowe Łukasiewicza, w szczególności zaś: dualne odpowiedniki n-wartościowych logik Łukasiewicza, matrycową charakterystykę tych logik, czy też zagadnienie stopni maksymalności dualnych odpowiedników logik wielowartościowych Łukasiewicza. W roku 1979 przedstawił On w IFiS PAN rozprawę habilitacyjną *Topics in the Theory of Strengthenings of Sentential Calculi*. Stopień doktora habilitowanego otrzymał w roku 1980, tytuł profesora zaś w roku 1992. Rok wcześniej Grzegorz Malinowski został kierownikiem Katedry Logiki i Metodologii Nauk UŁ. Praca organizatorska i dydaktyczna były zawsze ważnym dopełnieniem aktywności naukowej Jubilata. W latach 1984–1987 był prodziekanem Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego, w okresie 1993–1996 zaś pełnił funkcję prorektora UŁ ds. Współpracy z Zagranicą. Począwszy od jesieni 2005 Prof. G. Malinowski sprawuje funkcję dyrektora Instytutu Filozofii UŁ.

W dorobku naukowym profesora Grzegorza Malinowskiego znajdujemy monografie, podręczniki oraz ponad siedemdziesiąt artykułów nauko-

wych¹. Wśród monografii należy wymienić: *Logiki wielowartościowe* (PWN Warszawa, 1990 oraz *Many – valued Logics*, Clarendon Press, Oxford, 1993). Wartym wymienienia podręcznikiem jest książka *Elements of logic*, wydana w Brukseli w roku 1990. Pozycja ta posiada także swą wersję francuskojęzyczną. Artykuły autorstwa Jubilata publikowane były z reguły w językach obcych, w zdecydowanej większości – co naturalne dla logika – w angielskim, choć także po francusku, hiszpańsku i ukraińsku. Znajdujemy jego publikacje w takich znanych czasopismach, jak: *Studia Logica*, *Erkenntnis*, *Logique et Analyse* czy wreszcie *Notre Dame Journal of Formal Logic*. Poza tym publikował on m.in. w takich pismach, jak: *Agora*, *Bulletin of the Section of Logic*, *Cahiers d'epistemologie*, *Reports of Mathematical Logic*, *Ruch Filozoficzny*, czy też *Studies In Logic, Grammar and Rhetoric*. Znaczny jest także edytorski dorobek Jubilata. Był on m.in. współredaktorem angielskojęzycznej wersji prac zebranych Jana Łukasiewicza (Ossolineum 1977) oraz współredaktorem wydanej przez Kluwera pozycji *Formal Methods in the Methodology of Empirical Sciences* (Kluwer, Dordrecht 1977). Od wielu lat jest związany ze „Studia Logica”. Był redaktorem, zastępcą redaktora naczelnego oraz członkiem komitetu redakcyjnego pisma. Obecnie wchodzi w skład Rady Redakcyjnej „Studia Logica”. Jest także redaktorem kwartalnika „Bulletin of the Section of Logic”, jednym z trzech wydawców „Logica Trianguli”. Od kilku lat kieruje, jako redaktor naczelny, wydawanym przez łódzkie środowisko filozoficzne, pismem „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Philosophica”.

Do dorobku Jubilata trzeba zaliczyć także jego wkład w kształtowanie charakteru badawczego Katedry Logiki i Metodologii Nauk. Katedra ta jest stosunkowo dużą placówką, zatrudniającą obecnie dwanaście osób, w tym czterech pracowników samodzielnych (poza Jubilate są to: Marek Nowak, Ryszard Kleszcz, Marek Rosiak). Składa się ona obecnie z dwu zakładów: Zakładu Logiki Filozoficznej (kierownik G. Malinowski) i Zakładu Metodologii Ogólnej (kierownik Ryszard Kleszcz). Warta podkreślenia jest otwartość Jubilata na różnorodność problematyki badawczej podejmowanej przez pracowników katedry. Choć sam Jubilat uważany być może za uczonego zajmującego się logiką formalną i logiką filozoficzną, to problematyka badawcza kierowanej przezeń placówki obejmuje także: filozofię analityczną, filozofię języka, metodologię nauk, ontologię. Prace realizowane w katedrze i prowadzone zajęcia dydaktyczne dotyczą także innej jeszcze problematyki: epistemologii, erystyki, czy filozofii religii. Jest to możliwe, gdyż placówka gromadzi ludzi o zróżnicowanym wykształceniu tak filozoficznym, jak i pozafilozoficznym². Warto wskazać, że Ju-

¹ Pełny wykaz prac Prof. Grzegorza Malinowskiego znajdujemy w jubileuszowym wydawnictwie. Por. *Wokół logiki i filozofii. Księga jubileuszowa z okazji 60. urodzin Profesora Grzegorza Malinowskiego*, red. J. Kaczmarek, R. Kleszcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2005, s. 8–13.

² W większości wypadków jest to zresztą wykształcenie podwójne pozafilozoficzne i filozoficzne zarazem.

bilat był promotorem ośmiu doktoratów, w tym opiekunem prac większości obecnych pracowników Katedry Logiki i Metodologii Nauk.

Choć data urodzin Jubilata wskazuje na luty, jako na miesiąc jubileuszu, to uroczystości z nim związane odbyć się mogły dopiero w grudniu. Było to spowodowane opóźnieniami w wydaniu zadedykowanej prof. G. Malinowskiemu Księgi Jubileuszowej. Wydawnictwo to (*Wokół logiki i filozofii. Księga jubileuszowa z okazji 60. urodzin Profesora Grzegorza Malinowskiego*, red. J. Kaczmarek, R. Kleszcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2005, stron 236) zawiera prace kolegów, współpracowników i uczniów Prof. Malinowskiego. Na książkę składają się: *Słowo o Jubilacie* (autor J. Kaczmarek), wykaz Jego publikacji i lista doktorantów oraz część artykułowa. Ta ostatnia zawiera czternaście artykułów zgrupowanych w czterech częściach: część pierwsza *Z historii Katedry Logiki Uniwersytetu Łódzkiego* (R. Kleszcz); część druga *Logika i jej zastosowania* (J. Ciuciura, A. Indrzejczak, W. Marciszewski, K. Trzęsicki); część trzecia *Filozofia formalna i filozofia języka* (B. Wolniwicz, J. Woleński, P. Łukowski, J. Kaczmarek, J. Maciaszek, A. Nowaczyk), część czwarta *Poznanie i rzeczywistość* (B. Tuchańska, R. Panasiuk, M. Rosiak). Zróżnicowana problematyka książki i bogactwo podejmowanej w niej problematyki wymagają oczywiście osobnego omówienia.

Uroczyste wręczenie Księgi Jubilatowi odbyło się 15 grudnia 2005 w reprezentacyjnej siedzibie rektora Uniwersytetu Łódzkiego, jaką jest pałacyk Biedermanna. Uroczystość ta zgromadziła Jego Magnificencję Rektora Uniwersytetu Łódzkiego Prof. dr. hab. Wiesława Pusia, Dziekana Wydziału Filozoficzno-Historycznego UŁ Prof. dr. hab. Stefana Pytłasa, zaprzyjaźnionego z Instytutem Filozofii UŁ, a sprawującego obecnie funkcję Dyrektora Instytutu Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego, Prof. dr. hab. Jacka J. Jadackiego, kolegów i współpracowników z Katedry Logiki i Metodologii Nauk oraz Instytutu Filozofii UŁ. Obecne na uroczystości były także matka i żona Jubilata. Samo spotkanie jubileuszowe, choć nie pozbawione momentów podniosłych, było jednak, przede wszystkim, zgromadzeniem ludzi sobie bliskich. Obok prezentacji sylwetki Jubilata, czy głosu Jego Magnificencji Rektora, który uwydatnił zasługi prof. G. Malinowskiego dla całego środowiska Uniwersytetu Łódzkiego, pojawiły się także akcenty nieco lżejsze. Elementy takie znaleźć było można w niektórych wystąpieniach, jak choćby w głosie Prof. Adama Nowaczyka, przede wszystkim jednak wyrazem tego była wierszowana apologia logiki autorstwa Prof. Józefa Piórczyńskiego. Nie zabrakło też wruszających głosów osób Jubilatowi najbliższych. Część oficjalna miała swe uwieńczenie w spotkaniu towarzyskim, w ramach którego możliwa była bardzo swobodna, choć niekiedy dotycząca spraw ważkich, wymiana poglądów. To zaś, że całe spotkanie odbywało się w wysmakowanych wnętrzach pałacyku Biedermanna, dobrze współbrzmiało z pozanaukowymi zainteresowaniami Prof. Malinowskiego, który nie tylko posiada wykształcenie muzyczne, lecz jest także koneserem muzyki klasycznej i jazzowej.

Summary

A report of the jubilee celebrations dedicated to Grzegorz Malinowski, professor and managing director of the Institute of Philosophy at the University of Łódź, with a short curriculum vitae.

Leszek Kusak

Dwie konferencje w Krakowie

1. Wyzysk ekonomiczny w ujęciu interdyscyplinarnym

Katedra Filozofii Akademii Ekonomicznej w Krakowie zorganizowała w listopadzie 2005 roku dwudniową konferencję naukową na temat „Wyzysk ekonomiczny – współcześnie”. Było to już szóste spotkanie poświęcone zagadnieniom szeroko rozumianej etyki biznesu, jakie zostało przygotowane w ciągu ostatnich dziesięciu lat przez zespół pod kierownictwem prof. Adama Węgrzeckiego. Tym razem konferencja miała charakter interdyscyplinarny. Udział w niej wzięli nie tylko filozofowie, lecz także socjologowie, ekonomiści i prawnicy.

W pierwszym dniu (czwartek, 18 XI) wysłuchano następujących wystąpień: prof. dr hab. Jacek Sójka (Poznań), *Zysk i wyzysk. Etyka biznesu czy etyka współczucia*; prof. dr hab. Aniela Dylus (Warszawa), *Przeciwdziałanie dyskryminacji w życiu gospodarczym. Kwestie sporne*; prof. dr hab. Bożena Klimczak (Wrocław), *Spoleczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa jako koncepcja łagodzenia struktur wyzysku*; prof. dr hab. Adam Węgrzecki (Kraków), *Człowiek wyzyskiwany. Portret antropologiczny*; prof. dr hab. Anna Lewicka-Strzałecka (Warszawa), *Sweatshops, czynnik rozwoju ekonomicznego czy instrument wyzysku?*; prof. dr hab. Bogusława Gnela (Kraków), *Problem lichwy w polskim prawie gospodarczym*; prof. dr hab. Jan Jacek Sztaudynger (Łódź), *Wpływ zróżnicowania dochodów i bezrobocia na wzrost gospodarczy – analiza ekonometryczna*; dr Wojciech Giza (Kraków), *Teoretyczne uzasadnienie istnienia wyzysku na gruncie teorii podziału*; dr Artur Pollok (Kraków), *Od wyzysku do wykluczenia społecznego. Aspekt ekonomiczny*; prof. dr hab. Anna Karwińska, dr hab. Ewa Cierniak-Szóstak (Kraków), *Spoleczno-kulturowe uwarunkowania wyzysku kobiet na rynku pracy w Polsce*; mgr Inga Mizdrak (Kraków), *Czym jest wyzysk człowieka pracy?*; dr Michał Michalski (Poznań), *Współczesne wizje człowieka i pracy ludzkiej a możliwości wyzysku*; dr Przemysław Rotengruber (Poznań), *Wyzysk jako efekt symbolicznego zawłaszczenia sfery publicznej*.

W drugim dniu swoje referaty przedstawili: prof. dr hab. Wojciech Gasparski (Warszawa), *Fizyka i inżynieria ekonomii*; prof. dr hab. Janina Filek (Kraków), *Nowe oblicze wyzysku*; prof. dr hab. Władysław Zuziak (Kraków),

Antynomia wolności i równości. Wyzysk w społeczeństwie demokratycznym; dr Leopold Zgoda (Kraków), *Problem wyzysku moralnego*; dr Wiesław Banach (Poznań), *Kulturowe uwarunkowania wyzysku gospodarczego*; prof. dr hab. Barbara Pogonowska (Poznań), *Legitymizacja wyzysku w skali globalnej*; prof. dr hab. Kazimierz Sosenko (Kraków), *Wyzysk – w okowach ideologii?*.

Uczestnicy konferencji koncentrowali swoją uwagę na analizie przyczyn, skutków i możliwości przezwyciężenia różnych form wyzysku ekonomicznego. Dominowało przeświadczenie, że refleksja dotycząca tego obszaru problemowego jest niezwykle aktualna, praktycznie doniosła (ubóstwo i nierówności materialne powodują coraz bardziej widoczne wykluczenie społeczne) i zbyt rzadko podejmowana. Można wyrazić nadzieję, że spotkania poświęcone takiej właśnie tematyce będą kontynuowane w przyszłości, a dorobek krakowskiej konferencji (planuje się opublikowanie wszystkich wystąpień w formie książkowej) zostanie wykorzystany do dalszych badań nad zagadnieniem społecznych skutków funkcjonowania współczesnej gospodarki rynkowej.

2. Kondycja człowieka współczesnego

Instytut Filozofii i Socjologii Akademii Pedagogicznej w Krakowie zorganizował w dniach 23–24 listopada 2005 roku konferencję na temat: „Kondycja człowieka współczesnego: diagnozy i perspektywy”. W pierwszym dniu (środa) w godzinach przedpołudniowych w trakcie posiedzenia plenarnego swoje referaty przedstawiło pięciu prelegentów: prof. Elżbieta Paczkowska-Łagowska (Kraków, UJ), *Człowiek epoki technicznej: rozpoznania Arnolda Gehlena*; prof. Adam Węgrzecki (Kraków, AE), *Bycie sobą w świecie współczesnym*; prof. Anna Gałdowa (Kraków, UJ), *Wspólnota i separacja. Aktualność myśli Alfreda Adlera. Przyczynek do rozważań o problemach współczesnego człowieka*; prof. Zdzisława Piątek (Kraków, UJ), *Kim jest człowiek w kontekście nadprzyrodzonym i w kontekście współczesnego ewolucjonizmu*; ks. dr hab. prof. PAT Władysław Zuziak (Kraków, PAT), *W jaki sposób indywidualizm redukuje człowieka*; dr hab. prof. AP Janusz Krupiński (Kraków, AP), *Moc a łaska. Dwa ideały twórczości*.

Po południu obrady toczyły się w dwóch sekcjach. W każdej wygłoszono sześć odczytów. W sekcji pierwszej wysłuchano następujących wystąpień: prof. Władysław Stróżewski (Kraków, UJ), *Życie szczęśliwe jako wartość*; prof. Jadwiga Mizińska (Lublin, UMCS), *Ramy duchowości*; o. dr Piotr Jordan Śliwiński OFM Cap (Kraków, UJ), *Zagubiony i odnaleziony w nie-miejscu*; dr Łukasz Nysler (Wrocław, UW), *Między humanizmem a nieantropocentrycznym naturalizmem – współczesny spór o człowieka*; dr Alojzy Morzyniec (Kraków, AGH), *Kondycja człowieka w świetle perspektyw rozwojowych inżynierii genetycznej. Szanse i zagrożenia*; mgr Piotr Domeracki (Toruń, UMK), *Zgryzoty ponowoczesne*.

W sekcji drugiej odczyty wygłoszili: dr Magdalena Wołek (Katowice, UŚ), *Człowiek wobec powszechnej estetyzacji codzienności*; mgr Patrycja Szypro-

ska (Wrocław, UW_r), *Człowiek a (współ)odpowiedzialność*; mgr Tomasz Pawlak (Katowice UŚ), *O granicach umiarkowanej postawy moralnej*; dr Joanna Byrska (Kraków, PAT), *Wizerunek człowieka we współczesnym prawie w myśli Ernsta Wolfganga Böckenfördego*; ks. dr Witold Baczyński (Wrocław, PWT), *Autorytet i partnerstwo, próba pogodzenia i przywrócenia obu stanowisk, analiza postaci Jana Pawła II*; ks. dr Marek Sołtysiak (Kraków, PAT), *Między relatywizmem a absolutyzmem. Hermeneutyczna koncepcja prawdy Hansa Georga Gadamera*.

Równolegle do obrad konferencji – przez cały pierwszy dzień – odbywała się zorganizowana przez Instytut Filozofii i Socjologii sesja anglojęzyczna na temat „Ego, Self-Knowledge and Freedom”, w której udział wzięli zaproszeni z zagranicy goście.

W drugim dniu (czwartek) przed południem obrady prowadzone były również w dwóch sekcjach. Łącznie zaprezentowało się w nich dziesięciu prelegentów, którzy wygłosili następujące referaty: dr hab. prof. UJ Łukasz Trzciniński (Kraków, UJ), *Człowiek współczesny wobec konfliktu religii*; dr hab. Krzysztof Kosior (Lublin, UMCS), *Jak jest możliwa sinizacja Zachodu*; ks. dr Ryszard Kozłowski (Słupsk, PAP), *Filozofia męstwa w ujęciu P. Tillicha*; dr Wiesław Kurpiewski (Kraków, AGH), *Wielkość i słabość człowieka – buddyjska odpowiedź na zagrożenia zachodniej cywilizacji*; dr Antonina Sebesta (Kraków, AP), *Konsumpcjonizm jako wyzwanie dla etyki XXI wieku*; dr hab. prof. AP Czesława Piecuch (Kraków, AP), *Otrzymać siebie w darze*; dr Włodzimierz Heflik (Kraków, AP), *Między naturalizmem a transcendentalizmem. Koncepcja człowieka u Wittgensteina*; dr Leszek Kusak (Kraków, AE), *Obraz człowieka w filozofii Kanta i Nietzschego – próba porównania*; dr Joanna Hańderek (Kraków, UJ), *Problemy egzystencji – problemy z egzystencją*; dr Andrzej Warmiński (Kraków, AP), *Kondycja człowieka współczesnego a conditio humana*.

Po południu odbył się panel dyskusyjny na temat „Wyzwanie relatywistyczne” prowadzony przez dra Janusza Majcherka (Kraków, AP), w którym oprócz licznie zgromadzonej publiczności udział wzięli: prof. Adam Chmielewski (Wrocław, UW_r), dr Jerzy Bukowski (Kraków, AE). Tego samego dnia wieczorem odbyło się – zorganizowane pod patronatem Instytutu Filozofii i Socjologii Akademii Pedagogicznej w Krakowie – walne zebranie Stowarzyszenia Ogólnopolskiego Filozoficznych Organizacji Studenckich SOFOS. W trakcie tego spotkania wykład na temat „Funkcji edukacji filozoficznej” wygłosił prof. Adam Grobler (Opole, UO).

Konferencja zorganizowana przez działający dopiero od kilku lat Instytut została pozytywnie oceniona przez wszystkich jej uczestników. Trafnie dobrany został temat, pojawili się przedstawiciele ośrodków akademickich z całego kraju, wystąpienia (poza nielicznymi wyjątkami) stały na wysokim poziomie. Na sukces pracowało niewątpliwie wiele osób, ale szczególne uznanie należy się głównej organizatorce prof. Czesławie Piecuch (wspomaganej przez mgr Pawła Wójśa). Należy mieć nadzieję, że konferencje o takim właśnie profilu (tzn. po-

święcone problematyce antropologicznej) zostaną na stałe wpisane do planów działalności filozofów z Akademii Pedagogicznej w Krakowie.

Summary

This is a report of two philosophical conferences held in Kraków. Subjects: economic exploitation (18–19 XI 2005), the status of contemporary human being (23–24 XI 2005).

Małgorzata Kwietniewska

Sprawozdanie z Konferencji Sartrowskiej zorganizowanej przez Koło Naukowe Filozofów Uniwersytetu Łódzkiego

W dniu 1 grudnia 2005 roku w Łodzi odbyła się konferencja naukowa poświęcona osobie i twórczości filozofa francuskiego, Jean-Paula Sartre'a z okazji setnej rocznicy jego urodzin. Jej pomysłodawcami i organizatorami byli studenci filozofii UŁ, nad pracą których czuwał dr Mateusz Oleksy, opiekun koła.

Konferencji patronowali: Instytut Filozofii UŁ, Centre de Civilisation Française, Wydawnictwo Naukowe PWN oraz Fundacja Inicjatyw Kulturalnych BrikaBrak.

Obrady poprzedziła uroczystość otwarcia, która odbyła się w auli Instytutu Filozofii UŁ o godz. 12.00, poprowadzona przez studenta II roku filozofii, Marcina Bogusławskiego. W imieniu organizatorów powitał on przybyłych na tę uroczystość gości: przedstawiciele patronatów, dyrektora Instytutu Filozofii oraz prelegentów i słuchaczy.

Ze strony zaproszonych głos zabrał jako pierwszy dyrektor Instytutu Filozofii UŁ, prof. dr hab. Grzegorz Malinowski, który raz jeszcze pozdrowił zebranych, a następnie podkreślił w swoim wystąpieniu wagę inicjatyw studenckich oraz życzył wszystkim owocnych obrad.

Jako drugi wystąpił przewodniczący Fundacji BrikaBrak, Alexandre Dayet, który w zwięzłej, ale obrazowej wypowiedzi przedstawił sytuację recepcji Sartre'a we Francji za życia myśliciela (podkreślając znaczenie wydarzeń z roku 1968) oraz przypomniał, w jakich okolicznościach myśl Sartrowska przenikała do środowisk intelektualnych w Polsce w latach dziewięćdziesiątych, łącząc zgrabnie w metaforycznej figurze Sartrowskiego kelnera ważne wątki społeczno-kulturalne w dziejach Francji i Polski.

Właściwe obrady rozpoczęły się od przedstawienia biogramu J.-P. Sartre'a opracowanego przez studentów III roku historii UŁ, Agnieszkę Cichowicz oraz Adama Grosickiego. Następnie swój wykład wygłosiła prof. dr hab. Małgorzata Kowalska z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Białostockiego. Jej wystąpienie oraz następująca po nim debata zakończyły pierwszą część obrad. Po przerwie konferencja została wznowiona projekcją filmu *Sartre par lui même*. Następnie wystąpili kolejno: mgr Dawid Misztal z Instytutu Filozofii UŁ, mgr Katarzyna

Bartosik z Instytutu Filozofii Uniwersytetu Zielonogórskiego, a na końcu dr Małgorzata Kwietniewska z Instytutu Filozofii UŁ. Ze względu na lekko przekroczony czas konferencji końcowa debata miała fragmentaryczny charakter oficjalny, przenosząc się do kularów, gdzie gorące dyskusje zaświadczyły o żywotności podjętego tematu oraz jego atrakcyjności dla najnowszych badań filozoficznych.

1. Referat studentów A. Cichowicz i A. Grosickiego

Wystąpienie studentów historii UŁ było faktycznie prezentacją rozbudowanego kalendarium życia (abstrahując od twórczości) J.-P. Sartre'a z uwzględnieniem anegdot oraz mało znanych faktów dotyczących jego stosunku do bliższych mu osób (Simone de Beauvoir) oraz skrywanych często przed opinią publiczną słabości (nadużywanie substancji oszałamiających i narkotyków). Szczególnie wyeksponowane zostały wątki polityczne w jego życiu; przy okazji zwrócono uwagę na chwiejność jego przekonań ideowych, zaznaczającą się częstą zmianą pozycji politycznych, a co za tym idzie sympatyzowania – mniej lub bardziej zaangażowanego – z określonymi nurtami społecznymi, a także partiami politycznymi. Ostatecznie z dokonanej prezentacji wyłonił się portret osoby patetycznej, ale niepewnej własnych wyborów, cierpiącej – jak sam twierdził – na nerwicę pisarską, pozostającej w mocy bodźców zewnętrznych.

2. Wykład prof. Małgorzaty Kowalskiej – *Czy o Sartrze należy zapomnieć?*

We wprowadzeniu do właściwej prezentacji swojej recepcji Sartre'a prof. Kowalska postawiła problem związany z faktyczną niemożnością powiedzenia czegoś nowego o autorze, którym zajmuje się od tak dawna i którym zajmowali się tak często inni badacze. Temat wydaje się wyczerpany. Tu jednak – poprzez nawiązanie do książki Jeana Baudrillarda *Oublier Foucault* – otwiera się pole do zmiany perspektywy badawczej, w której można powtórzyć prowokacyjne orzeczenie Baudrillarda tym razem w formie pytania: Czy o Sartrze należy zapomnieć?

Twierdząca odpowiedź na tak postawione pytanie nasuwa się aż nazbyt łatwo w epoce, którą prelegentka uważa za antysartrowską i to aż w dwóch ważnych planach zjawisk kulturowych.

W planie filozoficznym Sartre okazuje się myślicielem nakierowanym na metafizyczną przeszłość filozofii. Jego rozważania lokują się wewnątrz tradycyjnej metafizyki, choć równocześnie ją „rozsadzają”. Nie jest on po prostu metafizycznym dualistą, lecz myślicielem konfliktów, skoków, zerwań nie prowadzących do żadnej syntezy. Na tle postmodernizmu, dekonstrukcjo-

nizmu czy postkonsumpcjonizmu obecnej doby jego postawa wydaje się już wręcz anachroniczna.

W planie ideowo-politycznym współczesnych czasów poglądy Sartre'a również wydają się przebrzmiałe. Tym bardziej, że często wikłał się w nurty dziś już skompromitowane (komunizm, maoizm). Mocno dyskusyjna jest także teoria demokracji zawarta w jego późnych pismach. Zgodnie z nią Sartre widział w demokracji jedynie narzędzie ukrytej represji, podstępnego działania burżuazji. Jego własne poglądy charakteryzuje niechęć do wszelkich instytucji oraz prawa. W tym świetle okazuje się on rasowym anarchistą, dla którego wolność ma wyłącznie negatywną konotację „wolności-od”. Wszystkie te poglądy wydają się dzisiaj gorszące, a nawet skandaliczne, lecz nasze zgorzenie – jak przypomina prof. Kowalska – samo jest skądinąd historycznie uwarunkowane, związane z ideologiczną koniunkturą. Tymczasem obecne rozumienie demokracji zaczyna pękać na naszych oczach, czemu dają wyraz liczne ruchy antyglobalistyczne oraz wzrastający na sile populizm polityczny.

Konkluzją wykładu nie może być zatem wydanie prostego osądu, lecz zapytujący powrót do „skandalicznych” poglądów Sartre'a, które raz jeszcze należałoby uważnie przeanalizować i wyciągnąć z nich wnioski. Sartre bowiem, przy całej swej „tradycyjnej metafizyczności” ma, jej zdaniem, przynajmniej tę zaletę, że – ze względu na swoją notoryczną dwuznaczność – nie poddaje się żadnym „grubym” zarzutom (dualizm, filozofia świadomości, pesymizm, indywidualizm, komunizm itd.) i zawsze zachowuje rodzaj ironicznej przewagi nad zbyt prostolinijnymi krytykami. Właśnie dlatego bywa tak odświeżający.

3. Debata

Podczas debaty, w której uczestniczyli zarówno prelegenci, jak i słuchacze, poruszono wiele filozoficznych oraz społeczno-politycznych wątków przewijających się przez twórczość Sartre'a.

Rozwiana została wątpliwość, co do jego członkostwa w partii komunistycznej – formalnie nigdy nie był jej członkiem, choć wyraźnie z nią sympatyzował, a nawet brał czynny udział w organizowanych przez nią przedsięwzięciach. Skądinąd doszukano się w jego koncepcji człowieka inspiracji myślą Rousseau, co mogło przyczynić się do jego „romantycznego” nastawienia wobec nurtów politycznych atakujących zastaną organizację stosunków społecznych.

Inny moment debaty dotyczył ewolucji myśli Sartre'a oraz trudności, na jakie natrafiała w poszukiwaniu możliwości porozumienia między jednostkami ludzkimi. W tej kwestii dr Paweł Pieniążek przypomniał, że na gruncie *L'Être et le Néant* nie da się usprawiedliwić rewolucji, ponieważ nie istnieje ontologicznie uzasadnione przejście do intersubiektywności. Przypomniano jednak również, że w innym miejscu Sartre napisał, iż akt wyboru jednostkowego jest wyborem za wszystkich. Zdaniem prof. Kowalskiej zarówno *L'Être et le Néant*, jak i inne pisma Sartre'a, budują sferę konfliktu, chociaż istnieją przesłanki, by sądzić, iż intersubiektywność może stać się faktem. Sartre niejednokrotnie pod-

kreślał, że Inny jest niezbędny do poznania samego siebie – zwłaszcza w *Krytyce dialektycznego rozumu*. Tam też stwierdził, że podmiot sam sobie nigdy nie wystarcza, a wolnym można być tylko z innymi, dzięki innym.

Kolejne diskutowane zagadnienie odnosiło się do niekonsekwencji ujawniających się w dziele Sartre'a. Jak zwięźle ujął to prof. Ryszard Kleszcz: „Sartre nie wierzył w komunizm, ale go praktykował”. Co więcej, sam wyznając poglądy antysystemowe i antyparlamentarne, zaangażował się w polityczne poparcie dla Związku Radzieckiego; prof. Kleszcz zaniepokoił się: „Czy nie jest to zwyczajna hipokryzja?”. W odpowiedzi prof. Kowalska przyznała, iż Sartre, znając prawdę, nie rozpowszechniał wiedzy na temat zbrodni komunizmu. Czynił tak, gdyż uznał za priorytet podtrzymywanie nadziei wśród robotników. Uważał, że intelektualista może żyć ze świadomością, iż żaden system nie zapewnia wolności, lecz robotnik byłby tym przytłoczony i nie stać by go było na bunt. Hipokryzja Sartre'a była więc przemyślana i intencjonalna.

Kolejną kwestię zainaugurował dr Mateusz Oleksy, pytając o poglądy Sartre'a na masy i ich rolę w kontekście buntu. Według prof. Kowalskiej jeśli u Sartre'a pojawia się termin „masa”, to raczej w sensie kolektywu na większą skalę. Nigdy nie problematyzował on psychologii tłumu, fenomenowi masy. Nie ujmuje zatem masy jako kategorii pierwotnej ani samodzielnej; praktycznie zaś umiejscawia ją pomiędzy kolektywem a grupą w trakcie tworzenia (fuzji). Dr Małgorzata Kępczyńska-Nowaczyk zwróciła uwagę, że grupa w trakcie tworzenia się może skupić swoje interesy wokół czegokolwiek, co prowadzi do sytuacji absolutnego relatywizmu. Apele Sartre'a o swoistego rodzaju demokrację są zatem nieuzasadnione, a co więcej świadczą o braku wyobraźni. Dr Paweł Pieniążek podjął wyłaniający się motyw demokracji, pytając, czy Sartre sytuował demokrację bezpośrednio jako *telos* historii; z jego ustaleń wynika bowiem, że jeśli miarą wolności jest sytuacja negatywna, to nie może ona prowadzić do pozytywnego celu. Prof. Kowalska dorzuciła w tym kontekście uwagę, że twórczość Sartre'a wyraża historiozoficzny pesymizm, co prowadziłoby do wniosku, że inicjowana przez niego gra sprzeciwu wobec tego, co zastane, rzeczywiście nie może mieć ontologicznego zwińczenia. W porządku publicystycznym i ideologicznym Sartre jest bardziej jednoznaczny – zakłada istnienie celu historii, społeczeństwa uniwersalnego itp. Ale ostatecznie przeważa u niego skłonność do buntu, który skazuje każdą organizację społeczną na instytucjonalizację i rozpad. Pojęcie wolności u Sartre'a jest pojęciem negatywnym.

Kolejny uczestnik debaty, dr Krzysztof Matuszewski, zaznaczył swój szczególny sentyment wobec Sartre'a krótkim exposé, w którym przede wszystkim zakwestionował wynikanie polityki Sartrowskiej z porządku ontologicznego, stwierdzając, że wolność jest u niego ufundowana w negatywności i nie pozwala na konstrukcję żadnej pozytywnej wizji świata. Nie dostrzega on również powodu do krytyki przypadkowości, jaką naznaczona jest twórczość Sartre'a. To właśnie z tej pozycji może on z przekonaniem wykazywać, że wartości już gotowe są łajdactwem. Dr Matuszewski przywołał postać Witolda Gombrowicza, który w nawiązaniu do Sartre'a prorokował, że egzystencjalizm będzie wa-

zny za tysiąc lat, co spotkało się ze sprostowaniem ze strony dr Kępczyńskiej-Nowaczyk: „egzystencjalizm to nie tylko Sartre”. Kontynuując, dr Matuszewski wykazywał, że Sartre jest nie tyle hipokrytą, ile kabotynem; na potwierdzenie swojej opinii przywołał książkę Sartre’a o Jeanie Genecie (*Saint Genet, comédien et martyr*), w której szczególnie wyeksponowane zostały wątki aktorskie. Potwierdza to, że uwikłania społeczno-polityczne Sartre’a nie mają ontologicznej podstawy. Sartre’a można ocalić, zdaniem dra Matuszewskiego, oddzielając porządek metafizyczny od incydentalnego – podobnie jak czyni się to w przypadku Heideggera; chciałby zatem usłyszeć zdanie prof. Kowalskiej na temat faktycznej relacji ontologii i polityki u Sartre’a. Prof. Kowalska nie dostrzegła w tej opinii nic, co by stało w sprzeczności z jej dotychczasowymi wypowiedziami – pewne polityczne postawy Sartre’a wynikają z filozofii, inne nie. Przykładowo anarchistyczny rewolucjonizm można wywieść z ontologii. Wyraźny związek widoczny jest w jego koncepcji wolności jako wartości przeżywannej, doświadczanej w akcie, w konfrontacji z którą wszelkie ustroje prawne są nieprzekonujące. Uznała ona ponadto, że egzystencjalizm sprowadzony do tego, co wspólne z Pascalem czy Kierkegaardem (o czym również wspomniał dr Matuszewski) przedstawia się jako interesująca perspektywa. Egzystencjalizm Sartre’a jest jednak specyficzny, mało egzystencjalistyczny, bardziej spekulatywny. Rolę Sartre’a postrzega ona zatem jako podwójnie krytyczną – z jednej strony nie pozwala ona z namaszczeniem traktować tradycyjnej, nadętej filozofii, nie daje szansy rozdmuchanemu postmodernizmowi, z drugiej zaś znajdują się u niego pozostałości wiary w uniwersalną prawdę; w porównaniu z dekonstrukcją jawi się on niemal jako filozof pobożny. Najważniejszą zasługą Sartre’a jest to, że chroni nas zarówno przed dekonstrukcją, jak i przed tradycyjną filozofią. Prof. Kowalska podkreśliła, że jej wystąpienie nie miało na celu deprecjacji Sartre’a, a jego prowokacyjny charakter polegał na tym, żeby dostrzec w nim i to, co skandaliczne, i to, co warte przemyślenia. W tym kontekście dr Pieniążek dodał, że Sartre odzwierciedla całą nowoczesność: mamy u niego do czynienia z podobną strukturą, jaką spotykamy u Heideggera, tzn. upadanie należy do struktury *Dasein*, ale nie jest konieczne – nurt transgresji, permanentnego przekraczania granic, wpisany jest w ludzką naturę. Według Sartre’a kondycja ludzka polegałaby zatem na tym, że nie wierząc w pozytywny porządek, dążymy zarazem do jego urzeczywistnienia – tą strukturą napięć rządzi dialektyka. Pozytywność porządku wydaje się zatem niezbędna jako odniesienie normatywne. Zdaniem dra Pieniążka z pułapką uniwersalizmu uporała się lepiej dekonstrukcja, ale i ona pozostawia niedosyt. Prof. Kowalska przyznała w pełni rację takiemu podejściu do Sartre’a. Jej zdaniem Sartre jest rzeczywiście myślicielem hipernowoczesnym, jak zaświadczenia o tym paroksyzmy nowoczesności. Na zakończenie prof. Kowalska sformułowała wyrazistą sentencję, ujmującą Sartre’a jako postać „kompletnie niepostnowoczesną i tym bardziej nowoczesną”.

4. Projekcja filmu *Sartre par lui-même*

Zrealizowany w 1976 roku przez M. Contat i A. Astruc dokument (Sodaperaga, INA, France) został zaprezentowany zebraniem w wersji skróconej (do 1 godz.). Można jednak było zapoznać się dzięki niemu z postacią bezpośrednio sfilmowanego J.-P. Sartre'a, a także Simone de Beauvoir oraz kilku innych osób z bliskiego myślicielowi kręgu znajomych (J. L. Bost, A. Gorz, J. Pouillon). Sartre opowiadał osobiście o swoim dzieciństwie, samotności, alienacji, rodzinnych nieporozumieniach, kłopotach w szkole, nieumiejętności adaptacji do środowiska rówieśników. Retrospektywne obrazy wplecione były w pierwszoplanową relację z działalności społeczno-politycznej Sartre'a, w której jego przemówienia i dysputy ilustrowane były patetycznymi obrazami manifestacji ulicznych.

5. Wystąpienie mgr. Dawida Misztala – *Kierkegaard a Sartre*

W pierwszych słowach swojej prezentacji mgr Dawid Misztal przypominał, że setna rocznica urodzin Sartre'a zbiega się ze stu pięćdziesięcioleciem urodzin Kierkegaarda, co szczęśliwym zbiegiem okoliczności podnosi rangę konferencji do roli upamiętnienia egzystencjalizmu i jego znaczenia w historii filozofii.

Zbieżność dat nie jest jednak jedynym powodem, dla którego warto zająć się zestawieniem twórczości obu filozofów, choć związek pomiędzy nimi nie daje się łatwo uwyraźnić, zważywszy, że egzystencjalizm Kierkegaarda naznaczony jest religijnością, od której egzystencjalizm Sartre'a zdaje się radykalnie odcinać. Często też interpretuje się to odrzucenie i zakwestionowanie Boga u francuskiego myśliciela jako zerwanie z myślą Kierkegaarda. Być może zasadniczy rys koncepcji obu filozofów ujawni się dopiero wówczas, gdy zapytamy o to, co przesądza o konieczności zakwestionowania Boga w egzystencjalizmie Sartrowskim.

Zanim jednak zmierzymy się z tym pytaniem, powinniśmy zastanowić się nad wspólną przestrzenią obu wersji egzystencjalizmu. Łączy je niewątpliwie antropologiczny punkt wyjścia, przekonanie o specyfice ludzkiego istnienia. W obu przypadkach zasadza się ono na spostrzeżeniu niewspółmierności przeżywanej wewnątrznie egzystencji wobec jej obiektywnych przejawów. Ponadto obaj myśliciele zgadzają się co do tego, że egzystencja ma charakter konfliktu, czy też rozdarcia, które nigdy nie pozwalają jej być tym, czym jest. W ten sposób dochodzi do przeciwstawienia świadomości siebie i świadomości świadomości siebie, a przeszłości przyszłości egzystencji. Tak pojmowana egzystencja staje się dynamiczna, negująca oraz wykraczająca ciągle poza teraźniejszość bytu, a tym samym eliminująca elementy, które uległy petryfikacji, urzeczowieniu. Za sprawą podwójnego odcięcia dla egzystencji przeszłość znika, przyszłość zaś staje się nicością. Warto zauważyć, że Kierkegaard i Sartre posługują

się w tym kontekście niemal identycznymi terminami: synteza skończoności i nieskończoności, przepaść, heterogeniczność itp.

Ich drogi rozchodzą się, gdy próbują uwyraźnić znaczenie egzystencjalnej rozpacz. Według Sartre'a rozpacz pojawia się równocześnie z konstatacją, że jestem wolny w sposób nieredukowalny. Człowiek zyskuje w ten sposób wolność przypisywaną dotychczas Bogu. Pomysł Sartre'a odwołuje się do filozofii Kartezjusza, którego idea Boga staje się impulsem do Sartrowskiego określenia wolności człowieka. Tym samym musi on dokonać destylacji filozofii Kierkegaarda z treści teologicznych, przy zachowaniu ogólnej struktury konceptualnej. Centralnym punktem myśli Sartre'a staje się zatem transcendująca siebie doczesność, dla której nicось stanowi instancję umożliwiającą samookreślające odniesienie się do siebie. Pozostawanie w absolutnym stosunku do Absolutu oznacza nie tylko niemożność upublicznienia siebie, lecz przede wszystkim samotność jako taką, absolutną nicось. Tej ostatniej kategorii w filozofii Kierkegaarda odpowiada *Deus absconditus*. Bóg Kierkegaarda i nicось Sartre'a stanowią terminy równoważne pod względem teologicznym i aksjologicznym. Sartre poszukuje Absolutu z tą samą pasją, jaką daje się zaobserwować u Kierkegaarda. Właśnie to poszukiwanie skieruje go na drogę marksizmu (oraz innych opcji politycznych), stając się remedium na pustkę, inercję egzystencjalizmu wolności jednostkowej. Apoteoza wspólnoty nie oznacza jednak usunięcia piekła, jakim są dla mnie Inni, gdyż ja sam jestem i pozostaję piekłem dla Innego.

Wbrew często powielanym opiniom o Kierkegaardzie, przedstawiającym go jako ekscentrycznego, neurotycznego dogmatyka, który wszelkimi sposobami chce doprowadzić człowieka do Boga, na tle Sartre'a uwidacznia się otwarty charakter jego filozoficznego projektu, a jego ostateczne przesłanie przyjmuje jedynie postać propozycji: umówmy się, że istnieje coś nieznanego i umówmy się, że będziemy to nazywać Bogiem. Sartre'a na taką otwartość nie stać.

6. Wystąpienie mgr Katarzyny Bartosiak – *Piekło to inni* – w sprawie Sartrowskiego pesymizmu

Wystąpienie swoje mgr Katarzyna Bartosik rozpoczęła od sformułowania tezy, według której filozofia Sartre'a sytuuje się na pozycji skrajnego pesymizmu w odniesieniu do relacji międzyludzkich, a co więcej pesymizm ów nie może być w żadnej mierze przewyciężony ani nawet osłabiony.

Sytuacja taka jest zdeterminowana relacjami pomiędzy podstawowymi pojęciami Sartrowskiej ontologii: *bytem-w-sobie*, *bytem-dla-siebie* oraz *bytem-dla-innego*.

Byt-w-sobie stanowi czystą, przypadkową pozytywność – jest tym, czym jest. Nie zmienia się, nie rozwija, pozostając w bezczasowym bezruchu.

Byt-dla-siebie to świadomość intencjonalnie zwracająca się do czegoś (bytu-w-sobie), a zarazem do siebie samej. Świadomość okazuje się transcendencją, która nieustannie wykracza-pozą. W przeciwieństwie do bytu-w-sobie świadomość jest absolutną negatywnością, nicością. Byt-dla-siebie jest zatem

ciągłym wyrywaniem się sobie samemu i bytowi, przekraczaniem ich, neantyzowaniem. Jego synonimem jest wolność. Dla człowieka oznacza to, że w każdym momencie tworzy samego siebie, realizuje swoje projekty, negując tym samym przyznawane mu określenia. Ważne jest, by pamiętać, że wolność jest tu wolnością w ramach danej sytuacji (człowiek nie wybiera swojego pochodzenia, klasy społecznej, w której się urodził itp.).

Wraz ze zjawieniem się Innego, człowiek zyskuje nowy byt, którego nie może poznać, choć zdaje sobie sprawę z jego istnienia. Inny to byt, który jest moim bytem, nie będąc dla mnie. Inny zaś postrzega byt-dla-siebie jako przedmiot, jakiś byt-w-sobie, tzn. jako ciało. Bytem-dla-Innego jest zatem ciało – przedmiot bytu-dla-siebie.

W tak nakreślonej sytuacji ontologicznej w stosunkach międzyludzkich zarysowuje się nieusuwalny konflikt. Więcej – istnienie Innego jest klęską bytu-dla-siebie. Dzieje się tak dlatego, że Inny mnie uprzedmiotawia, reifikuje moją wolność, poddając ją ocenom, osądom itd. Tu właśnie tkwi źródło konfliktu ja – Inny, a także Sartrowskiego pesymizmu: Inny zniewala moją wolność, ja zaś zniewalam jego. W konsekwencji konflikt odmiennych dążeń staje się podstawową relacją między ludźmi – niekończącym się wzajemnym uprzedmiotawianiem.

Konkretne relacje między ludźmi Sartre dzieli na dwie główne postawy. Pierwsza z nich polega na pochłonięciu transcendencji Innego i wyraża się poprzez miłość, mowę i masochizm, druga zaś – na przekraczaniu tejże transcendencji, czego wyrazem jest obojętność, pożądanie, nienawiść i sadyzm.

Miłość zwraca się nie ku ciału Innego, lecz ku jego wolności. Kochający chce posiadać wolność jako wolność. Chce być kochany w sposób wolny, a zarazem stać się dla ukochanego całym światem. Zgadza się zatem na uprzedmiotowienie. A mówiąc ściślej – na bycie przedmiotową granicą dla wolności Innego, na którą ten ostatni musi przystać. Swą radość z miłości kochający czerpie z faktu, że Inny staje się fundamentem jego własnego istnienia, a tym samym usprawiedliwia jego byt. Tu jednak zaznacza się konflikt – kochany ujmuje kochającego jako przedmiot i nie może chcieć go kochać, jeśli nie chce ograniczyć własnej wolności. Kochający stara się temu zaradzić poprzez taktykę uwodzenia, oczarowania. Byt-dla-siebie chce oczarować innego poprzez mowę. Nie przynosi to jednak spodziewanego skutku. Inny może mnie pokochać jedynie wtedy, gdy sam zaprojektuje bycie kochanym. Odwzajemniona miłość w niczym nie poprawia sytuacji: chcę przecież, by to Inny był fundamentem mego bytu-przedmiotu, tymczasem on, gdy tylko zaczyna mnie kochać, uznaje mnie za podmiot i sam się wobec mnie uprzedmiotawia. Tę niestabilną sytuację pogarsza jeszcze obecność trzecich osób, która demistyfikuje sytuację kochanków, obiektywizując ich oboje. Ostatecznie więc miłości zagraża zawsze popadnięcie w rozpacz wobec własnej niemożliwości, a w konsekwencji postawa przeciwna miłości, czyli masochizm.

Wobec porażki postawy pochłaniającej transcendencję Innego do głosu dochodzi druga z wymienionych wyżej postaw: stawienie czoła innej wolności,

które także przybiera kilka konkretnych postaci. Pierwszą z nich jest obojętność (solipsyzm), charakteryzująca się instrumentalnym podejściem do innych, ich redukcji do bycia funkcjami, podczas gdy siebie wynosi się do pozycji Boga. Niezauważanie innych nie może jednak zagłuszyć niepokoju, że gdzieś jest ktoś, kto mnie obserwuje – i to całkiem poza moją kontrolą sytuacji. Odmiennym sposobem przeciwstawiania się wolności Innego jest pożądanie, które redukuje go do przedmiotu seksualnego zaspokojenia. Dla Sartre'a pożądanie jest wszakże przede wszystkim pewnym stanem świadomości, a nawet świadomości samego siebie, w którym seksualne zaspokojenie domaga się nie tylko ciała, lecz także związanej z nim świadomości. Osiągnąć to może jedynie poprzez ucieleśnienie tej drugiej świadomości, sprawienie, by wolność Innego spadła do poziomu ciała. Kiedy jednak do tego dochodzi, pożądający nie odczuwa już satysfakcji z zawładnięcia inną świadomością, popadając w pułapkę, którą przecież sam na siebie zastawił. Pożądanie jako takie zawsze pozostaje niezaspokojone i wyrodnieje w sadyzm, w którym pożądający nie uznaje już nawet własnej cielesności, zadowolając się zadawaniem bólu jedynemu pozostałemu ciału, ciału Innego. Wciąż jednak grozi mu bądź powrót do stanu pożądania, bądź „bunt” odradzającej się świadomości zniewolonej.

Wszystkie analizowane do tej pory odmiany postaw wobec innej świadomości okazują się ostatecznie skazane na porażkę – wolność Innego jest nie do uchwycenia. Nawet niszcząca ją nienawiść (prowadząca do zabójstwa) nie jest w stanie zatrzeć faktu, że Inny *istniał* zanim został zabity.

W tak zarysowanej sytuacji niemożliwe jest uznanie jakiejś sfery podmiotowej, która wymykałaby się ontologicznej sytuacji konfliktu (konflikt ten potwierdzają analizy dotyczące ponadjednostkowego podmiotu w postaci My-przedmiot oraz My-podmiot). Wszystkie konkretne relacje Ja-Inny są ufundowane w tym konflikcie, który jest równocześnie ich zasadą i porażką. Późniejszy od *L'Être et le Néant* esej *Egzystencjalizm jest humanizmem* nie zmienia wcale ani nie osłabia Sartrowskiego pesymizmu w kwestii relacji międzyludzkich: Ja i Inny nieustannie zagrażają sobie nawzajem.

7. Wykład dr Małgorzaty Kwietniewskiej – J.-P. Sartre i E. Jünger – wypadek pewnego resentymentu

Doktor Małgorzata Kwietniewska dokonała porównania J.-P. Sartre'a oraz E. Jüngera, zestawiając ich twórczość w planie literatury, polityki oraz filozofii. Zabieg ten uwidoczniał pokrewieństwa w planie filozofii teoretycznej obu myślicieli jako reprezentantów „filozofii miękkiej” oraz dużą rozbieżność ich postaw w planie filozofii praktycznej: estetyki oraz zaangażowania politycznego. Estetyka Sartrowska akcentuje postawy niezdecydowane, zjawiska rozplywające się w nieokreśloności, rozkład oraz związane z nim efekty zepsucia, zgnilizny, odoru. W przeciwieństwie do tego estetyka Jüngerowska odwołuje się do okru-

cieństwa, przemocy i klasycznego piękna, faworyzując postawy zdecydowane, wręcz zdeterminowane do walki na śmierć i życie. W planie politycznym sprawy stają się jednak bardziej skomplikowane: to Sartre jest teraz zdecydowany walczyć o swoje idee do końca i nie zważając na środki prowadzące do celu, podczas gdy Jünger woli zatrzymać się przed uczynieniem kompromitującego go moralnie kroku. Ostatecznie więc pomimo wielu czynników zewnętrznych, które zdawały się ich do siebie zbliżać (obydwaj żyli w tym samym czasie i zamieszkiwali te same miejsca, wywodzili się z tej samej warstwy społecznej, stawiali sobie jako cel osiągnięcie Absolutu za pomocą środków mitycznych), dzieliła ich nieprzezwycięzalna różnica, z której obydwoj zdawali sobie doskonale sprawę. Reakcje ich na tę różnicę były jednak u obu myślicieli diametralnie różne: Jünger odnosił się do twórczości Sartre'a z pobłażliwą życzliwością, Sartre natomiast żywił w stosunku do Jüngera resentyment, który wywoływał w nim dosłownie uczucie nienawiści, co niestety nie jest cechą chwalebną u filozofa – zwłaszcza gdy sławi on wolność człowieka i odpowiedzialność za dokonywane wybory.

8. Zakończenie

Wobec przedłużenia się konferencji, której koniec został zapowiedziany na godz. 18.00, prowadzący obrady zachęcił słuchaczy do zadawania pytań prelegentom w formie nieoficjalnej. Wiele z nich dotyczyło ostatniego wystąpienia i zostało sformułowane już poza salą obrad. Następnie dyskusja kontynuowana była w gronie organizatorów oraz zainteresowanych słuchaczy w formie kularowej. Jest to wyraźna oznaka, że konferencja była udana i wywołała żywą reakcję publiczności, ale równocześnie jest to sygnał, iż w przyszłości należy przewidzieć pewne przesunięcia w harmonogramie i zabezpieczyć więcej czasu na dyskusje.

Autorka tego sprawozdania, będąca jednocześnie jedną z prelegentek, korzysta z okazji, żeby podziękować organizatorom za zaproszenie jej do udziału w tak interesującym przedsięwzięciu naukowym oraz wyrazić nadzieję, że będzie ono kontynuowane. Dziękuję również Karolinie Pardej oraz Joannie Papiernik, których sumienne notatki okazały się bardzo pomocne przy redagowaniu tego sprawozdania.

Summary

A report of an International Conference held on the 1st December 2005 in Łódź concerning the philosophy of J. P. Sartre.

Agnieszka Skrobas
Anna Brzozowska

Wielcy Nauczyciele Filozofii Władysław Tatarkiewicz i Tadeusz Kotarbiński w 120 rocznicę urodzin

(Sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji Naukowej w Warszawie)

Dnia 16 marca 2006 roku odbyła się Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. *Wielcy Nauczyciele Filozofii Władysław Tatarkiewicz i Tadeusz Kotarbiński w 120 rocznicę urodzin*, zorganizowana przez Katedrę Filozofii Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Warszawie, pod naukowym kierownictwem prof. zw. dr. hab. Wojciecha Ślomskiego.

W kręgu zainteresowania znalazły się sylwetki dwóch wielkich polskich myślicieli, którzy pozostawili fundamentalne dzieło, będące wzorem i punktem odniesienia dla wielu dziedzin naukowych. Tak więc konferencję cechowała pewna dwoistość: wystąpienia skupiające się wokół osoby i twórczości Władysława Tatarkiewicza oraz referaty dotyczące Tadeusza Kotarbińskiego. Taki też tok będzie miało niniejsze sprawozdanie.

W części dotyczącej myśli W. Tatarkiewicza można wyodrębnić następujące grupy tematyczne: 1) „wspomnieniową”, przywołującą sylwetkę W. Tatarkiewicza, 2) traktującą o Tatarkiewiczu jako historyku filozofii, 3) przybliżającą dorobek estetyczny Tatarkiewicza, 4) ukazującą polskiego myśliciela jako aksjologa i etyka, oraz 5) mówiącą o recepcji myśli Tatarkiewicza.

Grupę wspomnieniową stanowiły prezentacje prof. dr. hab. Krzysztofa Tatarkiewicza *Wspomnienie o Ojcu*, wspomnienia o stryju prof. dr. hab. Janiny Suchorzewskiej oraz wspomnienia ucznia bp. prof. dr. hab. Bronisława Dembowskiego. Tatarkiewicza jako historyka filozofii ukazały prezentacje: prof. dr. hab. Romana Kozłowskiego *Władysław Tatarkiewicz jako historyk filozofii*, dr. Witolda M. Nowaka *Władysław Tatarkiewicz jako historyk filozofii – perspektywa współczesna*, ks. prof. dr. hab. Stanisława Bafii *Władysław Tatarkiewicz jako historyk filozofii średniowiecznej*. Filozofię Tatarkiewicza przybliżył dr hab. Adam Książek *Filozofia Władysława Tatarkiewicza*, dorobek estetyczny polskiego myśliciela był zaś tematem wykładni prof. dr. hab. Alicji Kuczyńskiej *Tatarkiewicza rozumienie piękna w kontekście „estetyki implicite”*. Grupę ukazującą polskiego uczonego jako aksjologa i etyka reprezentowały referaty:

Pojęcie i hierarchia wartości w myśli Władysława Tatarkiewicza prof. dr hab. Bogumiły Truchlińskiej, *O definicji „wartości” w myśli Władysława Tatarkiewicza* ks. dr. Mirosława Pawliszyna, *O antyrelatywistycznych argumentach Władysława Tatarkiewicza na tle argumentacji XX-wiecznego obiektywizmu aksjologicznego* dr. Leszka Kopciucha, *Transcendentalny wymiar doświadczenia szczęścia w ujęciu Władysława Tatarkiewicza* ks. dr. Ryszarda Kozłowskiego, *Pascal w ujęciu Władysława Tatarkiewicza* dr. Stefanii Lubańskiej, *Marburski ślad Władysława Tatarkiewicza* dr. Marii Bal-Nowak, *Dobro jako przedmiot analiz i refleksji Władysława Tatarkiewicza* mgr Agnieszki Skrobas. Recepcję myśli Władysława Tatarkiewicza przybliżyły wystąpienia prof. dr. hab. Stanisława Bryla, prof. dr. hab. Rudolfa Dupkali *Słowacka recepcja twórczości Władysława Tatarkiewicza* oraz prof. dr. hab. Eugenii Bobosovej *Władysław Tatarkiewicz, Tadeusz Kotarbiński i recepcja ich myśli w Rosji i Białorusi*.

Członkowie rodziny Tatarkiewicza dzielili się informacjami o życiu i działalności swojego utalentowanego przodka, których zabrakło we *Wspomnieniach* T. i W. Tatarkiewiczów, wzbogacając tym samym wiedzę o bohaterze konferencji jako człowieku, który choć pochłonięty pracą naukową nie zapomniał o rodzinie – ognisko rodzinne było dla niego najważniejsze. Bp B. Dembowski, uczestnik seminarium filozoficznego W. Tatarkiewicza, wspominał trudne lata pięćdziesiąte i próby wzniecania konfliktów przez studentów o orientacji komunistycznej.

Wspomnienia przeplatały się z licznymi dygresjami przewodniczącego obrad prof. dr. hab. Bronisława Burlikowskiego, który miał sposobność spotkać W. Tatarkiewicza będąc jeszcze studentem.

Tatarkiewicz jest autorem klasycznej już dziś *Historii filozofii* – klasycznej w znaczeniu wzorowej i doskonałej. Przypomniał o tym dr W. M. Nowak. Zwrócił on uwagę na najważniejsze walory tego dzieła: piękny, czytelny styl, język mający wartość autoteliczną, samą w sobie, obiektywność, sprawiedliwe rozłożenie akcentów, rygorystyczne podchodzenie do argumentów poszczególnych myślicieli. Autor ukazywał przemiany na scenie historii filozofii, mody, które świadczyły o głębszych „pęknięciach” w kulturze, multikulturalizm i inne zjawiska kulturowo-filozoficzne jako integralną koncepcję całościową, ukazującą filozofię jako jedność teorii i *praxis*. *Historia filozofii* jest dziełem, które urzeka – stwierdził prelegent – to dzieło, które wydała kultura polska.

Według W. Tatarkiewicza, historyk filozofii jest zarazem naukowcem i artystą, który pozostawia w swoim dziele pewne „luki” jako zachętę do twórczości odbiorcy i jego samorealizacji. Dobry autor – artysta tworzy dzieło wraz z punktami „zaczepienia”, które akcentuje bądź uzupełnia, jednakże nie tworzy nigdy systemu jako takiego – pozwala na wielość interpretacyjną. Takim historykiem był W. Tatarkiewicz – stwierdził prof. S. Bafia, podkreślając ogromne znaczenie *Historii filozofii* także dla mediewistyki.

Grupę recepcji myśli W. Tatarkiewicza reprezentował prof. dr. hab. S. Bryl, który skoncentrował się na recepcji *Historii filozofii*. Prelegent stwierdził, iż dzieło uczonego stało się nieocenioną pomocą także dla samej dydaktyki i na-

uczania; ukazało nowe aspekty zagadnień, stało się bodźcem do refleksji nad dotychczasowym stanem badań. Jakość opisu, zwięzłość charakterystyki osób, epok, zjawisk, niezwykła precyzja urzekały nie tylko filozofów, ale też socjologów, psychologów i naukowców z innych dziedzin.

Tatarkiewicz jest autorem *Historii filozofii*, ale także trafnych syntez z dziedziny estetyki, o czym świadczą trzy tomy *Historii estetyki*. Fakt ten przypomniła prof. A. Kuczyńska. W świetle wypowiedzi referentki Tatarkiewicz jest zwolennikiem dwoistości dziedziny estetyki: estetyki *explicite*, do której należą wszelkie sądy o sztuce, piękne i skonkretyzowane syntezy poglądów oraz uzupełniająca ją estetyka *implicita*, wypracowana na podstawie dzieł sztuki i dokumentów historycznych. Estetyka jest bowiem dziedziną, która pozwala wielkim humanistom wyjść poza obserwację. Tatarkiewicz uważał siebie za „porządkującego obserwatora”. Chciał wyjaśnić i porządkować myśli oraz kształtować właściwy obraz świata, który winno się uprościć – stąd jasność i prostota stylu Tatarkiewicza – a zwłaszcza świat ludzkich wytworów pragnął uczynić bardziej przejrzystym i zrozumiałym. Ukazywał pluralizm estetyczny, propagując tezę, że w ciągu dziejów estetyka miała różne postacie, dlatego też historia estetyki jest także wielopostaciowa; starał się wychodzić w swoich badaniach ponad to, co dane wprost, uwzględniając wszelkie pozaestetyczne uwarunkowania sztuki. Jednakże, jak stwierdziła prelegentka, Tatarkiewicz nie tylko porządkuje, ale także stara się przezwyciężyć wszystko to, co niejasne, trudne do zdefiniowania i poznania – ale nie niepoznawalne w ogóle.

Tatarkiewicz jest postrzegany zwłaszcza jako historyk filozofii, historyk estetyki, znawca sztuki, estetyk, mniej zaś jako aksjolog i etyk. Dorobek etyczny Tatarkiewicza stanowi niezwykle interesującą pozycję, przy której warto zatrzymać się na dłużej. Problematyka aksjologiczna była bowiem obecna w myśli Tatarkiewicza od samego początku jego działalności naukowej, wielokrotnie wygłaszał odczyty na temat dobra, piękna i szczęścia. Fakt ten przypomniła prof. dr hab. B. Truchlińska, która omówiła pojęcie i hierarchię wartości w ujęciu Tatarkiewicza. Referentka skupiła się na kilku kwestiach: zarys historii aksjologii, problemy i trudności terminologiczno-semantyczne związane z rozumieniem wartości, droga do hierarchii wartości oraz pojęcie ładu aksjologicznego. Autorka dostrzegła w etyce Tatarkiewicza, w jego ujęciu przedmiotu i analizach widoczny wpływ racjonalizmu i absolutyzmu K. Twardowskiego oraz intuicjonizmu G. E. Moore'a. Prelegentka ukazała błędy wynikające z sugestii tekstu *O bezwzględności dobra*. Funkcjonują w piśmiennictwie o Tatarkiewiczu następujące hierarchizacje: 1) wartości moralne, 2) poznawcze, 3) estetyczne, 4) hedonistyczne, 5) witalne. Zaproponowała inną wersję tej hierarchii i przyjęcie jako **naczelnych** wobec pośrednich i rzeczowych – **wartości ludzkich**. „Drabina” wartości wyglądałaby wtedy następująco: I. wartości ludzkie [1] wartości poznawcze – związane z myślą – z centralnymi wartościami; 2) wartości moralne – związane z działaniem, czynem, z centralnymi wartościami: szlachetność i sprawiedliwość; 3) wartości hedonistyczne – związane z uczuciami: przy-

jemność]; II. wartości pośrednie (wartości witalne – wartość życia, zdrowie); III. wartości rzeczy (wartości estetyczne).

W. Tatarkiewicz swoje rozważania na polu aksjologicznym rozpoczął od wnikliwej analizy krytycznej dotychczasowych doktryn etycznych: subiektywizmu aksjologicznego, relatywizmu aksjologicznego, wariabilizmu aksjologicznego, historyzmu, sceptycyzmu, socjologizmu, a także monizmu aksjologicznego, wobec których zajął własne stanowisko – obiektywizmu i pluralizmu aksjologicznego. Antyrelatywistyczne argumenty Tatarkiewicza na tle argumentacji dwudziestowiecznego obiektywizmu aksjologicznego zaakcentował dr L. Kopciuch, który stwierdził, iż część tej argumentacji jest zbieżna z tezami formułowanymi w ramach materialnej etyki wartości, co ukazał konfrontując myśl Tatarkiewicza z poglądami N. Hartmanna. Obaj, stwierdził, podejmując próbę wyjaśnienia fenomenu zmienności wartościowań bez przyjmowania relatywizmu – poprzez odróżnienie wartości zobowiązania (Hartmann) oraz wartości i reguł postępowania (W. Tatarkiewicz). Dr L. Kopciuch ukazał także zasadnicze różnice między myślicielami: Hartmann podejmuje szerokie, dogłębne badania nad sposobem istnienia wartości, czego nie czyni Tatarkiewicz, także Hartmannowskie tłumaczenie relatywności wartości poprzez relacjonalność jest szerokie, u Tatarkiewicza zaś – tylko załączkowe. Tatarkiewicz wąsko rozumiał relatywność, ale akcentował argument, iż relatywiści nie zdają sobie sprawy z konsekwencji, do których prowadzi relatywność.

Tatarkiewicz wiele miejsca w swych badaniach poświęcił zwłaszcza jednej wartości: dobru. Przypomniała o tym mgr A. Skrobas, która nakreśliła „sposób” rozumienia dobra przez autora pracy *O bezwzględności dobra*. Tatarkiewicz nie formułuje definicji dobra, stwierdza bowiem, iż jest to pojęcie proste, którego nie daje się zdefiniować i czynić tego nie należy. Dobro w ujęciu Tatarkiewicza to wartość pozytywna posiadająca walor dodatni, w odróżnieniu od zła, mającego walor ujemny. Jest wartościowe samo w „samo w sobie”, „samo przez się”, ze swej „natury”, jego wartość nie jest wynikiem jakichkolwiek względności czy to od przedmiotu czy podmiotu, nie odpowiada mu żaden stosunek zależności. Jest to dobro absolutne, ale Tatarkiewicz nie rozumiał pod tym pojęciem żadnego bytu transcendentnego, przedmiotu metafizycznego, idei Platońskiej czy absolutu w rozumieniu Plotynowskim bądź Schellinga. Pod pojęciem absolutności kryje się **stałość** i **niezmienność** dobra. Dobro obowiązuje bezwzględnie i obiektywnie. Cechy te nadają mu „uchwytnego waloru” i „ubierają” go w sens, jednakże reguły, które ustanawiają wartości, sposób w jaki są one urzeczywistniane nie jest stały, jest zmienny i zależny, uwzględniający zmienność i transformacje świata oraz człowieka; nieustannie należy go poszukiwać i opracowywać na nowo. W ten sposób Tatarkiewicz pogodził dwie sprzeczne koncepcje: absolutystyczno-obiektywistyczną z relatywistyczną.

Na dorobek aksjologiczny Władysława Tatarkiewicza składa się także *Porządek dóbr: studium z Pascala*, czyli hierarchia wartości francuskiego uczonego w ujęciu W. Tatarkiewicza. Autor słynnego „zakładu” uformował „drabinę” wartości, na czele której ustanowił dobra miłości, następnie dobra duchowe,

za najniższe zaś uznał dobra cielesne. Porządek serca (*ordre du coeur*), który ma własne reguły, niezrozumiałe dla rozumu, bo tam gdzie rozum nie potrafi się odnaleźć, zrozumieć i ponosi klęskę – pojawia się przestrzeń dla serca – to najwyższe dobra; wartości miłości są wyższe od duchowych nieskończenie, są najtrwalsze, bo należą do porządku nadnaturalnego, są wyższe, bo dają najwięcej szczęścia; są czyste, powszechne i świadome. Problemy te przedstawiła dr S. Lubańska w wystąpieniu *Pascal w ujęciu Władysława Tatarkiewicza*.

Druga część obrad skupiła się wokół filozofii Tadeusza Kotarbińskiego. Dzieło i sylwetkę Kotarbińskiego przybliżyli: dr Wojciech Rychlewicz, prof. dr hab. Frantisek Mihina *Recepcja myśli Tadeusza Kotarbińskiego w Czechach*, dr Stefan Konstańczak *Problemy bioetyczne w pracach Tadeusza Kotarbińskiego*, dr Antonina Sebesta *Założenia etyki Tadeusza Kotarbińskiego, a etyka „ludzi gór”*, dr Jan Zubelewicz *Zjednoczona ludzkość według Tadeusza Kotarbińskiego*, dr Piotr Leśniewski *Reizm w ocenie Kazimierza Ajdukiewicza* oraz mgr Anna Brzozowska *„Człowiek etyczny” w ujęciu Tadeusza Kotarbińskiego*.

Doktor Wojciech Rychlewicz dokonał analizy działania człowieka w myśli prakseologicznej Profesora, czyli pod kątem jego walorów i możliwości usprawniania, w celu konkretyzacji zagadnień prakseologii. Wyeksponował m.in. następujące grupy usprawniania działań: ekonomizację, instrumentalizację i organizację. Jednocześnie referent otworzył blok zagadnień dotyczących wymiaru etycznego i moralnego myśli Kotarbińskiego, poprzez zwrócenie uwagi na moralny charakter działań i samej prakseologii.

W wystąpieniu pt. *Problemy bioetyczne w pracach Tadeusza Kotarbińskiego* dr Stefan Konstańczak zwrócił uwagę na aktualność pewnych kwestii bioetycznych, poruszanych w pismach Kotarbińskiego. Autor referatu wymienił i omówił: problem eutanazji, samobójstwa, problem kary śmierci, transplantologii, a także zagadnienie związku człowieka ze środowiskiem naturalnym. Jednocześnie uściślił samo pojęcie „bioetyka” i wyeksponował jedną z najważniejszych dyrektyw etyki Profesora, jaką jest minimalizacja cierpienia.

Kolejna prezentacja „Człowiek etyczny” w ujęciu Tadeusza Kotarbińskiego dotyczyła konkretnych zagadnień etyki niezależnej Kotarbińskiego. Punktem wyjścia autorka uczyniła tezę: o obecności w myśli Kotarbińskiego takiego modelu człowieka, który jest rozpatrywany przez niego jako „*homo ethicus*” oraz o umieszczeniu myśli tego autora w nurcie dwudziestowiecznych prób konstrukcji koncepcji „człowieka etycznego” w filozofii polskiej. Referat ten zakończył problematykę etyczno-moralną, odpowiednio zaakcentowaną poprzez nacisk prelegentów na ten składnik myśli bohatera Konferencji.

Ostatnie wystąpienia były związane z wizją społeczną u Kotarbińskiego (dr Jan Zubelewicz) i wieloma treściami z jego myśli prakseologicznej (mgr Ewa Adamczyk). Dr Zubelewicz wyeksponował zagadnienie, które dotyczyło pytania Kotarbińskiego o możliwość powstania zjednoczonej ludzkości, manifestującej się w rządzie światowym. Mgr Adamczyk natomiast skupiła się w swoim referacie wokół tezy o istotnym powiązaniu nauki i techniki w ob-

szarze aktywności człowieka, czyli wokół takich pojęć, jak „podmiot”, „zdarzenie” i „działanie”.

Konferencja pokazała, iż dorobek Władysława Tatarkiewicza i myśl Tadeusza Kotarbińskiego wciąż stanowią interesujący przedmiot badań, inspirację i punkt wyjścia dla współczesnych myślicieli nie tylko polskich, ale także dla naukowców wschodnich (Rosja, Białoruś, Czechy, Słowacja). Warto pamiętać o wielkich nauczycielach filozofii, to oni bowiem tworzyli myśl i filozofię polską i na trwałe zapisali się w kulturze naszego kraju.

Summary

The Great Teachers of Philosophy Władysław Tatarkiewicz and Tadeusz Kotarbiński in 120th birth anniversary

This is a report from The International Scientific Conference *The Great Teachers of Philosophy. Władysław Tatarkiewicz and Tadeusz Kotarbiński in 120th birth anniversary*, which was organized by Philosophical Department in College of Finances and Management in Warsaw.

The Conference took place at 16th of March 2006.

The Authors of the presented text tried to reveal the duality process of Conference: the speeches concentrated on W. Tatarkiewicz's works and the papers about T. Kotarbiński's thought.

The Speakers showed W. Tatarkiewicz as the historian of philosophy (prof. R. Kozłowski, dr W. M. Nowak, prof. S. Bafia), as the aesthetician and historian of art (prof. A. Kuczyńska) and as the ethician and axiologist (prof. B. Truchlińska, dr M. Pawliszyn, dr L. Kopciuch, dr R. Kozłowski, dr S. Lubańska, dr M. Bal-Nowak, mgr A. Skrobas). Kotarbiński's ethic, its main assumptions, the bioethics aspect and other issues were presented by: dr S. Konstańczak, dr A. Sebesta, dr J. Zubelewicz, dr P. Leśniewski, mgr A. Adamczyk and mgr Anna Brzozowska. A thought's reception of both philosophers was outlined by: prof. R. Dupkala, prof. S. Bryl, prof. E. Boboskov and prof. F. Mihina. A Whole Meeting was enriched by unique memories which belong to the members of Tatarkiewicz's and Kotarbiński's family and these people who could meet "the great teachers of philosophy", personally.

Odczyty i wykłady

Leszek Kusak

Naturalistyczne koncepcje człowieka w świetle krytyki Maxa Schelera

(Krakowski Oddział PTF, 23 I 2006)

W jednej ze swoich wczesnych prac, zatytułowanej *O idei człowieka* (1915), Scheler podejmuje ważny problem możliwości zdefiniowania człowieka, ukonstytuowania jego jedności i odgraniczenia od innego rodzaju bytów. Zdaje on sobie przy tym sprawę, że jest to problem trudny, gdyż „człowiek jest rzeczą tak rozległą, różnobarwną, różnorodną, że wszelkie definicje wypadają zbyt kuso. Ma on zbyt wiele aspektów”¹.

Dotychczasowy filozoficzno-naukowy dorobek w tej dziedzinie nie zadowala Schelera. Sprzeciw autora *Formalismus*² budzą przede wszystkim pozytywistyczno-przyrodnicze koncepcje człowieka, budujące jedność jego idei na podstawie anatomii, fizjologii i psychologii. Jego zdaniem koncepcje te, odwołując się do teorii ewolucji, wpisują człowieka w świat zwierząt, propagują swoisty zoocentryzm, całkowicie zapoznając przez to prawdziwą istotę człowieka.

Scheler krytycznie odnosi się do powstałych w XIX wieku i rozwijanych w wieku XX teorii, upatrujących w języku i narzędziach tej sfery faktów, które pozwalają zachować ciągłość przejścia między światem zwierzęcym i ludzkim, między historią naturalną i historią powszechną. Jego polemika ma walor nie tylko historyczny. Zwolennicy systematyczno-przyrodniczej idei człowieka również dzisiaj stanowią w świecie nauki liczną i wpływową grupę, nowe odkrycia i argumenty zaś bynajmniej nie stępiły ostrza Schelerowskiej krytyki.

¹ M. Scheler, *O idei człowieka*, tłum. A. Węgrzecki, [w:] M. Scheler, *Pisma z antropologii filozoficznej i teorii wiedzy*, tłum. St. Czerniak i A. Węgrzecki, PWN, Warszawa 1987, s. 8.

² Pracę *Der Formalismus in der Ethik und materiale Wertethik* opublikował Scheler w latach 1913–1916.

Jednym z przedstawicieli współczesnego nurtu przyrodniczych badań nad człowiekiem jest angielski biolog i antropolog Jared Diamond. W pracy *Trzeci szympan* (1992), powołując się na najnowsze osiągnięcia nauk szczegółowych, próbuje odpowiedzieć na pytanie, jakie czynniki zadecydowały o wyodrębnieniu się człowieka ze świata zwierząt; wyodrębnieniu względnym, gdyż – w opinii Diamonda – człowiek, różniąc się zasadniczo od wszystkich innych zwierząt, nigdy nie przestaje nim być.

Zrekonstruowana przez Diamonda historia gatunku ludzkiego sięga daleko wstecz. Dzięki biologii molekularnej wiemy, że ludzie i szympansy oddzielili się od wspólnego przodka około 7 milionów lat temu (z tolerancją 2 miliony lat wcześniej lub później). W toku dalszej historii, od 6 do 8 milionów lat temu, linie ewolucyjne człowieka i szympanсів rozdzieliły się. Współcześni ludzie różnią się od szympanсів mniej więcej w 1,6% swojego DNA, a mają wspólne 98,4% tego materiału³. Ta niewielka procentowo różnica programu genetycznego miałyby – zdaniem Diamonda – doprowadzić do wytworzenia się tych wszystkich specyficznych cech człowieka, które decydują o jego wyróżnionym miejscu. Co najmniej część owego 1,6% stanowi tzw. złom, czyli fragmenty DNA, które nie mają żadnego wpływu na rozwój człowieka. Tak więc zaledwie niewielki ułamek ludzkiego genomu odpowiada za różnice między człowiekiem a szympansem.

„Szczególnie ważny – według Diamonda – był wzrost wielkości naszego mózgu, zmiany szkieletowe związane z chodzeniem w pozycji wyprostowanej, zmniejszona grubość kości czaszki, mniejsze zęby i mięśnie żuchwy”⁴. Większość z tych różnic pojawiła się już na samym początku procesu wyodrębniania się człowieka. Zagadką ewolucji jest, że owym zmianom w budowie nie towarzyszył równoległy proces jakościowych zmian sposobu życia istot zajmujących pośrednie miejsca pomiędzy ludźmi współczesnymi a ich małpokoształtymi przodkami. Zwiększenie rozmiarów mózgu powinno przyczynić się do rozwoju wynalazczości i do udoskonalenia narzędzi. Tymczasem dane wykopaliskowe tego nie potwierdzają.

Setki tysięcy lat po tym, jak przeszliśmy większość zmian powiększenia mózgu – narzędzia kamienne nadal były bardzo prymitywne. Zaledwie czterdzieści tysięcy lat temu neandertalczyki mieli mózgi nawet większe niż ludzie dzisiejsi, ale ich narzędzia nie wykazywały żadnych oznak wynalazczości ani sztuki⁵.

A zatem – konkluduje Diamond –

w ramach owej stosunkowo skromnej różnicy między naszymi genami a genami szympansa musiała być jeszcze mniejsza frakcja, nie mająca związku z kształtem naszych kości, ale odpowiedzialna za wyraźne ludzkie atrybuty: wynalazczość, sztukę, skomplikowane na-

³ Goryle różnią się od nas i od szympanсів nieco bardziej, mniej więcej w 2,3%. A zatem najbliższymi krewnymi szympanсів są nie goryle, lecz ludzie.

⁴ J. Diamond, *Trzeci szympan*, tłum. J. Weiner, PIW Warszawa 1996, s. 28.

⁵ *Ibidem*, s. 29.

rzędzia. Przynajmniej w Europie cechy te pojawiły się nagle i nieoczekiwanie w czasach, kiedy miejsce neandertalczyków zaczęli zajmować ludzie z Cro-Magnon⁶.

Właśnie wtedy, czyli około czterdziestu tysięcy lat temu, nastąpił nasz „gwałtowny wzlot ku człowieczeństwu”. Pojawiła się szczelina między genetycznie uwarunkowanymi zachowaniami a niebiologicznymi motywami postępowania. Diamond przyznaje, iż nie ma ogólnie przyjętej przez naukę odpowiedzi na pytanie, co doprowadziło do tego „Wielkiego Skoku”. Jego zdaniem przyczyną mogła być niewielka (ok. 0,1%) zmiana naszego DNA, która stworzyła anatomiczną podstawę mówionego, złożonego języka. Rozwój mowy odebrał genom monopol na przekazywanie złożonych informacji. Dzięki temu rozwinęła się, autonomiczna w stosunku do swych biologicznych podstaw, kultura.

Diamond nie jest jednak w stanie udowodnić swej hipotezy. Podjęta przez niego próba zbudowania pomostu między zwierzęcym sposobem porozumiewania się a ludzką mową kończy się niepowodzeniem⁷. Mimo to, nie rezygnuje on z głoszenia poglądu, że „tajemnica powstania mowy ludzkiej – stanowiąca najtrudniejszą zagadkę na drodze do zrozumienia tego, w jaki sposób staliśmy się czymś wyjątkowym: ludźmi – jest problemem wyłącznie ewolucyjnym”⁸, stworzenie zaś teorii wyjaśniającej, w jaki sposób z istniejących zwierzęcych zadatków rozwinęły się wszystkie znamiona człowieczeństwa (mowa, sztuka, technika opierająca się na narzędziach, rolnictwo, ludzka inteligencja) jest tylko kwestią czasu.

Podobne stanowisko, zgodne z duchem założeń pozytywistyczno-przyrodniczych, prezentuje w swoich rozważaniach Jacob Bronowski. Interesuje go odpowiedź na pytanie: „jakiego rodzaju zwierzęciem jest człowiek?”. Jednak w odróżnieniu od zwolenników skrajnych rozwiązań tego problemu przyjmuje, że niedopuszczalne są daleko idące uogólnienia i analogie, które stawiają znak równości między zachowaniem i właściwościami człowieka oraz zachowaniem i cechami innych zwierząt. Z faktu, iż większość ssaków ma wbudowany mechanizm zachowania agresywnego, co umożliwia im utrzymanie się przy życiu, nie wynika (jak chce tego K. Lorenz), że taka sama sytuacja istnieje w przypadku jeszcze jednego ssaka, mianowicie człowieka. Właściwy różnym zwierzętom „terytorializm” nie upoważnia do wniosku (formułowanego np. przez R. Ardey’a), że takie zachowanie jest charakterystyczne również dla istot ludzkich. Zdaniem Bronowskiego miejsce tego rodzaju nieuprawnionych ekstrapola-

⁶ Ibidem.

⁷ Poważnym argumentem w sporze na temat wyjątkowości talentów językowych człowieka są sprawozdania Herberta Terrace’a z jego wieloletnich doświadczeń z szympansem o imieniu Nim Chimpsky (nazwanym tak na cześć językoznawcy Noama Chomsky’ego, którego teorie eksperymenty te miały zaprzeczyć). (Por. H. Terrace, *Nim: A Chimpanzee Who Learned Sign Language*, New York 1979). Badania te dowiodły, że „zdolności językowe małp człekokształtnych zostały poważnie przecenione”. A. Hoffman, *Wokół ewolucji*, s. 14–15; „Żaden gatunek zwierzęcia poza człowiekiem – nawet wielkie małpy człekokształtne – nie rozporządza prawdziwym językiem”. Ph. Meyer, *Złudzenie konieczne*, tłum. W. Jadacka, PIW, Warszawa 1998, s. 114.

⁸ J. Diamond, *Trzeci szympan*, s. 196.

cji, które nadmiernie (w stosunku do tego, co jest uzasadnione) „uzwierzęcają” człowieka, powinny zająć poszukiwania tych jego cech, których inne zwierzęta nie posiadają i którym istoty ludzkie zawdzięczają swoją szczególną rolę w dziejach świata.

Według Bronowskiego, wyróżnikiem, *differentiam specificam* gatunku ludzkiego jest działalność intelektualna. Działalność ta – przejawiająca się np. w nauce i w sztuce – jest możliwa dzięki wyobraźni. „Wyobraźnia to umiejętność planowania i czynienia tego wszystkiego, co obejmuje się zazwyczaj ogólnikowym terminem „wolna wola”. Przez wolną wolę rozumiemy bowiem w istocie umiejętność wyobrażania sobie alternatyw i dokonywania wyboru między ich członami”⁹.

Tak rozumiana wyobraźnia – zdaniem Bronowskiego – pojawiła się u człowieka jako rezultat ewolucji biologicznej i kulturowej. Istotne znaczenie zmian, jakie zaszły w mózgu ludzkim w ciągu ostatniego miliona lat, polegało nie tyle na zwiększeniu jego masy, co na skoncentrowaniu się tego przyrostu w kilku głównych obszarach. Wzrosła znacznie kora wzrokowa (w porównaniu z szympansem gęstość komórek nerwowych kory wzrokowej u człowieka jest o 50% większa), kora ruchowa (zwłaszcza obszar sterujący ruchami rąk), kora słuchowa (z którą w znacznym stopniu sprzęgnięta jest pamięć wzrokowa, integracja i mowa) oraz płaty czołowe (odpowiedzialne głównie za zdolność podejmowania zadań, uwagę i wytrwałość w ich realizacji)¹⁰.

W wyniku procesu ewolucji, w mózgu człowieka rozwinął się także obszar mowy (położony powyżej kory słuchowej), który w takiej postaci nie występuje u żadnych innych zwierząt. Bronowski nie uznaje za konieczne wyjaśnienia przyczyn tego zjawiska, tego odstępstwa od normy. Jak większość zwolenników naturalistycznych koncepcji człowieka, przyjmuje, iż jest to kolejne, w gruncie rzeczy konieczne, ogniwo biologicznego procesu ewolucji, który ma charakter ciągły i w ramach którego pojawia się (pojawić się musi?) „ludzka zdolność mówienia jako przedłużenie umiejętności wydawania dźwięków przez zwierzęta”¹¹. Odrzuca on tym samym pogląd Noama Chomskiego i Erica Lenneberga głoszący, że „mowa jest osobliwą zdolnością człowieka i nie jest przedłużeniem żadnej funkcji zwierzęcej”¹². Jego zdaniem błąd wymienionych badaczy „bierze się z niezrozumienia sposobu, w jaki ewolucja wytworzyła człowieka”, z przeoczenia faktu, że w ciągu ostatniego miliona lat dokonywała się ona głównie za sprawą kultury.

Bronowski niewątpliwie trafnie opisuje i wyjaśnia różne aspekty ewolucji człowieka. Wydaje się jednak, że popełnia on błąd w rozumowaniu, które jest podstawą jego koncepcji. Twierdzi on, że wyobraźnia i zdolność posługiwania się językiem symbolicznym (tzn. „językiem umożliwiającym internalizację i wy-

⁹ J. Bronowski, *Źródła wiedzy i wyobraźni*, tłum. S. Amsterdamski, PIW, Warszawa 1984, s. 31–32.

¹⁰ Zob. *ibidem*, s. 36.

¹¹ *Ibidem*, s. 37.

¹² *Ibidem*.

mianę między sobą twierdzeń o treści czysto poznawczej”, które „nie mają mocy zaprogramowanej instrukcji”) rozwinęły się wprawdzie na fundamencie stworzonym przez ewolucję biologiczną, jednak głównie dzięki ewolucji kulturowej. Zarazem przyjmuje, że przyczyną i siłą napędową tej ostatniej jest wyobraźnia współpracująca z językiem. W ten sposób koło rozumowania się zamyka.

*

Scheler kwestionuje naukową wartość naturalistycznych hipotez. Jego zdaniem na tej drodze nie da się wyjaśnić, jak dokonało się przejście od człowieka jako istoty biologicznej (*homo naturalis*), opisywanej przez nauki przyrodnicze, do człowieka będącego „miejscem wyłaniania się i pojawiania się porządku rzeczy istotnościowo różniącego się od całej przyrody (duch, kultura i religia)”¹³. Pytania dotyczące granicy, tj. „przejścia człowieka od stanu natury do stanu kultury”, mają bowiem charakter metafizyczny, a nie przyrodniczo-historyczny. Odpowiedzi należy zatem szukać na gruncie filozofii, posługującej się odpowiednimi do zadania metodami.

Uzasadniając swoje stanowisko, Scheler, podobnie jak pozytywiści, odwołuje się do wyników badań nauk szczegółowych. Zaczerpnięty z tego źródła materiał poddaje analizie fenomenologicznej, która prowadzi go do odmiennych niż w przypadku jego oponentów wniosków. Jako przykład niech posłuży często podnoszony przez pozytywistów argument dotyczący relacji między ewolucją człowieka i rozwojem języka. Ich zdaniem procesy te były ze sobą ściśle związane. Ludzki język rozwinął się z prostych form komunikowania się występujących w świecie zwierząt. Objawy wyrazowe i sygnały, którymi posługują się zwierzęta, różnią się od słów i języka jedynie stopniem skomplikowania. Poza tym mają one podobną naturę i pełnią podobną (lub taką samą) funkcję, polegającą na wzajemnym informowaniu się i wpływaniu na siebie osobników danego gatunku istot. Ciągłość procesu, który doprowadził do powstania ludzkiego, artykułowanego języka, świadczy – zdaniem pozytywistów – o ciągłości ewolucji człowieka ze świata zwierząt. Jest argumentem przemawiającym za możliwością przejścia od *homo naturalis* do *homo sapiens*¹⁴.

¹³ M. Scheler, *O idei człowieka*, s. 35.

¹⁴ Współczesną, wzbogaconą o najnowsze odkrycia neurologii i biochemii, wersję naturalistycznej teorii rozwoju wszystkich atrybutów człowieczeństwa (np. wyższej świadomości, zdolności tworzenia i operowania pojęciami, mowy, umysłu) uzasadnia w swoich pracach Gerald M. Edelman. Powstanie języka wyjaśnia on ukazując równoległą ewolucję systemu głosowego i mózgowych ośrodków produkcji i rozumienia mowy. Tę pierwszą zapoczątkowało przyjęcie przez człowieka postawy wyprostowanej (dzięki temu mogła się rozwinąć właściwa tylko człowiekowi jama nadkraniowa; następnie zaś na drodze ewolucji wyłoniły się więzadła głosowe, zmienił się język, podniebienie i zęby, co poprawiło kontrolę przepływu powietrza przez struny głosowe; te ostatnie przekształcenia stworzyły fizyczną możliwość koartykulacji dźwięków, czyli produkcji fonemów). Tym ważnym zmianom morfologicznym towarzyszył rozwój specyficznych struktur mózgowych. Według Edelmana „w tym samym czasie lub nieco wcześniej w ewolucji wyłoniły się specjalne obszary kory w lewej części mózgu, znane obecnie jako pole Broca i Wernickego [...]. Ich rola polegała na koordynacji produkcji i kategoryzacji mowy”. Te dwa powiąza-

Scheler całkowicie odrzuca tego typu interpretację. Przedstawia własną, wspierającą się na badaniach wybitnego niemieckiego językoznawcy Wilhelma von Humboldta¹⁵. Autor *Formalismus* zarzuca pozytywistom niezrozumienie samej istoty języka. Objawy wyrazowe, które występują zarówno w świecie zwierząt, jak i wśród ludzi (np. okrzyk bólu) dają tylko wyraz pewnemu przeżyciu, bez zaangażowania aktów woli, przy zachowaniu symbolicznego związku między przeżywaniem i wyrażaniem. Natomiast *słowo*, choć może też odsyłać do wewnętrznego przeżycia, które w ten sposób zostaje wyrażone, w swej funkcji pierwotnej przede wszystkim wskazuje na pewien *przedmiot w świecie*. „Słowo „domniemuje” coś, co nie ma nic wspólnego ani z jego szatą brzmieniową, ani z jego przeżyciem w postaci uczucia czy przedstawienia”¹⁶.

Występujące w świecie zwierząt objawy i ruchy wyrazowe pełnią niekiedy funkcję sygnału wzywającego do ataku lub ucieczki. Powtarzane w podobnych okolicznościach służą jako „znaki” (choć „znakami” w pełnym tego słowa znaczeniu nie są). Jednak – co z całą mocą podkreśla Scheler – nie zyskują one przez to charakteru *słowa*. Nie mamy tutaj bowiem do czynienia z „prawdziwym powiadamianiem” i „rozumieniem” okoliczności towarzyszących „wyrazowi”, lecz z „psychicznym zarażeniem”, rozprzestrzenianiem się stanu uczuciowego wyrażonego w sygnale.

Według Schelera *słowo* funkcjonuje na podstawie zupełnie innego, niż wyżej opisanego, mechanizmu. Oddziałuje ono i zmienia zachowanie ludzi dzięki „rozumieniu”. Rozumiemy jakąś wypowiedź, gdy podążając za jej intencją „współchwytujemy stan rzeczy”, gdy bez reszty kierujemy się ku faktom, będącym przedmiotem sądu. Nie ma przy tym znaczenia szata, w której *słowo* się ujawnia. Czy będzie to artykułowany dźwięk (mowa), czy też pismo, w obu przypadkach w świadomości nie pojawia się nawet cień podziału na akustyczny (czy też obrazowy) materiał i sens: *słowo* prezentuje się jako prosta całość „spełniająca domaganie się [ze strony] samego przedmiotu. Poszukujemy „właściwego” [słowa], które do niego pasuje, w tym aspekcie, w jakim każdorazowo zwraca się ku nam”¹⁷.

ne ze sobą procesy doprowadziły do powstania „specyficznej i wyjątkowej właściwości homo sapiens – mowy” (G. M. Edelman, *Przenikliwe powietrze, jasny ogień. O materii umysłu*, tłum. J. Rączaszek, PIW, Warszawa 1998, s. 177). W tym samym duchu interpretuje człowieka twórcą proksemiki Edward T. Hall. W swoich badaniach próbuje on wykazać, że różne aspekty ludzkiego zachowania można wyjaśnić „cofając się do początków”, szukając „substruktur biologicznych”, które stanowią fundament „człowieczeństwa”. Albowiem „człowiek – jak wszelkie zwierzę – przede wszystkim, zawsze i ostatecznie jest więźniem swego biologicznego organizmu” (E. T. Hall, *Ukryty wymiar*, tłum. T. Hołówka, PIW, Warszawa 1976, s. 20). Zdaniem Hall’a różnica dzieląca nas od świata zwierzęcego – wbrew temu co sądzi większość – jest niezbyt duża. „Im więcej dowiadujemy się o zwierzętach i zawitych mechanizmach adaptacyjnych wytworzonych przez ewolucję, tym istotniejsze stają się owe badania dla rozwiązania niektórych co bardziej kłopotliwych problemów ludzkich” (Ibidem).

¹⁵ Wilhelm von Humboldt wyłożył swoją koncepcję w pracy *Über das vergleichende Sprachstudium* (1820–1821). Do niej właśnie odwołuje się Scheler.

¹⁶ M. Scheler, *O idei człowieka*, s. 12.

¹⁷ Ibidem, s. 15.

Nie mają zatem racji – stwierdza Scheler – ci wszyscy, którzy zdolność ludzi do mówienia wiążą z anatomicznymi i fizjologicznymi właściwościami ich budowy. Jak bowiem trafnie zauważył Wilhelm von Humboldt, „ogromnej różnicy między niemotą zwierzęcia a mową ludzką, nie da się wyjaśnić fizycznie. Jedyne siła samoświadomości wymusza w cielesnej naturze ostry podział i trwałe odgraniczenie dźwięków, które zwiemy artykulacją”¹⁸.

Ujmując to inaczej: według Schelera artykułowanie dźwięków jest pochodną właściwego człowiekowi „sensownego ucłonowania” danych świata zewnętrznego i wewnętrznego. Ucłonowanie to znajduje wyraz zarówno w mowie, jak i w piśmie. Pismo jest bowiem w swej istocie równie pierwotnym przedstawieniem słowa, jak mowa (mimo, że historycznie rzecz biorąc pojawiło się później). Taka lub inna „materializacja” słowa nie należy do jego istoty, choć jak przyznaje Scheler ucieleśnienie brzmieniowe jest jego najbardziej naturalną „szatą”. Materialna postać „słowa” jest czymś wtórnym, albowiem to nie mowa lub pismo są warunkami słowa, lecz na odwrót: „posiadanie słowa jest już założone przy wszystkich kwestiach tzw. powstania mowy i pisma”¹⁹.

Zdaniem Schelera nie da się wywieść mowy z utrwalonych „objawów wyrazowych” i „sygnałów”, jakimi dysponują najwyżej rozwinięte zwierzęta. „Na początku języka było słowo! Zwierzę nie „mówi” dlatego, że nie posiada słowa”²⁰. Słowo jest „prafenomenem”, „konstruuje wszelką „historię”, lecz samo nie ma żadnej historii”²¹. Pytanie o „słowo” nie jest zatem pytaniem historycznym, lecz metafizycznym. Jest to pytanie o ostateczną podstawę, która człowieka czyni człowiekiem. W „teistycznym” okresie swojej twórczości Scheler utożsamiał tę „ostateczną podstawę” z osobowym Bogiem („na początku było słowo”, „słowo Boże”), w latach późniejszych zaś (w okresie „ostatnim”) z bliżej meokreślonym, bezosobowym *ens per se*, którego poznawalnymi atrybutami są duch i pęd.

Do podobnych wniosków dochodzi autor *Formalismus*, analizując podnoszony przez pozytywistów argument, jakoby narzędzia – będące ich zdaniem główną (obok języka) oznaką człowieczeństwa – wytworzone zostały na drodze stopniowej ewolucji z przypadkowych form wcześniejszych, które pojawiły się wśród naczelných. Jego zdaniem, choć niektóre ze zwierząt potrafią manipulować i wykorzystywać do swoich celów różne przedmioty, nie oznacza to jeszcze, że posiadają one zdolność tworzenia i używania narzędzi. Tego typu możli-

¹⁸ W. von Humboldt, *Über das vergleichende Sprachstudium*, Historisch – Philologische Abhandlungen der Berliner Akademie, Berlin 1820–1821, s. 5. Cyt za: M. Scheler, *O idei człowieka*, s. 17.

¹⁹ M. Scheler, *O idei człowieka*, s. 19.

²⁰ Ibidem, s. 20. Dokładnie w tym samym duchu wypowiada się W. von Humboldt, który stwierdza, że „mowę trzeba uważać za <coś> bezpośrednio tkwiącego w człowieku [...], nic nie pomoże, jeśli na jej wynalezienie przeznaczymy tysiąclecia [...]. Aby człowiek naprawdę rozumiał choćby jedno *jedyne* słowo, nie jako zwykły impuls zmysłowy, lecz jako artykułowany, oznaczający pojęcie dźwięk, musi już mowa tkwić w nim całkowicie i w całym swym uwikłaniu”. W. von Humboldt, *Über das vergleichende Sprachstudium*, s. 13.

²¹ M. Scheler, *O idei człowieka*, s. 20.

wość należy wykluczyć z przyczyn zasadniczych. Albowiem narzędzie „to *twór posiadający sens*, wtórnie oddany w służbę celów i ze względu na nie stopniowo przekształcany, który nawet tym bardziej wykazuje bezinteresowny charakter jakiegoś małego dzieła sztuki albo przedmiotu ozdobnego, im dalej cofamy się do jego <początków>”²². Dla stworzenia narzędzi potrzebna jest siła duchowa. Ta sama, która jest motorem napędowym poznania i bezinteresownej kultury. Człowiek jest zatem warunkiem powstania narzędzi i rozwoju pracy, a nie na odwrót.

Badania przyrody, historia naturalna nie dają – zdaniem Schelera – odpowiedzi na pytanie o pochodzenie człowieka. Jako *homo naturalis* człowiek „był, jest i wiecznie pozostanie zwierzęciem”²³. Wyodrębnienie „człowieka” oparte na samych tylko właściwościach przyrodniczych jest arbitralnym cięciem dokonany przez nasz intelekt. „Jedności idei „człowieka” nie można uzyskać z punktu widzenia jego *terminus a quo*, lecz tylko z punktu widzenia jego *terminus ad quem*, tzn. jako „poszukiwacza Boga” i jako punktu objawienia się formy sensu, wartości i działania, przewyższającej wszelkie inne [formy] bytu w przyrodzie, [tj. jako] osoby...”²⁴. Z gruntu fałszywe jest zatem pojęcie „człowieka”, które tworzą przyrodnicy i psychologowie, zwolennicy pozytywizmu i naturalizmu, odwołujący się do specyficznych cech jego budowy i funkcjonowania. Człowieka definiuje bowiem cel, do którego zmierza, a nie swobodnie poruszający się kciuk, czy też rozbudowany mózg. „Rzecz, która zaczyna wychodzić ponad siebie i poszukiwać Boga, to właśnie jest <człowiek>”²⁵. Jedność idei „człowieka” pojawia się – według Schelera – dopiero dzięki temu „czym być i stać się *powinien*: właśnie dzięki idei Boga i nieskończonej doskonałej osoby”²⁶.

Nawiązanie do Kanta wydaje się w tym przypadku zamierzone. Zarówno sposób sformułowania tej myśli („człowieka” określa to, „czym może i powinien się stać”), jak i jej treść (celem jest „doskonała istota rozumna” będąca w najwyższym stopniu osobą, czyli Bóg) nasuwają skojarzenie z poglądami autora *Antropologii*²⁷. Przyjęcie założenia, że człowiek w sensie istotowym jest bytem, który podlega stawaniu się, zbliża Schelera także do Nietzschego. „Człowiek – mówi Scheler – istnieje tylko jako przejście, jako pomost”. Nie może, jak filister, zadowolić się istniejącym stanem rzeczy, gdyż jego jedynym prawdziwym człowieczeństwem jest „zapał, pasja wychodzenia ponad siebie, niezależnie od tego, czy cel nazwie się „nadczołowiekiem, czy <Bogiem>”²⁸.

Podobieństwa formy lub treści pewnych elementów koncepcji Kanta i Nietzschego z jednej strony, i antropologii Schelera z drugiej, nie oznaczają

²² Ibidem, s. 21.

²³ Ibidem, s. 34.

²⁴ Ibidem, s. 32.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, s. 40.

²⁷ Pracę *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht* opublikował Kant w 1798 roku.

²⁸ M. Scheler, *O idei człowieka*, s. 41.

braku różnic w ich podejściu do problemu człowieka. O ile jednak te drugie są dosyć często przez Schelera podkreślane, o tyle podobieństwa i źródła inspiracji nie zawsze są wskazywane i unaoczniane. Aby pokazać złożony charakter tych relacji, weźmy pod uwagę rozważaną w tym miejscu kwestię genezy człowieka i podstaw jedności jego idei.

Dla Kanta problem ten, w postaci otwarcie postawionego pytania, praktycznie rzecz biorąc, nie istnieje. Gdybyśmy jednak spróbowali dopowiedzieć to, co wprost nie zostało przez niego wyrażone, okazałoby się, że pod wieloma względami stanowisko Kanta zbliżone jest do koncepcji Schelera. Autor *Antropologii* – podobnie jak Scheler – nie wywodzi człowieka ze świata zwierząt. Człowiek jako gatunek istot potencjalnie rozumnych nie ma ziemskich przodków. Historia naturalna nie jest w stanie wyjaśnić fenomenu życia i pochodzenia *animal rationale*. Dopiero odwołanie się do metafizyki pozwala Kantowi snuć przypuszczenia na temat genezy człowieka (Bóg osobowy lub też bliżej nie określony Absolut, Demiurg) i podstaw jedności jego idei (jedność tę można określić, wskazując na cel procesu doskonalenia się człowieka, którym jest „doskonała istota rozumna”, czyli Bóg). Nie są to jednak rozważania prowadzone w sposób systematyczny, którym autor *Antropologii* poświęcałby wiele miejsca. Swoją uwagę koncentruje on na właściwych dziejach człowieka, których treścią jest przekształcanie i doskonalenie danych mu przez Naturę zdolności, stopniowe urzeczywistnianie rozumności, poszerzanie wolności, dążenie do ideału wyrażonego w pojęciu *animal rationale*.

Inaczej sprawa przedstawia się u Nietzschego. Pytanie o genezę stawiane jest przez niego w różnych kontekstach. W większości swoich prac prezentuje się on jako zwolennik naturalistyczno-witalistycznej koncepcji człowieka. Choć polemizuje z niektórymi tezami Darwina, to zasadność teorii ewolucji nie budzi jego wątpliwości. Autor *Zaratustry*²⁹ traktuje ludzki gatunek jako niezbyt udaną pod względem biologicznym część świata wyższych zwierząt (ten wątek podjęty został później przez Schelera), która dzięki kontrolowanej przez świadomość i rozum woli mocy stworzyła kulturę, zyskując przez to szansę przezwyciężenia swojej organicznej słabości.

Ewolucja człowieka – widziana oczyma Nietzschego – ma charakter przypadkowy i odbywa się bez ingerencji z zewnątrz (np. ze strony jakiegoś bytu transcendentnego). Proces ten przebiega w sposób ciągły: począwszy od *homo naturalis* poprzez „płowe bestie”, zdegenerowane formy człowieka „rozumnego” i „dobrego”, zmierza on do swego logicznego końca, którym jest człowiek „ostatni”. Przełomem w tym procesie może być dopiero pojawienie się człowieka heroicznego, kierującego się ku przewodniej idei „nadczołowieka”. Jednak nawet w tym przypadku zachowana zostanie ciągłość ewolucji, gdyż jej podstawą były, są i będą siły immanentne w stosunku do wszechobejmującego żywiołu życia. Ewolucja człowieka – w interpretacji Nietzschego – jest bowiem tylko

²⁹ Pracę *Also sprach Zarathustra. Ein Buch für Alle und Keinen* opublikował Nietzsche w latach 1883–1885.

elementem ewolucji życia jako całości i niejako ze swej natury, nie może wykroczyć poza jego granice.

Koncepcja Schelera, w odniesieniu do problemu genezy i definicji, jest w pewnym stopniu syntezą propozycji Kanta i Nietzschego oraz próbą wyjścia poza horyzonty przez nich zakreślone. Autor *Formalismus*, podobnie jak Nietzsche, przywiązuje dużą wagę do biologicznej sfery egzystencji człowieka. Uważa jednak, iż nie jest to podstawa wystarczająca dla określenia jego specyfiki. „Dopiero rzucając okiem wstecz od „Boga-Człowieka” i „nadczłowieka”, [...], to, co *może* stać się czymś takim, staje się człowiekiem”³⁰. Taka perspektywa jest bliska również autorowi *Zaratustry*. Jednak tylko w tym ogólnym ujęciu. Konkretyzacja rozwijanych przez Schelera idei wskazuje na koncepcję człowieka, która istotnie różni się od Nietzscheańskiej.

Zdaniem autora *Formalismus* to, co stanowi o istocie człowieka, wykracza poza ramy historii naturalnej i nie może być zlokalizowane w jakimś konkretnym punkcie porządku czasowego. Człowiek jest bowiem bytem metafizycznym, jest „poszukiwaczem Boga” (czy też, jak ujmie to w okresie „ostatnim”, jest on bogiem *in spe*). Określenie to, według Schelera, pozwala wyróżnić „nową istotową klasę rzeczy, dziedzinę „osób”, która się w ogóle nie „rozwinęła”, tak jak nie „rozwinęły” się barwy, liczby, przestrzeń i czas oraz inne prawdziwe istotności. Owa dziedzina otwiera się w określonych punktach świata ożywionego i tutaj się pojawia”³¹.

Scheler nie kwestionuje pewnych faktów z biologicznej ewolucji człowieka. Przyznaje, że brak specyficznych „przystosowań” narządów i funkcji do otoczenia, stworzył dogodny fundament dla rozwoju „człowieczeństwa”. Uważa jednak, iż w tym miejscu wyczerpują się możliwości naturalistycznego wyjaśniania. Człowiek jako sprawca intencjonalnych aktów duchowych jest fenomenem, którego nie da się sensownie zinterpretować na podstawie nauk przyrodniczych. Jedynym wyjściem jest ujęcie go w perspektywie idei Boga osobowego (lub też boga jako *ens per se*).

Jako istota walcząca tylko o zachowanie życia, człowiek – na co zwrócił uwagę już Nietzsche – jest „konstytutywnie chorym zwierzęciem, w którym życie popełniło faux pas”. Zarazem jednak jest on także (lub może się stać) „*istotą transcendującą wszelkie życie i w nim siebie samą*”. Ten właśnie atrybut decyduje – według Schelera – o swoistości człowieka i zapewnia mu wyróżnione miejsce w hierarchii ziemskich bytów. Przyjmując takie rozwiązanie, autor *Formalismus* dystansuje się od witalistycznych interpretacji człowieka, w których kategoria „życia” wyznacza dziedzinę możliwych postaci człowieczeństwa.

³⁰ M. Scheler, *O idei człowieka*, s. 33.

³¹ Ibidem, s. 34. Na przeciwnym biegunie w stosunku do stanowiska Schelera umieścić można poglądy Edwarda O. Wilsona na temat „istoty” człowieka i jego potrzeb metafizycznych. Twórca socjobiologii broni tezy, że program genetyczny człowieka wyznacza ludzkie uniwersalia, narzuca kulturze ograniczenia, określa pewne normy obyczajowe i etyczne, i jest także źródłem potrzeby transcendencji. Zob. E. O. Wilson, *O naturze ludzkiej*, wyd. 2, tłum. B. Szacka, Zysk i S-ka, Poznań 1998, s. 25–64.

Człowiek, w ujęciu Schelera, jest bowiem „modlitwą życia wychodzącą ponad nie samo”, a nawet „intencją i gestem samej transcendencji”³². Oznacza to, że człowiek nie tylko transcenduje siebie (o czym mówił już Kant), lecz także jest transcendowany, jest medium transcendencji i sposobem jej przejawiania się.

Zdaniem Schelera właśnie ten wyjątkowy sposób istnienia sprawia, że człowieka nie da się zdefiniować. Niedefiniowalność należy do jego istoty. „Jest on tylko jakimś „między” (ein „Zwischen”), jakąś „granicą”, jakimś „przejściem, jakimś „przejawianiem się Boga” w nurcie życia i wiecznym „wychodzeniem” („Hinaus”) życia ponad siebie samo”³³. Aby właściwie rozumieć tę wypowiedź, dodajmy, iż niedefiniowalność, zdaniem Schelera, bynajmniej nie oznacza jakiegoś ograniczenia. Wprost przeciwnie – wskazuje ona na otwartość człowieka i niezgłębialność jego możliwości, podkreśla znaczenie każdego gestu i czynu. To właśnie „człowiek definiowalny – na co zwraca uwagę Scheler – nie miałby żadnego znaczenia”³⁴. Jako ograniczone X byłby fałszywą stacją na drodze między życiem i transcendencją.

*

Pytanie dotyczące miejsca *homo sapiens* w świecie istot żywych ma fundamentalne znaczenie dla filozofii człowieka. Spór na temat tego, czy jest to miejsce wyróżnione, czy też nie, trwa już długo i nie wydaje się, aby w najbliższym czasie udało się go rozstrzygnąć. Nie jest bowiem tak, jak czasami próbuje się przedstawiać, że jest to spór między metafizycznie nastawioną filozofią (która niejako z definicji miałaby reprezentować stanowisko przestarzałe, nienaukowe) i współczesnymi, odwołującymi się do niepodważalnych faktów, szczegółowymi naukami o człowieku (reprezentującymi racje rozumu i postępu), który nieodwołalnie zakończy się zwycięstwem tych drugich. Po obu stronach barykady spotkać można przedstawicieli zarówno filozofii, jak i nauki, którzy powołując się na te same (lub podobne) fakty, dochodzą do radykalnie odmiennych wniosków. Warto w tym miejscu przytoczyć słowa wybitnego fizyka Paula Davies’a, który na pytanie „kim jest człowiek?” – podobnie jak M. Scheler, A. R. Wallace, A. N. Whitehead, F. Hoyle, J. Wheeler i wielu innych – odpowiada w duchu antynaturalistycznym. Jego zdaniem warto podjąć wysiłek w celu zbudowania metafizycznej teorii, która „w jakimś stopniu zmniejszałaby arbitralny charakter świata” i pozwalałaby „wykroczyć poza granice, do których doprowadza nas filozofia i nauki przyrodnicze”³⁵. „Nie mogę uwierzyć – stwierdza Davies – że nasze istnienie w tym Wszechświecie miałoby być jedynie kaprysem losu [...]. W zbyt wielkim stopniu jesteśmy weń zaangażowani”³⁶. Dzięki obdarzonemu świadomością *homo sapiens* Wszechświat uzyskał świadomość

³² M. Scheler, *O idei człowieka*, s. 25.

³³ *Ibidem*, s. 26.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ P. Davies, *Plan Stwórcy*, tłum. M. Krośniak, Wydawnictwo ZNAK, Kraków 1996, s. 257.

³⁶ *Ibidem*.

samego siebie. „Świadomość ta nie może być nieistotnym szczegółem, bezwartościowym produktem ubocznym ślepych, bezmyślnych sił. **Naprawdę jesteśmy tu nieprzypadkowo**”³⁷.

Summary

Naturalistic Ideas of Man in Light of Max Scheler's Criticism

Partisans of positivistic-naturalistic ideas of Man try to build the unity of his idea based on anatomy, physiology, evolutionary, biology and psychology. But they never succeed – as the critics of his approach claim – in answering satisfactorily the question regarding the limit, ie. the transition from Man as a biological being (*homo naturalis*) to Man as “the place of the emerging [...] of an order differing as to the essence from the whole Nature (spirit, culture, religion)”. Since it is a question of a metaphysical nature and not a natural-historical one it can be answered only by philosophy and not by particular sciences.

Słowa kluczowe: jedność idei człowieka, naturalistyczne koncepcje człowieka, metafizyczne koncepcje człowieka, pochodzenie człowieka, ewolucja biologiczna, ewolucja kulturowa, geneza języka, powstanie narzędzi.

Key words: unity of the idea of Man, naturalistic ideas of Man, metaphysical ideas of Man, origin of Man, biological evolution, cultural evolution, genesis of language, origin of tools.

³⁷ Ibidem.

Józef Piórczyński

***Salto mortale* jako koniec filozofii**

(Oddział Łódzki Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, 10 XI 2005 r.)

Poznanie jest według Jacobiego odkrywaniem warunków każdej rzeczy, jej trwania i określoności. Rozumienie oznacza po prostu włączenie rzeczy w szereg jej zapośredniczeń; znamy rzecz, gdy określimy szereg zdarzeń, do których ona należy jako człon tego szeregu. Poza nim i niezależnie od niego nie potrafimy niczego pojąć ani wyjaśnić. Coś jest zrozumiałe, gdy należy do ciągu zapośredniczeń jako jego ogniwo. Nic samo w sobie, nie odniesione do niczego innego, nie może być opisane, a tym samym nie może być przedmiotem nauki. Nauka funduje się, jeżeli odkrywa powiązania między rzeczami. To, co nie mieści się w tych powiązaniach, wykracza poza zdolność naszego pojmowania. W granicach naszego poznania znajdujemy tylko to, co uwarunkowane, zależne, przez coś innego wyznaczone. Nauka obejmuje jedynie to, co jest rezultatem czegoś, co jest zawsze do czegoś odesłane i w tym znaczeniu niesamoistne, nigdy w sobie samym nie ufundowane, zawsze skazane na coś innego i w innym zyskujące warunki własnego istnienia. Granice zapośredniczenia są granicami rozumienia w nauce¹. Zestawienie i ustawienie łańcucha „uwarunkowanych warunków” jest właśnie rozumieniem: „Tam, gdzie ten łańcuch kończy się, tam przestajemy pojmować i tam kończy się także związek, który nazywamy naturą”². Odkrywanie łańcucha uwarunkowań odnosi się jedynie do bytu natury i ma sens tylko wewnątrz niej. Nauka jest więc wiedzą o naturze i wyłącznie o naturze. Może ona odsłonić jedynie prawa powiązań obiektów naturalnych.

Poznawanie rzeczy jako odkrywanie ich zapośredniczeń ma charakter czysto mechanistyczny³. Potrafimy powiedzieć, jak rzecz się pojawia, co jest potrzebne do jej istnienia – znamy więc warunki jej powstania i egzystowania. Znamy jej mechanizm, czysto zewnętrzne okoliczności jej bytu. Nauka ma charakter manipulacyjny, operacyjny, ogranicza się do znajomości następstw zdarzeń przyczynowo-skutkowych. Znamy rzecz, gdy możemy przyporządkować jej przyczyny, spowodować okoliczności, w jakich jej egzystencja dochodzi do skutku.

¹ *F. H. Jacobi's Werke*, Leipzig 1812–1825, t. 4, cz. II, s. 153–154; t. 4, s. XXX.

² *Ibidem*, t. 4, cz. II, s. 154.

³ *Ibidem*, t. 2, s. 47; t. 4, cz. II, s. 158.

To, co następuje w naturze – pisał Jacobi – następuje według prawa związku wszystkich wzajemnie zakładających się części, tzn. w całkowicie konieczny, wyłącznie mechaniczny sposób. Z samej siebie nie wykształciła ona ani mądrości, ani dobroci, lecz wszędzie jedynie przemoc; jest ona tym, co działa bez wolności, bez wiedzy i woli; panuje w niej tylko prawo siły”⁴.

W naturze miejsce każdego zdarzenia jest wyznaczone w sposób nieuchronny, nie dopuszczający czegoś, co nie miałyby swojego warunku. Świat nauki – można powiedzieć najkrócej – jest światem bez Boga i wolności, światem bezwyjątkowego determinizmu, nieodpartej ślepej konieczności, bezdusznego mechanizmu.

Argumentacja Jacobiego jest nadzwyczaj klarowna: znamy naturę, rządzącą nią prawidłowości, ale nie mamy żadnego prawa przenosić tego, co się w niej dzieje, i tego, jak się w niej dzieje, poza nią samą – przez analogię czy w jakkolwiek inny sposób. Nie możemy odkryć więzów między Bogiem a światem, bo znamy tylko świat i zasady jego przemian. Jeżeli mówimy o Bogu jako przyczynie świata, to używamy pojęcia przyczyny w innym znaczeniu, w znaczeniu, którego w żaden sposób nie jesteśmy w stanie zrozumieć, czyli naprawdę nic nie mówimy o sprawczym stosunku Boga wobec świata. Nie ma żadnego pojmowalnego odniesienia tego, co naturalne, do tego, co ponadnaturalne. Każdy krok w to, co jest poza naturą, jest krokiem w nieznaną, które na zawsze pozostaje dla nas zakryte. Wydaje się, że Jacobi genialnie dotknął czegoś bardzo prostego i zarazem dla filozofii niezwykle doniosłego – zakwestionował jedno z fundamentalnych założeń tkwiących u podstawy ludzkiego poznania i tym samym w gruncie rzeczy zakwestionował całą filozofię, która wychodzi poza poznanie natury, konstruując rozmaite metafizyczne wizje bytu. Powiedział: znamy dany nam świat natury; to jest jedyny obszar naszego prawomocnego poznania. Wyjście poza ten obszar jest niczym nieuzasadnione, jest arbitralną decyzją poznającego podmiotu, uzurpacją. Metafizyka mówi o czymś, co jest jej fundamentalnie niedostępne, jest więc czystą spekulacją. Z metafizyką już nic nie da się zrobić, o ile nie chcemy siebie oszukiwać. Filozofia wyrasta właśnie z nieświadomości człowieka w tym względzie. Ludzki intelekt nie dysponuje żadnymi narzędziami wykroczenia poza to, co dzieje się w naturze i z natury. Innymi słowy, powstanie naturalnego z nadnaturalnego – czym zajmuje się metafizyka – może być tylko cudem dla ludzkiego intelektu, nie zaś przedmiotem nauki, filozofii dyskursywnie przekazywalnej⁵. Wynikająca z tego stanowiska Jacobiego krytyka rzeczy samej w sobie Kanta stała się istotną pobudką do uformowania się transcendentalizmu Fichtego.

Stosunek filozofii, nawet jeżeli jest to filozofia niefilozofii, do nauki stanowi centralny punkt myśli Jacobiego, tutaj bowiem dochodzi się do jej podstaw, do tego, na czym się ona opiera, jakie jest jej ostateczne ugruntowanie. Nie jest przypadkiem, że te kwestie pojawiają się w dyskusji Jacobiego z systemem Spi-

⁴ Ibidem, t. 3, s. 402.

⁵ Ibidem, s. 403.

nozy. Jacobi wszak musi odpowiedzieć na pytanie: jeżeli odrzuca się naukę Spinozańską, to co w zamian można zaoferować, jak można nie zgodzić się na jej konsekwencje, za które Jacobi uznaje ateizm i fatalizm? Jest to nie tylko problem filozofii Spinozy, ale również najgłębszy problem samego Jacobiego, który, mając zapatrywanie radykalnie sprzeczne z nauką Spinozy, pyta przecież o ich prawomocność i traktuje Spinozę niezmiernie poważnie jako myśliciela wybitnego i przenikliwego. Otóż koncepcja mechanistyczna, deterministyczna, fatalistyczna, oparta na związku przyczynowo-skutkowym jest, wedle Jacobiego, nie do obalenia. Pisał on w przedmowie do czwartego tomu swoich dzieł opublikowanego w 1819 roku: „Moje listy o Spinozie nie były napisane po to, by jeden system wyprzeć przez drugi, lecz żeby przedstawić nieprzezwyčajalność spinozizmu od strony logicznego użycia intelektu”⁶. Nauka jest niepodważalna i rygorystyczna w swoim fundamentalnym założeniu i jego konsekwencjach.

Dla filozofii naturalistycznej świadomość, wolność są absurdem, czymś, co nie daje się w żaden sposób zrozumieć. Filozofia ta wyklucza istnienie bytu ludzkiego, na jej gruncie pojęcie takiej istoty jest niekonstruowalne⁷. Fatalizm to bezwzględna ślepa konieczność, która nie pozostawia żadnego miejsca na coś, co nie byłoby objęte ową ślepotą, co nie byłoby „ustawiane i dostawiane” w szereg zależności przyczynowych. Wszystko inne, co mogłoby być poza owym szeregiem, jest niczym nieuzasadnionym, bezpodstawnym wtrętem. Równie dobrze świadomość, Bóg teologii naturalnej czy rzecz sama w sobie Kanta. Wszystko to, zebrane tutaj bez ładu i składu, jest dla naturalizmu nie do zaakceptowania, a więc ma taki sam status niebytu, tego, co niemożliwe.

Jakie jest więc wyjście z sytuacji, co możemy uczynić, by nie przyjąć takich konsekwencji? Oto jesteśmy, oto myślimy, jesteśmy świadomi siebie i innych bytów, a przecież, gdy chcemy to zrozumieć, okazuje się, że niczego nie jesteśmy w stanie zrozumieć. To, co daje się pojąć, utwierdza nas w przekonaniu, że nie możemy pojąć siebie jako istot nietożsamyh z naturą, bo wszystko to, co jest poza naturą, jest poza naszym pojmowaniem. Jako natura nie możemy być świadomi siebie i rzeczy, bo należymy do ślepego porządku przyrody. Jesteśmy dla siebie całkowicie niezrozumiali, gdy akceptujemy naukę. To już nie jest jakieś poplątanie myśli, paradoks, to – jak mówi Jacobi – obłąd⁸. Sytuujemy się poza nauką, tzn. poza obszarem przez nią opisywanym, ale nie mamy po temu żadnych racji. Nie potrafimy wyjaśnić naszej świadomości, naszej wolności, naszej osobowości. Jesteśmy sami sobie dani jako absurdalne istnienie. Niczego nie rozumiemy, absurd to nasz autentyczny byt. Istnieją tylko rzeczy natury, gdy więc mówimy o rozumie (według Jacobiego rozum jest narzędziem bezpośredniego poznania – nasłuchiwanie – Boga), w gruncie rzeczy o niczym nie mówimy. A przecież mówimy. Ale ta nasza mowa nie mieści się w żadnym racjonalnym porządku. Dopisujemy siebie do biegu natury mocą absurdu. Z punktu wi-

⁶ Ibidem, t. 4, s. XXXVII.

⁷ Ibidem, s. XXIII.

⁸ Ibidem, t. 4, cz. I, s. 60.

dzenia nauki nasze świadome, wolne i osobowe istnienie nie daje się w żaden sposób usankcjonować. „Kto może to przyjąć – pisał Jacobi – tego mniemania nie mogę odeprzeć”⁹. Nauka skazuje nas na nicłość, z której usiłujemy się wydobyc mocą absurdu, bo dla myślenia dyskursywnego nie istniejemy. Nie dysponujemy żadnymi racjami, które osadzałyby nas w bycie. Jeżeli istniejemy, to pozostaje to poza wszelkimi racjami, wszelkim poprawnym rozumowaniem. Nie rozporządzamy żadnymi dowodami naszej egzystencji. Absurd jest dla nas dowodem, czyli nie mamy żadnego dowodu. Racją naszego istnienia – tak jak racją wiary u Lutra – jest brak racji. Jeżeli istniejemy, to w jakiś nadzwyczajny sposób, dla nas niepojęty. Inaczej mówiąc, racjonalnie, tzn. według wymagań dyskursu naukowego, nasze istnienie jest zasadniczo problematyczne. Nie potrafimy wyjaśnić i uzasadnić naszego bytu, nie potrafimy znaleźć dla niego podstawy; nie mamy możliwości odrzucenia stanowiska nauki.

Wszelako doświadczenie wolności jest nieusuwalne z doświadczenia bycia człowiekiem. Nie możemy być sobą, nie będąc wolni, nie będąc poza i ponad naturą, jako że wolność jest fundamentem ludzkiego rozumu i ludzkiej osobowości¹⁰. Dzięki wolności uświadamiamy sobie granice natury, nasze wystawanie poza i ponad nią, bo ona właśnie jest przekroczeniem tych granic. Wolność to otwarcie na inny aniżeli naturalny świat. Czy więc możliwe jest wzięcie w nawias tego wymiaru ludzkiego istnienia, czy możemy przeto zgodzić się na uwięzienie nas w ślepych mechanizmie? To dramatyczne pytanie jest stałym podglebieniem namysłu Jacobiego nad ludzkim bytowaniem, ową ciemnością naszego istnienia, której teoretycznie nie jesteśmy w stanie rozjaśnić.

Możliwość wolności musi być jednak rozpatrywana ze względu na to, co głosi fatalistyczny ze swej istoty naturalizm. Oznacza to, że akceptacja wolności nie może być uznana za coś, co należy do filozofii jako nauki w takim sensie, w jakim naturalizm jest nauką. Zatem usankcjonowanie wolności jest niewykonalne dla filozofii jako nauki będącej systemem twierdzeń. Jeżeli więc spinozizm jest filozofią, to przekonanie o istnieniu wolności nie mieści się w obrębie filozofii.

Jacobi był całkowicie tego świadom, gdy w ostatnim roku życia pisał wstęp do czwartego tomu swoich dzieł: „[...] albo moja filozofia była spinozyzmem, albo nie miałem żadnej filozofii”¹¹. Jacobi powiada więc tutaj wprost, że nie miał filozofii, bo filozofię Spinozy jako materializm i fatalizm zawsze negocował w sposób nie budzący najmniejszych wątpliwości. Jacobi odrzuca naturalistyczny determinizm jako filozofię, która opisuje wszelki byt, nie dopuszczając zatem żadnego istnienia, które wyłamywałoby się spod prawodawstwa determinizmu. Natomiast uznając rzeczywistość wolności Jacobi przestał być filozofem. Jeżeli przedmiotem jego namysłu są człowiek i Bóg, to to, co na ten temat chce powiedzieć, nie może być filozofią jako przekazywalnym w pojęciach opi-

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, t. 3, s. 314.

¹¹ Ibidem, t. 4, s. XXXVIII.

sem jej przedmiotu. Wyjście poza determinizm ku wolności jest pożegnaniem filozofii jako pewnej wiedzy rozumiającej dla innych i możliwej do weryfikacji przez kogoś innego. Akceptacja wolności jest nieodwołalnym porzuceniem filozofii, jest wejściem w obszar, w którym nie ma już dla niej miejsca. Nie można więc twierdzić, że w filozofii jako nauce o świecie natury tkwi błąd. Tę filozofię Jacobi przyjmuje i aprobuje; ale jeśli tylko to jest filozofią, to wszystko, co mieści się poza nią, nie może już nią być. Jeżeli zatem istnieje wybór, to nie na tej zasadzie, że po obu stronach są racje, uzasadnienia, dowody; prawomocna wiedza jest tylko po jednej stronie. O ile żyjemy, wykorzystujemy ją praktycznie w naszym życiu, tzn. ustawiamy i przestawiamy rzeczy ze względu na nas i nasze potrzeby, o tyle też wiedzę tę akceptujemy. Nasza filozofia jako prawomocna wiedza odnosi się tylko do tej dziedziny rzeczywistości. Chcąc wyjść poza nią, musimy wyjść poza filozofię. Podobnie ma się sprawa z wolnością. Nie ma filozofii wolności. Głosząc istnienie wolności, nie jesteśmy już filozofami. Jacobi rysuje sytuację bardzo klarownie i zdecydowanie. Nie tylko innym, ale również sobie samemu wytrąca z ręki możliwość dowodzenia, uzasadniania, budowania filozofii, która nie zadowala się światem natury. Chce być konsekwentny i jest konsekwentny. Nie tylko od innych domaga się respektowania granic prawomocności wiedzy, ale i sam ich nigdy nie przekracza. To jest ta nowa sytuacja, nowe podejście do filozofii kwestionujące w istocie całą dotychczasową historię filozofii.

Z rozpatrywanego teraz punktu widzenia cały trud Jacobiego ześrodkowuje się na wyjściu z filozofii i poza filozofię, na pokazaniu nieuchronności postępowania, które nie pozwala ocalić filozofii. Z żadnego systemu filozoficznego nie można wywieść, że wolność jest do pojęcia na jego gruncie. Żadne więc rozważanie, namysł, refleksja nie przybliżają nas do wolności jako właściwości bytu ludzkiego czy jakiegokolwiek innego. Z myślenia pojęciowego, z nauki, która odwołuje się do nieubłaganej konieczności zdarzeń, jest tylko jedno wyjście: *salto mortale*.

Całe listy o Spinozie – pisał Bollnow – są niczym innym jak tylko przedstawieniem i usprawiedliwieniem tej jednej myśli. [...] Wniosek z fatalizmu przeciwko fatalizmowi polega na tym, że fatalizm razem z konsekwencją wynioskowaną z jego własnych uroszczeń jest przebadany aż do ostatnich wniosków i pokazany jako to, co sprzeczne z duchową rzeczywistością¹².

Ponieważ jednak nauka nie jest dla Jacobiego błędem, nie ma innego wyjścia jak *salto mortale*. Gdyby bowiem w nauce tkwił jakiś błąd, nie byłoby dramatu ludzkiego istnienia, niepotrzebny byłby ów śmiertelnie niebezpieczny skok, wystarczyłoby ów błąd usunąć. Skok jest jedynym i koniecznym wyjściem, jedynym rozwiązaniem, o ile nie godzimy się na poddanie się ślepej konieczności, która w istocie eliminuje jakiegokolwiek świadome i osobowe istnienie, unicestwia byt ludzki. *Salto mortale* to śmiertelnie niebezpieczne ratowanie

¹² Ibidem, t. 2, s. 80.

przez człowieka siebie samego, własnego ludzkiego bytowania. Jest to ostateczny i nieprzekraczalny horyzont ludzkiej egzystencji. Jak mówi Hammacher, »*salto mortale*« [...] nie daje się filozoficznie utrzymać”, jest on „ostatnią instancją”, poza którą nie można wyjść¹³. Nie ma dla niej racji, to ona jest jedyną racją, podstawą i sensem bytu ludzkiego. Bez owego skoku – powtarzamy – nie ma człowieka; istniejemy tylko jako skaczący, jako wyskakujący z łańcucha koniecznych zdarzeń, jako przerywający ten łańcuch naszym *salto mortale*.

„Cała rzecz polega na tym – twierdził Jacobi w rozmowie z Lessingiem – że z fatalizmu wnioskuję bezpośrednio przeciwko fatalizmowi i przeciwko wszystkiemu, co z nim związane”¹⁴. Wnioskowanie to według Hammachera nie jest pojęte w zwykłym znaczeniu jako przechodzenie od racji do następstw, od jednego twierdzenia do implikowanego przez nie następnego, jako posługiwanie się regułami inferencji¹⁵. Przeciwnie, bezpośredniość wnioskowania oznacza, że nic nie wyprowadzamy wedle zasad logicznej poprawności, że nie ma ciągłości między jedną i drugą tezą, lecz jest właśnie przerwa, przecięcie; że wyskakujemy z tego, w czym tkwimy. Bezpośredniość to nowy początek, który nie zakorzenia się w tym, co inne, w tym, co dotąd było. Bezpośrednio wnioskuję, tzn. nie godzę się na dotychczas akceptowaną tezę, przyjmuję tezę nową, z tamtej niewywodliwą, bo to, co nowe, jako bezpośrednie nie może być ugruntowane w czymś innym, jako że byłoby wówczas właśnie zapośredniczone, a nie bezpośrednio. Skok to ufundowanie nowej pozycji, nowego stanowiska, nowego punktu oglądu. – Znowu fragment rozmowy: Jacobi: „Wierzę w rozumną osobową przyczynę świata. Lessing: O, tym lepiej. Muszę usłyszeć coś zupełnie nowego. Ja (Jacobi – J. P.), Niech się pan za bardzo nie cieszy z tego. Ratuję się dzięki *salto mortale*, a Pan właśnie nie ma zwyczaju znajdować przyjemności w rzucaniu się głową w dół”¹⁶. *Salto mortale* zatem to – według Hammachera – „przekroczenie związku wnioskowania”, wyrwanie się za pomocą skoku z obszaru bytu dającego się naukowo opisać¹⁷. Lot głową w dół to jakby lot rozpaczy; nic nas nie interesuje, na nic nie zwracamy uwagi, rezygnujemy z możliwości zrozumienia siebie. Nie pojmujemy *salto mortale*, nie godzimy się jedynie na ślepe konieczność, oddając się w istocie szaleństwu.

W liście do Fichtego napisanym czternaście lat po ukazaniu się rozprawy o Spinozie Jacobi potwierdza niezmiennność własnego stanowiska: „Ale tak w ogóle i na wskroś jestem jeszcze tym, który w listach o Spinozie wychodzi od cudu postrzeżenia i niezgłębionej tajemnicy wolności oraz waży się w ten sposób, wykonując *salto mortale*, nie tyle na uzasadnienie swojej filozofii, co raczej na odważne aż do granic szaleństwa ukazanie światu swojego niefilozoficznego uporów”¹⁸. *Salto mortale* sytuuje się więc poza filozoficznym rozważaniem

¹³ K. Hammacher, *Die Philisophie Friedrich Heinrich Jacobis*, München 1969, s. 76.

¹⁴ *F. H. Jacobi's Werke*, t. 4, cz. I, s. 59.

¹⁵ K. Hammacher, *Die Philisophie...*, s. 77.

¹⁶ *F. H. Jacobi's Werke*, t. 4, cz. I, s. 59.

¹⁷ K. Hammacher, *Die Philisophie...*, s. 86.

¹⁸ *F. H. Jacobi's Werke*, t. 3, s. 43.

i jest w istocie szaleństwem, czymś całkowicie nie mieszczącym się w racjonalnym spojrzeniu na istnienie ludzkie. Istnienie ludzkie to szaleństwo niezgody na porządek przez naukę opisywany, to szaleńcze przekonanie, że to, co najwyższe, i to, co prawdziwe w człowieku, należy do sfery niewiedzy. Szaleństwem jest trwanie przy czymś, czego nie można w żaden sposób uzasadnić. Szaleństwo to obstawanie przy tym, że to, co najważniejsze dla człowieka, jest dla niego zakryte. Szaleństwo jest utwierdzeniem w tej postawie „świadomości niewiedzy”, świadomości, której nie zadowala prawda naukowa i która wbrew wszelkim racjom opętańczo upiera się, że prawda istnieje, choć nie daje się odsłonić¹⁹. Człowiek jako człowiek egzystuje w tym szaleństwie i poprzez nie. Nasze bytowanie to ustawicznie odnawiana świadomość niewiedzy, opętańczego uporu, że tam, gdzie nie sięga nasze dyskursywne rozumienie, bije źródło tego, co prawdziwe, że na nie musimy się skierować, otworzyć, wiedząc, że jest ono dla nas niedostępne.

Egzystencja ludzka to powierzenie się temu właśnie, co nieznanne, i przekonanie, że to nieznanne jest dla nas tym, co najistotniejsze; to nigdy nie kończąca się transcendowanie naturalnego istnienia w świecie ku obszarowi niedostępnemu dla wiedzy w nadziei, że tam mieści się to, na czym człowiekowi najbardziej zależy. Człowiek istnieje mocą „niefilozoficznego uporu”, niemożliwego do pojęcia. Filozofia nie jest zdolna zdać z tego sprawy; ona funkcjonuje poza obszarem samokonstytucji bytu ludzkiego. Uświadomienie sobie przez człowieka jej nieprzydatności w tym względzie jest niejako warunkiem bycia człowiekiem. Dopóki filozofujemy, tzn. dopóki pojmujemy dyskursywnie, dopóty okaleczamy swoje ludzkie bytowanie. Taka filozofia nie może być filozofią ludzkiej egzystencji, jest ona bowiem zespołem narzędzi, metod, które z istoty swej muszą ludzkie istnienie wyrzucić poza obręb własnego badania i orzekania. Filozofia w tradycyjnym rozumieniu jest fundamentalnie niezdolna do tego, by mówić o człowieku. Innymi słowy, mogę być człowiekiem tylko jako niefilozof. Gdy chcę powiedzieć w sposób filozoficzny, kim jestem jako byt ludzki, muszę nieuchronnie kłamać. Moje ludzkie istnienie jest zamknięte dla mowy posługującej się pojęciami, przekazywalnej drugiemu, opisującej zapośredniczenia między rzeczami. Nie mogę wyrazić siebie jako człowieka w języku dosłownym, zrozumiałym dla innej osoby. Filozofia musi więc ogłosić swoją kapitulację wobec roszczeń stworzenia nauki o człowieku.

Swoim pojmowaniem *salto mortale* Jacobi po raz pierwszy w filozofii w sposób tak zdecydowany i bezkompromisowy unieważnił filozofię bytu ludzkiego. Powiedział bowiem, dlaczego niemożliwa jest filozofia człowieka; powiedział, że człowiek – punkt jakoś centralny w dotychczasowej filozofii, nawet przy założeniu istnienia bytu absolutnego – nie może pojąć siebie. To właśnie jest fundamentalna destrukcja filozofii. To jest po raz pierwszy tak radykalnie ogłoszona niemoc filozofii wobec w istocie wszystkich spraw dla człowieka istotnych i wobec samego człowieka. To jest postawienie człowieka w całkowi-

¹⁹ Ibidem, s. 5–6.

cie nowej sytuacji, której nie były w stanie zrozumieć i opisać dotychczasowe koncepcje filozoficzne. *Salto mortale* uświadamia pewną fundamentalną problematyczność bytu ludzkiego, nierozwiązywalną racjonalnymi metodami. *Salto mortale* to filozofia niefilozofii, *memento mori* filozofii. *Salto mortale* to nowe usytuowanie człowieka w bycie, niedostępne dla filozoficznego namysłu. Jacobi pierwszy z taką nieprzepartą siłą wyraził pogląd, że egzystencjalizm jest śmiercią filozofii. Gilson opisał ten problem i konflikt przeciwstawiając sobie Hegla i Kierkegaarda²⁰. Nie ma wszelako wątpliwości, że to radykalne przeciwstawienie tych dwu rodzajów filozofii albo – mówiąc dokładniej – filozofii i niefilozofii doszło do głosu dzięki Jacobiemu. To właśnie on pierwszy intronizuje egzystencjalizm w myśli europejskiej. *Salto mortale* to najmocniej wyrażone *pronunciamento* egzystencjalizmu, to najradykalniej ogłoszony koniec filozofii. Jak bowiem może ostać się filozofia wobec szaleństwa *salto mortale*? Jacobi pokazał, że filozofia nie znajduje żadnego wyjścia, żadnego rozwiązania.

Rozwiązania można szukać tylko poza filozofią, tzn. poza pojęciem: „Ponieważ ona (spekulacja – J. P.) sama w sobie dochodzi tylko do bezdusznej konieczności, substancji, to można wyjść ponad nią jedynie za pomocą skoku nazywanego *salto mortale*; bezduszna konieczność i substancja są jednak lotką, która mocnym i silnym uderzeniem wznosi mnie ponad nią (substancję – J. P.). Duch zaprzecza wszechmocnie sądowi, że bezduszna substancja jest wszystkim i że poza nią nie ma nic”²¹. Nauka jest podniętą dla naszego ludzkiego bytowania. Wydobywa z nas siłę do skoku, siłę lotu ponad koniecznościami. Wolność jest możliwa do zrozumienia i konstytuuje się tylko jako negacja konieczności, tzn. jako negacja substancji. Substancjalne istnienie należy do sfery tego, co jest określone wszechobowiązującymi prawidłowościami. Wolność natomiast to niesubstancjalność. W tym sensie egzystencja ludzka ufundowana na wolności nie może być bytem pojmowanym na wzór substancji. Samokonstytucja bytu ludzkiego jest wyjściem poza istnienie substancjalne, nie mieści się w obszarze myślenia, którego przedmiotem jest trwały substrat. Idea *salto mortale* jest chyba najmocniejszym i najbardziej dobitnym, jaskrawym potwierdzeniem koncepcji bytu ludzkiego sformułowanej przez Jacobiego.

Salto mortale jest prototypem tego, co potem w filozofii egzystencjalnej zwykło się nazywać transcendowaniem właściwym bytowi ludzkiemu. *Salto mortale* to warunek *sine qua non* bycia człowiekiem. Funduje ono wolność, nie-tożsamość istnienia ludzkiego z istnieniem substancjalnym. Jacobi potwierdza więc w ten sposób swój pogląd na temat wolności jako podstawy bytu ludzkiego i zarazem odkrywa poziom jego najgłębszego istnienia. Teraz stają się najzupełniej zrozumiałe twierdzenia Jacobiego o tym, że byt ludzki tworzy sam siebie, tworzy swój czas, niepsychologiczny, niespołeczny, niefizyczny, lecz czas egzystencji ludzkiej z wolności poczętej. Wszystko, co w tym względzie ma do powiedzenia nauka, należy do zupełnie innego obszaru rozważań. Dopiero usy-

²⁰ E. Gilson, *Byt i istota*, przeł. P. Lubicz i J. Nowak, Warszawa 1963, s. 215–216.

²¹ F. H. Jacobi's *Werke*, t. 4, s. XXXIX–XL.

tuowanie się poza tym obszarem, możliwe dzięki *salto mortale*, stanowi odstąpienie egzystencjalnego pola ludzkiego bytowania. *Salto mortale* jest wpisane w ludzkie bytowanie jako samo to bytowanie. Nie jest to coś, co przychodzi do bytu ludzkiego z zewnątrz, co nadaje mu jego istnienie; jest to jego istnienie autentycznie własne, nie spowodowane przez coś innego, istnienie samo w sobie i dla siebie, początkowość bezwzględna przez nic innego nie uwarunkowana i z niczego innego nie powstała. Świadomość ludzkiego istnienia zakorzenia się więc w świadomości jego samoistnego początku, w tym, co stanowi przerwanie szeregu uwarunkowanych warunków.

Nieco zrazu szokujące pojęcie *salto mortale* okazuje się wyrażeniem najlepiej określającym byt ludzki. Jesteśmy ludźmi tylko w skoku, jesteśmy zatem istnieniem nigdy raz na zawsze nieutrwalonym, zakończonym, uformowanym jednym aktem decyzji wypełniającym cały nasz byt, cały nasz egzystencjalny czas. I nasz byt *eo ipso*, nasz czas spełniamy i wypełniamy ciągle na nowo, zawsze od początku, zawsze jakby od zera, bo przerwa w tym wypełnianiu oznacza zaturę naszej egzystencji, spadek na poziom substancji, rezygnację z wolności na rzecz konieczności. *Salto mortale* to najgłębsze ugruntowanie egzystencjalizmu Jacobiego, to najmocniejsze potwierdzenie, że jego filozofia jest filozofią wolności. Człowiek jest człowiekiem tylko przez *salto mortale*. Jedynie dzięki niemu rodzi się on i trwa jako człowiek. Dzięki niemu przychodzi na świat jako różny od świata, jako wolność. Jest to wolność niemediatyzowalna i dlatego nie do pojęcia, a to znaczy, że jesteśmy tajemnicą. A więc nie ma i nie może być filozofii. Cała myśl Jacobiego ma u swoich podstaw głęboki projekt rozumienia bytu. Stąd wynika jej konsekwencja; z tego punktu widzenia nie jest ważne, że Jacobi nie pisał – jak złośliwie wytknął mu to Hegel – książek. Jest to sprawa całkowicie nieistotna, choć dobrze wyrażająca ducha jego myśli. Jeżeli więc Hegel miał rację, to raczej potwierdził tym spójność myśli Jacobiego jako pierwszej w kulturze europejskiej filozofii egzystencjalnej.

Summary

Salto mortale as philosophical concept

Naturalistic philosophy = science describes cause and effect connection between the things. Everything that is beyond the limits of such connection goes beyond our comprehension. From the scientific perspective, our free, conscious existence is absurd. Human existence is being formed only in practice, by the power of *salto mortale* which, as the act freedom – beginning without a beginning – raises it beyond the nature's inevitability. *Salto mortale* is incomprehensible. It only expresses our disagreement with blind determinism and abandoning ourselves to madness.

Key words:

absurd
freedom
human existence
salto mortale

Piotr Michalski

Koncepcja „istnienia rzeczy w Bogu” George’a Berkeleya

(Oddział Łódzki Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, 20 X 2005 r.)

George Berkeley utrzymywał, że rzeczy istnieją w Bogu, tudzież w umyśle Boga, będąc – jak to określił Tipton – „w relacji do percepcji”¹. Zamierzam się bliżej przyjrzeć temu pogładowi, a przede wszystkim przedstawić niektóre ważne problemy, które z tego poglądu wypływają i poddać je wstępnej dyskusji. Chcę także pokazać, że omawiana tu koncepcja „istnienia rzeczy w Bogu” czyni z Berkeleya myśliciela zanurzonego w nieomal średniowiecznym obrazie świata, a zarazem bardzo nowatorskiego, by nie powiedzieć nowoczesnego. Ograniczę się przy tym do klasycznej filozofii Berkeleya, przez co rozumiem jego poglądy, które zawarł w swych dziełach z wyłączeniem ostatniego traktatu – *Siris*.

We wczesnym stadium swej myśli, czyli za czasów, kiedy pisał *Philosophical Commentaries* (lata 1705–1709), irlandzki filozof opracował teorię mocy: teorię *divine powers*. Były to „moce” tkwiące w Bogu, które warunkować miały powstawanie w nas idei².

Pogląd, zwany przez młodego Berkeleya «teorią mocy [...]», był swoistą kompilacją stanowisk Malebranche’a i Locke’a – traktował Boga jako *substratum* doświadczeń doznanych człowieka: «nic nie odpowiada na zewnątrz naszym ideom [...] oprócz mocy [...]»; «ciała istnieją nawet wówczas, gdy nie są postrzegane: są one mocami w aktywnym Bycie»; «wszystkie ujmowalne przez nas rzeczy są, po pierwsze, myślami, po drugie – mocami umożliwiającymi odbiór tych myśli, po trzecie – mocami wytwarzającymi te myśli»³.

Jak widzimy, Berkeley w owym czasie rozumiał rzeczy w trójnasób. Pomogło to Berkeleyowi poradzić sobie z problemem ciągłości istnienia rzeczy, pierwotnie bowiem był on zdania, że immaterializmu nie da się pogodzić z ową

¹ I. C. Tipton, *Berkeley. The philosophy of immaterialism*, London 1974, s. 349.

² Berkeley mówi o dwóch rodzajach idei: ideach zmysłowych (są to aktualnie posiadane przez nas wrażenia, takie jak: wrażenie czerwieni, czy goryczy) i imaginacyjnych (są to aktualnie posiadane przez nas wyobrażenia, takie jak: wyobrażenie czerwieni, czy goryczy). Kiedy w niniejszym artykule posługuję się terminem „idea”, mam na myśli tylko pierwszy rodzaj idei.

³ S. Kijaczkowski, *Immaterializm: epistemologia i metafizyka. Próba interpretacji filozofii George’a Berkeleya*, Opole 2002, s. 118. Zob. też: A. A. Luce, *The Dialectic of immaterialism. An account of the making of Berkeley’s*, Principles, London 1963, s. 137.

ciągłością (chodziło o to, czy rzeczy nie mają przerw w istnieniu, podczas, gdy nie są postrzegane)⁴. Oczywiście Berkeley, jako piewca *common sense*'u, chciał za wszelką cenę ocalić rzeczy przed przerwami w istnieniu. Z pomocą pospieszyła mu wspomniana „teoria mocy”, jednak rychło z niej zrezygnował „świadom jej sceptycznego wydźwięku [...]»: «nie wspominać o kombinacji mocy – notuje przygotowując zarys *Traktatu o zasadach poznania ludzkiego* – lecz mówić, że rzeczy mają w sobie przyczynę istnienia niezależnego od ich aktualnego postrzegania»⁵. Ów sceptycyzm wynikać miał z problemu odpowiedniości, jaka miałaby zachodzić pomiędzy *divine powers* a naszymi ideami. Bóg w ujęciu młodego Berkeleya nie postrzegał⁶ (jeszcze) żadnych idei⁷, a zatem nie mógł on postrzegać tych samych idei, co człowiek⁸. Odrzucając teorię *divine powers*, rozpoczął Berkeley proces zmieniania idei w rzeczy, bez zmieniania rzeczy w idee⁹. Owocem tego procesu była dojrzała koncepcja istnienia rzeczy (kompleksów idei) w umyśle Boga, które Bóg w nas wraża. Nie jest ona jednak wolna od trudności.

Pierwsza trudność dotyczy rozróżnienia idei na rzeczywiste i urojone. Rozróżnienie to jest zdaniem Berkeleya w mocy, czy jednak na gruncie immaterializmu da się ono utrzymać? Wszak źródłem idei rzeczywistych i urojonych jest Bóg. Cóż by to miało według Berkeleya znaczyć, że mamy urojenia? Znaczyłyby to, że w podobnych warunkach postrzegamy coś, czego inni nie postrzegają (jak by się zastanowić, to jest tak zawsze: przecież dwie osoby widzą dwie różne filiżanki, patrząc – mówiąc potocznie – na tę samą filiżankę, bo stoją w różnej odległości od niej, patrzą na nią pod innym kątem itd.). Chodzi tu o sytuację, w której ktoś widzi smoka, a ktoś inny, stojący o metr od tego pierwszego i patrzący w tym samym, co ten pierwszy kierunku, nie widzi żadnego smoka. Kto w takiej sytuacji jest przy zdrowych zmysłach? A jeśli obok osoby, która widzi smoka znajduje się jeszcze dwadzieścia innych osób i żadna z nich nie widzi smoka, to kto jest przy zdrowych zmysłach? Otóż z punktu widzenia immaterializmu rozstrzygnąć tego niepodobna, zawsze bowiem jesteśmy albo osobą, która tego smoka postrzega, albo jedną z tych, które go nie postrzegają i każdy może pomyśleć, że to on znajduje się w posiadaniu „prawdziwych” idei. Ale czy na gruncie filozofii Berkeleya zasadne jest mówić o „prawdziwych” bądź „fałszywych” ideach, skoro w tej filozofii idee nie są rozumiane jako przedstawienia rzeczy? Jeśli jedna osoba postrzega smoka, a pozostałych dwadzieścia

⁴ I. C. Tipton, *Berkeley...*, s. 331.

⁵ S. Kijaczko, *Immaterializm...*, s. 118.

⁶ Postrzeganie idei rozumiane jest jako posiadanie idei. Postrzegać krzesło to tyle, co posiadać idee (wrażenia), które składają się na krzesło.

⁷ I. C. Tipton, *Berkeley...*, s. 334.

⁸ Jak zobaczymy, również z swej późniejszej filozofii mówił Berkeley czasem o archetypach rzeczy, co powinno, zdaniem samego Berkeleya, również zrodzić wspomniany problem odpowiedniości, wszak archetypy rzeczy nie są rzeczami (kompleksami idei). Jednak problem ten da się łatwo rozwiązać, o czym będzie dalej w tekście. Skoro da się go rozwiązać, to i problem zgodności na gruncie teorii *divine powers* nie jest chyba aż tak straszny.

⁹ A. A. Luce, *The Dialectic...*, s. 158.

osób nie widzi żadnego smoka, oznaczałoby to, że Bóg robi dla niej wyjątek i przedstawia jej inne idee, niż większości. Aby osądzić, kto ma urojenia, a kto nie, należałoby wznieść się na taki poziom oglądu powyższej sytuacji, z którego moglibyśmy zobaczyć relację idei danej osoby do czegoś, co tym ideom odpowiada, to zaś zakładałoby coś zewnętrznego wobec tych idei. Lecz nic zewnętrznego wobec idei na gruncie berkeleyizmu nie istnieje i jedyne, co można o powyższej sytuacji powiedzieć to to, że świat, jakiego aktualnie doświadcza jedna spośród dwudziestu jeden osób różni się bardziej od światów pozostałych dwudziestu osób, niż światy tych dwudziestu osób różnią się między sobą.

Kolejny, poważniejszy problem dotyczy rozważanej już za czasów teorii *divine powers* ciągłości istnienia rzeczy i ich „relacji do percepcji”. Nie chcąc zaprzeczać ciągłości istnienia rzeczy, Berkeley musi stwierdzić, że rzeczy istnieją także wtedy, gdy nie są przez nas postrzegane. Rzeczy to kombinacje idei. Jeśli istnieją, gdy nie są postrzegane, to musi postrzegać je Bóg. To on, postrzegając rzeczy, przez cały czas sprawia, że istnieją „w przerwach pomiędzy postrzeganiem ich przez nas”¹⁰ i nie jest tak, że rzeczy są każdorazowo stwarzane, gdy na nie spojrzymy¹¹. Pozwala to Berkeleyowi uniknąć posądzenia o solipsyzm. Rzeczy przez nikogo niepostrzegane istnieją w Bogu, będąc „w relacji do percepcji”. Na marginesie można zauważyć, że argument z ciągłości istnienia rzeczy posłużył Berkeleyowi, jak to zauważył Bennett, do dowodu na istnienie Boga, który można znaleźć w *Trzech dialogach pomiędzy Hylasem a Filonosem*. Zdaniem Bennetta, była to jednak tylko chwilowa „aberracja”, gdyż nigdy wcześniej, ani nigdy później dowód ten się nigdzie nie pojawił¹².

Co to znaczy, że idee istnieją w umyśle Boga? Innymi słowy, co to znaczy, że on je postrzega? Co to znaczy, że Bóg postrzega to oto radio stojące na moim biurku, gdy na nie nie patrzę¹³? Czy to znaczy, że je także dotyka, wszak radio to cały konglomerat idei odpowiadających kolejnym zmysłom? Jeśli idea wzrokowa jest znakiem innej idei, chociażby dotykowej (bowiem wszelkie idee są znakami innych idei¹⁴), to czy dla Boga, który widzi moje radio, lecz aktualnie go nie dotyka, jego idea wzrokowa stanowi dla niego znak jakiejś idei dotykowej? Takie rozwiązanie trzeba od razu odrzucić jako absurdalne, zakładałoby ono bowiem istnienie jakiegoś innego ducha, który byłby gotów wrazić w Boga odpowiednie idee dotykowe, jeśli ten zechciałby dotknąć moje radio. Musi Bóg zatem postrzegać to radio, by tak rzec, wszystkimi zmysłami jedno-

¹⁰ G. Berkeley, *Traktat...*, s. 68.

¹¹ Ibidem.

¹² I. C. Tipton, *Berkeley...*, s. 325.

¹³ Należy tu powiedzieć, że nie istnieje u Berkeleya żadna „wspólna przestrzeń”, w której znajdowałyby się rzeczy, które widzimy my i Bóg. U Berkeleya nie istnieje w ogóle żadna zewnętrzna przestrzeń wobec jakiegokolwiek umysłu, a nawet w umyśle jest ona li tylko stosunkami, jakie zachodzą pomiędzy przedmiotami zmysłowymi.

¹⁴ Znaczy to tyle, że np. idea wzrokowa, czy idee wzrokowe składające się na lśniąca powierzchnię są znakiem idei gładkości, której doznamy, gdy przejedziemy po tej powierzchni dłonią. Te idee wzrokowe zapowiadają, że jeśli wykonamy odpowiednie ruchy, pojawi się w nas idea gładkości. Zob. G. Berkeley, *Traktat...*, s. 81.

częściej: musi postrzegać idee wszystkich zmysłów związane z tym radiem (a radio to tylko idee). Skoro tak, to powstają pytania, z jakiej odległości, pod jakim kątem Bóg patrzy na to radio? Jakakolwiek odpowiedź na te pytania prowadzi do nonsensów. Być może, jeśli uprzytomnimy sobie, że odległości, zdaniem Berkeleya, tak naprawdę nie widzimy¹⁵, wybrniemy z tego impasu. Właściwy przedmiot zmysłu wzroku to całokształt wrażeń wzrokowych, czyli plam barwnych, jakie w danej chwili dostrzegamy. Wyróżnienie rzeczy w obrębie tego całokształtu wrażeń wzrokowych wydaje się czysto konwencjonalne, natomiast ważne jest, że w istocie właściwy przedmiot wzroku to swoistego rodzaju „idealna” plansza, w którą „wdrukowujemy” głębię i odległość. Jeśli powiemy, że Bóg postrzega idee wzrokowe, powiemy wtedy, że postrzega on zbiór „plansz”, które może w nas wrazić. Na zbiór „plansz” związanych z moim radiem składałyby się „plansze” wszelkich możliwych kątów widzenia tego radia, „plansze” wszelkich możliwych źródeł światła, w których moje radio mogłoby być ujrane itd. Słowem zbiór boskich idei wzrokowych związanych z moim radiem jest nieskończony. Poprzestaniemy na analizie przedmiotu wzroku. Podobnie musi być z ideami pozostałych zmysłów. Bóg jest zatem „rezerwuarem” wszelkich możliwych idei, których człowiek mógłby doświadczyć i których częściowo doświadcza.

Inny istotny – w kontekście idei boskich – problem dotyczy boskiej kreacji. Jak wiadomo w tradycji chrześcijańskiej idee boskie są wieczne i niezienne. Tak również uważał Berkeley, co stanowiło dla niego nie lada problem. Cóż to znaczy dla Berkeleya, że Bóg stworzył świat? W Biblii powiedziane jest, że świat został stworzony przed stworzeniem człowieka. Berkeley we wczesnym okresie swej filozofii, na gruncie koncepcji *divine powers* nie był w stanie problemu kreacji rozwiązać, a jako duchowny nie mógł powiedzieć, że świat jest wieczny. Istnienie świata nie polega jedynie na istnieniu idei w boskim umyśle. Jeśli stworzenie świata nie oznacza stworzenia idei, są one bowiem – jako istniejące w Bogu – wieczne, to czym ono jest zdaniem Berkeleya? Odpowiadając na to pytanie, Berkeley posłużył się wspomnianym już pojęciem „bycia w relacji do percepcji”. Stworzyć świat (a świat to zbiór idei) to, jak twierdzi Tipton, uczynić go percypowalnym, czyli sprawić, aby zaczął „być w relacji do percepcji”¹⁶. Oznacza to, że gdyby w pierwszych dniach stworzenia Bóg stworzył Adama, mógłby wrazić w niego odpowiednie idee. Czy zatem stworzenie świata ogranicza się, zdaniem Berkeleya, do dania sobie przez Boga przyzwolenia na wrażanie idei w człowieka? Wydaje się, że tak, jakkolwiek dziwnie to brzmi.

Niemniej odkąd Bóg stworzył człowieka, zaczął wrazać w niego swoje idee. Jeśli Bóg wraża w nas daną ideę, nie tracąc jej przy okazji, wraża tak na-

¹⁵ G. Berkeley, *An Essay towards a New Theory of Vision*, [w:] G. Berkeley, *A New Theory of Vision and other Writings*, London, 1946 ss. 33, 56, 60, 72. Zob. także: S. Zabieglik, *Berkeleya teoria widzenia*, Principia, t. XXVII–XXVII, Kraków 2000, s. 178.

¹⁶ I. C. Tipton, *Berkeley...*, s. 349.

prawdę jej kopię i wówczas mamy już dwie idee. Pojawia się zatem pytanie: czy możliwe jest, aby idee Boga były zarazem moimi co do treści?

Mejbaum próbuje odpowiedzieć na to pytanie, odwołując się do Fregego

Łąka i żaby na niej, Słońce, które na nią świeci, istnieją niezależnie od tego, czy na nie patrzę. Natomiast wrażenie zieleni, które mam, istnieje tylko przeze mnie: jestem jego nosicielem. Nie ma doznań bez doznającego. Świat wewnętrzny zakłada, że jest czymś światem. [...] Przedstawienia wymagają nosiciela. Obiekty świata zewnętrznego są w porównaniu z tym samodzielne¹⁷.

Z powyższego cytatu wynika, że Frege stoi na stanowisku reprezentacjonistycznego realizmu zbliżonego do realizmu Locke'owskiego i traktuje, a za nim Mejbaum, idee jako przedstawienia¹⁸. Zdaniem tego ostatniego sytuacja, w której zarówno człowiek, jak i Bóg mieliby te same przedstawienia, jest niemożliwa – „nie można percypować [mieć] cudzych przedstawień”¹⁹. Jednak Berkeley wcale nie pojmuje idei na sposób przedstawień. Idee, przynajmniej w intencji Berkeleya, nie są przedstawieniami, bo nie ma niczego, czego mogłyby być przedstawieniami. Z drugiej zaś strony „Bóg – zapewne! – może *znać* nasze idee [...], nie może ich jednak *postrzegać*”²⁰. Z tym stwierdzeniem naturalnie wypada nam się zgodzić, jeśli pojmujemy tu postrzeganie zmysłowe w takim oto sensie, że wrażenia, które posiadamy wywoływane są przez jakieś niezależnie istniejące od naszych umysłów obiekty świata realnego. Jeśli w tym sensie Bóg miałby postrzegać nasze idee, musiałby to robić za pomocą innych idei, a taka odpowiedź jest nie do przyjęcia, bo u Berkeleya idee to rzeczy.

Z kolei, zdaniem Sarny, Berkeley popada w tym miejscu w pewien dualizm, pociągający za sobą problem zgodności (między ideą boską a ideą ludzką, względnie między archetypem boskim a ideą ludzką). Sarna twierdzi, że na gruncie filozofii Berkeleya „prawdziwe są [...] jedynie te spośród naszych wrażeń czy postrzeżeń, które zgodne są z wyobrażeniami Boga”²¹. Problem tylko w tym, że u Berkeleya źródłem wszystkich idei jest Bóg, wszystkie te idee są zatem zgodne z ideami, czy pierwowzorami (archetypami) boskimi – także i w ten sposób bowiem nazywał Berkeley rzeczy istniejące w Bogu. Raz pisał o istnieniu w Bogu „rzeczy, czy też ich pierwowzorów”²², innym zaś razem istniejące w Bogu rzeczy rozumiał już tylko jako archetypy²³. Usprawiedliwieniem dla Berkeleya może być fakt, że druga – ontologiczna część *Traktatu* zaginęła, autor zaś nie chciał „zabrać się za tak niewdzięczną rzecz, jak pisanie dwa razy na ten

¹⁷ G. Frege, *Pisma semantyczne*, przeł. B. Wolniewicz, Warszawa 1977, s. 114.

¹⁸ W. Mejbaum, *Świat według biskupa Berkeleya*, Nowa Krytyka, nr 11, Szczecin 2000, s. 155.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

²¹ J. W. Sarna, *Filozofia G. Berkeleya – idealizm czy realizm*, Opole 1996, s. 57.

²² G. Berkeley, *Trzy dialogi między Hylasem i Filonousem*, przeł. J. Leszczyński, [w:] G. Berkeley, *Traktat o zasadach poznania ludzkiego. Trzy dialogi między Hylasem i Filonousem*, Warszawa 1956. Por. też: ibidem, s. 236.

²³ G. Berkeley, *Trzy dialogi...*, s. 294.

sam temat²⁴, co nie przeszkodziło mu np. powtórzyć w *Trzech dialogach* poglądów, które zawarł już wcześniej w *Traktacie*. Niezależnie jednak od tego, czy naszym ideom odpowiadają boskie idee, czy archetypy, zgodność, o jakiej pisze Sarna jest nieproblematyczna – zawsze zachodzi, ponieważ nie ma innego źródła naszych idei niż Bóg.

Omawiana koncepcja idei, tudzież archetypów boskich pociąga za sobą uznanie Boga (podobnie jak u Malebranche'a) za jedyną przyczynę zjawisk. Wszelkie bowiem zmiany, jakie zachodzą w postrzeganym świecie, to nic innego, jak powstawanie i ginięcie w naszych umysłach idei, tych zaś przyczyną jest Bóg. Doprowadziło to Berkeleya do instrumentalistycznego spojrzenia na naukę. Bóg wraża w nas idee w pewnym określonym porządku, który potrafimy opisać, a opis, który tworzą nauki przyrodnicze jest czysto pragmatyczny: służy użyteczności i wygodzie człowieka. „Nie ma rzeczy, której byśmy pragnęli lub unikali dla czego innego, niż dlatego, że stanowi lub, że nam się zdaje, iż stanowi w pewnej mierze o naszym szczęściu lub nieszczęściu”²⁵. W rozpoznaniu, które rzeczy są dla nas dobre, a które nie, mają nam dopomóc nauki przyrodnicze²⁶. Nauki te nie mówią nic o prawdziwych przyczynach, nie odkrywają ich prawdziwego porządku, opisują tylko pewne stałe następstwa zjawisk.

Są bowiem służebne wobec metafizyki i posiadają jedynie instrumentalne znaczenie: przy pomocy hipotez czy użytecznych modeli teoretycznych opisują świat i pewne powtarzalne aspekty ludzkiego doświadczenia, nie sięgają jednak do istoty rzeczy i nie potrafią wyjaśnić pierwszych, transcendentnych przyczyn²⁷.

Tym zajmuje się metafizyka – pierwszymi i rzeczywistymi przyczynami. Prawdziwe wyjaśnienie zdarzeń, „podanie ich ostatecznych i istotnych racji – Berkeley zwraca tu uwagę na dokładne rozróżnienie tych dwóch terminów: opisu (*description*) i wyjaśnienia (*explanation*) – może mieć jedynie charakter metafizyczny”²⁸. Można zaryzykować tezę, iż Berkeley dopuszcza jako zasadne mówienie o dwóch szeregach przyczyn. Pierwszy jest „prawdziwy” i polega na regulowaniu biegu zdarzeń przez Boga. Drugi natomiast to ułatwiająca nasze życie interpretacja zdarzeń – tym zajmują się nauki przyrodnicze, formułując prawa przyrody. Obydwa szeregi łączą codzienne doświadczenie, tj. „zbiór znaków boskiego języka”.

Idee ze względu na bycie znakami rozumiane są dwojako. Owo dwojakie rozumienie, będące konsekwencją koncepcji „istnienia rzeczy w Bogu”, polega na tym, że idea-znak funkcjonuje niejako w dwóch porządkach: wertykalnym

²⁴ G. Berkeley, *Philosophical Correspondence to Johnson*, II, s. 277, cyt. za: S. Kijaczko, *Immaterializm...*, s. 127.

²⁵ G. Berkeley, *Trzy dialogi...*, s. 318.

²⁶ Zarówno w swej wypowiedzi o szczęściu, jak i o roli nauk przyrodniczych, wyprzedza Berkeley „odkrycia” Benthama, Milla, a także pragmatystów, jednak w swych poglądach nie był podówczas odosobniony. Podobnego zdania byli: Hutcheson, Helwecjusz, Diderot (S. Kijaczko, *Immaterializm...*, s. 140).

²⁷ S. Kijaczko, *Immaterializm...*, s. 115.

²⁸ *Ibidem*, s. 113.

i horyzontalnym, w zależności od tego jak ją potraktujemy. W porządku wer-tykalnym stanowi ona świadectwo istnienia Boga – odsyła wprost do niego jako przyczyny idei, co wyraża jedną z najważniejszych idei średniowiecznej kultury i filozofii; jak to ujął Jan Szkot Eriugena: „nie ma niczego w tym widzialnym zmysłowym świecie [...] co by nie było znakiem czegoś duchowego i poznawalnego tylko umysłowo”²⁹. Natomiast w porządku horyzontalnym idea-znak jest tylko znakiem innej idei-znaku – idee odsyłają do innych idei.

Podsumowując, należy stwierdzić, że koncepcja „istnienia rzeczy w Bogu” sprawia, iż filozofia Berkeleya tkwi jeszcze jedną nogą w średniowieczu, drugą natomiast w epoce niemal współczesnej, co świetnie widać na przykładzie dwójakiego rozumienia idei-znaku. Z jednej strony Berkeley to metafizyk pragnący restytuować średniowieczny porządek świata, w którym wszystko przeniknięte jest boską *pneumą*³⁰, z drugiej zaś, to empirysta i prekursor instrumentalistycznego spojrzenia na nauki przyrodnicze. Z jednej strony zajmowały go problemy takie jak stosunek Boga do świata i podmiotu ludzkiego, które doprowadziły go do omówionej powyżej „koncepcji istnienia rzeczy w Bogu”, z drugiej strony, to właśnie ta koncepcja pozwoliła sformułować Berkeleyowi tezy na wskroś nowatorskie.

Summary

George Berkeley's idea of „the existence of things in God”

George Berkeley held that things exist in God's mind. The main aim of this article is to take the title idea into the provisional consideration and to present its most relevant consequences, which show that Berkeley's philosophy is equally medieval as modern. After some remarks on Berkeley's early idea called “divine powers theory”, author tries to discuss some issues related to the idea in question, such as: /1/ the difference between illusions and reality; /2/ continuity of existence of things that are “in relation to perception”; /3/ creation of the world; /4/ adequacy between human ideas and God's ones. In the last part, author demonstrates, how the title idea leads Berkeley's thought to occasionalism and to the claim that science has solely an instrumental character.

Key words:

God

„divine powers theory”

continuity of existence

occasionalism

instrumental character of science

²⁹ Eriugena, *De divisione naturae*, V, 3; *PL*, t. 122, 865 D – 866, cyt. za: W. Seńko, *Jak rozumieć filozofię średniowieczną*, Warszawa 1993, s. 20.

³⁰ Świat dla Berkeleya to boskie idee.

Bogumiła Truchlińska

Krzysztof Jarosław Brozi (1952–1996) – filozof i antropolog kultury

(Symposium Naukowe nt. Antropologia wartości – przerwane dzieło. W dziesiątą rocznicę śmierci Profesora Krzysztofa Jarosława Broziego (1952–1996),
Lublin, 21 II 2006 r.)

Dnia 26 lutego 2006 roku minęło dziesięć lat od przedwczesnej śmierci Krzysztofa Jarosława Broziego, w ostatnich miesiącach życia prodziekana Wydziału Filozofii i Socjologii UMCS (w 1995 roku, roku wyborów, obchodził dwudziestą rocznicę pracy). Był członkiem Polskiego Towarzystwa Filozoficznego – pełen energii i inicjatyw współuczestniczył w organizacji Turniejów Wiedzy Filozoficznej i Olimpiad Filozoficznych, tak ważnych dla krzewienia kultury filozoficznej wśród młodzieży szkół średnich, później – studentów filozofii.

Mówiono o nim – twórca lubelskiej szkoły antropologii kulturowej. Za interesowania tworzeniem tej szkoły związane były z osiągnięciem kolejnych szczebli kariery akademickiej. Praca doktorska dotyczyła Bronisława Malinowskiego; bronił jej po sześciu latach zatrudnienia, w 1981 roku, w dwa lata później ukazała się drukiem jako *Antropologia funkcjonalna Bronisława Malinowskiego* (1983). W roku 1986 na Jego wniosek Rada Instytutu powołała Zespół Badawczy Historii i Teorii Antropologii Kulturowej. Kolokwium habilitacyjne odbyło się na Uniwersytecie Śląskim w 1989 roku na podstawie rozprawy pt. *Antropologia Kulturowa. Ujęcie metodologiczne*. Po zatwierdzeniu stopnia doktora habilitowanego, rektor UMCS utworzył Zakład Antropologii Kulturowej (1991 r.) na WFiS, którego kierownictwo powierzył K. J. Broziem. W cztery lata później został on profesorem UMCS. W ciągu tego okresu stworzył podwaliny antropologii kulturowej jako przedmiotu wykładowego na UMCS na czterech kierunkach dla ponad tysiąca studentów¹. Organizował ogólnopolskie sesje naukowe pod nazwą „Lubelskie seminaria antropologii kulturowej” – w sumie siedem, ósme już pośmiertne zorganizowali jego uczniowie i przyjaciele. Przygotował wiele opracowań, podręczników, wyborów tekstów z myśli antro-

¹ Zob. B. Olszewska-Dyoniziak, *Profesor Krzysztof Jarosław Brozi (8 lipca 1952 – 26 luty 1996)*, [w:] *Wokół antropologii kulturowej*, red. M. Haponiuk, M. Rajewski, Wyd. UMCS, Lublin 1999.

pologicznej. Oprócz wymienionych już dysertacji naukowych wydał następujące prace z zakresu antropologii: *Antropologia kulturowa. Zarys historii antropologii* (1992), *Ludzie i kryzys cywilizacji w perspektywie antropologii. Wykłady otwarte* (1993), *Antropologia wartości. Kategoria standardu kulturowego w badaniach nad wartościami* (1994), wybór tekstów pt. *Antropologia kulturowa. Zbliżenia epok i problemów* (1995) i inne.

W obrębie szeroko rozumianej antropologii interesowały go problemy historii cywilizacji, fenomen kryzysu cywilizacji (bądź kultury; terminów tych używał zamiennie), postawy i zachowania ludzkie w sytuacji kryzysowej. Ujawniają to prace *Ludzie i kryzys cywilizacji. Szkice antropologiczne* (1992), *Rozważania nad pochodzeniem cywilizacji i wyobrażeniami o świecie* (1993), *Materializm kulturowy i ekokulturalizm Marvina Harrisa* (1994), *Powstanie i upadek wielkich cywilizacji. Antropologia historii wobec współczesności* (1996). Oprócz kilkunastu książek, część z nich ukazywała się jeszcze pośmiertnie, Krzysztof Jarosław Brozi napisał ok. stu pięćdziesięciu artykułów zamieszczonych w pismach naukowych, popularnonaukowych i w prasie codziennej². Publikował na łamach „Ruchu Filozoficznego”, „Studiów Filozoficznych”, „Edukacji Filozoficznej”, „Przeglądu Humanistycznego”, „Annales UMCS”, „Dialectic a Humanism”, „Philosophy of the Social Sciences” i innych.

Tajniki antropologii kulturowej zgłębiał w wielu uniwersytetach amerykańskich, przebywając tam na stypendiach, a później jako wykładowca. Przypomina to drogę Floriana Znanieckiego, na którego prace często powoływał się i o którym również pisał (*Kryzysy i typy ludzkie w koncepcji Floriana Znanieckiego*. Uniwersyteckie wykłady otwarte/Wykłady w pigułce, nr 6, 1994). Typologia ludzi Znanieckiego została zastosowana do analizy rozwoju osobowości człowieka w sytuacji kryzysu kultury; obydwu łączyły też idea kulturalizmu i pewne tęsknoty za uniwersalizmem. K. J. Brozi należał do International Society for Universalism oraz do European Association of Social Anthropologists.

Zainteresowania naukowe Broziego były rozległe, tak też szeroko rozumiał antropologię kulturową. Do jej uprawiania niezbędne były więc: historia, historia kultury (cywilizacji), historia filozofii, filozofia społeczna, antropologia filozoficzna, etyka. Współczesna antropologia kulturowa według Broziego odchodzi od modelu, skupiającego się na badaniach dawnych i obcych kultur czy cywilizacji: poprzez przeszłość chce zrozumieć swoją własną, tzn. europejską, trudną terażniejszość³. Miał też wizję zintegrowania zatอมizowanych i różnorodnych dziedzin z zakresu kultury oraz wypracowania modelu antropologii integralnej, podejmującej ideę rzuconą przez W. Wolfa w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Propozycja ta zakończyła się niepowodzeniem albowiem Wolfowi brakowało – jak twierdził Brozi – płaszczyzny integralnej. Próbę jej znalezienia podejmuje *Antropologia wartości* (1994). W *Zakończeniu*

² Pełną bibliografię prac Broziego opracował Andrzej Sadowski, zob. *Bibliografia prac Krzysztofa Jarosława Brozi [w:] Wokół antropologii kulturowej...*, s. 23–35

³ K. J. Brozi, *Ludzie i kryzys cywilizacji. Szkice antropologiczne*, Norbetinum, Lublin 1992, s. 58.

Brozi wyraźnie wskazuje, że jest nią filozofia, „ogólna – jak pisze – opcja filozoficzno-metodologiczna”. W filozofii ważne miejsce zajmuje także aksjologia, ze względu na obecność problematyki wartości, wprawdzie w różnym stopniu jej nasilenia, ale w każdej z dziedzin nauk humanistycznych i społecznych. Brozi uznaje więc aksjologię (problematykę wartości) za „uniwersalny przedmiot teoretyczny”. Metodologia zaś pozwala poprzez różnorodne podejścia i ujęcia badawcze znaleźć wspólny i możliwy do akceptacji w wielu dziedzinach metodologiczny model kultury. Śmierć przerwała ten zamysł, ale jak sądzę idea integracji nie straciła nic ze swej aktualności i atrakcyjności naukowej. Współczesne nauki o kulturze – to mozaika najróżniejszych dyscyplin i subdyscyplin; wiodą one do „obrazu” pewnej części czy aspektu kultury, wyposażenia w wiedzę na ich temat, ale też nie dają obrazu całościowego. Nie jest to możliwe bez tego czynnika scalającego, integrującego, jakim winna być filozofia.

W jaki sposób doszło do połączenia antropologii i aksjologii na gruncie antropologii kulturowej? Skąd zainteresowanie „budową” „antropologii wartości”? Wynika to z pewnych preferencji i rozumienia roli i miejsca poszczególnych dziedzin w innych; z pewnej „korespondencji” nauk. K. J. Brozi we *Wstępie do Antropologii wartości* napisał: „Jestem zdania, że o ile antropologia *implicite* stanowi centrum, filozoficznych rozważań, o tyle etyka stanowi centrum antropologii”⁴. Brozi podjął więc zaledwie zarysowaną przez Bronisława Malinowskiego koncepcję standardu kulturowego, rozwinął i uczynił głównym narzędziem badawczym, zastosowanym do badania powstania i funkcjonowania wartości w kulturze. Jako filozof kultury – a tak też siebie określił – stanął na gruncie funkcjonalno-strukturalnej koncepcji kultury, kultury jako całości, w której poszczególne elementy stanowią „części” nadrzędnej struktury, pełniące określone funkcje. Odpowiedzi na pytanie, jak powstają i funkcjonują wartości, uczynił Brozi podstawowym zadaniem w obrębie probabilistycznie pojmowanego modelu nauk humanistycznych i społecznych. Antropologia kulturowa Broziego zdaje się kwestionować rozdzielność przedmiotową faktów społecznych i kulturowych. Przyjmuje też stanowisko epistemologiczno-metodologiczne, rezygnując z opcji ontologicznej, prowadzącej do absolutyzacji i sporów światopoglądowych.

Rozpoczynając swoje rozważania nad wartościami – pisał – uświadomiłem sobie, że mówienie o wartościach wprost, o wartościach jako takich, z jednej strony grozi trywialnością, z drugiej zaś strony prowadzi w dziedzinę absolutów, w której sami stajemy się wyznawcami jakiegoś jednego systemu, który przysłania nam właściwe zagadnienia⁵.

Nie kwestionując znaczenia ontologii, uznał – jak sądzę – pytania o istotę i istnienie wartości za bezpłodne poznawczo, bo właściwie nierozstrzygalne. Nie znaczy to, że „tkanka” ontologiczna nie pojawia się w jego rozważaniach, w pismach K. J. Broziego możemy bowiem odnaleźć dwie tendencje, w zależ-

⁴ K. J. Brozi, *Antropologia wartości. Kategoria standardu kulturowego w badaniach nad wartościami*, Wyd. UMCS, Lublin 1994, s. 11.

⁵ *Ibidem*, s. 11.

ności od ich typu i charakteru. Prace poddane rygoryzmowi akademickiemu ujawniają stanowisko metodologiczne, szkice i eseje z zakresu antropologii zaś – zawierają wiele twierdzeń o charakterze ontologicznym. Z tych dwu nawiązań dadzą się wywieść trzy poziomy czy płaszczyzny ujmowania przez Broziego wartości: 1) ontologiczna, powiązana z akceptacją ich statusu ontycznego (wartości są, istnieją), 2) funkcjonalna (jak są „wpisane” w życie człowieka i kultury, jaką pełnią funkcję), 3) epistemologiczno-metodologiczna (jak je poznać, wyjaśnić, ujmować).

Wśród zagadnień poddanych filozoficznemu namysłowi wyróżnić możemy kwestię norm i wartości – „najtrudniejszych w świecie kultury obiektów do rozpoznania”⁶, wartości i standardu kulturowego, wartości w kulturowej strukturze działania, problem tworzenia się wartości. Zwraca uwagę również pojęcie kontekstu kulturowego, tożsamego z życiem codziennym uczestników danej kultury. „O wartości wyjętej z określonego kontekstu kulturowego nie można powiedzieć właściwie nic, jej treść leży bowiem poza nią, w codziennym życiu uczestników kultury”⁷.

Wieloznaczność terminu „norma” i „wartość” powoduje, że autor nie zatrzymuje się nad kwestią definicyjnych uściśleń. Natomiast dostrzega, że normatywny charakter ludzkiego życia jest czymś specyficznie ludzkim, odróżniającym życie człowieka od innych organizmów (zwierząt, owadów itp.), normatywny aspekt zachowań ludzkich zawiera „wartości” ujęte w terminach, w których „specyficzne wartości są wyrażone jako żądania”. W świetle rekonstrukcji Broziego normy i wartości są mniej lub bardziej ze sobą związane, a bliższe ich dookreślenie prowadzi do twierdzenia, że normy są niczym innym jak „narzucenymi regułami zachowań przekazywanych symbolicznie”⁸, są „uogólnionymi zachowaniami”⁹. Wartości zaś to „uogólnione normy”. Brozi czyni je „formą organizacji stosunków między członkami danej kultury”¹⁰. Tak więc zdrowie, życie, złoto, wolność, własność itp. dobra są wartościami ze względu na kontekst społecznego współdziałania ludzi, utrwalonego przez instytucje i organizacje danej kultury. Proces przypisywania wartości przedmiotom kultury i naturalnego środowiska wiąże się z ich włączeniem w ciągi ludzkich działań. To usytuowanie wobec innych przedmiotów prowadzi do instrumentalnej oceny jego przydatności i funkcji w danej strukturze. Brozi kreśli tu wstępny etap tworzenia się wartości; następuje wiązanie przedmiotu z innymi realizowanymi wartościami na drodze zaspokajania potrzeb. Przedmioty są tym cenniejsze, im większe przypisuje się im znaczenie, im bardziej zasadnicze są potrzeby. Wartości w ujęciu Broziego są traktowane instrumentalnie; służą zaspokajaniu potrzeb, a w niektórych sytuacjach są one utożsamiane. Następuje to w obrębie struktury nazywanej przez Autora „pozauniwersalne potrzeby standardowe”, przez co ro-

⁶ Ibidem, s. 114.

⁷ Ibidem, s. 11.

⁸ Ibidem, s. 104.

⁹ Ibidem, s. 118.

¹⁰ Ibidem, s. 119.

zumie szereg historycznie, geograficznie i kulturowo zmiennych wartości. Muszą one być koniecznie zrealizowane z racji instrumentalnego powiązania z potrzebami uniwersalnymi.

Rodzi się tu pytanie o pojęcie standardu kulturowego: czy w jego skład wchodzi wartości, czy też stanowi on wobec nich zewnętrzne narzędzie badawcze, w miarę neutralne aksjologicznie, albowiem Brozi – nawet przy relatywności kulturowym i probabilizmie – nie negował wartości obiektywizmu poznawczego? Jeśli niektóre potrzeby byłyby tożsame z wartościami, to wchodząc w skład standardu kulturowego byłyby wyróżnione wśród innych potrzeb; mogłyby stanowić kryterium aksjologiczne – element struktury standardu, ze względu na który przypisuje się taką, a nie inną wartość czy znaczenie innym obiektom kulturowym. Pojawiłaby się też kwestia uprawomocnienia wyboru tych, a nie innych wartości, wchodzących w skład kryterium aksjologicznego. Jeśli Brozi uznał etykę za „jądro” antropologii, to nasuwałaby się też odpowiedź sama przez się: preferowane winny być wartości moralne. Pytania te pozostawiam otwarte, albowiem wymagałyby dogłębniejszych analiz i badań standardu kulturowego, a nie jest to celem niniejszego artykułu. Sygnalizuję tu jedynie pewne trudności aksjologiczne, które się rodzą w trakcie lektury pism Broziego.

Autor *Antropologii wartości*, stosując kategorię standardu kulturowego do wyjaśnienia procesu tworzenia się wartości, ukazał przede wszystkim wielość stanowisk metodologicznych, jak i dokonał typologii tradycyjnych koncepcji wartości, dzieląc je na trzy grupy: psychologiczne, socjologiczne, kulturowe. Konieczność reorientacji nastawień badawczych wiedzie go nie ku twierdzeniom o możliwości stworzenia ogólnej teorii wartości, ale ku akceptacji ujęcia wieloaspektowego; elementem łączącym czyni tu filozofię, a przede wszystkim metodologię.

Na gruncie nauk o kulturze spotykamy podejścia aksjologiczne (kultura – to świat wartości) i reifikacyjne (kultura to świat rzeczy). Brozi proponuje rezygnację z przeciwstawiania sobie tych dwu aspektów rzeczywistości. Podobnie zdaje się, że nastąpiła w jego rozważaniach likwidacja innego dualizmu – podziału na kulturę duchową i materialną. Podobną postawę spotkać można w myśli F. Konecznego, J. Pastuszki, B. Suchodolskiego. Z pozycji funkcjonalizmu przyjmuje rozumienie kultury jako „procesu i produktu tworzonego, utrzymywanego oraz rozwijanego przez działania i współdziałania ludzi”¹¹.

Pytanie o miejsce wartości w kulturowej strukturze działania, czyli w procesie eksterioryzacji, należy do zasadniczych nie tylko dla antropologa, ale i dla filozofa kultury. Brozi zauważa, że są one zaliczane do motywów działania, podobnie jak normy czy wierzenia. Nie mogą one być wyjaśniane bezpośrednio, albowiem stanowią jeden z elementów całości kultury, będący syntezą struktury potrzeb i struktury działania. Główną tezę rozważań antropologicznych Broziego jest więc twierdzenie, że normy i wartości są „wmontowane” w systemy kulturowej struktury potrzeb i struktury działania. W tych systemach odnajdują

¹¹ Ibidem, s. 291.

swoją realną treść; poza nimi funkcjonują jedynie jako słowa czy pojęcia w postaci wzorów, mitów, przekazywanych nauk. Tak więc do wyróżników filozofii Broziego możemy dorzucić jeszcze jeden – realizm epistemologiczny (i kulturowy zarazem). Realną więc treścią wartości jako zjawiska kulturowego jest „funkcjonalny związek pomiędzy systemem potrzeb z systemem działania”¹².

K. J. Brozi przeciwstawia się genetycznym teoriom „jednego czynnika”, jak i współczesnym formom determinizmu kulturowego (zarówno normatywnemu, jak i infrastrukturalnemu). Na gruncie analizy funkcjonalnej przełamuje dylemat: działanie (zachowanie) czy wartości stanowią podstawę wyjaśniania? Przekształca go w pytanie: „W jaki sposób jedne i drugie uczestniczą w całości kulturowej, jakie pełnią funkcje?

Na zakończenie raz jeszcze podkreślę, że rozważania o człowieku i wartościach sytuują myśl Broziego w funkcjonalistycznej teorii kultury. Pozwala ona uniknąć:

1) ontologicznego sporu między idealistyczną a materialistyczną bądź realistyczną koncepcją kultury; 2) tradycyjnego dualizmu w podziale na kulturę materialną i kulturę duchową; 3) poprzez ujęcie kultury jako wielkiej funkcjonalno-strukturalnej całości, uniknąć podziału na „bazę” i „nadbudowę”, pytań, co determinuje kulturę – byt czy świadomość. Każdy element jest równie ważny, bo pełni określoną funkcję w całości, ta zaś zwrótnie – oddziałuje na poszczególne elementy. Funkcjonalistyczna koncepcja kultury Broziego oparta została na realistycznych podstawach, a towarzyszy jej umiarkowany relatywizm metodologiczny. Wprawdzie w tych funkcjonalistycznych analizach ginie gdzieś człowiek jako podmiot kultury, ale jest on przedmiotem refleksji – jako osobowość kulturowa – w esejach i szkicach antropologicznych. Tę dwoistość postaw Krzysztofa Jarosława Broziego należy mieć na uwadze, przystępując do analizy jego prac.

K. J. Brozi, w nawiązaniu do F. Znanieckiego, swoje zaplecze teoretyczne określał mianem kulturalizmu. Jego propozycja nie jest wszakże „klasycznym” kulturalizmem. Kulturalizm Znanieckiego wymierzony był w naturalizm. K. J. Brozi chce przekroczyć naturalizm, ale nie neguje znaczenia naturalnego środowiska kultury. Znaniecki dokonuje likwidacji opozycji „natura” – „kultura” na rzecz kulturalistycznego wyjaśniania nawet natury, Brozi nie neguje biologicznych czynników i elementów kultury. Co więcej, wyjaśnianie wartości poprzez potrzeby i traktowanie ich instrumentalnie, sytuuje go w nurcie naturalizmu aksjologicznego. Ta sprzeczność, być może pozorna, niech będzie zachętą do dalszych badań i analiz myśli filozoficznej i antropologicznej Krzysztofa Jarosława Broziego.

¹² Ibidem, s. 312.

Summary

Krzysztof Jarosław Brozi (1952–1996) – Cultural Philosopher and Anthropologist

The paper *Krzysztof Jarosław Brozi (1952–1996) – Cultural Philosopher and Anthropologist* outlines the profile, scholarly activities and the path of the founder of Lublin's center for cultural anthropology. The author discussed the following problems: the model of integral anthropology advanced by Brozi, the issue of values – three levels of interpretation of values by the late Polish anthropologist: 1) ontological level combined with acceptance of their ontic status, 2) functional, 3) epistemological-methodological; the problem of relationship between values and needs, and finally the functional-structural conception of culture (understood as a whole, where each element is equally important because it performs a specific function, which, via feedback, influences other elements). This interpretation allows Brozi to avoid the ontological conflict between the idealist and materialist or realist conception of culture, the traditional dualism in the division into material culture and spiritual culture, and into 'base' and 'superstructure', as well as to disregard the question what determines culture: being or consciousness. Apart from these subjects, the author discusses the concept of cultural context and cultural standard, considering whether it comprises values or whether it is, in relation to them, an external research tool, moderately axiologically neutral.

Key words:

integral anthropology, conception of culture

Marcin Tkaczyk

Próba formalizacji wnioskowania zawartego w II rozdziale *Proslogionu* Anzelma z Canterbury

(Konferencja Historii Logiki, Kraków 27 X 2005 r.)

Celem niniejszego tekstu jest odpowiedź na dwa pytania dotyczące słynnego wywodu Anzelma z Canterbury, zawartego w drugim rozdziale jego dzieła *Proslogion*:

— czy wnioskowanie jest formalnie poprawne (czy wniosek wynika logicznie z przesłanek)?

— jaka teoria gwarantowałaby materialną poprawność wywodu, czyli prawdziwość przesłanek?

Wywód, o którym mowa, ma w zamiarze Autora dowieść istnienia takiego przedmiotu, ponad który nie można pomyśleć niczego większego. Analizy zawarte w trzecim rozdziale *Proslogionu*, mające prowadzić do uzasadnienia tezy, że wspomniany przedmiot, ponad który nie można pomyśleć niczego większego, istnieje z konieczności, nie jest przedmiotem badań prowadzonych w ramach tego tekstu.

Do osiągnięcia naszkicowanego celu prowadzi pewna formalizacja drugiego rozdziału *Proslogionu* jako teorii pierwszego rzędu (bez funktorów modalnych). Literatura przedmiotu zna szereg formalizacji odnośnego tekstu. Celem formalizacji tutaj prezentowanej jest minimalizacja założeń pochodzących z podstaw użytego narzędzia rachunkowego, aby możliwie dokładnie wyświetlić założenia samego formalizowanego tekstu. Prezentowana teoria otrzymała roboczą nazwę AP2 (co jest skrótem nazwy „Anzelma *Proslogion*, rozdział 2”).

1. Wyrażenia teorii AP2

Zmienne indywidualne teorii AP2 przebiegają dwa zbiory: zbiór intelektów i zbiór pojęć. Dla uproszczenia teoria AP2 jest jednak jednosortowa, a zdaniowe wyrażenia atomiczne zawierające nazwy intelektów w miejscach, w których oczekiwane byłyby nazwy pojęć, są fałszywe. Taki zabieg upraszczający nie powinien prowadzić do nieporozumień w zakresie prowadzonych tutaj rozważań. Zakres zmienności zmiennych jest tu specjalnie ważny, ponieważ tezy logiki pierwszego rzędu są prawdziwe w dowolnym niepustym zbiorze. Z tego

powodu niektóre formalizacje wywodu Anzelma naraziły się na zarzut błędu *petitio principii*. Teoria AP2 jest zatem tak zbudowana, by dla spełnienia zinterpretowanych w jej ramach tez logiki pierwszego rzędu wymagała założenia o istnieniu jedynie takich przedmiotów, jak intelekty i pojęcia. Zarówno pojęcie intelektu, jak i pojęcie pojęcia, którymi się posługujemy, rodzą pewne trudności.

W odniesieniu do pojęć, z jednej strony, wydaje się, że powinny to być pojęcia w sensie psychologicznym, ponieważ niezbędne jest w teorii AP2 stwierdzenie, że określone pojęcie zawiera się w pewnym intelekcie lub nie; z drugiej strony, należałoby odwołać się do pojęć w sensie logicznym, ponieważ zachodzi potrzeba mówienia, że dwa intelekty (na przykład intelekt Anzelmowego Głupca i jego oponenta) zawierają to samo pojęcie. Rozwiązaniem wydaje się traktowanie wyrażenia o schemacie 'intelekt u zawiera pojęcie τ ', gdzie u , τ są dowolnymi zmiennymi indywidualnymi, jako skrót myślowy wyrażenia o schemacie '(dla pewnego ξ , będącego pojęciem w sensie psychologicznym) (intelekt u zawiera pojęcie w sensie psychologicznym ξ oraz pojęcie w sensie psychologicznym ξ odbija pojęcie w sensie logicznym τ)'¹. Takie potraktowanie sprawy zmusza do założenia istnienia intelektów, pojęć w sensie psychologicznym i pojęć w sensie logicznym, wraz ze standardowymi relacjami między przedmiotami wymienionych typów.

Poważniejsze trudności dotyczą pojęcia intelektu. Nie jest jasne, czy powinno chodzić po prostu o zbiorniki na pojęcia w sensie psychologicznym, czy też o intelekty racjonalne, na przykład przestrzegające wszelkich praw logiki. Trudność ta jest analogiczna do trudności, przed którymi stają próby interpretacji wielu systemów logiki zmiany przekonań, logik epistemicznych itp. Wydaje się, że w tekście Anzelma można znaleźć pewne wskazówki świadczące o tym, że chodziłoby mu jedynie o intelekty w pewnym sensie racjonalne. Nie umiemy jednak obecnie rozstrzygnąć tej kwestii stanowczo, pozostawimy ją więc otwartą. (Czytelnik sam decyduje, dla jakiego zbioru intelektów jest gotów uznać przedstawiane aksjomaty za prawdziwe, o ile w ogóle gotów jest je za takowe uznać. Jest to na szczęście dla naszej formalizacji sprawa materialnej – a nie formalnej – poprawności wywodu Anzelma, o czym jeszcze będzie mowa.)

Poza stałymi logicznymi węższego rachunku predykatów, znakami interpunkcyjnymi i zmiennymi indywidualnymi o wskazanym zakresie zmienności język AP2, w którym sformalizujemy wywód Anzelma, zawiera wyłącznie cztery stałe pozalogiczne, będące predykatami pierwszego rzędu (nie zawiera żadnych stałych nazwowych); są to we właściwych kontekstach:

– ' $A(u, \tau)$ ', co należy czytać: intelekt u zawiera pojęcie τ ,

– ' $B(u, \tau)$ ', co należy czytać: intelekt u zawiera pojęcie τ oraz myśl, że pojęcie τ ma realnie istniejący desygnat;

¹ Określenie relacji między pojęciami w sensie logicznym i pojęciami w sensie psychologicznym jako odbijanie czerpiemy z dokonanego przez S. Judyckiego przekładu na język polski dzieła J. M. Bocheńskiego *Die zeitgenoesischen Denkmethoden (Współczesne metody myślenia)*, Wyd. W drodze, Poznań 1995).

- ‘ $C(u, \tau, v, t)$ ’, co należy czytać: pojęcie v należące do intelektu τ jest pojęciem czegoś większego niż pojęcie v należące do intelektu t ;
- ‘ $D(t)$ ’, co należy czytać: pojęcie τ ma realnie istniejący desygnat; gdzie u, v, τ, t są dowolnymi zmiennymi indywidualnymi.

2. Wyraźnie wymienione przesłanki i wnioski Anzelma

Teza dowodzona przez Anzelma (w skrócie TD) brzmi: to, ponad co nie można pomyśleć niczego większego, istnieje w rzeczywistości (*Existit ergo procul dubio aliquid quo maius cogitari non valet, et in intellectu et in re*). Sformalizujemy ją jako formułę:

$$\text{TD} \quad \exists_x (\neg \exists_{u, v, w} C(u, v, x, w) \wedge D(x)),$$

którą należy czytać: dla pewnego pojęcia x , nie istnieje takie pojęcie u ani takie intelekty v, w , że pojęcie u należące do intelektu v jest pojęciem czegoś większego niż pojęcie x należące do intelektu w , oraz pojęcie x ma realnie istniejący desygnat.

Anzelm wymienia wyraźnie trzy przesłanki, z których dowodzona teza TD ma zostać wyprowadzona. W naszej teorii pełnią one funkcję aksjomatów pozalogicznych. Nazwiemy je Aksjomatem Głupca (w skrócie AG), Aksjomatem Mądrego (w skrócie AM) i Aksjomatem Hierarchii Bytu (w skrócie AH).

Zgodnie z Aksjomatem Głupca można pomyśleć o takim przedmiocie, ponad który niczego większego nie można pomyśleć, czyli można rozumieć pojęcie takiego przedmiotu – niekoniecznie zgadzając się, że on istnieje (*Convincitur ergo insipiens esse vel in intellectu aliquid quo nihil maius cogitari potest*). Sformułujemy zatem aksjomat:

$$\text{AG} \quad \exists_x (\neg \exists_{u, v, w} C(u, v, x, w)),$$

co należy czytać: dla pewnego pojęcia x , nie istnieje takie pojęcie u ani takie intelekty v, w , że pojęcie u należące do intelektu v jest pojęciem czegoś większego niż pojęcie x należące do intelektu w .

Zgodnie z Aksjomatem Mądrego można pomyśleć, że istnieje to, ponad co nie można pomyśleć czegoś większego (*Si enim vel in solo intellectu est, potest cogitari esse et in re, [...]*). Przyjmujemy zatem jako aksjomat formułę:

$$\text{AM} \quad \neg \exists_{u, v, w} C(u, v, x, w) \rightarrow \exists_x B(y, x),$$

którą należy czytać: jeżeli nie istnieje takie pojęcie u ani takie intelekty v, w , że pojęcie u należące do intelektu v jest pojęciem czegoś większego niż pojęcie x

należące do intelektu w , to dla pewnego intelektu y , intelekt y zawiera pojęcie x oraz myśl, że pojęcie x ma realnie istniejący desygnat.

Zgodnie z Aksjوماتem Hierarchii Bytu pojęcie przedmiotu jako istniejącego realnie jest pojęciem czegoś większego niż pojęcie przedmiotu jako istniejącego tylko w intelekcie (*Si enim vel in solo intellectu est, potest cogitari esse et in re, quod maius est*). Przyjmujemy zatem jako aksjomat formułę

$$\text{AH} \quad B(y, x) \wedge A(z, x) \wedge \neg B(z, x) \rightarrow C(x, y, x, z),$$

którą należy czytać: jeżeli (intelekt y zawiera pojęcie x oraz myśl, że pojęcie x ma realnie istniejący desygnat) i (intelekt z zawiera pojęcie x), i (nie jest tak, że intelekt z zawiera pojęcie x oraz myśl, że pojęcie x ma realnie istniejący desygnat), to pojęcie x należące do intelektu y jest pojęciem czegoś większego niż pojęcie x należące do intelektu z . Można też czytać aksjomat AH krócej: jeżeli (intelekt y zawiera pojęcie x oraz myśl, że pojęcie x ma realnie istniejący desygnat), a (intelekt z zawiera pojęcie x , ale nie zawiera myśli, że pojęcie x ma realnie istniejący desygnat), to pojęcie x należące do intelektu y jest pojęciem czegoś większego niż pojęcie x należące do intelektu z .

3. Aksjomat racjonalności bytu

Okazuje się, że formuła TD nie jest wyprowadzalna z aksjomatów AG, AM i AH, istnieje bowiem taki model aksjomatów AG, AM i AH, że formuła TD nie jest spełniona w tym modelu. Chodzi o interpretację I_1 , w której zmienne indywidualne przebiegają zbiór liczb naturalnych zawierający liczbę 0, a matematyczne symbole funkcyjne i relacyjne są interpretowane w sposób zwykły dla algebry liczb naturalnych. Predykatom teorii AP2 zostają przyporządkowane następujące relacje:

- ' $A(u, \tau)$ ' należy czytać: $u = \tau$,
- ' $B(u, \tau)$ ' należy czytać: $u = \tau$,
- ' $C(u, \tau, u', \tau')$ ' należy czytać: $u + \tau + \tau' < u'$;
- ' $D(\tau)$ ' należy czytać: $\tau \neq 0$.

W interpretacji I_1 AG, AM i AH są formułami prawdziwymi:

$$\begin{aligned} & \exists_x \neg \exists_{u, v, w} u + v + w < x \\ & \neg \exists_{u, v, w} u + v + w < x \rightarrow \exists_x y = x \\ & y = x \wedge z = x \wedge z \neq x \rightarrow x + y + z < x, \end{aligned}$$

a TD jest fałszywa:

$$\exists_x (\neg \exists_{u, v, w} u + v + w < x \wedge x \neq 0),$$

co wystarczy dla dowodu.

Stąd, że interpretacja I_1 jest modelem aksjomatów AG, AM i AH wynika zarazem twierdzenie, że zbiór konsekwencji tych aksjomatów jest niesprzeczny. Trzeba zatem zbadać, jak należy uzupełnić aksjomatykę naszej teorii, by dowodzona teza TD dała się z niej wyprowadzić. Dodatkowe aksjomaty powinny zarazem opierać się na myśli Anzelma tak, by było prawdopodobne, że przyjmował je on domyślnie, nawet jeśli nie wymienił ich wyraźnie w drugim rozdziale *Proslogionu*.

Odpowiedź przynosi spostrzeżenie, że z aksjomatów AG i AH wynika teza słabsza od dowodzonej tezy TD. Nazwiemy ją tezą pośrednią (w skrócie TP). Zgodnie z tezą pośrednią nie można racjonalnie myśleć, że to, ponad co nie da się pomyśleć czegoś większego, nie istnieje w rzeczywistości. Tezę pośrednią formalizujemy następująco:

$$TP \quad \exists_x (\neg \exists_{u, v, w} C(u, v, x, w) \wedge \forall_z (A(z, x) \rightarrow B(z, x))),$$

co należy czytać: dla pewnego pojęcia x nie istnieje takie pojęcie u ani takie intelekty v, w , że pojęcie u należące do intelektu v jest pojęciem czegoś większego niż pojęcie x należące do intelektu w , oraz dla każdego intelektu z jest tak, że jeżeli intelekt z zawiera pojęcie x , to intelekt z zawiera pojęcie x oraz myśl, że pojęcie x ma realnie istniejący desygnat. Dowód, że TP jest wyprowadzalna z AG i AH przedstawiamy w dalszej części artykułu, ponieważ jest on fragmentem innego dowodu.

Aby uzyskać teorię, w której można by udowodnić formułę TD, należy dołączyć do AG i AH trzeci aksjomat pozalogiczny, który nazwiemy Aksjomatem Racjonalności Bytu (w skrócie AR)

$$AR \quad \forall_z (A(z, x) \rightarrow B(z, x)) \rightarrow D(x),$$

co należy czytać: jeżeli (dla każdego intelektu z jest tak, że jeżeli intelekt z zawiera pojęcie x , to intelekt z zawiera pojęcie x oraz myśl, że pojęcie x ma realnie istniejący desygnat), to pojęcie x ma realnie istniejący desygnat.

Aksjomat AR opiera się na uznawanym przez Anzelma – i właściwym dla większości klasycznych nurtów filozofii – przekonaniu o racjonalności bytu. Na mocy tego przekonania między ludzką władzą poznawczą i rzeczywistością zachodzi taka zależność, że jeśli założenie, że pewne zdanie ϕ jest fałszywe, prowadzi do absurdu, to zdanie ϕ jest prawdziwe. W filozofii religii chrześcijańskiej pojawił się nurt (związany pierwotnie z myślą Pseudo Dionizego Areopagity) odrzucający wymienione przekonanie w odniesieniu do zdań mówiących o Bogu. Anzelm z Canterbury należał do głównych i radykalnych oponentów tego nurtu. Teza, że założenie racjonalności obejmuje również przekonania religijne, należy do podstaw filozoficzno-teologicznego nurtu zwanego scholastyką, za ojca której uchodzi właśnie Anzelm z Canterbury. Wydaje się zatem wielce prawdopodobne, że Aksjomat Racjonalności Bytu należy do przesłanek wyводу Anzelma, mimo że nie jest wymieniony w drugim rozdziale *Proslo-*

gionu. Na obecność tego założenia w podstawach filozofii Anzelmia z Canterbury wskazują liczni badacze jego myśli².

4. Dowód Anzelmia w sformalizowanej teorii AP2

Wywody poprzedniego paragrafu kończą konstrukcję teorii AP2, w której sformalizujemy wnioskowanie Anzelmia zawarte w drugim rozdziale *Proslogionu*. Zatem sformalizowany system dedukcyjny AP2 jest to taka teoria pierwszego rzędu, że zbiór jej wyrażeń jest określony w § 2, a jej aksjomatami pozalozgicznymi są formuły AG, AM, AH i AR, niezawierająca żadnych innych założeń pozalozgicznych.

System AP2 jest niesprzeczny, co wynika stąd, że ma model, który dany jest przez następującą interpretację I_2 , w której zmienne indywidualne przebiegają zbiór liczb naturalnych zawierający liczbę 0, a matematyczne symbole funkcyjne i relacyjne są interpretowane w sposób zwykły dla arytmetyki liczb naturalnych. Predykatom zostają przyporządkowane następujące relacje:

- 'A(u, τ)' należy czytać: $u = \tau$,
- 'B(u, τ)' należy czytać: $u = \tau$,
- 'C(u, τ, υ, τ')' należy czytać: $u + \tau + \tau' < \upsilon$;
- 'D(τ)' należy czytać: $\tau = \tau$.

W interpretacji I_2 wszystkie formuły: AG, AM, AH i AR są prawdziwe:

$$\begin{aligned} & \exists_x \neg \exists_{u,v,w} u+v+w < x \\ & \neg \exists_{u,v,w} u+v+w < x \rightarrow \exists_y = x \\ & y=x \wedge z=x \wedge z \neq x \rightarrow x+y+z < x \\ & \forall_z (z=x \rightarrow y=x) \rightarrow x=x, \end{aligned}$$

co wystarczy dla dowodu niesprzeczności teorii AP2.

Pozostaje dowieść, że formuła TD jest tezą systemu AP2. Wykorzystamy następujące reguły wyprowadzalne w logice standardowej:

- R1 jeżeli tezą jest formuła o postaci $(\phi \rightarrow \psi)$ i zmienna ξ nie jest wolna w poprzedniku, to tezą jest również formuła o postaci $(\exists_{\xi} \phi \rightarrow \psi)$;
- R2 jeżeli tezą jest formuła o postaci $(\phi \rightarrow \psi)$ i zmienna ξ nie jest wolna w następniku, to tezą jest również formuła o postaci $(\phi \rightarrow \forall_{\xi} \psi)$;
- R3 jeżeli tezami są formuły o postaci $(\phi(\xi) \rightarrow \psi(\xi))$ oraz $(\exists_{\xi} \phi(\xi))$, to wolno uznać za tezę również formułę o schemacie $(\exists_{\xi} (\phi(\xi) \wedge \psi(\xi)))$;

² Por. na przykład J. Pieper, *Scholastyka*.

R4 jeżeli tezą są formuły o schematach $(\exists_{\xi}(\phi(\xi)\wedge\psi(\xi)))$ oraz $(\psi(\xi)\wedge\chi(\xi))$, to za tezę wolno uznać formułę o schemacie $(\exists_{\xi}(\phi(\xi)\wedge\chi(\xi)))$;

Kom reguła komutacji pozwala zmieniać kolejność poprzedników implikacji;

Ex reguła ekstensjonalności pozwala na wzajemne zastępowanie członów równoważności;

Syll reguła sylogizmu warunkowego;

gdzie ϕ, ψ, χ są dowolnymi wyrażeniami zdaniowymi, ξ jest dowolną zmienną indywidualną, a formuły w nawiasach są quasi-cudzysłowowymi nazwami odpowiednich formuł.

Dowód formuły TD:

1. $\exists_x(\neg \exists_{u,v,w} C(u, v, x, w))$ AG
2. $\neg \exists_{u,v,w} C(u, v, x, w) \rightarrow \exists_y B(y, x)$ AM
3. $B(y, x) \wedge A(z, x) \wedge \neg B(z, x) \rightarrow C(x, y, x, z)$ AH
4. $\forall_z(A(z, x) \rightarrow B(z, x)) \rightarrow D(x)$ AR
5. $C(x, y, x, z) \rightarrow \exists_{u,v,w} C(u, v, x, w)$ KRL
6. $B(y, x) \wedge A(z, x) \wedge \neg B(z, x) \rightarrow \exists_{u,v,w} C(u, v, x, w)$ 3, 5, Syll
7. $\phi_1 \wedge \phi_2 \wedge \phi_3 \rightarrow \psi \equiv \phi_1 \rightarrow (\phi_2 \rightarrow (\phi_3 \rightarrow \psi))$ KRL
8. $B(y, x) \rightarrow (A(z, x) \rightarrow (\neg B(z, x) \rightarrow \exists_{u,v,w} C(u, v, x, w)))$ 6, 7, Ex
9. $(\neg \phi \rightarrow \psi) \equiv (\neg \psi \rightarrow \phi)$ KRL
10. $B(y, x) \rightarrow (A(z, x) \rightarrow (\neg \exists_{u,v,w} C(u, v, x, w) \rightarrow B(z, x)))$ 8, 9, Ex.
11. $\exists_y B(y, x) \rightarrow (A(z, x) \rightarrow (\neg \exists u, v, w C(u, v, x, w) \rightarrow B(z, x)))$ 10, R1
12. $\neg \exists_{u,v,w} C(u, v, x, w) \rightarrow (\exists_y B(y, x) \rightarrow (A(z, x) \rightarrow B(z, x)))$ 11, Kom
13. $(\phi \rightarrow (\psi \rightarrow \chi)) \rightarrow ((\phi \rightarrow \psi) \rightarrow (\phi \rightarrow \chi))$ KRL
14. $\neg \exists_{u,v,w} C(u, v, x, w) \rightarrow (A(z, x) \rightarrow B(z, x))$ 12, 2, 13
15. $\neg \exists_{u,v,w} C(u, v, x, w) \rightarrow \forall_z(A(z, x) \rightarrow B(z, x))$ 14, R2
16. $\exists_x(\neg \exists_{u,v,w} C(u, v, x, w) \wedge \forall_z(A(z, x) \rightarrow B(z, x)))$ 15, 1, R3
17. $\exists_x(\neg \exists_{u,v,w} C(u, v, x, w) \wedge D(x))$ 16, 4, R4,

co kończy dowód (wiersze 1–3 oraz 5–16 stanowią dowód tezy TP).

Przedstawiona formalizacja wywodu zawartego w drugim rozdziale *Pro-slogionu*, jeśli jest trafna, pokazuje, że rozumowanie Anzelma jest formalnie poprawne w takim sensie, że istnieje niesprzeczny zbiór przesłanek – bądź zawartych wyraźnie w tekście, bądź łatwych do domyslenia się, a leżących u podstaw systemu filozoficznego, w ramach którego dokonuje się wywód – takich, z któ-

rych żądany wniosek jest wyprowadzalny na gruncie systemu logiki niebudzącego wątpliwości w odniesieniu do możliwości stosowania w rozpatrywanym dyskursie, mianowicie na gruncie standardowej logiki pierwszego rzędu. Fakt, że podaliśmy dowód niesprzeczności przesłanek, jest tu doniosły, ponieważ ze sprzecznego zbioru wyprowadzalna byłaby dowolna formuła.

5. Świat Anzelm

Jeśli przedstawiona formalizacja jest akceptowalna, to wywód Anzelm okazuje się nie być argumentem apriorycznym, ale właśnie aposteriorycznym. Teza o istnieniu Boga (o ile zgodzić się, że przedmiot, ponad który niczego większego nie można pomyśleć jest właśnie Bogiem) pojawia się jako konsekwencja pewnej ogólnej teorii świata, zupełnie analogicznie do teistycznych argumentów kosmologicznych i innych podobnych argumentów za istnieniem Boga, jak argumenty Tomasza z Akwinu, argumenty entropologiczne i inne. Należałoby postulować uwzględnienie tej uwagi w dyskusji z argumentacją Anzelm. Jest ona podatna na krytykę i ewentualnie odrzucenie w drodze podważenia leżących u jej podstaw ogólnych założeń dotyczących rzeczywistości. Ten, kto któregoś z tych założeń nie uznaje za prawdziwe, nie jest zobowiązany do przyjęcia konkluzji Anzelm. Wypadałoby natomiast zaprzestać krytyki wywodu Anzelm jako rzekomo popełniającego jakiś błąd logiczny, mający podobno polegać na wyprowadzaniu wniosku o istnieniu Boga z jego definicji. Powtórzmy w tej materii wniosek kończący poprzedni paragraf: wywód Anzelm zawarty w drugim rozdziale *Proslogionu* jest formalnie poprawnym wnioskowaniem, bez jakiegokolwiek zarzutu wyprowadzającym wniosek o istnieniu przedmiotu mającego tę własność, że nie można pomyśleć niczego większego niż on, z pewnych założeń dotyczących świata, w którym żyjemy.

Nasza formalizacja pozwala naszkicować, jakie założenia wchodziłyby tutaj w grę. Ujawnione przez nas przesłanki określają bowiem minimalne wymagania dotyczące zrębu systemu filozoficznego, który należy zaakceptować w punkcie wyjścia, jeśli wnioskowanie miałyby być uznane za materialnie poprawne, czyli jeśli jego przesłanki miałyby być prawdziwe.

O pewnych spośród tych założeń była już mowa w punkcie 1. Trzeba założyć istnienie intelektów i pojęć w sensie psychologicznym oraz w sensie logicznym. Założenia te wzięte bardzo ogólnie nie rodzą może specjalnych trudności, jednakże przeprowadzenie w szczegółach odpowiednich teorii filozoficznych zmusza do uwikłania się w niektóre żywe obecnie spory filozoficzne. Należałoby zbadać, czy poszczególne teorie intelektu i teorie pojęć nie mają wpływu na możliwość uznania przesłanek teorii AP2.

Szczególne znaczenie miałyby dyskusja pewnych zagadnień dotyczących kluczowego pojęcia przedmiotu, ponad który nie można pomyśleć niczego większego. Istnieją mianowicie teorie, w myśl których nie ma żadnych spójnych pojęć teistycznych. Na gruncie takich teorii aksjomaty AG oraz AM lub przynajmniej ten drugi mogłyby nie wydawać się prawdziwe, a przez to wywód Anzel-

ma, mimo formalnej poprawności, nie przesądzałyby prawdziwości twierdzenia teistycznego TD.

Ważną byłaby też dyskusja związana z aksjomatem AH. Wyraża on przecież mocną tezę z zakresu ogólnej teorii świata. Zakłada on istnienie obiektywnej hierarchii wielkości – być może wolno byłoby powiedzieć doskonałości – wśród przedmiotów. W tej hierarchii dowolny przedmiot stałby wyżej od przedmiotu różniącego się od niego tylko tym, że ten pierwszy istnieje, podczas gdy drugi jest istnienia pozbawiony. Hierarchia, o której mowa, miałaby tę własność, że na jej szczycie (przynajmniej tym zakreślonym możliwościami intelektu ludzkiego) znajdowałby się Bóg.

Piszącemu te słowa wydaje się, że ten właśnie aksjomat jest najbardziej narażony na odrzucenie. Filozofowie tomistyczni mogliby odrzucić AH na gruncie swego systemu, podważając w ogóle możliwość porównywania przedmiotów istniejących z nieistniejącymi. Mogliby oni chyba utrzymywać, że tego typu przedmioty nie są elementami jednej, obiektywnej hierarchii. Prawdopodobnie podobny zarzut mogliby postawić tutaj kantyści. Jeszcze mocniej przeciwko omawianemu założeniu wystąpiłoby wielu filozofów współczesnych. Mogliby oni zarzucić, że naszkicowane pojęcie wielkości (doskonałości) jest w najwyższym stopniu mętne. Samo pojęcie hierarchii doskonałości wśród bytów jest dyskusyjne. Tym bardziej wątpliwe jest, dlaczego akurat istnienie miałoby wyznaczać w ewentualnej drabinie bytowej miejsce wyższe – i to wyższe w takim sensie, że bliższe Boga. Należy pamiętać, że w tle wywodu Anzelma znajduje się w tym momencie cały światopogląd chrześcijański, którego Anzelm był zwolennikiem, z ideą stworzenia jako powołania z niebytu do istnienia przez istniejącego stwórcę. U podstaw tego światopoglądu leżą między innymi myśli określone jako metafizyka *Księgi Wyjścia* lub wręcz metafizyka *Starego Testamentu*, z Bogiem przedstawiającym się jako *Jestem*. Hierarchia, o której mowa w ramach takiego światopoglądu jest zapewne odruchowa. Tu jednak kryje się zasadnicza pułapka analizowanego wywodu. Mianowicie u wspomnianych podstaw leży wiara w istnienie Boga – istnienie Boga jest wszakże przedmiotem dowodu. Występuje zatem zagrożenie błędnego koła.

Jeżeli aksjomat AH jest przyjęty na mocy światopoglądu chrześcijańskiego, u podstaw którego leży akt wiary, to konkluzja formalizowanego dowodu stwierdza coś, co w owym akcie wiary już jest zawarte i samej wierze nie jest potrzebne. Można by bronić wywodu Anzelma w duchu scholastycznego *fides quaerens intellectum*, być może argument ten ma *dowieść* tego, w co dotąd tylko *wierzono*. Taka obrona jest jednak nieskuteczna, ponieważ następstwo poprawnego formalnie wnioskowania dedukcyjnego cieszy się takim stopniem pewności, jak jego najślabsza racja. Jeżeli zatem AH obowiązywałby tylko mocą wiary, to wniosek TD zależałby pod względem prawdziwości od tego samego aktu wiary. Zwolennik Anzelma musi wobec tego uzasadnić niezależnie od światopoglądu chrześcijańskiego prawdziwość aksjomatu AH, powinien on uwiarygodnić dla filozofa współczesnego precyzyjnie sformułowane tezy o istnieniu jakiejś hierarchii bytu spełniającej wymóg AH, a ponadto uzasadnić, dlaczego

właśnie takie uporządkowanie przedmiotów miałyby być podstawą cechy definicyjnej Boga.

Ostatnim aksjomatem teorii AP2 jest aksjomat AR. Jak powiedziano w punkcie 3, AR wymaga założenia, że między światem i ludzką władzą poznawczą zachodzi taka relacja, która gwarantuje istnienie stanów rzeczy, o których nie da się myśleć, że nie zachodzą. Zatem argument Anzelmia może być odrzucony przez wszystkich irracjonalistów, a także przez zwolenników tezy kantowskiej, wykluczającej tego typu zależność między intelektem a rzeczami samymi w sobie. Wydaje się, że AR mógłby być też skutecznie odrzucony przez zwolennika logiki intuicjonistycznej, podważającego wartość nieefektywnych dowodów istnienia.

Przy okazji dyskusji aksjomatu AR powraca też sprawa przyjętego pojęcia intelektu. Jeśli w grę wchodzi wszelkie możliwe intelekty, to aksjomat AR wydaje się szczególnym wypadkiem tak zwanej tezy Lincolna: wszystkich nie da się ogłupić; jeżeli wszyscy sądzą, że p , to p . Teza ta znajduje wyraz w niektórych systemach logik epistemicznych, na przykład w systemie J. Łosia. Jest jednak zapewne mocno dyskusyjna. Jednakże przy takim rozumieniu intelektu wątpliwa jest sama idea dowodu na istnienie Boga. Przecież możliwy jest intelekt, który nic sobie nie robiąc z przedstawionego wywodu, z praw logiki pierwszego rzędu itp., będzie myślał, że nie ma przedmiotu, ponad który niczego większego nie można pomyśleć. Intelekt taki może nic sobie nie robić nawet z gróźb popadnięcia w sprzeczność lub inne absurdy, którymi straszylby go teista.

Wydaje się więc, że trzeba wziąć pod uwagę wyłącznie intelekty racjonalne i nadać aksjomatowi AR zarysowany sens racjonalistyczny. Zachodzi wobec tego potrzeba określenia kryteriów owej racjonalności. Badania prowadzone w ramach logik epistemicznych pokazują reguły wnioskowania nierespektujące wszystkich wymogów logiki standardowej, na przykład związane z niemonotoniczną operacją konsekwencji. Trzeba by dyskutować nad tym, jaka logika miałaby rządzić wnioskowaniami cieszącymi się przywilejami przyznawanymi przez aksjomat AR, co wpływałoby znowu na brany pod uwagę zbiór intelektów.

Widać więc, że wnioskowanie Anzelmia, aczkolwiek formalnie bez zarzutu, uwikłane jest w szereg żywych dzisiaj zagadnień filozoficznych. Pokazuje ono zatem, że przyjęcie pewnych, naszkicowanych tutaj, założeń dotyczących rzeczywistości prowadzi niezawodnie do konkluzji teistycznej. Samo w sobie owo wnioskowanie nie dostarcza jednak uzasadnienia owych założeń ani nawet zadowalająco precyzyjnego sformułowania niektórych z nich. W tym sensie wywód Anzelmia nie daje gwarancji prawdziwości tezy teistycznej, jest chyba jednak dobrym materiałem dalszej – już filozoficznej raczej niż logicznej – dyskusji i obróbki, również we współczesnej filozofii. Chodziłoby jednak o dyskusję istotnych tu założeń dotyczących świata, a nie o powtarzanie zarzutów rzekomego błędu logicznego mającego kryć się w samym wywodzie.

Summary

A formalisation of Anselm's reasoning in *Proslogion* ch. 2

In the paper the reasoning called *Ratio Anselmi* or *ontological proof* is formalized in the first order logic without modalities. Three Anselm's explicit axioms are accepted and it is proved that the conclusion does not follow them. The implicit Anselm's axiom is then formulated. The four axioms give a theory called AP2. It is proved that AP2 is consistent and that Anselm's conclusion is a theorem. So Anselm's reasoning is formally correct.

It is affirmed, that the axioms of AP2 give a theory (ontology) of the world. The theory can be accepted or denied. It seems to follow that Anselm's reasoning is cosmological (a posteriori) rather than ontological (a priori) reasoning, and should be discussed as regards the truthfulness or falsehood of its axioms but not as regards an alleged logical error.

Key words:

Ratio Anselmi, ontological proof for God's existence, formalisation

Recenzje i sprawozdania

JÖRG DISSE: *Metafizyka. Od Platona do Hegla*, przeł. A. Węgrzecki i L. Kusak, WAM Kraków 2005, ss.328

Krakowskie Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy (WAM) obecne jest na rynku wydawniczym już ponad sto lat. Założone przez księży jezuitów w 1872 roku (*spiritus movens* tego przedsięwzięcia był ks. Stanisław Stojałowski), jest najstarszym wydawnictwem katolickim w Polsce. Oprócz książek o charakterze religijnym (katechizmy, modlitewniki, materiały homiletyczne, duszpasterskie i katechetyczne) w ostatnich latach coraz większą rolę w ofercie Wydawnictwa odgrywają dzieła naukowe z zakresu filozofii, teologii i nauk społecznych. Są to prace zarówno specjalistyczne, jak i popularyzujące wiedzę. Istotny wpływ na takie właśnie poszerzenie oferty miało otwarcie przez krakowskich księży jezuitów Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego, który przed kilku laty przekształcił się w Wyższą Szkołę Filozoficzno-Pedagogiczną *Ignatianum*. We współpracy z nową uczelnią, niejako na jej zamówienie, krakowski WAM publikuje w coraz większym wyborze dzieła i rozprawy filozoficzne zarówno polskich, jak i zagranicznych autorów. Na szczególną uwagę zasługuje wydawana w jednolitej szacie graficznej seria: *Myśl filozoficzna*. W jej ramach ukazały się już takie pozycje, jak: *Wprowadzenie do filozofii* Arno Anzenbachera, *Zarys etyki ogólnej* oraz *Zarys etyki szczegółowej* (t. 1–2), Tadeusza Ślipko SJ, *Wprowadzenie do filozofii przyrody* Hansa Dietera Mutschlera, *Wprowadzenie do logiki* Józefa W. Bremerera SJ. Do tej grupy dołącza teraz praca Jörga Disse.

Metafizyka. Od Platona do Hegla (tytuł niemiecki: *Kleine Geschichte der abendländischen Metaphysik. Von Platon bis Hegel*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2001) jest owocem jego wieloletniej pracy w charakterze wykładowcy filozofii na Wydziale Teologicznym uniwersytetu w Lucernie. W *Przedmowie* autor podkreśla, że „nacisk położony został przede wszystkim na przejrzystość prezentacji” poszczególnych zagadnień i problemów. Chodziło mu bowiem głównie o to, aby „każdemu zainteresowanemu filozofią dostarczyć wiarygodne, ambitne, ale nie zniechęcające wprowadzenie w najważniejsze koncepcje metafizyczne” (s. 11). Nawet pobieżna lektura jego książki prowadzi do wniosku, że z zadania tego wywiązał się wzorowo.

Disse nie proponuje w swojej pracy jakiegoś zasadniczo nowego ujęcia dziejów metafizyki. Pod wieloma względami wzorem jest dla niego dziewięciotomowa *Historia filozofii* Fredericka Coplestona (o swoim długu wdzięczności wobec Coplestona autor pisze w *Przedmowie*). Nie oznacza to jednak, że zadawała się on ustaleniami z przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego wieku. W każdym rozdziale odwołuje się bowiem do najnowszych prac i interpretacji, wnoszących coś nowego do wiedzy o poglądach Platona, Kartezjusza czy też Kanta. Każdy krok prowadzonych przez siebie wywodów ilustruje przy tym stosownymi, dobrze dobranym cytatami. Dzięki temu czytelnik nie tylko zapoznaje się z fragmentami dzieł najwybitniejszych metafizyków, lecz także ma wrażenie bezpośredniego uczestnictwa w poszukiwaniu właściwej drogi, prowadzącej do rekonstrukcji spójnego i przejrzystego obrazu poglądów danego filozofa.

Autor omawianej pracy zdaje sobie sprawę z tego, że we współczesnej filozofii dominuje krytyczne nastawienie wobec metafizyki i w związku z tym jego wprowadzenie w tę problematykę naraża się na niebezpieczeństwo, że „jako przedsięwzięcie „nie na czasie” przejdzie niezauważone”, bądź też przypisany mu zostanie zamiar odnawiania czegoś przebrzmiałego. Mimo to broni racji uzasadniających potrzebę uprawiania metafizyki w naszych czasach, broni jej prawa do istnienia. Jest bowiem przekonany, że metafizyka była, jest i pozostanie także w przyszłości rdzeniem filozofii. Musi ona jednak na nowo określić swoje miejsce i zadania, jakie przed nią stoją. Zamiast konkurować pod względem kryteriów poznawczych z naukami szczegółowymi, metafizyka (od czasów Kanta świadoma już swoich ograniczeń) powinna się skupić na poszukiwaniu ogólnego sensu jednoczącego partykularne wyniki badań nauk empirycznych. Czy tego chcemy, czy też nie – twierdzi Disse – kwestie metafizyczne jako „zadane przez sam rozum” (Kant) nieustannie absorbują naszą uwagę. Jeśli nie poddamy ich krytycznemu badaniu, będą na nas oddziaływały nieświadomie.

Nie ma bowiem ludzkiego działania, które nie opierałoby się na jakimś określonym przedrozumieniu dotyczącym naszego pojmowania świata w całości. Mając na uwadze ten najogólniejszy sens metafizyki jako rozumienia świata w całości, rozumienia rzeczywistości w ogóle, można powiedzieć, że człowiek jest *homo metaphysicus* (s. 285).

Książka Jörga Disse składa się z trzech części, w których kolejno w porządku chronologicznym prezentowane są koncepcje wybranych, w założeniu najważniejszych, twórców metafizyki. Część pierwsza (ok. 100 s.) poświęcona jest metafizyce starożytności. Autor analizuje w niej Platónską teorię dwóch światów (ok. 40 s.), Arystotelesowską naukę o pierwszych zasadach i przyczynach, o różnych kategoriach tego, co „istniejące” (ok. 40 s.) oraz Plotyna metafizykę „Jedni”.

Część druga (ok. 80 s.), odnosząca się do metafizyki średniowiecza, poświęcona jest koncepcjom Augustyna, Tomasza z Akwinu i Wilhelma Ockhama. Takie usytuowanie Augustyna może budzić pewne zastrzeżenia. Wprawdzie jego filozofia zyskała rozgłos i uznanie przede wszystkim w okresie średniowiecza, jednak on sam żył i tworzył jeszcze w epoce starożytnej i jako przedstawiciel tej właśnie epoki ujmowany jest w różnych opracowaniach (zob. np. W. Ta-

tarkiewicz, *Historia filozofii*; A. Ströckl, J. Weingärtner, *Historia filozofii*). Również Disse charakteryzując filozofię starożytną przyjmuje (zgodnie z utartą tradycją), że obejmuje ona okres od VII wieku p.n.e. do VI wieku n.e (a więc okres w którym działał także Augustyn). Jednak nie jest on konsekwentny, gdyż w innym miejscu, wyznaczając ramy filozofii średniowiecznej, dzieli ją na dwie główne epoki: „patrystykę to jest okres filozofii chrześcijańskich Ojców Kościoła, który rozciąga się od II do VIII wieku [...], oraz scholastykę, która przypada na okres od XII do XIV wieku” (s. 116). Biorąc pod uwagę te rozbieżności, można odnieść wrażenie, że decydujące (choć oczywiście nie jedyne) znaczenie miała w tym przypadku zaplanowana przez autora symetria prowadzonych przez niego wywodów: prezentacja koncepcji trzech wielkich metafizyków w każdej z trzech części pracy.

Zgodnie z tym właśnie założeniem epokę nowożytną (trzecia część pracy, ok. 75 s.) reprezentuje również trzech filozofów: Kartezjusz (15 s.), Kant (36 s.) i Hegel. Pracę zamyka krótki rozdział (16 s.) zatytułowany „Metafizyka po Heglu?“, w którym Disse, na przykładzie kilku współczesnych koncepcji, omawia główne formy poheglowskiej krytyki metafizyki. W kolejności bierze on pod uwagę: krytykę metafizyki jako iluzji (L. Feuerbach, K. Marx, F. Nietzsche); Heideggerowskie przewyciężenie metafizyki; krytykę metafizyki na podstawie logicznej analizy języka (L. Wittgenstein, R. Carnap). Wnioski, jakie płyną z tej krytyki – zdaniem Jörga Disse – nie upoważniają do odrzucenia metafizyki, lecz wskazują na konieczność ograniczenia jej ambicji i potrzebę nowego określenia jej metody i zadań.

Autor podkreśla w *Przedmowie*, że do powstania jego pracy w istotny sposób przyczynili się słuchacze prowadzonych przez niego wykładów, studenci, którzy ciągłymi pytaniami zmuszali go do korekty i dopracowywania rękopisu. Nie są to czcze słowa. Tego typu „współpraca” niewątpliwie miała miejsce. *Metafizyka* Jörga Disse – należy to podkreślić raz jeszcze – napisana jest językiem przystępnym, zrozumiałym dla przeciętnie wykształconej osoby, która choć trochę zainteresowana jest filozofią. Mimo to, nie jest to praca pozbawiona ambicji naukowych. Autor rzetelnie przedstawia argumenty wszystkich stron (uwzględniając liczne teksty źródłowe i komentarze wybitnych znawców poszczególnych koncepcji), nie kryje trudności związanych z proponowaną przez siebie interpretacją i nie stara się „na siłę” przekonać do swoich racji. Prowadzi wywód w sposób czytelny, precyzyjny i oryginalny. Niepostrzeżenie wciąga czytelnika w trudne przecież rozważania na temat „pierwszych zasad i przyczyn”. Dzięki tym zaletom, które niestety są rzadkością na naszym (filozoficznym) rynku wydawniczym, jego praca powinna zyskać szeroki krąg odbiorców: nie tylko wśród studentów filozofii i teologii oraz pracowników naukowych różnych specjalności, lecz także wśród wszystkich tych, którzy zainteresowani są odpowiedzią na pytanie: „dlaczego najtęższe umysły w dziejach europejskiej kultury, poświęciły tyle uwagi metafizycznym dociekanom”.

Leszek Kusak

JÓZEF BREMER: Jak to jest być świadomym. Analityczne teorie umysłu a problem neuronalnych podstaw świadomości, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2005, ss. 371

Józef Bremer, znany m.in. jako autor książki *Ludwig Wittgenstein a religia*¹, w swojej najnowszej publikacji *Jak to jest być świadomym*, podejmuje jedno z najbardziej fascynujących, ale i trudnych zagadnień filozoficznych: problem relacji umysł–ciało. W celu zarysowania dziedziny rozważań Bremer wykorzystuje dokonane przez Davida Chalmersa rozróżnienie łatwego i trudnego zagadnienia świadomości². Wedle Chalmersa pierwszą kategorię problemów stanowi kwestia intencjonalnych, poznawczych stanów podmiotu, takich jak myślenie, różnicowanie, kwalifikowanie oddziałujących na podmiot bodźców. Stany te są wyrażalne językowo w formie zdań podlegających ocenie pod względem wartości logicznej. W związku z tym, że stany te zawierają treść semantyczną, ich teoretyczne ujęcie w ramach nauk kognitywnych jawi się jako łatwiejsze do zrealizowania, niżli teoretyczne ujęcie niekognitywnych, przeżyciowych stanów świadomości (takich jak doznawanie bólu), należących przez to do grupy problemów trudnych. Bremer kwestionuje zasadność kwalifikacji pierwszego zagadnienia do grupy problemów łatwych, uznając tym samym obydwie typy problemu świadomości za trudne do rozwikłania (s. 13–14). Próbę zmierzenia się z pierwszym zagadnieniem podjął Bremer w swojej wcześniejszej pracy pt. *Problem umysł–ciało*³. Natomiast zainteresowanie badawcze tego autora drugim z wymienionych problemów, tzn. kwestią świadomości zjawiskowej i jej neuronalnych odpowiedników, zaowocowało książką pt. *Jak to jest być świadomym*.

Pytanie o rodzaj związku między umysłem a ciałem nurtuje nieprzerwanie filozofów od czasu kiedy Kartezjusz opowiedział się za dualizmem ontologicznym. Do dziś pytanie to pozostaje otwarte. Ze względu na coraz to większe możliwości techniczne działalność współczesnego filozofa umysłu nie polega na snuciu czystych spekulacji. Liczne metody neuroobrazowania dostarczają bowiem niezbędnego empirycznego gruntu pod refleksję filozoficzną.

Książka Bremera jest obszernym studium z dziedziny epistemologii i nauk kognitywnych, jest próbą komplementarnego ujęcia problemu świadomości z perspektywy analitycznej filozofii umysłu i neurologii. Idea zestawienia su-

¹ J. Bremer, *Ludwig Wittgenstein a religia*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

² D. Chalmers, *Facing up the problem of consciousness*, <http://consc.net/papers/facing.html>.

³ J. Bremer, *Problem umysł–ciało. Wprowadzenie*, WAM, Kraków 2001.

biektywistycznego opisu świadomości w terminach filozoficzno-psychologicznych z obiektywistycznym opisem w terminach nauk empirycznych stanowi ós projektu badawczego Bremera. Podejście takie umożliwić ma zbudowanie wielowymiarowej teorii świadomości, wstępem do której jest zarysowana przez autora prototeoria świadomości. Jako filozoficzno-neurologiczna teoria emergencji z zasady nie powieła ona słabości doktryn materialistycznych, ani trudności, które powstają wraz z przyjęciem rozwiązań dualistycznych. W ramach wielowymiarowej teorii świadomości znajdują się zagadnienia dotyczące m.in. qualiów, jakości doznaniowych nieredukowalnych do własności fizykalnych, a także interpretacje wyników badań nauk o mózgu. Niewątpliwie mocną stroną pracy Bremera jest dbałość o precyzję pojęciową i jasność struktury logicznej. W omawianym projekcie badawczym można wyróżnić dwie nadrzędne części. Rozdziały I–II i VI–VII zawierają prezentację Bremerowskiego stanowiska filozoficznego. Z kolei w rozdziałach III–V przedstawiona jest klasyfikacja wybranych analitycznych teorii umysłu i ich krytyka.⁴ Wprowadzone w rozdziałach III–V dystynkcje pojęciowe (np. pojęcie emergencji rozdz. 3.6) stanowią ważny punkt odniesienia dla prezentowanej w rozdziałach VI i VII prototeorii świadomości.

Rozdział pierwszy można uznać za prolegomena do problematyki umysł–ciało. Punktem wyjścia Bremerowskich rozważań jest rozróżnienie (wprowadzone przez N. Blocka) pojęcia świadomości zjawiskowej (doznawanie) i świadomości dostępu (zdawanie sprawy). „Świadomość zjawiskowa” to centralny termin w omawianej koncepcji, ponieważ istnienie stanów przeżyciowych jest wyznacznikiem istnienia świadomości jako takiej (s. 25). O świadomości w sensie zjawiskowym możemy mówić, gdy obecny jest w podmiocie moment „*jak to jest być świadomym*”. To sformułowane przez Thomasa Nagla pytanie jest nie tylko tytułem książki Bremera, ale i istotnym narzędziem pojęciowym jego koncepcji. Zwrot „*Jak to jest być*” funkcjonuje jako operator techniczny i jest przez samego autora wyróżniony kursywą (s. 29). Wyrażenie to ma dwojakie zastosowanie. W szerokim sensie sformułowanie „*Jak to jest być świadomym* podmiotem w czasie t” jest wyrazem holistycznego charakteru świadomości. W węższym sensie formuły: „*Jak to jest odczuwać ból*”, czy też „*Jak to jest postrzegać niebieskie*” odnoszą się do poszczególnych stanów świadomości. Teza o holistycznej naturze świadomości jest filozoficzno-psychologicznym założeniem dotyczącym sposobu organizacji świadomości (s. 42). Przyjęcie tej tezy ma charakter metodologiczny, nie zaś heurystyczny, co oznacza, że Bremer nie wychodzi od opisu poszczególnych stanów przeżyciowych, aby w dalszej kolejności połączyć je w jedną, świadomą całość, ale od całościowego, elementarnego stanu „*Jak to jest być świadomym*”, w obrębie którego można wyodrębnić w dalszych etapach analizy pojęciowej poszczególne „*Jak to jest być w stanie x, y etc*”. Stan, będący punktem wyjścia systematycznego opisu świadomości, oprócz holistyczności charakteryzuje się jednością i subiektywnością. Autor

⁴ Bremer prezentuje m.in. odmiany teorii behawiorystycznych, teorii identyczności, funkcjonalizm, teorie superwencji.

krótko omawia trzeci z wymienionych aspektów świadomości, odwołując się do historii rozwoju zagadnienia subiektywności w filozofii, poczynając od Kartezjusza, Leibniza, Hobbesa, Kanta, a kończąc na tradycji pozytywistycznej i analitycznej.

Rozdział drugi jest pogłębionym studium świadomości zjawiskowej. Bremer przedstawia w nim filozoficzno-psychologiczny opis własności świadomości. Opis ten obejmuje takie aspekty, jak subiektywność (widziana z perspektywy ontologicznej i epistemologicznej); qualia, czyli dyskutowane przez filozofów jakości doznaniowe; samoświadomość oraz stan przeżyciowy „*Jak to jest posiadać ciało*”. Te subiektywne w swej naturze aspekty są niesłusznie, zdaniem autora, pomijane przez naturalistycznie zorientowanych teoretyków umysłu. Omawiając zagadnienie subiektywności, Bremer odwołuje się do Searle'owskiej koncepcji ontologii stanów mentalnych, wedle której właściwym ujęciem tychże stanów jest ujęcie pierwszoosobowe⁵. Pierwszoosobowa dostępność stanów świadomościowych nie oznacza, że stany te są prywatne w sensie Wittgensteinowskim. Istotnym, z uwagi na budowę nowej teorii świadomości, zagadnieniem jest przedstawiony przez Bremera model świadomości zjawiskowej w fazie snu REM. Model ten pokazuje, że stany zjawiskowe istnieją nawet w warunkach swoistego odizolowania podmiotu od bodźców pochodzących z otoczenia. Stan przeżywania marzeń sennych ukazuje względną niezależność świadomości zjawiskowej od systemu bodźcowych wejść i behawioralnych wyjść, i jako taki stanowić może cenne źródło informacji w badaniach nad jego neuronalnym podłożem.

Rozdział szósty i siódmy stanowią kościec całego Bremerowskiego przedsięwzięcia filozoficznego. Ta część opracowania jest też najbardziej interesująca ze względu na cenne uwagi metodologiczne oraz liczne odniesienia do wyników badań nauk neurologicznych. Opisawszy w dwóch pierwszych rozdziałach zjawiskową, subiektywną stronę świadomości, dostępną jedynie z pierwszoosobowego punktu widzenia, autor w dwóch ostatnich rozdziałach przechodzi do omówienia problemów związanych z obiektywnymi, fizykalnymi odpowiednikami stanów mentalno-przeżyciowych, dostępnych w perspektywie trzecioosobowej. Rozważania te pełnią funkcję metateoretyczną, co oznacza, że budowana przez Bremera prototeoria, stanowi teoretyczny fundament tzw. Wielowymiarowej teorii świadomości. W ramach owej prototeorii autor formułuje warunki i ograniczenia związane z poszukiwaniem neuronalnych korelatów świadomości (NCC). Jednym z pytań, na które teoria świadomości powinna odpowiedzieć jest naukowe (szczegółowe) pytanie o neuronalne odpowiedniki poszczególnych modalności stanów świadomych, takich jak widzenie, słyszenie etc. Problematyką tego rodzaju zainteresowani są kognitywiści i neuroradiolodzy. Innym pytaniem, tym razem o charakterze filozoficznym (ogólnym), jest pytanie o typ związku zachodzącego między stanami umysłu a stanami ciała. Rodzaj owej

⁵ J. R. Searle, *Umysł na nowo odkryty*, przeł. T. Baszniak, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1999, s. 34.

relacji nie może być przesądzony *a priori*, jak czynią to np. redukcjonistyczne, identycznościowe teorie umysłu. Wybór między relacją identyczności, równości, przyczynowości, czy też niezależności stanów obiektywnych i stanów subiektywnych, musi być oparty na filozoficznej analizie danych empirycznych. Jednakże wyprowadzone tą drogą konkluzje, dotyczące rodzaju rzeczoności związku mogą okazać się mało wiążące, z uwagi na to, że obserwowalne za pomocą metod naukowych korelacje nie implikują jednej, właściwej wykładni ontologicznej. A skoro tak, możliwe jest zinterpretowanie owych korelacji zarówno w terminach zależności przyczynowo-skutkowej, jak i w terminach relacji identyczności (s. 268). Jak podkreśla Bremer, wskazanie nawet wszystkich korelatów nie stanowi jeszcze wyjaśnienia kwestii tego, czy mózg jest generatorem, czy realizatorem świadomości i w jaki sposób ją generuje (s. 312). Nie można na podstawie naukowej interpretacji danych empirycznych, świadczących o tym, że fizyczny stan *x* jest warunkiem wystarczającym pojawienia się mentalnego stanu *y*, wnosić w sposób uprawniony, że stan *x* jest także warunkiem nomologicznie koniecznym, a tym bardziej, że jest warunkiem koniecznym logicznie. Z kolei konieczność nomologiczna, związana z występowaniem takich, a nie innych praw biochemicznych w naszym świecie, nie implikuje konieczności metafizycznej, jest bowiem logicznie (tzn. bez popadania w sprzeczność) do pomyślenia istnienie takiego możliwego świata, w którym funkcjonowanie świadomości związane jest z istnieniem zgoła odmiennych prawideł.

Punktem wyjścia budowanej przez Bremera metodologii, stanowiącej podstawę nowej teorii filozoficzno-neurologicznej, jest przyjęcie tezy o słabej korelacji. Tym samym odrzuca on redukcjonistyczne założenie o tożsamości ontologicznej stanów umysłu i stanów mózgu, stwierdzając jedynie, że stany te sobie odpowiadają (s. 232). Uznanie tych stanów za identyczne (np. utożsamianie bólu z „pobudzeniem włókien C”), jak czynią to teorie materialistyczne, byłoby zignorowaniem ważnego epistemologicznego problemu, związanego z istnieniem tzw. „luki w wyjaśnianiu”, która polega na zasadniczej niewspółmierności zdań o własnościach fizycznych i zdań o własnościach psychicznych. Na tym etapie refleksji filozoficznej nad materiałem empirycznym należy zawiesić odpowiedź na pytanie, czy luka epistemologiczna jest równoważna luce ontologicznej (s. 264).

W dalszej części pracy autor *Jak to jest być świadomym* przedstawia metodologiczne trudności związane z określaniem neuronalnych korelatów świadomości jako takiej i neuronalnych korelatów poszczególnych stanów zjawiskowych. Do takich problematycznych kwestii należy zagadnienie kryteriów identyfikacji świadomości. Stosowane w neurologii kryterium pragmatyczne nie jest pozbawione ograniczeń. Pojęcie świadomości funkcjonuje w naukach o mózgu najczęściej jako synonim pojęcia przytomności, definiowanej w terminach werbalnych lub niewerbalnych (ale związanych z aktualną dyspozycją do komunikowania się z otoczeniem) reakcji na bodźce (s. 236). Przypadki pacjentów pamiętających po obudzeniu z całkowitej narkozy niektóre zdarzenia z operacji, świadczą o istnieniu świadomości, mimo braku przytomności. W związku z tym

zachodzi konieczność uwzględnienia dodatkowego kryterium związanego z obecnością subiektywnego momentu „*Jak to jest być*” (s. 237). Powstaje w tym miejscu kolejna trudność natury metodologicznej. Stwierdzenie korelacji dwóch stanów jest możliwe, gdy oba te stany są dostępne (s. 282). Świadomość zjawiskowa jako przedmiot badań nie jest dostępna w sposób zarazem bezpośredni i obiektywny (s. 241). Istnieje więc metodologiczna trudność ze wskazaniem obiektywnych kryteriów identyfikacji tego specyficznego przedmiotu badań. Obecność holistycznie rozumianej świadomości może być stwierdzalna pośrednio, gdy badamy neuronalną aktywność mózgu osoby, która symultanicznie dokonuje sprawozdania z własnych świadomych zdarzeń psychicznych, albo bezpośrednio, w sytuacji, gdy neuroradiolog uczyni własne stany świadome przedmiotem badań naukowych (eksperymenty z autocerebroskopem, s. 284). Istnieje jednakże szereg chorób neurologicznych, objawiających się utratą zdolności do reakcji motorycznych, werbalnych (np. *Locked - in syndrome*, poli-neuropatia), w których zachowana zostaje jednak świadomość (s. 326). W tych szczególnych przypadkach fakt istnienia świadomości jest weryfikowalny jedynie introspekcyjnie.

Możliwość obserwacji neuronalnych korelatów świadomości za pośrednictwem określonych narzędzi badawczych i teoretyczne ujęcie owych korelatów również nastrocza trudności. Bremer krótko omawia problemy związane z ograniczeniami danych technik neuroobrazowania (wśród nich wymienia m.in. czynnościowy rezonans magnetyczny, magnetyczną elektroencefalografię, pozytronową tomografię emisyjną). Wśród poruszanych zagadnień znajduje się kwestia tego, co konkretnie jest przedmiotem pomiaru dokonanego za pomocą danego urządzenia (np. czy monitorowane są zmiany metaboliczne w danym obszarze mózgu, czy bezpośrednio jego neuronalna aktywność), a co za tym idzie, jakiego typu wiedzę możemy uzyskać, bazując na danej metodzie neuroobrazowania (s. 242 n). Celem przybliżenia się do odkrycia neuronalnych korelatów świadomości należy zestawić uzyskane ww. metodami wyniki badań nad „normalnym” mózgiem z wynikami badań nad mózgiem uszkodzonym i wadliwym genetycznie (s. 290). Badania tego rodzaju wskazują na dużą neuroplastyczność uszkodzonego mózgu (zdolność do przejmowania funkcji obszarów uszkodzonych przez inne obszary mózgu), szczególnie we wczesnym okresie życia ludzkiego. Jest więc logicznie możliwe, że układ neuronów odpowiedzialny za istnienie świadomości w normalnie funkcjonującym mózgu, w wyniku uszkodzenia przestanie pełnić tę funkcję (s. 283). W związku z tym, zaobserwowanie faktu, iż między uszkodzonym obszarem mózgu a istnieniem świadomości nie zachodzi korelacja nie uprawnia nas jeszcze do przyjęcia tezy, że jakaś inna anatomiczna część mózgu i powiązany z nią system neuronów odpowiada za stany świadome w mózgu normalnie funkcjonującym.

Ponadto nie można *a priori* wykluczyć, że istnieje więcej niż jeden neuronalny system korelujący z cechującym się jednością stanem świadomości fenomenalnej. W takim przypadku każdy układ z osobna byłby warunkiem wystarczającym wystąpienia świadomości. Jest również możliwe to, że dla różnych

modalności świadomości, takich jak świadomość słuchowa, wzrokowa, istnieją odrębne neuronalne odpowiedniki (s. 285). Nie ulega wątpliwości, że przy formułowaniu definicji neuronalnego korelatu świadomości, należy uwzględnić wymienione możliwości. Bremer przyjmuje, że „neuronalny korelat świadomości to najmniejszy system neuronów, którego aktywność w koneksjonistycznie rozumianym mózgu jest wystarczająca dla jej pojawienia się” (s. 277). Wskazanie takiego minimalnego (tzn. określonego i bezpośrednio związanego ze stanami mentalnymi) układu neuronów jest technicznie trudne do wykonania i wiąże się z problemem zakresu, czyli oddzielenia procesu odpowiedzialnego za występowanie świadomości od tła, czyli szeregu procesów niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania interesującego nas minimalnego korelatu (s. 303). Ze względu na dość wysokie, w świetle wyników badań neurologicznych, prawdopodobieństwo istnienia więcej niż jednego systemu, będącego neuronalnym korelatem stanów świadomych, żaden z ewentualnych systemów nie będzie zarazem warunkiem wystarczającym i koniecznym istnienia świadomości. Z tego powodu Bremer opowiada się za tezą o empirycznym, przygodnym, a nie koniecznym charakterze relacji między stanami fizykalnymi a stanami przeżyciowymi (s. 299).

Bremerowskie poszukiwania „unifikującej teorii świadomości” uwieńczono są próbą formalizacji tejże teorii za pomocą narzędzi logiki. Autor przedstawia logiczną zależność między zdaniem empirycznej makroteorii (MkT), opisującymi i wyjaśniającymi stany zjawiskowe podmiotu w terminach psychologii potocznej (PP), a zdaniem empirycznej mikroteorii (MiT), opisującymi neuronalne zdarzenia w mózgu. Nowa, wielowymiarowa teoria świadomości (MkiT) powinna w przyszłości sformułować psychofizyczne prawa pomostowe (wertykalne) między stanami przeżyciowymi wyrażalnymi w języku MkT (i tzw. wyjaśnieniem odgórnym, np. „X odczuwa psychiczny dyskomfort, ponieważ dowiedział się, że ma raka”), a stanami fizykalnymi wyrażalnymi w języku MiT (i tzw. wyjaśnieniem oddolnym, np. „X odczuwa dyskomfort, ponieważ zmniejszył się poziom noradrenaliny w jego mózgu”). Na tym etapie budowania prototeorii świadomości Bremer opowiada się za przyjęciem emergentnej zależności między stanami psychicznymi i neuronalnymi, oraz emergentnego charakteru praw pomostowych formułowanych w ramach teorii (MkT i MiT) opisujących obydwie typy stanów (s. 312–325)⁶. Przyjęcie teorii emergencji własności jako superwienientnych cech wyższego rzędu danego systemu neuronalnego pozwala na uniknięcie redukcji eksplanacyjnej (s. 330). Redukcja taka byłaby uprawniona, gdyby zdania o własnościach mentalnych dały się logicznie wyprowadzić ze zdań o własnościach fizykalnych. W sformułowaniu odpowiedzi na pytanie, czy tego rodzaju dedukowalność jest możliwa, pomocne okazują się, przywołane przez Bremera, eksperymenty myślowe. W opisanym przez F. Jacksona ekspery-

⁶ Na temat własności oraz praw rozumianych jako podstawowe jednostki emergencji, patrz: R. Poczubut, *Odmiany emergencji w zastosowaniach do ontologii umysłu*, „Roczniki Filozoficzne”, t. L, z. 1, 2002, s. 406–411.

mencie myślowym z panią neurofizjolog Mary zakłada się istnienie kobiety, która, żyjąc od urodzenia w zamkniętym pomieszczeniu, ma do czynienia jedynie z przedmiotami czarnymi, białymi i szarymi (taki też jest kolor jej ciała i rzeczywistości obserwowanej przez monitor). Nie wie ona nic na temat tego *jak to jest* postrzegać coś czerwonego, niebieskiego etc., posiada jednak pełną naukową wiedzę na temat neurofizjologii widzenia barw. Eksperyment ten pokazywać ma, iż na podstawie nawet całkowitej wiedzy na temat tego, czym jest barwa od strony fizycznej nie można wywnioskować nic na temat jakościowego i subiektywnego przeżycia typu „*jak to jest* widzieć coś czerwonego” (s. 210–212).

Przedstawiony w ramach Bremerowskiej prototeorii model emergentnej zależności między danym stanem jakościowym podmiotu a stanem systemu neuronalnego sam w sobie nie poszerza naszej wiedzy o rzeczywistości, ponieważ jest formułą metodologiczną. Stanowi więc horyzont, w ramach którego można budować wiedzę. Wyjaśnianie i przewidywanie ma być zadaniem nowej, wielowymiarowej teorii świadomości (MkiT), łączącej współczesne wyniki badań nauk zainteresowanych problemem świadomości i uzupełnionych o refleksję filozoficzną. Należąc do grupy rozwiązań emergentystycznych, koncepcja Bremera cechuje się otwartością na nowe hipotezy i nowe odkrycia naukowe. Nie wyklucza ona istnienia takich zjawisk o charakterze subiektywnym, których nie można zmierzyć, wyjaśnić, przewidzieć za pomocą naukowych narzędzi badawczych. Autor stara się unikać, w miarę możliwości, niektórych założeń ontologicznych, nie przesądza *a priori* tego, co winno być rozstrzygnięte *a posteriori*, a co jest problematyczne ze względów metodologicznych lub technicznych. Nieuniknione jest jednak przyjęcie określonego stanowiska odnośnie do statusu przedmiotu poznania naukowego. W tym zakresie Bremer opowiada się za realizmem naukowym, metafizycznym, zakładając niezależne od podmiotu istnienie rzeczywistości. W związku z takim ograniczeniem dziedziny dociekań, kwestią wartą, jak myślę, rozważenia w przyszłości, a nie opracowaną w książce Bremera, i tak bardzo obszernej, jest spojrzenie na ten sam problem z perspektywy antyrealizmu naukowego.

Na dzisiejszym etapie badań naukowych nadal nie mamy wiedzy odnośnie do tego, czym jest świadomość pod względem ontologicznym, jak mózg generuje (w sensie nomologicznym) świadomość cechującą się holistycznością i jednością, i jak świadomość oddziałuje na mózg. Książka Bremera nie odpowiada na wiele pytań związanych z zagadką świadomości (zresztą trudno byłoby od niej tego wymagać, biorąc pod uwagę obecny stan naszej wiedzy naukowej), ale jest pewnym krokiem w kierunku rozwikłania tejże zagadki. Niewątpliwym atutem, stanowiącym o atrakcyjności tego opracowania, są liczne odniesienia do danych zawartych w literaturze fachowej, a konkretnie, informacje dotyczące prawdopodobnych z punktu widzenia nauk o mózgu neuronalnych korelatów poszczególnych stanów świadomości. Wysoki poziom merytoryczny opracowania oraz trafne uwagi metodologiczne, czynią książkę *Jak to jest być świadomym*, godną polecenia.

Ewa Czesna

Z życia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego

Sprawozdanie z działalności Polskiego Towarzystwa Filozoficznego w 2005 roku

I. Informacje ogólne

PTF działa na podstawie statutu, przyjętego przez Walne Zgromadzenie w styczniu 1994 roku. Siedziba PTF mieści się w Warszawie.

Towarzystwo posiada 17 Oddziałów terenowych w: Warszawie, Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Szczecinie, Toruniu, Wrocławiu, Olsztynie, Częstochowie, Kielcach, Cieszyń, Słupsku, Zielonej Górze i Opolu.

W 2005 r. Polskie Towarzystwo Filozoficzne liczyło 1002 członków.

Po wyborach, jakie odbyły się w styczniu 2005 r., skład Zarządu PTF przedstawiał się następująco:

Przewodniczący:	prof. dr hab. W. Stróżewski
Z-ca przewodniczącego:	prof. dr hab. W. Krajewski
Skarbnik:	prof. dr hab. U. Schrade
Sekretarz:	prof. dr hab. B. Markiewicz

Członkowie Zarządu Głównego: prof. dr hab. Ryszard Wiśniewski, prof. dr hab. Ryszard Kleszcz i prof. dr hab. Marian Wesoly

Zastępcy Członków: prof. dr hab. Andrzej Kaniowski, prof. dr hab. Seweryn Blandzi i dr Michał Woroniecki

Komisja Rewizyjna: dr hab. Józef Stuchliński, dr Andrzej Łukasik, dr Marek Rembierz i dr Ryszard Sitek.

Działania administracyjne ZG PTF były finansowane ze środków Olimpiady Filozoficznej, a także z opłat za realizację grantów kierowanych przez członków PTF.

Głównym źródłem finansowania działalności naukowej PTF w roku 2005 były dotacje Ministerstwa Nauki i Informatyzacji; działania popularyzatorskie

sponsorowane były przez: Ministerstwo Edukacji i Sportu (Olimpiada Filozoficzna), Biuro Edukacji Urzędu Miasta St. Warszawy, Politechnikę Warszawską oraz przez sponsorów, których lista znajduje się w „Biuletynie Olimpiady Filozoficznej”.

Oddziały PTF dysponują także własnymi środkami pochodzącymi ze składek członkowskich. W roku 2005 składka dla profesora i samodzielnych pracowników nauki wynosiła 30 zł, dla pozostałych 20 zł.

1. Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego PTF

W roku 2005 odbyło się jedno posiedzenie Zarządu Głównego PTF w pełnym składzie (28.01.2005 r.). Prezydium ZG PTF zebrało się dwa razy – 6 VI i 4 X 2005 r.

Działalność ZG PTF w roku 2005 przebiegała zgodnie z przyjętymi planami, z których zrealizowano następujące punkty:

1) przygotowanie i przeprowadzenie Międzynarodowej Olimpiady Filozoficznej dla młodzieży szkół średnich, która odbyła się w Warszawie w dniach 19–23.05. Był to duży sukces organizacyjny, za który podziękowania należą się Komitetowi Organizacyjnemu MOF, w składzie: W. Krajewski – honorowy przewodniczący, J. Niżnik – przewodniczący, M. Rozynek – sekretarz; członkowie: D. Dembińska-Siury, T. Gadacz, B. Markiewicz, St. Sławinski, S. Bagińska, M. Kos, W. Piętowska, L. Hess, J. Kusiak. Patronat nad MOF objął Prezydent Warszawy Lech Kaczyński oraz Rektor Uniwersytetu Warszawskiego Piotr Węgleński. Olimpiada zorganizowana została dzięki dotacji MENiS. Wśród pozyskanych sponsorów, którzy zapewнили znakomitą oprawę i najlepszy, jak do tej pory standard samych zawodów, znaleźli się m.in.: Stołeczne Centrum Edukacji Kulturalnej, wspierane finansowo przez Biuro Edukacji Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy; Polski Komitet d/s UNESCO, „Gazeta Wyborcza”, miesięcznik edukacyjny „Perspektywy”, Polskie Radio, IFiS PAN, i IF UW.

2) w „Ruchu Filozoficznym” (t. LXII, nr 1) ukazały się materiały z uroczystego seminarium, jakie odbyło się z okazji 100 rocznicy powstania Polskiego Towarzystwa Filozoficznego.

3) Została uruchomiona nowa, samodzielna witryna internetowa PTF – www.ptfilozofia.pl. ZG PTF składa podziękowania mgr. G. Treli za dotychczasową współpracę i nadal będzie korzystać z dawnego adresu, w celu dotarcia do jak najszerszego kręgu odbiorców.

4) Dzięki podjęciu aktywnej działalności przez Sekcję Nauczania Filozofii i jej nowej Przewodniczącej dr W. Kamińskiej, PTF znowu (po rocznej przerwie), stał się organizatorem Konkursu Filozoficznego dla Gimnazjalistów z województwa mazowieckiego.

5) Niestety nie udało się podjąć prac związanych z uporządkowaniem Archiwum PTF.

Sekcje i zespoły

Przy ZG PTF działają obecnie trzy sekcje: Sekcja Etyki (przew. prof. dr hab. R. Wiśniewski).

Sekcja Nauczania Filozofii (przewodnicząca dr W. Kamińska), a w 2005 r. przy Oddziale Lubelskim rozpoczęła działalność Sekcja Filozofii Przyrody i Nauk Przyrodniczych, której przewodniczącym został dr hab. Józef Żon.

W 2003 roku w Krakowie podjęto wysiłki w celu reaktywowania Sekcji Estetyki.

Przy Oddziale PTF w Krakowie działa także Zespół Metodologii i Teorii Poznania im. Izydory Dąbskiej.

Przy Cieszyńskim Oddziale PTF powołano Koło PTF działające w Bielsku-Białej.

W poszczególnych Oddziałach PTF liczba odczytów przedstawiała się następująco: Gdańsk (73 członków) – 13; Katowice (20 członków) – 14; Kraków (106 członków) – 8; Lublin (86 członków) – 9; Łódź (48 członków) – 4; Toruń (60 członków) – 8; Warszawa (276 członków) – 10; Olsztyn (41 członków) – 4; Częstochowa (21 członków) – 5; Kielce (14 członków) – brak danych; Poznań (75 członków) – (brak danych); Słupsk (25 członków) – brak danych; Cieszyn (37 członków) – 44; Opole (28 członków) – brak danych; Szczecin (27 członków) – brak danych; Wrocław (członków 42) – brak danych; Zielona Góra (23 członków) – 1.

2. Ogólna charakterystyka wykładów

a) Prelegenci

Większość odczytów na zebraniach Oddziałów PTF wygłaszali jego członkowie, często gośćmi na tych zebraniach byli członkowie innych Oddziałów.

W Oddziałach PTF obecni byli także goście zagraniczni: W Łodzi – prof. Antonio Blanco Salgueiro (Madryt); w Warszawie kolejny raz wygłosił odczyt Jan Szrednicki z La Trobe University (Australia); Toruń – prof. Josef Mitterer i Hanna Buczyńska-Garewicz.

b) Tematyka

W roku 2005 w poszczególnych Oddziałach tematyka wykładów przedstawiała się następująco:

Olsztyn – etyka, metafizyka i filozofia polityki,

Częstochowa – historia filozofii, w tym szczególnie filozofia polska;

Warszawa – historia filozofii, problematyka epistemologiczna, ontologia, logika, filozofia polityki;

Katowice – filozofia techniki (wirtualna rzeczywistość);

Łódź – teoria poznania, historia filozofii;

Lublin – aksjologia, filozofia przyrody;

Gdańsk – filozofia polska (historia Oddziału), filozofia polityki z nawiązaniem do historii najnowszej;

Toruń – historia filozofii, filozofia polska, filozofia nauki i kultury;

Cieszyn – filozofia polska, historia filozofii, epistemologia, filozofia edukacji, aksjologia.

c) Działalność popularyzatorska dla młodzieży

Członkowie PTF prowadzą konsultacje dla uczestników Olimpiady Filozoficznej, biorą także udział w pracach związanych z jej przeprowadzeniem (przygotowanie programów, tematów, sprawdzanie prac).

Łódzki Oddział PTF opiekuje się Młodzieżową Akademią Filozoficzną, działającą od 2003 r., kierowaną przez członka tego Oddziału, mgr. Z. Zdunowskiego.

Oddział w Lublinie nadal prowadzi, kierowane przez prof. J. Mizińską, spotkania dla młodzieży pt.: „Warsztaty Filozoficzne”.

II. Działalność merytoryczna Oddziałów PTF

A. Działalność naukowa

1. Granty – badania naukowe

W roku 2005 przy ZG PTF realizowany był grant: dr Tomasza Bigaja pt. *Nielokalność i światy możliwe. Próba kontryfaktycznej interpretacji nielokalnych korelacji kwantowych*.

2. Sesje, konferencje, seminaria

Oddział PTF Olsztyn objął patronatem i współfinansował konferencję pt. „Pluralizm filozofii”.

Oddział PTF Lublin – przy współpracy z sekcją Filozofii Przyrody i Filozofii Nauk Przyrodniczych zorganizował konferencję pt.: „Problemy współczesnej filozofii przyrody”, a także 3 debaty filozoficzne:

- „Spór o manifest antyislamski Oriany Falaci”,
- „Racjonalne społeczeństwo i szaleństwo mediów”,
- „Filozofia przyrody – Filozofia przyrodznawstwa – Kosmologia”.

Oddział PTF w Katowicach był współorganizatorem konferencji pt. „Człowiek a światy wirtualne”.

Oddział PTF w Krakowie zorganizował debatę pt. „Stan filozofii polskiej. Refleksje po VII Zjeździe Filozofii Polskiej”.

Niezwykle aktywnie działa Oddział PTF w Cieszynie. W 2005 r. zorganizował 12 seminariów na takie tematy, jak: „Platon i platonizm a filozofia współczesna” (5 ref.); „Tradycje cieszyńskiej pedagogiki i jej związki z filozofią” (4); „Wybrane zagadnienia z filozofii społecznej”(3); „Wybrane zagadnienia z filozofii edukacji” (4); „O wartościach poznawczych” (4); „Bezradność – interdyscyplinarne studium zjawiska”(4); „Myśl filozoficzna i społeczna Davida Hume’a” (3); „Myśl filozoficzna, teologiczna i społeczna Karola Wojtyły” (4); „Filozofia starożytna a filozofia współczesna” (3); „W kręgu filozofii K. Poppe-

ra” (5); „Epistemologia ewolucyjna” (2); „O filozofii polskiej pierwszej połowy XX w.” (3).

Odbyło się także 6 dyskusji filozoficznych.

Oddział PTF w Gdańsku zorganizował Nadzwyczajne Zebranie poświęcone 40. rocznicy powstania Oddziału, oraz 2 spotkania dyskusyjne.

Oddział w Kielcach kontynuował organizowanie konferencji na temat „Filozofii w szkole”.

B. Działalność popularyzatorska

1. Odczyty i prelekcje – charakterystyka ilościowa

W 2005 roku na zebraniach i konferencjach zorganizowano 77 prelekcji i odczytów naukowych (w 2004 – 100).

C. Inne formy działalności popularyzatorskiej

Nową formą działalności stały się dyskusje i debaty filozoficzne dotyczące zagadnień samej filozofii, czy aktualnych wydarzeń, w tym także najnowszych publikacji. W Lublinie odbyły się 4 debaty filozoficzne, w Krakowie 1, a w Cieszynie 6. Członkowie Oddziału PTF w Gdańsku podejmowali istotne tematy związane zarówno z historią najnowszą, jak i własnego Oddziału.

III. Współpraca naukowa

1. Współpraca krajowa

Oddziały PTF pozostają w dobrych kontaktach z Wydziałami Filozoficznymi miejscowych Uniwersytetów, a także Oddziałami PAN. Ponieważ przyznane dotacje nie pozwalają na ogół samodzielnie zorganizować konferencji, czy seminarium, w tym celu Oddziały PTF podejmują współpracę z innymi instytucjami.

2. Współpraca zagraniczna

PTF jest członkiem Międzynarodowej Federacji Towarzystw Filozoficznych.

W ramach współpracy utrzymywanej od 1957 roku z Międzynarodowym Instytutem Filozofii w Paryżu wysyłane są noty bibliograficzne dotyczące polskich publikacji, które sporządza prof. A. Węgrzecki. Noty te wykorzystywane są w wydawnictwie *Bibliographie Philosophie*.

Warszawski Oddział PTF uczestniczy w pracach Association des Sociétés de Philosophie de Langue Française.

IV. Działalność wydawnicza

Działalność wydawnicza ZG PTF koncentrowała się na regularnym ukazywaniu się organu Towarzystwa, czyli „Ruchu Filozoficznego”, którego redak-

torem naczelnym jest prof. Leon Gumański. W 2005 roku ukazały się 4 numery tego czasopisma.

ZG PTF wydaje także „Biuletyn Olimpiady Filozoficznej”, który ukazuje się dwa razy do roku.

Materiały Olimpiady Filozoficznej i Konkursu Filozoficznego dla gimnazjalistów oraz komunikaty ZG PTF umieszczane są również na stronach internetowych pod nowym adresem <http://www.ptfilozofia.pl>

Oddział w Gdańsku opublikował książkę pamiątkową poświęconą prof. Irene Szumilewicz-Lachman, założycielce i pierwszej przewodniczącej tego Oddziału, pt. „Nauka – Świat – Człowiek”.

V. Biblioteka i Archiwum PTF

Zbiory Biblioteki PTF w 2005 roku liczyły 7895 woluminów.

Biblioteka PTF, którą kieruje dyrektor Janusz Siek, oprócz książek gromadzi także czasopisma – w roku 2005 było 279 tytułów, 1989 woluminów (2975 zeszytów) oraz zbiory specjalne, w skład których wchodzi starodruki (36 pozycji) i mikrofilmy (83 pozycje).

Kuratorem Archiwum PTF jest prof. dr hab. J. Jadacki.

Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego PTF w roku 2005

W roku 2005 odbyło się jedno posiedzenie Zarządu Głównego PTF w pełnym składzie (28.01.2005 r.). Prezydium ZG PTF zebrało się dwa razy – 6.06 i 4.10.2005 r.

Sprawą najważniejszą, którą dyskutowano na tych spotkaniach było wykonanie Uchwały, w sprawie weryfikacji członków zalegających ze składkami, przyjętej przez Walne Zgromadzenie w 2005 r. Ponieważ od 1994 r. Oddziały w Kielcach i we Wrocławiu nie przysyłały sprawozdań finansowych i merytorycznych, Prezydium ZG PTF wystosowało listy w tej sprawie do tych Oddziałów.

Zgodnie z planami pracy, przyjętymi przez ZG PTF na rok 2005:

1) w „Ruchu Filozoficznym” (t. LXII, nr 1) ukazały się materiały z uroczystego seminarium, jakie odbyło się z okazji 100 rocznicy powstania Polskiego Towarzystwa Filozoficznego.

2) Została uruchomiona nowa witryna internetowa PTF – www.ptfilozofia.pl. ZG PTF składa podziękowania mgr. G. Treli za dotychczasową współpracę i nadal będzie korzystać z dawnego adresu, w celu dotarcia do jak najszerszego kręgu odbiorców.

3) Wśród działań organizacyjnych planowanych na rok 2005 wspomnieć należy przede wszystkim o dużym sukcesie Międzynarodowej Olimpiady Filozoficznej, która odbyła się w Warszawie w dniach 19–23.05. Był to duży sukces organizacyjny, za który podziękowania należą się Komitetowi Organizacyjnemu IPO, w składzie: W. Krajewski – honorowy przewodniczący, J. Niżnik przewodniczący, M. Rożynek – sekretarz; członkowie: D. Dembińska-Siury, T. Gadacz, B. Markiewicz, St. Sławiński, S. Bagińska, M. Kos, W. Piętowska, L. Hess, J. Kusiak. Patronat nad MOF objął Prezydent Warszawy Lech Kaczyński oraz Rektor Uniwersytetu Warszawskiego P. Węgleński. Olimpiada zorganizowana została dzięki dotacji MENiS. Wśród pozyskanych sponsorów, którzy zapewнили znakomitą oprawę i najlepszy, jak do tej pory standard samych zawodów, znaleźli się m.in.: Stołeczne Centrum Edukacji Kulturalnej, wspierane finansowo przez Biuro Edukacji Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy; Polski Komitet d/s UNESCO, „Gazeta Wyborcza”, miesięcznik edukacyjny „Perspektywy”, Polskie Radio, IFiS PAN, i IF UW.

Był to także sukces polskich licealistów, biorących udział w IPO i ich nauczycieli, dwa pierwsze miejsca zdobyli bowiem przedstawiciele Polski: Mikołaj Ratajczak i Tomasz Przeździecki, trzecie miejsce przypadło Aleksandrowi Marcoci z Rumunii. W roku 2006 IPO odbędzie się we Włoszech.

PTF pozostaje w dalszym ciągu organizatorem Olimpiady Filozoficznej dla młodzieży szkół średnich. Dzięki podjęciu aktywnej działalności przez Sekcję Nauczania Filozofii i jej nowej przewodniczącej dr W. Kamińskiej, PTF znowu (po rocznej przerwie), stał się organizatorem Konkursu Filozoficznego dla Gimnazjalistów z województwa mazowieckiego.

5) Niestety w roku 2005 nie udało się podjąć prac związanych z uporządkowaniem Archiwum PTF.

Warszawa, 03.02.2006

Barbara Markiewicz

**Plany
Zarządu Głównego PTF
na rok 2006**

1. Prowadzenie działalności odczytowej i popularyzatorskiej w dziedzinie filozofii.
2. Doprowadzenie do uznania PTF za instytucję użytku publicznego, w celu zwiększenia możliwości pozyskiwania środków finansowych.
3. Uzupełnienie i pełne wykorzystanie nowej witryny internetowej PTF.
4. Wspieranie dalszej działalności popularyzatorskiej, szczególnie wśród młodzieży (organizacja Olimpiady i konkursów filozoficznych).
5. Promocja filozofii jako przedmiotu maturalnego, przywrócenie podstawy programowej.
6. Kontynuowanie działalności wydawniczej w tym „Ruchu Filozoficznego” i „Biuletynu Olimpiady”.
7. Uporządkowanie Archiwum PTF, znajdującego się w Bibliotece IF UW.

Warszawa, 03.02.2006

Barbara Markiewicz

Plany Polskiego Towarzystwa Filozoficznego na rok 2006

I. Działalność odczytowa i popularyzatorska

Nadal główną formą działalności prowadzonej przez Oddziały PTF pozostaje działalność odczytowa, popularyzująca filozofię. Prawie wszystkie Oddziały PTF służą pomocą w organizowaniu i przeprowadzaniu Olimpiady Filozoficznej i nadal taką pomoc planują. Wśród planowanych na 2006 r. działań są takie, jak:

1. Prowadzenie działalności odczytowej i popularyzatorskiej w dziedzinie filozofii.
2. Organizowanie i współorganizowanie konferencji i seminariów naukowych.
3. Doprowadzenie do uznania PTF za instytucję pożytku publicznego, w celu zwiększenia możliwości pozyskiwania środków finansowych.
4. Uzupełnienie i pełne wykorzystanie nowej witryny internetowej PTF.
5. Wspieranie dalszej działalności popularyzatorskiej, szczególnie wśród młodzieży (organizacja Olimpiady i konkursów filozoficznych).
6. Promocja filozofii jako przedmiotu maturalnego, przywrócenie podstawy programowej.
7. Kontynuowanie działalności wydawniczej w tym „Ruchu Filozoficznego” i „Biuletynu Olimpiady”.
8. Uporządkowanie Archiwum PTF, znajdującego się w Bibliotece IF UW.

II. Działalność wydawnicza

Zarząd Główny PTF planuje dalsze regularne wydawanie kwartalnika „Ruch Filozoficzny”.

Nadal wydawany będzie także „Biuletyn Olimpiady Filozoficznej”.

Oddział w Lublinie zamierza kontynuować wydawanie „Colloquia Communia” i Lubelskich Wykładów Filozoficznych.

Wydanie materiałów z prowadzonych przez siebie seminariów planuje także Oddział w Cieszynie.

Barbara Markiewicz

Sprawozdanie z działalności Oddziału PTF w Cieszynie w 2005 r.

Zebrania

1. Seminarium: Platon i platonizm a filozofia współczesna – 11 stycznia 2005. Wygłoszono pięć referatów (dr Dariusz Rymar, dr hab. Dariusz Kubok, dr Wiesław Walentukiewicz, dr Marek Rembierz, dr Krzysztof Śleziński) wprowadzających do dyskusji.

2. Seminarium (z okazji jubileuszu cieszyńskiej pedagogiki): Tradycje cieszyńskiej pedagogiki i jej związki z filozofią – 25 stycznia 2005. Wygłoszono cztery referaty (i odbyła się nad nimi dyskusja): dr Andrzej Murzyn: Tradycje cieszyńskiej pedagogiki; dr Stanisław Michałowski: Personalizm w pedagogice; dr Krzysztof Śleziński: Wybrane problemy metodologii nauk pedagogicznych; dr Marek Rembierz: Wykłady Kazimierza Twardowskiego w Cieszynie (1904 r.) i cykl cieszyńskich wykładów jego imienia. O filozoficznych i metodologicznych inspiracjach pedagogiki.

3. Seminarium: Zagadnienia z filozofii społecznej – 8 lutego 2005. Wygłoszono trzy referaty (po których była dyskusja): mgr Halina Kabot: Wybrane koncepcje sprawiedliwości; mgr Aleksandra Kamińska: Koncepcje wolności w myśli feministycznej; dr Lucjan Wroński: W kręgu problematyki sprawiedliwości i wolności.

4. Seminarium: „Spór o granice filozofii” (w nawiązaniu do tekstu prof. Leona Gumańskiego i dyskusji opublikowanej na łamach „Ruchu Filozoficznego”) – 22 lutego 2005. W debacie uczestniczyli: dr Agata Cabała, dr Piotr Leśniak, dr Andrzej Murzyn, dr Krzysztof Śleziński, dr Lucjan Wroński, dr Marek Rembierz, dr Wojciech Morszczyński, dr Wiesław Walentukiewicz, dr Dariusz Rymar, dr hab. Dariusz Kubok, dr Dariusz Juruś.

5. Seminarium o współczesnej dydaktyce filozofii (kontynuacja wcześniejszych dyskusji) – 15 marca 2005. W dyskusji uczestniczyli: dr Agata Cabała, dr Janina Urban, mgr Aleksandra Kamińska, dr Andrzej Murzyn, dr Krzysztof Śleziński, dr Lucjan Wroński, dr Marek Rembierz, dr Wiesław Walentukiewicz.

6. Seminarium: W kręgu zagadnień metafizycznych – 22 marca 2005. Wprowadzenie do dyskusji: dr Marek Rembierz. W dyskusji uczestniczyli: dr Agata Cabała, dr Janina Urban, mgr Halina Kabot, mgr Aleksandra Kamińska, dr Piotr Leśniak, dr Krzysztof Śleziński, dr Lucjan Wroński, dr Dariusz Juruś, dr Wiesław Walentukiewicz, dr Dariusz Rymar, dr hab. Dariusz Kubok.

7. Seminarium: Zagadnienia z filozofii edukacji – 5 kwietnia 2005. Wygłoszono cztery referaty (i odbyła się nad nimi dyskusja): dr Lucjan Wroński: Wzorzec osobowy gentelmana w koncepcji Johna Locke’a; dr Andrzej Murzyn: Charakter jako jedna z kategorii pedagogiczno-filozoficznych w koncepcji na-

uczania wychowującego J. F. Herbarta; dr Stanisław Michałowski: Wizja pedagogiki personalistycznej skierowanej na wychowanie integralne człowieka; dr Marek Rembierz: Wychowanie do demokracji według Marii Ossowskiej.

8. Seminarium: Problematyka wartości poznawczych (kontynuacja tematyki podejmowanej w 2004 r.) – 19 kwietnia 2005. Wygłoszono cztery referaty (dr Wiesław Walentukiewicz, dr Piotr Leśniak, dr Krzysztof Śleziński, dr Marek Rembierz) wprowadzające do dyskusji.

9. Seminarium: Bezradność – interdyscyplinarne studium zjawiska (podjęto temat przygotowywanej publikacji zbiorowej) – 10 maja 2005. Wygłoszono cztery referaty (dr Zenon Gajdzica, dr Andrzej Kasperek, dr Lucjan Wroński, dr Marek Rembierz) wprowadzające do dyskusji.

10. Seminarium: Myśl filozoficzna i społeczna D. Hume'a – 23 maja 2005. Wygłoszono trzy referaty (dr Lucjan Wroński, mgr Aleksandra Kamińska, dr Marek Rembierz) wprowadzające do dyskusji nad aktualnością D. Hume'a.

11. Seminarium: Myśl filozoficzna, teologiczna i społeczna Karola Wojtyły (Jana Pawła II) – 7 czerwca 2005. Wygłoszono cztery referaty, po których odbyła się dyskusja: dr Katarzyna Wrońska (Uniwersytet Jagielloński, Kraków): Sprawczość i transcendencja osoby w ujęciu Karola Wojtyły; dr Lucjan Wroński: Dlaczego Jan Paweł II krytykował demokrację?; dr Marek Rembierz: Jan Paweł II a filozofia współczesna; dr Krzysztof Śleziński: Jan Paweł II a współczesne nauki przyrodnicze.

12. Seminarium: Filozofia starożytna a filozofia współczesna – 20 czerwca 2005. Wygłoszono trzy referaty (dr hab. Dariusz Kubok, dr Dariusz Rymar, dr Krzysztof Śleziński).

13. Seminarium: W kręgu filozofii K. R. Poppera – 24 października 2005. Wygłoszono pięć referatów: dr Krzysztof Śleziński: Koncepcja przyczynowości K. R. Poppera; dr Andrzej Kasperek: Problematyka społeczna w analizach K. R. Poppera; dr Lucjan Wroński: Elementy filozofii polityki K. R. Poppera; dr Marek Rembierz: Zagadnienia metafizyczne w dociekaniach K. R. Poppera; dr Piotr Leśniak: Współczesna debata o krytycznym racjonalizmie K. R. Poppera.

14. Seminarium: Epistemologia ewolucyjna – 21 listopada 2005. Dwa referaty wygłoszili: dr Piotr Leśniak: Spostrzeganie barw w świetle epistemologii ewolucyjnej. dr Wiesław Walentukiewicz: Krytyka epistemologii ewolucyjnej.

15. Seminarium: O filozofii polskiej pierwszej połowy XX wieku (podjęto temat przygotowywanej publikacji zbiorowej) – 28 listopada 2005. Trzy referaty wygłoszili: dr Krzysztof Śleziński: Polska filozofia przyrody pierwszej połowy XX wieku (analiza wybranych stanowisk); dr Lucjan Wroński: Polska filozofia społeczna pierwszej połowy XX wieku (analiza wybranych stanowisk); dr Marek Rembierz: Zagadnienia metafizyczne w filozofii polskiej pierwszej połowy XX wieku.

16. Seminarium: Wybrane zagadnienia metodologiczne i epistemologiczne – 12 grudnia 2005. Referat wygłosił: dr Wiesław Walentukiewicz: Problematyka definicji deiktycznych. Koreferat przedstawił: dr Piotr Leśniak.

17. Seminarium: Problematyka prawdy w filozofii, etyce i polityce. Dyskusja nawiązywała do tematyki konferencji „Oblicza prawdy w filozofii, etyce i polityce” zorganizowanej przez dr. hab. Dariusza Kuboka (8–10 grudnia 2005 w Bielsku-Białej). Seminarium połączone było ze spotkaniem opłatkowym.

Członkowie Oddziału uczestniczyli – także z referatami – w sesjach odbywających się na Uniwersytecie Śląskim w Cieszynie oraz w Bielsku-Białej w konferencji „Oblicza prawdy w filozofii, etyce i polityce”, organizowanej przez dr. hab. Dariusza Kuboka (8–10 grudnia 2005).

Ogółem odbyło się 17 spotkań w Cieszynie.

Zarząd Oddziału PTF w Cieszynie; przewodniczący: dr Marek Rembierz; wiceprzewodniczący: dr Krzysztof Śleziński (jest przewodniczącym Komitetu Okręgowego Olimpiady Filozoficznej w Bielsku-Białej); skarbnik: dr Lucjan Wroński; członkini zarządu: prof. dr hab. Wiesława Korzeniowska.

Zarząd Oddziału zbierał się 8 razy; omawiano m.in. kwestie związane z:

— pracami Oddziału w 2005 roku; przyjęto formę i plan seminariów uporzędkowanych tematycznie;

— utworzeniem Koła PTF w Bielsku-Białej działającego przy Cieszyńskim Oddziale, sprawę referował dr Grzegorz Grzybek (prodziekan z Akademii Techniczno-Humanistycznej); podpisano wypełnione deklaracje osób związanych z bielskim ośrodkiem, które ubiegają się o członkostwo PTF;

— przygotowaniem publikacji pracy zbiorowej „Studia z filozofii polskiej XX wieku”, która ma się ukazać we współpracy z Kolegium Nauczycielskim (w ramach wydawnictw naukowych tego Kolegium);

— przygotowaniem do grudniowej konferencji „Oblicza prawdy w filozofii, etyce i polityce”, organizowanej przez dr. hab. Dariusza Kuboka, i uczestnictwem w niej członków Oddziału;

— Olimpiadą Filozoficzną w Bielsku-Białej, jej organizacją i przebiegiem kolejnych etapów; sprawę referował kierujący pracami Olimpiady dr Krzysztof Śleziński; wyznaczono podział obowiązków;

— Wykładami im. Kazimierza Twardowskiego planowanymi w 2006 roku;

— możliwościami korzystania przez członków PTF-u ze środków KBN-u;

— podejmowano kwestię terminowego składania artykułów (autoreferatów) przesyłanych do „Ruchu Filozoficznego”;

— podjęto też kwestię składek; stwierdzono, iż – niestety – nie tyle ułatwiają one, co utrudniają działalność Oddziału.

9 I 2006 odbyło się zebranie sprawozdawczo-wyborcze.

Na delegatów do Warszawy wybrano: dr Lucjana Wrońskiego, dr Marka Rembierza.

Cieszyn, 12 I 2006

Marek Rembierz

**Plan działalności
Oddziału PTF w Cieszynie
w 2006 r.**

1. Ukonstytuowanie się Koła PTF w Bielsku-Białej.
2. Kontynuacja seminariów tematycznych:
 - filozofia starożytna a filozofia współczesna;
 - zagadnienia z filozofii edukacji;
 - zagadnienia z filozofii społecznej;
 - w kręgu zagadnień metafizycznych;
 - z zagadnień współczesnej epistemologii i logiki;
 - dialog filozofii i nauki.
3. Przygotowanie publikacji zbiorowej na temat filozofii polskiej pierwszej połowy XX wieku pt. „Studia z filozofii polskiej XX wieku” (red. K. Śleziński, M. Rembierz), która ma się ukazać we współpracy z Kolegium Nauczycielskim (w ramach wydawnictw naukowych tego Kolegium).
4. Współpraca przy redagowaniu tomu „Oblicza prawdy w filozofii, etyce i polityce” (red. D. Kubok, M. Rembierz).
5. Seminaria i przygotowanie publikacji pracy zbiorowej na temat aksjologii pracy socjalnej (odpowiedzialni za projekt: G. Grzybek i M. Rembierz; publikacja planowana na rok 2007).
6. Przygotowanie rocznicowych seminariów tematycznych o dorobku Władysława Tatarkiewicza i Tadeusza Kotarbińskiego.
7. Udział w pracach Komitetu Olimpiady Filozoficznej w Bielsku-Białej.
8. Organizacja kolejnego cyklu Wykładów im. Kazimierza Twardowskiego.
9. Włączenie studentów uczestniczących dotychczas w zebraniach jako słuchacze (i biorących udział w dyskusjach) w prezentacje własnych referatów.
10. Współpraca z innymi oddziałami PTF (szczególnie w Katowicach, Częstochowie i Toruniu).

M. Rembierz

Polskie Towarzystwo Filozoficzne
Oddział Częstochowski
Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
ul. Bór 61, pok. 90
42-200 Częstochowa
tel. (034) 3710 378

Częstochowa, 11.01.2006

**Sprawozdanie merytoryczne
z działalności Częstochowskiego Oddziału PTF
za rok 2005**

1. Liczba odbytych zebrań Zarządu Oddziału – 1
2. Liczba odbytych zebrań naukowych oraz wygłoszonych odczytów – 5
2005.01.19 – *Odpowiedzialność nauki i techniki*, prof. dr hab. Andrzej Kiepas
2005.03.16 – *Naukowo-dydaktyczna działalność Joachima Metalmanna*, ks. dr hab. Janusz Mączka SDB
2005.06.08. – Panel dyskusyjny poświęcony książce Jana Pawła II *Pamięć i tożsamość*. W dyskusji udział wzięli: ks. prof. dr hab. Paweł Bortkiewicz, prof. dr hab. Marek Cetwiński, ks. dr Jarosław Grabowski, ks. biskup prof. dr hab. Tadeusz Pieronek, prof. dr hab. Henryk Piłuś, prof. dr hab. Adam Rosół, prof. dr hab. Andrzej Zakrzewski
2005.11.16 – *Wola a uczucie u św. Tomasza z Akwinu*, dr Tomasz Pawlikowski
2005.12.21 – *Aksjologiczne aspekty metafizycznych sporów w filozofii polskiej*, dr Marek Rembierz
3. Liczba członków Oddziału na początek roku 2005: 21 (w tym 5 kobiet)
Liczba członków Oddziału na koniec roku 2005: 21 (w tym 5 kobiet)
4. Pozostałe punkty sprawozdania merytorycznego dołączone na oddzielnych kartkach

Sekretarz Zarządu Oddziału PTF w Częstochowie
Mariusz Oziebtowski

Sprawozdanie z działalności Oddziału Gdańskiego PTF w 2005 roku

W roku 2005 odbyło się osiem (8) posiedzeń naukowych Oddziału, na których wygłoszono 12 odczytów i przeprowadzono 2 tematyczne dyskusje.

Wykaz wygłoszonych odczytów w załączeniu.

Na podkreślenie zasługuje nadzwyczajne zebranie zwołane w 40 rocznicę powstania Oddziału Gdańskiego PTF (20.05.1965.).

W II części zebrania odbyła się prezentacja Księgi Pamiątkowej poświęconej prof. Irenie Szumilewicz-Lachman, założycielce i pierwszej przewodniczącej Oddziału, zmarłej w 2002 roku.

Księga pt. „Nauka – Świat – Człowiek” ukazała się z inicjatywy OG PTF w Wydawnictwie Uniwersytetu Gdańskiego, pod red. prof. Władysława Krajewskiego. W skład Komitetu Redakcyjnego weszli także doc. dr Marian Pyrz i dr Benedykt Szumilewicz. W księdze liczącej 340 stron znalazły się artykuły naukowe, materiały biobibliograficzne i teksty wspomnieniowe 30 autorów z różnych ośrodków akademickich, w tym 14 członków Oddziału Gdańskiego.

Zarząd Oddziału odbył 2 posiedzenia, na których omawiano sprawy związane z działalnością Oddziału, a zwłaszcza z 40. rocznicą Oddziału oraz realizacją uchwały Zarządu Głównego PTF w sprawie osób zalegających ze składkami.

W dniu 1 stycznia 2005 r. Oddział liczył 93 osoby. W ciągu roku przyjęto do Towarzystwa jedną osobę (mgr Marek Kasperski). Jedna osoba zmarła (dr Włodzimierz Pawliszyn, 21.03.2005.) Postanowiono skreślić z listy członków Oddziału 20 osób od wielu lat zalegających ze składkami.

Aktualnie, w dniu 31.12.2005 roku Oddział liczy 73 członków, w tym 24 kobiety.

Przewodniczący Oddziału
doc. dr Marian Pyrz

Sekretarz Oddziału
dr Lech Grudziński

**Plan pracy
Gdańskiego Oddziału PTF
na rok 2006**

1. Odczyty i wykłady z różnych dziedzin filozofii – nie rzadziej niż raz w miesiącu.
2. Spotkania okolicznościowe:
 - a) W rocznicę „wydarzeń marcowych” – dyskusja nad ich różnymi interpretacjami.
 - b) W 120 rocznicę urodzin T. Kotarbińskiego i Wł. Tatarkiewicza – porównanie ich koncepcji filozofii i sposobu filozofowania oraz nauczania.
3. Konferencje:
 - a) zorganizowanie drugiej części konferencji na temat: „Filozofia transformacji a Solidarność”.
 - b) zorganizowanie konferencji pt. „Filozofia pedagogiki libertyńskiej”.
4. Dyskusja nad Olimpiadami Filozoficznymi: ich sensem, sposobami organizacji i perspektywami.
5. Omawianie spraw bieżących, m.in. reorganizacji studiów filozoficznych i nauczania filozofii.

Przewodniczący Gdańskiego Oddziału PTF
doc. dr Marian Pyrz

Sprawozdanie z działalności Oddziału Gdańskiego PTF w 2005 roku

W roku 2005 odbyło się osiem (8) posiedzeń naukowych Oddziału, na których wygłoszono 12 odczytów i przeprowadzono 2 tematyczne dyskusje.

Wykaz wygłoszonych odczytów w załączeniu.

Na podkreślenie zasługuje nadzwyczajne zebranie zwołane w 40 rocznicę powstania Oddziału Gdańskiego PTF (20.05.1965.).

W II części zebrania odbyła się prezentacja Księgi Pamiątkowej poświęconej prof. Irenie Szumilewicz-Lachman, założycielce i pierwszej przewodniczącej Oddziału, zmarłej w 2002 roku.

Księga pt. „Nauka – Świat – Człowiek” ukazała się z inicjatywy OG PTF w Wydawnictwie Uniwersytetu Gdańskiego, pod red. prof. Władysława Krajewskiego. W skład Komitetu Redakcyjnego weszli także doc. dr Marian Pyrz i dr Benedykt Szumilewicz. W księdze liczącej 340 stron znalazły się artykuły naukowe, materiały biobibliograficzne i teksty wspomnieniowe 30 autorów z różnych ośrodków akademickich, w tym 14 członków Oddziału Gdańskiego.

Zarząd Oddziału odbył 2 posiedzenia, na których omawiano sprawy związane z działalnością Oddziału, a zwłaszcza z 40. rocznicą Oddziału oraz realizacją uchwały Zarządu Głównego PTF w sprawie osób zalegających ze składkami.

W dniu 1 stycznia 2005 r. Oddział liczył 93 osoby. W ciągu roku przyjęto do Towarzystwa jedną osobę (mgr Marek Kasperski). Jedna osoba zmarła (dr Włodzimierz Pawliszyn, 21.03.2005.) Postanowiono skreślić z listy członków Oddziału 20 osób od wielu lat zalegających ze składkami.

Aktualnie, w dniu 31.12.2005 roku Oddział liczy 73 członków, w tym 24 kobiety.

Przewodniczący Oddziału
doc. dr Marian Pyrz

Sekretarz Oddziału
dr Lech Grudziński

Sprawozdanie z działalności naukowej Katowickiego Oddziału PTF za rok 2005

Katowicki Oddział PTF w roku 2005 prowadził działalność odczytową na zebraniach organizowanych w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Śląskiego. Prelegentami byli przede wszystkim członkowie naszego Oddziału PTF.

Zorganizowano 1 zebranie Zarządu Oddziału i 7 zebrań naukowych. Katowicki Oddział PTF-u był też współorganizatorem, wraz z Instytutem Filozofii Uniwersytetu Śląskiego, konferencji naukowej nt. „Człowiek a światy wirtualne”, która odbyła się w dniach 10–13 maja 2005 r.

Prelegentami byli:

1. prof. dr hab. Andrzej Kiepas – *Kulturowy wymiar zagrożeń wykorzystania internetu,*
2. dr Elżbieta Struzik – *Podmiot w przestrzeni wirtualnej – problem dialogu,*
3. prof. dr hab. Anna Latawiec – *Rola symulacji w kreowaniu świata wirtualnego,*
4. prof. dr hab. Krzysztof Wieczorek – *Inkonrofantomatyka, czyli filozofia spotkania w przestrzeni wirtualnej,*
5. dr Magdalena Wołek – *Wirtualność i cielesność,*
6. prof. dr hab. Tadeusz Miczka – *„Maszyna do przebywania”. O możliwości „bycia” w cyberprzestrzeni,*
7. prof. dr hab. Józef Bańka – *Eutyfronika jako teoria zrównoważonego rozwoju cywilizacji technicznej.*

Przewodniczący Katowickiego Oddziału PTF
prof. Józef Bańka

Polskie Towarzystwo Filozoficzne
Oddział Katowicki

Katowice, 12 stycznia 2006 r.

**Plan pracy
Katowickiego Oddziału PTF
na rok 2006**

W roku 2006 nasz Oddział Polskiego Towarzystwa Filozoficznego zamierza zorganizować ok. 10 zebrań naukowych. Zamierza także partycypować w zorganizowaniu w maju 2006 wraz z Instytutem Filozofii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach międzynarodowej konferencji filozoficznej w Ustroniu w dniach 9–12 maja nt. „Trwanie i zmiana wartości”.

Polskie Towarzystwo Filozoficzne Oddział Kielecki
Akademia Świętokrzyska im. Jana Kochanowskiego
Instytut Nauk Politycznych Wydział Zarządzania i Administracji
ul. Świętokrzyska 21B p. 18, 25-406 Kielce
tel./fax (0 41) 349 65 45

Sprawozdanie z działalności Oddziału Kieleckiego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego za rok 2005

W roku 2005 odbyło się 9 zebrań Zarządu poświęconych między innymi sprawom Olimpiady Filozoficznej, działalności wydawniczej i organizacyjnej związanej z coroczną konferencją *Filozofia w szkole* oraz Zeszytami Naukowymi Wydziału Zarządzania i Administracji AŚ „Phaenomena”.

Na początku 2005 Oddział Kielecki PTF liczył 14 członków, w tym 8 kobiet. Na końcu 2005 r. Oddział Kielecki liczył 16 członków, w tym 9 kobiet (liczba 16 obejmuje 4 kandydatów, przy czym dwie osoby zadeklarowały wystąpienie z PTF). Ponadto na początku 2006 roku przyjęto jeszcze jednego kandydata, a zatem na dzień 05.01.2006 liczba członków Oddziału wraz z kandydatami na członków wynosi 17.

W roku 2005 Oddział Kielecki PTF, wspierany przez władze Wydziału Zarządzania i Administracji Akademii Świętokrzyskiej, zorganizował w dniach 24–25 września 2005 kolejną siódmą międzynarodową konferencję naukową pt. *Filozofia w szkole. Współczesne kierunki filozoficzne*. Udało się również wydać dwie publikacje: kolejny, dziesiąty, tom pisma „Phaenomena” (Zeszytów Naukowych Wydziału Zarządzania i Administracji AŚ), zawierający między innymi artykuły i recenzje o tematyce filozoficznej, oraz materiały konferencji naukowej *Filozofia w szkole. Współczesne dylematy i wyzwania etyczne*, którą Oddział zorganizował w roku 2004.

Plan działalności Oddziału Kieleckiego PTF na rok 2006 jest następujący:

1. Wydać drukiem rezultaty konferencji *Filozofia w szkole. Współczesne kierunki filozoficzne*.
2. Zorganizować kolejną, ósmą, konferencję naukową *Filozofia w szkole*, która będzie zatytułowana *Filozofia polska XX wieku*.
3. Zredagować i wydać XI tom pisma „Phaenomena”.
4. Zaktywizować działalność odczytową Oddziału – planuje się zorganizowanie przynajmniej czterech odczytów naukowych.

Zarząd i członkowie Oddziału PTF w Kielcach:

Przewodniczący Oddziału:

dr Wojciech Rechlewicz, ul. Prusa 44 m 8, 41-902 Bytom

Sekretarz:

dr Monika Kardaczyńska, ul. Jana Pawła II 17 m 5, 25-025 Kielce

Skarbnik:

dr Lucyna Wiśniewska-Rutkowska, ul. Orkana 28/29, 25–502 Kielce

Komisja rewizyjna:

Przewodniczący:

mgr Lidia Zasacka, ul. Orkana 28 m 12, 25–548 Kielce

Członkowie:

dr Justyna Dobrołowicz, ul. Kaznowskiego 3 m 10, 25–636 Kielce

dr Małgorzata Wasilewska, ul. Ułańska 65, 25–219 Kielce

Pozostali członkowie Oddziału:

prof. dr hab. Stanisław Brył, ul. Ułańska 16/161, 40–871 Katowice

prof. dr hab. Bronisław Burlikowski, E. Plater 55 m 83, 00–113 Warszawa

dr Tadeusz Dyrda, Oś Na Stoku 52 A/9, 25–437 Kielce

prof. dr hab. Włodzimierz Goriszowski, ul. Dmowskiego 17 m 23, Piotrków
Trybunalski

dr Sylwester Scisłowicz, ul. Toporowskiego 71 m 47, 25–549 Kielce

dr Ewa Kuźma, ul. Batalionów chłopskich 5 m 101, 22–400 Zamość

Kandydaci:

dr Ireneusz Bober, os. Piłsudskiego 11/43, 28–100 Busko-Zdrój

dr Piotr Iwański, os. Gen. Sikorskiego 24/24, 28–100 Busko-Zdrój

mgr Katarzyna Trębicka, ul. Piekoszowska 45/50, Kielce

dr Mirosława Skawińska, ul. Bohaterów Warszawy 13/18, 25–394 Kielce

dr Magdalena Zenderowska, ul. Orkana 19/3, 40–553 Katowice

Następujący członkowie PTF Oddział Kielce, panie:

dr Teresa Giza, ul. Słowackiego 3 m 5, 25–565 Kielce

dr Anna Kieszkowska, ul. Karola Wielkiego 29 m 6, 25–330 Kielce

oświadczyły, iż ze względu na liczne obowiązki zawodowe nie będą mogły kontynuować swojej przynależności do Kieleckiego Oddziału PTF i tym samym rezygnują z członkostwa w PTF. Pisemne zawiadomienie o wystąpieniu z Towarzystwa w/w osób zostanie przesłane do Zarządu Głównego PTF w najbliższym czasie.

Informacja o osobach zalegających ze składkami członkowskimi

W obecnej chwili w Kieleckim Oddziale PTF nie występuje problem związany z niepłaceniem składek członkowskich.

Przewodniczący Oddziału Kieleckiego PTF
dr Wojciech Rechlewicz

Sprawozdanie z działalności Krakowskiego Oddziału PTF w roku 2005

W końcu roku 2005 Krakowski Oddział PTF liczył 101 członków (w tym 35 kobiet). W porównaniu z rokiem poprzednim liczba członków oddziału zwiększyła się o 5 osób.

W roku sprawozdawczym odbyły się 3 ogólne zebrania naukowe:

1. 17.01.2005 – prof. Aleksander Bobko „Społeczeństwo obywatelskie – wizja Kanta a współczesne realia”
2. 12.12.2005 – mgr Dobrosław Kot „Doświadczenie utraty. Próba analizy fenomenologicznej”

W dniu 13.06.2005 odbyła się dyskusja „Stan filozofii polskiej. Refleksje po VII Zjeździe Filozofii Polskiej”. Udział w niej wzięli: prof. Władysław Stróżewski, prof. Czesława Piecuch, prof. Jan Hartman.

Odbyło się także 5 zebrań naukowych organizowanych przez Zespół Metodologii i Teorii Poznania im. Izydory Dąbskiej:

1. 24.01.2005 – prof. Tadeusz Szubka „Odmiany analizy systematycznej”
2. 28.02.2005 – prof. Justyna Miklaszewska „O najnowszych próbach wprowadzenia problematyki wartości do filozofii politycznej”
3. 9.05.2005 – dr Jan Czerniawski „O metodzie ontologii”
4. 6.06.2005 – dr Marek Rembierz „Zagadnienia metafizyczne w dociekaniach Izydory Dąbskiej”
5. 24.10.2005 – Prof. Jay F. Rosenberg „Epistemic contextualism and epistemic perspectivalism: compare and contrast”.

Zarząd Oddziału podjął starania o zmniejszenie opłat bankowych związanych z prowadzeniem rachunku na koncie Oddziału. W tej sprawie zostało ponownie wysłane pismo do Zarządu Głównego PTF, na które dotychczas nie otrzymaliśmy odpowiedzi.

W okresie sprawozdawczym odbyły się dwa zebrania Zarządu Oddziału.

Sekretarz
dr Zbigniew Zalewski

Przewodniczący
prof. dr hab. Adam Węgrzecki

Kraków, 23.01.2006

**Plan pracy pracy
Krakowskiego Oddziału PTF
na rok 2006**

1. Organizowanie odczytów ogólnych oraz odczytów wygłaszanych w ramach działalności Zespołu Metodologii i Teorii Poznania im. Izydory Dąmbkiej (zwłaszcza chodziłoby o młodych adeptów filozofii).

2. Zapraszanie wybitnych przedstawicieli filozofii polskiej.

3. Zorganizowanie wspólnie z Ośrodkiem Myśli Politycznej sesji naukowej poświęconej dziedzictwu myśli społeczno-politycznej Johna Locke'a i Johna Stuarta Milla.

4. Zorganizowanie spotkania kierowników Zakładów i Katedr Filozofii uczelni krakowskich w celu podjęcia wspólnych działań zmierzających do przeciwstawienia się eliminowaniu filozofii z programów studiów na uczelniach krakowskich.

5. Rozpoczęcie przygotowań do organizowanej wspólnie z Instytutem Filozofii UJ konferencji „Kodeksy etyki profesjonalnej – formy i cele” (planowany termin konferencji – wiosna 2007).

Sekretarz
dr Zbigniew Zalewski

Przewodniczący
prof. dr hab. Adam Węgrzecki

**Sprawozdanie z działalności
Polskiego Towarzystwa Filozoficznego
Oddział w Lublinie**

I. Posiedzenia naukowe organizowane (i współorganizowane) przez OL PTF w roku 2005

I. Działalność odczytowa

1. Prof. dr hab. Robert Piłat (IFiS PAN), O wybaczeniu, 12.01.05
2. Dr Adam Sawicki (UwB), Wskreszenie zmarłych przodków według M. Fiodorowa. Naukowa fantastyka czy...?, 18.05.05

II. Debaty:

1. „Spór o manifest antyislamski Oriany Falaci” – debata nad książką Oriany Falaci (06.04.05)

Udział wzięli głosząc referaty:

- prof. dr hab. Z. Czarnecki (UMCS),
- prof. dr hab. S. Symotiuk (UMCS),
- prof. dr hab. L. Gawor (URz)

2. „Racjonalne społeczeństwo i ‘szaleństwo mediów’”

Udział wzięli:

- prof. dr hab. Stefan Symotiuk (UMCS),
- prof. dr hab. Tadeusz Szkołut (UMCS),
- dr Janusz Pleszczyński (UMCS)

3. Filozofia przyrody – Filozofia przyrodoznawstwa – Kosmologia (prof. dr hab. Wojciech Sady (UMCS), ks. prof. dr hab. Józef Turek (KUL))

III. Konferencje (zorganizowana przy współpracy sekcji Filozofii Przyrody i Filozofii Nauk Przyrodniczych przy PTF)

„Problemy współczesnej filozofii przyrody”

Sekretarz OL PTF
dr hab. Zbysław Muszyński

Sprawozdanie z działalności Zarządu OL PTF za rok 2005

1. W okresie sprawozdawczym Zarząd Oddziału Lubelskiego PTF odbył jedno zebranie.

2. Aktywność Oddziału Lubelskiego PTF w okresie sprawozdawczym przejawiała się w zorganizowaniu czterech debat filozoficznych, dwu konferencji oraz dwu odczytów. Tak mała liczba odczytów wynika między innymi z powodu odbycia się w roku sprawozdawczym w środowisku lubelskich filozofów kilku dużych konferencji. W czasie konferencji wygłoszono 9 odczytów naukowych. (Spis wszystkich spotkań filozoficznych w załączeniu.)

3. W ramach Oddziału Lubelskiego PTF powstała inicjatywa powołania ogólnopolskiej Sekcji Filozofii Przyrody i Nauk Przyrodniczych ufundowanej przy PTF. Sekcja ta już została powołana, a członkowie (filozofowie przyrody z KUL-u) byli współorganizatorami ogólnopolskiej konferencji „Filozofia przyrody – Filozofia przyrodoznawstwa – Metakosmologia”

Ukazała się elektroniczna wersja pierwszego „Biuletynu Sekcji Filozofii Przyrody i Nauk Przyrodniczych”. Przyjęto regulamin Sekcji, wybrano władze Sekcji, ustalono program działania na najbliższy rok.

4. Od czternastu lat odbywają się cotygodniowe, prowadzone przez prof. J. Mizińską spotkania edukacyjno-kształceniowe, jakimi są „Warsztaty Filozoficzne” z udziałem młodzieży studenckiej i młodszych pracowników.

5. OL PTF liczył w roku 2005 86 członków.

6. W sprawozdaniu należy też zwrócić uwagę na fakt, że wielu członków OL PTF zalega ze składkami. Podjęto energiczniejszą akcję wyegzekwowania zaległych składek. Sprawę decyzji o skreśleniu członków niepłacących składki odsunięto na początek roku 2006.

7. Przyjęto deklaracje wstępu do PTF od siedmiu kandydatów.

Prezes OL PTF
prof. dr hab. Jadwiga Mizińska
Sekretarz OL PTF
dr hab. Zbysław Muszyński

**Plan pracy
Oddziału Lubelskiego PTF
na rok 2006**

1. Lubelski Oddział Polskiego Towarzystwa Filozoficznego zamierza organizować odczyty naukowe (m.in. prof. M. Chałubiński, prof. P. Gutowski, prof. J. Jadacki)
 - a. dr hab. Paweł Kawalec, „O kierunkach współczesnej metodologii” (kwiecień)
2. Zorganizowanie Biesiady filozoficznej „Kobiecość” (19.01.2006)
3. Promocje książek filozoficznych
4. Prezentacja rozpraw habilitacyjnych (dr H. Rarot, dr T. Kitliński, dr Z. Wróblewski (18.01.06))
5. Dyskusja panelowa:
 - a. „Czy jest miejsce dla Boga w nauce?” (prof. dr hab. K. Jodkowski (ZG), prof. dr hab. W. Sady (UMCS) (12.01.06)
 - b. „Umysł rozszerzony?” (dr hab. Zbysław Muszyński, dr R. Poczobut, dr Konrad Talmont) (marzec 2006)
 - c. „Relacja między nauką a religią” (organizuje Sekcja Filozofii Przyrody i Filozofii Nauk Przyrodniczych przy PTF) (listopad 2006)
6. Kontynuacja spotkań filozoficznych ramach „Warsztatów Filozoficznych”
7. Kontynuowanie działalności wydawniczej

Sekretarz OL PTF
dr hab. Zbysław Muszyński

Sprawozdanie z działalności Oddziału Łódzkiego PTF w 2005 roku

Oddział Łódzki PTF liczył w dniu 4 stycznia 2005 roku 49 członków (14 kobiet). Członkami są głównie pracownicy Instytutu Filozofii UŁ (30 osób), pracownicy innych wydziałów UŁ i niektórych innych uczelni. W roku sprawozdawczym liczba członków zmniejszyła się o jedną, zmarłą osobę. W okresie sprawozdawczym Zarząd OŁ PTF zbierał się 3 razy dla omówienia spraw bieżących i programowych. W ramach naszej działalności statutowej zorganizowaliśmy 5 posiedzeń, na których wygłoszono 4 odczyty, 1 spotkanie zaś miało charakter dyskusyjny. Frekwencja na spotkaniach oddziału wynosiła średnio kilkanaście osób, mieszcząc się w przedziale od 7 do 25 osób. Oddział Łódzki PTF roztacza opiekę nad Młodzieżową Akademią Filozoficzną, która powołana została do istnienia w roku 2003, jej głównym celem jest zaś przygotowanie młodzieży do udziału w Olimpiadzie Filozoficznej. Akademia kierowana jest przez członka OŁ PTF, Pana mgr. Z. Zdunowskiego.

Oddział Łódzki PTF nie posiada żadnego majątku trwałego. Korzystamy z pomieszczeń i sprzętu Instytutu Filozofii, zwłaszcza zaś Katedry Logiki i Metodologii Nauk.

Posiedzenia naukowe

6 stycznia 2005	– zebranie dyskusyjne poświęcone książce Władysława Stróżewskiego, „Ontologia”, z udziałem Pana Michała Wysockiego, prof. Adama Nowaczyka, dr. Janusza Kaczmarka.
31 marca 2005	– dr Marek Pepliński (Bydgoszcz), <i>Reguły epistemiczne i sprawności poznawcze. Wybrane aspekty normatywnej epistemologii Descartesa.</i>
06 czerwca 2005	– Antonio Blanco Salgueiro (Complutense, Madryt), <i>Strong Illocutionary Externalism and the Rationality of Speech Acts*</i> .
20 października 2005	– mgr Piotr Michalski (Łódź), <i>Pojęcie Boga w myśli Geoge'a Berkeley'a.</i>
10 listopada 2005	– prof. dr hab. Józef Piórczyński (Łódź), <i>Salto mortale jako koniec filozofii.</i>

*Spotkanie zorganizowane wspólnie przez OŁ PTF oraz Katedrę Logiki i Metodologii Nauk UŁ.

Sekretarz OŁ PTF
dr Maria Wałęska-Siempińska

Przewodniczący OŁ PTF
prof. dr hab. Ryszard Kleszcz

Plan pracy Oddziału Łódzkiego PTF na 2006 rok

Oddział Łódzki Polskiego Towarzystwa Filozoficznego zamierza w roku 2006 prowadzić działalność statutową, wykorzystując sprawdzone w naszym środowisku formy działania. Oznacza to utrzymywanie ścisłej współpracy z Instytutem Filozofii UŁ oraz z katedrami wchodzącymi w skład IF. Dzięki tej współpracy możliwe jest, od czasu do czasu, goszczenie na zebraniach naszego Oddziału gości zagranicznych. Spotkania odczytowe łączyć chcemy z dyskusjami dotyczącymi interesujących pozycji wydawniczych oraz z dyskusjami o charakterze panelowym. Zamierzamy, podobnie jak to czynimy od 2 lat, sprawować opiekę nad działającą w naszym mieście Młodzieżową Akademią Filozoficzną. Tę inicjatywę traktujemy jako niezwykle cenną, albowiem umożliwia ona zainteresowanej filozofią młodzieży kontakt z profesjonalnymi filozofami. Oddział nasz zamierza także być inspiratorem i współorganizatorem wystaw tematycznych i pamiątkowych, jakie organizowane są w Bibliotece IF UŁ. Chcemy także definitywnie uporządkować zagadnienie członkostwa w PTF. W odniesieniu do zasłużonych członków oddziału proponujemy zwolnienie ich ze składek. Inne osoby poprosimy o natychmiastową ich regulację. W przeciwnym wypadku zobowiązani będziemy do zastosowania się do wymagań statutu.

Sekretarz OŁ PTF
dr Maria Wałęska-Siempińska

Przewodniczący OŁ PTF
prof. dr hab. Ryszard Kleszcz

Sprawozdanie z działalności Oddziału PTF w Olsztynie w 2005 roku

W roku sprawozdawczym Zarząd Oddziału spotkał się na dwóch zebraniach.

W tym okresie Oddział zorganizował cztery wykłady i spotkania merytoryczne:

- 5 stycznia 2005, dr Andrzej Stoiński wystąpił z odczytem zatytułowanym *Etyczne i metafizyczne poglądy Dereka Parfita*;
- 11 kwietnia 2005, prof. dr hab. Andrzej Szahaj wystąpił z wykładem pt. *Niesprawiedliwość w Polsce z punktu widzenia filozofii polityki*;
- 12 kwietnia 2005, odbyła się dyskusja naukowa wokół książki A. Szahaja, *E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności*, z udziałem autora oraz prof. dr hab. Józefa Dębowskiego, prof. dr hab. Mieczysława Jagłowskiego, prof. dr hab. Pawła Woronieckiego, ks. dr. Zdzisława Kunickiego;
- 10 maja 2005, Marek Jędrasik wygłosił odczyt, zatytułowany *Jedność i wielość. O pojęciu miary w filozofii antycznej*.

Olsztyński Oddział organizował i współfinansował regionalne eliminacje XVII Olimpiady Filozoficznej oraz objął patronatem i współfinansował konferencję naukową pod tytułem *Pluralizm filozofii*, 19-20 września 2005 r. (z udziałem członków oddziału: prof. dr hab. Józefa Dębowskiego, prof. dr hab. Krzysztofa Kościuszko, dr. hab. Ewy Starzyńskiej-Kościuszko, dr. Grzegorza Pacewicza, dr. Doroty Sepczyńskiej).

W 2005 roku Oddział PTF w Olsztynie liczył 39 członków. W ciągu roku ich liczba wzrosła o dwie osoby.

Skład Zarządu Oddziału PTF w Olsztynie:

dr hab. prof. nadzw. Zbigniew Hull	– przewodniczący
dr Danuta Radziszewska	– skarbnik
dr Andrzej Kucner	– sekretarz

Komisja Rewizyjna:

dr Dariusz Barbaszyński	– przewodniczący
dr Zofia Migus-Bębnowicz	
mgr Jacek Sobota	

Siedziba Oddziału PTF w Olsztynie:
Instytut Filozofii UWM w Olsztynie
ul. Kurta Obitza 2, 10-725 Olsztyn
tel. 089/523 34 89

Witryna Instytutu Filozofii UWM w Olsztynie:
<http://human.uwm.edu.pl/filozofia/index.htm>

Sekretarz OŁ PTF
dr Andrzej Kucner

Przewodniczący Zarządu Oddziału
prof. Zbigniew Hull

Sprawozdanie z działalności Opolskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Filozoficznego

I. W 2005 roku odbyły się trzy zebrania członków Opolskiego Oddziału PTF, w tym dwa miały formę spotkań naukowych, na których zostały wygłoszone wykłady i odbyła się dyskusja:

1. 19 stycznia 2005 – zebranie sprawozdawczo-wyborcze.
2. 26 kwietnia 2005 – prof. Władysław Stróżewski, „O szczęściu”.
3. 19 maja 2005 – prof. Tadeusz Szubka, „Typy filozofii analitycznej”
4. Członkowie Opolskiego Oddziału PTF współorganizowali konferencje naukowe:
 - American and european values. A philosophical rapprochement, International Conference. Institute of Philosophy and Sociology, Opole University, Poland, June 21–24, 2005;
 - Filozofia w szkole. Funkcje, rola, znaczenie filozofii, Opole, 17–18 marca 2005 r.

II. W roku 2005 Opolski Oddział PTF liczył 20 członków. Wśród członków oddziału są trzy kobiety. Większość nie wpłaciła składek członkowskich za rok 2005.

III. Siedziba Opolskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Filozoficznego:
Instytut Filozofii i Socjologii UO
45–359 Opole, ul. Plebiscytowa 5 (077) 4566570.
e-mail: fraiicffliuni.opole.pl

IV. Plan działania Opolskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Filozoficznego w roku 2005:

- 1) Wykłady poszczególnych członków Oddziału oraz zaproszonych gości.
- 2) Spotkania poświęcone dziedzinom badawczym i publikacjom członków Opolskiego Oddziału PTF.

Polskie Towarzystwo Filozoficzne
Oddział w Poznaniu
Instytut Filozofii UAM
60-569 Poznań, ul. Szamarzewskiego 89 C
Tel. 0-61 829-21-47

Sprawozdanie z działalności Oddziału Poznańskiego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego w 2005 roku

Działalność naszego Oddziału przebiegała w minionym roku zgodnie z zamierzeniami wypracowanymi na początku roku zeszłego. Zarząd działał w składzie: prof. dr hab. Krzysztof Łastowski – przewodniczący, dr Tomasz Rzepiński – skarbnik, dr hab. Krzysztof Brzechczyn – sekretarz, prof. dr hab. Zbigniew Drozdowicz – odpowiedzialny za korespondencję z „Ruchem Filozoficznym”, prof. dr hab. Paweł Zeidler – członek zarządu odpowiedzialny za koordynację Olimpiady Filozoficznej.

Oddział Poznański PTF liczył w 2005 roku 78 osób (w tym 25 kobiet). W trakcie swojej działalności Zarząd mógł liczyć na pomoc Dyrekcji Instytutu Filozofii UAM, bez której nasza aktywność w takim wymiarze nie byłaby możliwa. Dlatego wyrażamy podziękowanie Dyrekcji Instytutu za okazaną życzliwość. Poważnym wsparciem była również dla nas pomoc Wydawnictw: Wydawnictwa Naukowego Instytutu Filozofii UAM, Wydawnictwa Fundacji „Humaniora” i Zysk i S-ka oraz zespołu redakcyjnego „Poznańskich Studiów z Filozofii Humanistyki”, i prof. Barbary Kotowej, które dla laureatów Olimpiady Filozoficznej przekazały nagrody książkowe.

W minionym roku Oddział Poznański nawiązał współpracę z Polskim Towarzystwem Fenomenologicznym, z którym współorganizuje wykłady, oraz z Wyższą Szkołą Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa, z którą współorganizował konferencję naukową.

Zarząd Oddziału zbierał się 12 razy. Działalność Oddziału w minionym roku obejmowała trzy kategorie aktywności.

I. Posiedzenia naukowe, podczas których wygłoszono następujące odczyty:

1. 10 I 2005: dr Grzegorz Króliczak (University of Western Ontario), *Rozdzielność percepcji działania na podstawie iluzji wkleśłej twarzy.*
2. 17 I 2005: dr Zbigniew Tworak (Instytut Filozofii UAM), *O rewizyjnej teorii definicji.*
3. 28 II 2005: dr Krzysztof Brzechczyn (Instytut Filozofii UAM), *Problemy wielości linii rozwojowych w procesie historycznym.*

4. 21 III 2005: prof. Jan Kieniewicz (Instytut Historii UW), *Cywilizacja jako system wartości*.
5. 18 IV 2005: prof. Mieczysław Omyła (Uniwersytet Warszawski), *Obiekty abstrakcyjne w semantyce nefregowskiej*.
6. 16 V 2005: prof. Wojciech Wrzosek (Instytut Historii UAM), *Interpretacja historyczna. Między definiowaniem a metaforyzowaniem*.
7. 12 XII 2005: prof. Rafał Stobiecki (Instytut Historii UŁ), *Rola historiografii we współczesnej kulturze*.

II. Organizacja wspólnie z Wyższą Szkołą Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa konferencji pt. *Jak działa demokracja? Ujęcia teoretyczne i empiryczne*, która odbyła się 13 kwietnia 2005 roku. Podczas konferencji wygłoszono następujące referaty zgromadzone w trzech sesjach:

I Sesja: Wokół teorii demokracji

1. prof. dr hab. Ewa Czerwińska-Schupp (IF UAM), *Czy Hansa Kelsena teoria demokracji pozostaje w XXI wieku aktualna?*
2. dr Ryszard Sitek (PAP Słupsk), *Isaiaha Berlina ontologia społeczeństwa liberalnego*.
3. dr Stanisław Zyborowicz (WSNHD), *Upętnośnienie człowieka w demokracji*.
4. mgr Cezary Kościelniak (IF UAM), *Liberalna demokracja a problem odpowiedzialności. Perspektywa teorii wyboru publicznego*.
5. dr Piotr Przybysz (IF UAM), *Miedzy wolnością a przymusem. Idea spontanicznego ładu społecznego wobec zasad demokracji*.
6. mgr Tomasz Zarębski (IF UAM), *Systemy rad i komitetów rewolucyjnych w świetle koncepcji demokracji deliberatywnej*.

II Sesja: Działanie demokracji w Polsce

7. prof. dr hab. Antoni Szczuciński (WSNHD), *Samorząd lokalny a demokracja deliberatywna*.
8. dr Bohdan Nawrot, dr Jacek Pokładecki (WSNHD), *Samorząd terytorialny jako czynnik demokratyzacji systemu politycznego III RP*.
9. dr Anna Sosnowska (UW), *Upokorzona vs. oswojona peryferyjność. Scena polityczna III Rzeczypospolitej*.
10. Wojciech Sokołowicz (IS UMK), *Druga strona transformacji. Jakość polskiej demokracji w świetle danych dostępnych dzięki pracom sejmowych komisji śledczych*.

III Sesja: Działanie demokracji w świecie

11. prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński (ChAT), *Współczesne spory o miejsce religii w życiu publicznym USA*.
12. dr hab. Andrzej Stelmach (WSNHD), *Nowy wymiar demokracji w Rosji – dwa kroki naprzód, jeden w tył*.

13. dr Jerzy Silski (WSNHD), *Konstytucyjny kształt wolności, praw i obowiązków człowieka i obywatela w demokratycznych państwach Europy Środkowo-Wschodniej*.

14. dr Krzysztof Brzechczyn (IF UAM), *Dynamika demokratyzacji. Próba konceptualizacji rozwoju politycznego w byłych republikach post-sowieckich*.

15. dr Krzysztof Borowczyk (WSNHD), *Protest jako forma rozwiązywania konfliktów społecznych w systemach niedemokratycznych (na przykładzie Ukrainy)*.

III. Praca edytorska

Wystąpienia w dyskusji nad tzw. pomarańczową rewolucją na Ukrainie zostały opublikowane w XVI tomie „Przeglądu Bydgoskiego” pod wspólnym tytułem: „Spojrzenia na ukraiński grudzień”. Swoje głosy zamieścili tam: dr hab. Krzysztof Brzechczyn (IF UAM), dr Marek Figura (Instytut Wschodni UAM), dr Jerzy Kaczmarek (Instytut Socjologii UAM), dr Marek Nowak (Instytut Socjologii UAM). W ubiegłym roku przygotowano również pod względem edytorskim publikację będącą pokłosiem konferencji „Jak działa demokracja?”. Publikacja ta pod tytułem *Demokracja. Między ideałem a praktyką, teorią a empirią* ukaże się nakładem Wyższej Szkoły Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa na początku 2006 roku pod redakcją K. Brzechczyna i S. Wojciechowskiego. Zakończono również prace edytorskie nad wydaniem III tomu wykładów z filozofii dla uczniów szkół średnich. Publikacja ta pod tytułem *Filozofia wobec nauki, człowieka i społeczeństwa. Wykłady z filozofii dla młodzieży*, t. III zostanie wydana pod redakcją K. Łastowskiego i P. Zeidlera.

Obok działalności odczytowej Zarząd OP PTF sprawował opiekę nad uczestnikami Olimpiady Filozoficznej, przeprowadzając eliminacje okręgowe i fundując nagrody rzeczowe zwycięzcom. Z ramienia Zarządu, OP PTE opiekę nad przebiegiem Olimpiady sprawował prof. dr hab. Paweł Zeidler, który miał wsparcie w osobach członków Komisji ds. Olimpiady Filozoficznej. W jej skład wchodziły następujące osoby: prof. dr hab. E. Czerwińska, dr A. Jocz, dr A. Leśniewska, dr hab. M. Moryń, dr P. Przybysz, prof. dr hab. D. Sobczyńska, dr P. Springer.

Sprawozdanie z działalności Oddziału Szczecińskiego PTF w latach 2004–2005

I. W latach 2004–2005 w Oddziale Szczecińskim PTF wygłoszono następujące wykłady:

- 18 III 2004: dr Dariusz Zienkiewicz, „Galileusz – krytyczny racjonalista czy postmodernista”;
- 2 IV 2004: mgr Krzysztof Saja, „Logika moralności w świetle filozofii R. Hare’a”;
- 27–29 IV 2004: OS PTF współorganizuje z Kołem Naukowym Studentów Filozofii US ‘III Warsztaty Studentów Filozofii. Sto lat filozofii analitycznej’ w Pobierowie. Na Warsztatach wykładali:
— dr Wojciech Krysztofiak, „Egzystencjalizm z punktu widzenia filozofii analitycznej”;
— mgr Krzysztof Saja, „Praktyczny wymiar rozstrzygnięć metaetycznych na przykładzie argumentu antydeskrytywistycznego Richarda M. Hare’a”;
— dr hab. Marek Rosiak, „Ontologia Romana Ingardena w ujęciu analitycznym”;
— dr Andrzej Biłat, „Czym jest analityczna ontologia formalna?”;
- 6 IX 2004: W ramach VII Polskiego Zjazdu Filozoficznego w dniu 16 IX 2004 o godz. 20:00 odbyła się sesja poświęcona obchodom 100-lecia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Oddział Szczeciński PTF aktywnie włączył się w organizację sesji i zgodnie z ustaleniami z Zarządem Głównym PTF był szczególnie odpowiedzialny za przygotowanie sesji pod względem logistycznym. Na zebraniu członków OS PTF w dniu 07 I 2005 oceniono, że pomimo licznych trudności (między innymi brak środków finansowych) sesję należy ocenić jako udaną. Mimo niezbyt korzystnej (późnej) godziny narzuconej przez organizatorów zjazdu, udało się zapewnić wysoką frekwencję. Okolicznościowe przemówienia i prowadzony panel na temat aktualnego stanu filozofii w Polsce wzbudziły duże zainteresowanie i dyskusję. Kolejne punkty programu sesji przebiegły sprawnie od strony organizacyjnej. Zwieńczeniem i podkreśleniem uroczystości sesji był poczęstunek lampką wina przygotowany przez OS PTF;
- 9 XII 2004: Piotr Daukszewicz, „Teoria instytucji J. Searle’a”;

- 7 I 2005: dr Dariusz Zienkiewicz, „Kształtowanie się prawa przyrody – próba rekonstrukcji wykorzystująca naukowe propozycje L. Flecka”;
- 20 V 2005: dr Wacław Janikowski, „Pojęcia słabej woli”;
- 9 VI 2005: dr hab. Arkadiusz Chrudzimski, prof. US, „Istnieć a być. Teoria przedmiotów Meinonga a metafizyka”;
- 27 X 2005: mgr Tomasz Kąkol (UMK, Toruń), „Tożsamość osobowa inaczej, czyli czym jest i do czego służy tzw. ontologia czterowymiarowa”;
- 24 XI 2005: mgr Rafał Palczewski (UMK, Toruń), „Antyrealizm semantyczny. Uwagi logiczno-filozoficzne”;
- 8 XII 2005: prof. dr hab. Max Urchs, „Kłopoty z racjonalnością ekonomiczną”.

II. Aktualnie Zarząd Oddziału Szczecińskiego PTF tworzą:

- Przewodniczący OS PTF dr Dariusz Zienkiewicz;
- Zastępca Przewodniczącego OS PTF dr Wojciech Krysztofiak;
- Sekretarz OS PTF dr Wacław Janikowski (mianowany w wyniku głosowania na zebraniu OS PTF w dniu 9 VI 2005).

III. W roku 2006 O PTF planuje m.in.:

- zwiększenie liczby członków OS PTF; z dokładnym ustaleniem członków aktywnych (tj. przychodzących na zebrania i płacących składki);
- uporządkowanie kwestii członkostwa poprzez wysłanie do ZG PTF poświadczeń o wystosowanych przez aktualnych członków PTF wnioskach o przyjęcie do PTF nowych członków;
- mianowanie Skarbnika i bezwarunkową zbiórkę składek;
- organizację licznych wykładów.

Sekretarz OS PTF
dr Wacław Janikowski

Polskie Towarzystwo Filozoficzne
Oddział w Toruniu
Instytut Filozofii UMK
ul. Fosa Staromiejska 1a
87-100 Toruń
tel. (0 56) 611 3666

Toruń, dn. 12.01.2006

Sprawozdanie z działalności Oddziału Toruńskiego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego za rok 2005

Dnia 1 stycznia 2005 r. Oddział Toruński PTF liczył 57 członków, w tym 11 kobiet. Przyjęto 3 nowych członków. Obecnie Oddział liczy 60 członków, w tym 12 kobiet.

W roku 2005 w skład Zarządu Oddziału PTF wchodził:

Przewodniczący: dr hab. Ryszard Wiśniewski, prof. UMK, 87-100 Toruń, ul. Konstytucji 3 maja 28b/23
Sekretarz: dr Zbigniew Nerczuk, 87-100 Toruń, ul. Sienkiewicza 14b/18, tel. 56 622 77 54
Skarbnik: mgr Aleksandra Derra, 87-100 Toruń, 83-412 Głodowo 3/4, woj. pomorskie

W skład Komisji Rewizyjnej wchodził:

Przewodniczący: dr K. Stachewicz, 87-100 Toruń, ul. Przy Kaszowniku 39/73
Członek: dr M. Zdrenka, 87-100 Toruń, ul. Śląskiego 1a/42
Członek: mgr M. Michalski, 87-100 Toruń, ul. Kraszewskiego 42b m 63.

W roku 2005 odbyło się 8 posiedzeń naukowych oraz Walne Zebranie Oddziału za rok 2004.

Podczas posiedzeń naukowych Oddziału wygłoszone zostały następujące referaty:

442. prof. Hanna Buczyńska-Garewicz (Philosophy Department, Holy Cross College, USA), „Colli i spór o istnienie świata”, 11 stycznia 2005.
443. dr Marek Rembierz, „Zagadnienia metafizyczne w dociekaniach T. Czeżowskiego i H. Elzenberga”, 10 marca 2005.
444. mgr Przemysław Parszutowicz, „Transcendentalizm szkoły marburskiej”, 31 marca 2005.
445. dr Tomasz Jarmużek, „Rozumowanie Diodora Kronosa: czy fatalizm jest konieczny?”, 19 maja 2005.
446. prof. Josef Mitterer, „Truth and Arbitrariness”, 23 maja 2005.
447. mgr Marcin Kilanowski, „Doświadczenie, natura, kultura. *Wokół Experience and Nature J. Dewey'a*”, 2 czerwca 2005.

448. Monika Podlaska, „Filozoficzne interpretacje teorii światów możliwych”, 9 czerwca 2005.

449. dr hab. Adam Dubik, „«KULT», czyli Kazika Staszewskiego strategia dekonstrukcji”, 3 listopada 2005.

Oprócz działalności odczytowej wydano cztery zeszyty kwartalnika „Ruch Filozoficzny” oraz indeks. W roku 2005 kontynuowano bliską współpracę z Instytutem Filozofii UMK.

Sekretarz Oddziału
dr Zbigniew Nerczuk

Przewodniczący Zarządu
dr hab. Ryszard Wiśniewski

Polskie Towarzystwo Filozoficzne
Oddział w Toruniu
ul. Fosa Staromiejska 1a
87-100 Toruń
tel. (0 56) 611 3666

Toruń, dn. 12.01.06

**Plan pracy
Oddziału Toruńskiego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego
na rok 2006**

W ramach planu pracy na rok 2006 postanowiono prowadzić dalszą działalność odczytową. Oddział będzie także kontynuował bliską współpracę z Instytutem Filozofii UMK, stawiając sobie za cel zdobycie większego zainteresowania dla prac Towarzystwa wśród członków oraz osób związanych ze środowiskiem filozoficznym. Wśród proponowanych form znajduje się prezentacja książek publikowanych przez członków Oddziału dokonywana przez ich autorów.

W roku 2006 ukażą się również kolejne zeszyty „Ruchu Filozoficznego”.

Ponadto Oddział będzie również blisko współpracował z Instytutem Filozofii w organizacji konferencji naukowych.

Sekretarz Oddziału
dr Zbigniew Nerczuk

Przewodniczący Zarządu
dr hab. Ryszard Wiśniewski

Dane do sprawozdania z działalności Oddziału Warszawskiego PTF w roku 2005

I. W roku 2005 odbyły się następujące spotkania Oddziału:

1. 10 I (zebranie sprawozdawcze): dr Robert Marszałek (UW, Zakład Filozofii Społecznej), odczyt *Luter i idealizm niemiecki* (opublikowany następnie w „Przeglądzie Filozoficzno-Literackim”, 1–2/2005), 15 osób,
2. 24 I, dr Wawrzyniec Rymkiewicz (UW, Zakład Filozofii Kultury), odczyt *Polacy – jeszcze jeden wysiłek* (opublikowany wcześniej w periodyku literackim „Lampa”), 18 osób,
3. 21 II, dr Tomasz Puczyłowski (UW, Zakład Logiki), odczyt *O kłamstwie*, 20 osób,
4. 21 III, dr Andrzej Gniazdowski (IFiS PAN), odczyt *Fenomenologia a teoria polityczna*, 10 osób,
5. 25 IV, dr Maria Gołębiowska (IFiS PAN), odczyt *Założenia i tezy epistemologiczne poststrukturalizmu*, 15 osób,
6. 30 V, prof. Andrzej Póttawski (UJ), odczyt *Świat a ontologia Romana Ingardena*, 42 osoby,
7. 13 VI, dr Andrzej Leder (IFiS PAN), odczyt *Nauka Freuda – w epoce „Sein und Zeit”*, 15 osób,
8. 31 X, dr Dominik Burakowski (APS), odczyt *Metafizyczne podstawy pitagoreizmu*, 24 osoby,
9. 28 XI, ks. prof. Jan Krokos (UKSW), odczyt *Fenomenologiczna faza Tomaszowej nauki o sumieniu*, 41 osób,
10. 19 XII, prof. Jan Szrednicki (La Trobe University, Australia), odczyt *O logice metafizycznej*, 35 osób.

II. Plany na najbliższe spotkania:

1. 9 I, dr Wanda Kamińska (UKSW), odczyt *Dydaktyka filozofii dzisiaj*,
2. 27 II, dr Lech Stachurski (PW), odczyt o Józefie Kremerze i C. K. Norwidzie,
3. 27 III, prof. Jan Błocki (fizyk), odczyt o filozoficznych zagadnieniach nauk przyrodniczych,
4. 24 IV, ks. prof. Zbigniew Sareło (UKSW), odczyt *Konsumpcjonizm i technokracja w oglądzie filozoficznym*.

III. Na początku roku 2005 OW PTF liczył 271 członków, pod koniec – 276, w tym 87 kobiet.

IV. 19 VII zmarł członek OW PTF, prof. Stefan Amsterdamski (ur. w roku 1929). W ciągu 50 lat twórczej pracy publikował książki, artykuły i przekłady

(m.in. Heisenberga, Kühna, Bronowskiego, Schrödingera, Poppera i Bella). Wykaz jego 200 publikacji znajduje się w dedykowanym mu tomie studiów *Ideaty nauki i konflikty wartości* (Wyd. IFiS PAN).

Sekretarz OW PTF
dr Robert Marszałek

Polskie Towarzystwo Filozoficzne
Oddział w Zielonej Górze
ul. Wojska Polskiego 71a
85-762 Zielona Góra
tel./fax (0 68) 328 31 20

Zielona Góra, dn. 23.01.2006

Plan pracy Polskiego Towarzystwa Filozoficznego – Oddział w Zielonej Górze

W roku 2006 planuje się podjęcie następujących działań:

1. Organizacja akcji „Zachęta do filozofii” – seria odczytów popularnych w szkołach średnich regionu (współpraca z Kołem Naukowym Studentów Filozofii UZ).
2. Organizacja okręgowych eliminacji XIX Olimpiady Filozoficznej.
3. Organizacja kolejnych edycji Zielonogórskiego Konwersatorium Filozoficznego.
4. Organizacja VI Zielonogórskiego Sympozjum Filozoficznego „Nauka – Religia” (wrzesień 2006).
5. Cykliczne seminarium poświęcone myśli Brzozowskiego.
6. Organizacja Polsko-Włoskich Warsztatów „Reguła konstytutywna”.
7. Promocja idei i celów działania PTF.

Zarząd Oddziału PTF w Zielonej Górze:

Przewodniczący Oddziału
dr Maciej Witek

Zastępca Przewodniczącego Oddziału
dr Tomasz Mróz

Sekretarz Oddziału
mgr Krystyna Przybylska

Skarbnik Oddziału
dr Tomasz Turowski

Przegląd czasopism

(zestawił W. Mincer)

I

Archives de Philosophie, 67 (2004), nr 1–4. GONTIER T.: Notique et poïesis. L'idea dans la Theologia platonica de Marsilo Ficin (nr 1); DEVILLAIRS L.: L'augustinisme des preuves cartésiennes de l'existence de Dieu (nr 1); JEANGÈNE VILMER J. B.: Cogitatum, ergo sum: induction et déduction (nr 1); FOISNEAU L.: Identité personnelle et mortalité humaine. Hobbes, Locke, Leibniz (nr 1); JAFFRO L.: Le cogito de Berkeley (nr 1); TOUBOUL T.: Les enjeux esthétiques de la Réfutation du système du P. Malebranche sur lla nature et la grâce de Fénelon (nr 1); Hans Blumenberg's Worlds: [aut.]: J.-C. MONOD [et al.] (nr 2); EVARD J. L.: The idea of truth in René Girard (nr 2); CHEVALLIER Ph.: Abraham and the command of love in Kierkegaard (nr 2); Philosophie allemande: HAAS B.: Kant et la raison comme fonctionnalité logique (nr 3); ROULLÉ A.: La cohérence des deux premières Critique. Lecture du «Canon de la raison pure» (nr 3); LABIB O.: Husserl, lecteur de Fichte (nr 3); FRÈRE B.: Phénoménologie et personnalisme. Remarque sur le Formalisme en éthique de Max Scheler (nr 3); ROESNER M.: Continu, individu, esprit. La conception du temps chez le jeune Heidegger face à la théorie du temps de Dietrich de Freiberg (nr 3); Droit et philosophie: KARSENTI B.: «Nul n'est censé ignorer la loi». Le droit pénal de Durkheim à Fauconnet (nr 4); PICA-VET E.: Sur la résistance aux règles et la résistance au positivisme juridique (nr 4); LAUGIER S.: Performativité, normativité et droit (nr 4); COURTOIS S.: Droits individuels ou droits des peuples? Forces et limites du cosmopolitisme contemporain (nr 4); MICHEL J.: Le modernisme paradoxal de Paul Ricoeur

(nr 4); JERVOLINO D.: La question de l'unité de l'oeuvre de Ricoeur à la lumière des derniers développements. Le paradigme de la traduction (nr 4).

II

Argumentation, 19 (2005), nr 3–4. HITCHCOCK D. VERHEIJ B.: The Toulmin Model Today: Introduction to the Special Issue on Contemporary Work using Stephen Edelston Toulmin's Layout of Arguments (nr 3); LOUI R. P.: A Citation-based Reflection on Toulmin and Argument (nr 3); REED Ch., ROWE G.: Translating Toulmin Diagrams: Theory Neutrality in Argument Representation; ABERDEIN A.: The Uses of Argument in Mathematics (nr 3); PRAKKEN H.: AI & Law, Logic and Argument Schemes (nr 3); VOSS J. F.: Toulmin's Model and the Solving of Ill-Structured Problems (nr 3); FREEMAN J. B.: Systematizing Toulmin's Warrants: An Epistemic Approach (nr 3); VERHEIJ B.: Evaluating Arguments Based on Toulmin's Scheme (nr 3); HITCHCOCK D.: Good Reasoning on the Toulmin Model (nr 3); FETERIS E. T.: The Rational Reconstruction of Complex Forms of Legal Argumentation: Approaches from Artificial Intelligence and Law and Pragma-Dialectics (nr 4); HAGE J.: The Logic of Analogy in the Law (nr 4); SARTOR G.: Reasoning with Factors (nr 4); BERTEA S.: Does Arguing from Coherence Make Sense? (nr 4); PLUG H. J.: Reconstructing and Evaluating Genetic Arguments in Judicial Decisions (nr 4); FETERIS E. T.: The Rational Reconstruction of Argumentation Referring to Consequences and Purposes in the Application of Legal Rules: A Pragma-Dialectical Perspective (nr 4);

KLOOSTERHUIS H.: Reconstructing Complex Analogy Argumentation in Judicial Decisions: A Pragma-Dialectical Perspective (nr 4); JANSEN H.: A Contrario Reasoning: The Dilemma of the Silent Legislator (nr 4); KAPTEIN H.: Legal Progress Through Pragma-Dialectics? Prospects Beyond Analogy and E Contrario (nr 4).

III

The British Journal for the Philosophy of Science, 57 (2006), nr 1–2. BUTTERFIELD J.: The Rotating Discs Argument Defeated (nr 1); KNOBE J., OLUM K. D., VILENKIN A.: Philosophical Implications of Inflationary Cosmology (nr 1); LENHARD J.: Models and Statistical Inference: The Controversy between Fisher and Neyman-Pearson (nr 1); SPOHN W.: Causation: An Alternative (nr 1); STANFORD P. K.: Darwin's Pangenesis and the Problem of Unconceived Alternatives (nr 1); STERELNY K.: Memes Revisited (nr 1); ECK D. van, DE JONG H. L., SCHOUTEN M. K. D.: Evaluating New Wave Reductionism: The Case of Vision (nr 1); CARTWRIGHT N.: From Metaphysics to Method: Comments on Manipulability and the Causal Markov Condition (nr 1); STEEL D.: Comment On Hausman & Woodward On The Causal Markov Condition (nr 1); MORRISON M.: Unification, Explanation and Explaining Unity: The Fisher-Wright Controversy (nr 1); AHMED A.: Evidential Decision Theory and Medical Newcomb Problems (nr 2); BARRETT A.: The Preferred-Basis Problem and the Quantum Mechanics of Everything (nr 2); BELNAP N.: A Theory of Causation: Causae Causantes (Originating Causes) as Inus Conditions in Branching Space-Times (nr 2); BELLOT G.: Dust, Time and Symmetry (nr 2); FITELSON B., WATERMAN A.: Bayesian Confirmation and Auxiliary Hypotheses Revisited: A Reply to Strevens (nr 2); KOPERSKI J.: Should We Care about Fine-Tuning? (nr 2); LARAUDOGOITIA J. P.: An Interesting Fallacy Concerning Dynamical Supertasks (nr 2); MARRAS A.: Consciousness and Reduction (nr 2); PAPAARAZZO E.: The Elder Pliny, Posidonius and Surfaces (nr 2); PASEAU A.: Naturalism in Mathematics and the Authority of Philosophy (nr 2); SHACKEL N.: The Form of the Benardete Dichotomy (nr 2).

IV

Kant-Studien, 96 (2005), nr 4. WENZEL Ch. H.: Spielen nach Kant die Kategorien schon bei der Wahrnehmung eine Rolle? Peter Rohs und John McDowell; GRAPOTTE S.: Validité et réalité objectives; CAGLE R.: Becoming a Virtuous Agent: Kant and the Cultivation of Feelings and Emotions; RUFFING M.: Kant-Bibliographie 2003.

V

Linguistics and Philosophy 28 (2005), nr 3–6. HERSHFELD J.: Rule following and the background (nr 3); HUMBERSTONE L.: Geach's categorial grammar (nr 3); NELSON M.: The problem of puzzling pairs (nr 3); PREDELLI S.: Painted leaves, context, and semantic analysis (nr 3); ASUDEH A.: Relational nouns, pronouns, and resumption (nr 4); BARKER Ch.: Remark on Jacobson 1999: crossover as a local constraint (nr 4); MUSKENS R.: Sense and the computation of reference (nr 4); ALONI M.: A formal treatment of the pragmatics of questions and attitudes (nr 5); ARTSTEIN R.: Quantificational arguments in temporal adjunct clauses (nr 5); MOLT-MANN F.: Part structures in situations: the semantics of individual and whole (nr 5). LASERSON P.: Context Dependence, Disagreement, and Predicates of Personal Taste (nr 6); ROMERO M.: Concealed Questions and Specificational Subjects (nr 6); ZWARTS J.: Prepositional Aspect and the Algebra of Paths (nr 6).

VI

Philosophical Studies, 125 (2005), nr 1–3. BONTLY Th. D.: Conversational Implicature And The Referential Use of Descriptions (nr 1); EKLUND M.: What Vagueness Consists In (nr 1); CAPLAN B., BRIGHT B.: Fusions and Ordinary Physical Objects (nr 1); BRADY M. S.: The Value of the Virtues (nr 1); SLATER M. H.: A Contextualist Reply to the Direct Argument (nr 1); DEVITT M.: Rigid application (nr 2); CAPLAN B.: Against wide-scope epistemic possibility (nr 2); TURNER J.: Strong and weak possibility (nr 2); RELLIHAN M.: Epistemic boundedness and the universality of

thought (nr 2); ROBBINS Ph.: The myth of reverse compositionality (nr 2); LANGE M.: A counterfactual analysis of the concepts of logical truth and necessity (nr 3); SHOGENJI T.: Justification by coherence from scratch (nr 3); TUOMELA R.: We-intentions revisited (nr 3); HORISK C.: What should deflationism be when it grows up? (nr 3); VARGAS M.: The revisionist's guide to responsibility (nr 3).

Philosophical Studies 126 (2005), nr 1–3. NEWHARD J.: Grelling's Paradox (nr 1); PELCZAR M.: Enlightening the Fully Informed (nr 1); GERT J.: A Light Theory with Heavy Burdens (nr 1); SILINS N.: Transmission Failure Failure (nr 1); CAMPBELL J.: Precis of Reference and Consciousness (nr 1); MANSON N.: Consciousness-Dependence, and the Conscious/Unconscious Contrast (nr 1); REY G.: Explanation, not Experience: Commentary on John Campbell, Reference and Consciousness (nr 1); CAMPBELL J.: Reply to Manson (nr 1); CAMPBELL J.: Reply to Rey (nr 1); LACKEY J.: Testimony and the Infant/Child Objection (nr 2); AIKIN S. F.: Who is Afraid of Epistemology's Regress Problem? (nr 2); HAUKIOJA J.: Hindriks on Rule-Following? (nr 2); VARGAS M.: Practical Reason, Instrumental Irrationality, and Time (nr 2); SIMMONS K.: A Berry and A Russell Without Self-Reference (nr 2); MABRITO R.: Does Shafer-Landau Have a Problem with Supervenience? (nr 2); SHAFER-LANDAU R.: Replies to Critics (nr 2); LUPER S.: Past Desires and the Dead (nr 3); MARKIE P.: The Mystery of Direct Perceptual Justification (nr 3); CAMPBELL S.: Is Causation Necessary for What Matters in Survival? (nr 3); GIBBONS J.: Qualia: They're Not What They Seem (nr 3); RAILTON P.: Précis of Facts, Values, and Norms (nr 3); ARMS J. d': Relationality, Relativism, and Realism About Moral Value (nr 3); EGGLESTON B.: Reformulating Consequentialism: Railton's Normative Ethics (nr 3); WEDGWOOD R.: Railton on Normativity (nr 3); RAILTON P.: Reply to Justin D'Arms; Reply to Ben Eggleston; Reply to Ralph Wedgwood (nr 3).

Philosophical Studies, 127 (2006), nr 1–3. GOLDIE P.: Wollheim on Emotion and Imagination (nr 1); HOPKINS R.: Painting, History, and Experience (nr 1); HUTTON E. L.: Character, Situationism, and Early Confucian Thought (nr 1); ROBBINS Ph., JACK A. I.:

The Phenomenal Stance (nr 1); SCHAFFER J.: The Irrelevance of the Subject: Against Subject-sensitive Invariantism (nr 1); STREEET S.: A Darwinian Dilemma for Realist Theories of Value (nr 1); CLARK A.: Attention & Inscrutability: A Commentary on John Campbell, Reference and Consciousness for the Pacific APA Meeting, Pasadena, California, 2004 (nr 2); MATTHEN M.: On Visual Experience of Objects: Comments on John Campbell's Reference and Consciousness (nr 2); CAMPBELL J.: Does Visual Reference Depend on Sortal Classification? Reply to Clark (nr 2); CAMPBELL J.: What is the Role of Location in the Sense of a Visual Demonstrative? Reply to Matthen (nr 2); CHOLBI M.: Race, Capital Punishment, and the Cost of Murder (nr 2); MASON A. S.: Plato on Necessity and Chaos (nr 2); BERMUDEZ J. L.: Knowledge, Naturalism, and Cognitive Ethology: Kornblith's Knowledge and its Place in Nature (nr 2); BONJOUR L.: Kornblith on Knowledge and Epistemology (nr 2); KORNBLITH H.: Reply to Bermudez and Bonjour (nr 2); VARGAS M.: On the Importance of History for Responsible Agency (nr 3); WILLIAMS J. N.: Moore's Paradoxes and Conscious Belief (nr 3); MARRINO P.: What Should a Correspondence Theory Be and Do? (nr 3); EINHEUSER I.: Counterconventional Conditionals (nr 3); VAN FRAASSEN B. C.: Vague Expectation Value Loss (nr 3); DORSEY D.: A Coherence Theory of Truth in Ethics (nr 3); KAPPEL K.: A Diagnosis and Resolution to the Generality Problem (nr 3); JACOBSON-HOROWITZ H.: Motivational Cognitivism and the Argument from Direction of Fit (nr 3); COHEN D.: Openness, Accidentality and Responsibility (nr 3).

VII

Zeitschrift für philosophische Forschung, 59 (2005), nr 4. SCHNIEDER B.: Mein Leben und ich – Eine ontologische Ménage à deux; BARZ W.: Relationen zu Propositionen; WALDE B.: Modalargumenten gegen monistische Theorien des Bewusstseins: Von Gedankenexperimenten und iterierten Modalitäten; WOLFF M.: Zur Aristotelischen Modallogik; TIETZ S.: Repräsentation und Bedeutung. ein Argument gegen eine naturalisierte Bedeutungstheorie.

Zapiski bibliograficzne

(Bibliographical Notes)

za rok 2005
oraz uzupełnienia z lat poprzednich
(zestawił W. Mincer)

a) Prace opublikowane w Polsce (Polish publications)

Filozofia w ogóle (Philosophy in general)

Błaszczak-Waławik M.: Kryzys czasów – kryzys filozofii? – *Folia Philos.* 22 (2004), s. 213–224. Sum. Zsfg.

Duch filozofii. Red. H. Jakuszko, J. Mizińska. Lublin: Wydaw. UMCS, 2005 – 300 s. (Lubelskie Odczyty Filozoficzne; zbiór 9).

Filozofia reentywizmu. Red. nauk. S. Bukowska, J. Czerny. Katowice: Śląsk, 2005 – 149 s. [Materiały konferencji].

Nowicki A.: Co to jest filozofia?: dziewięć nowych odpowiedzi na stare pytanie. – *Ruch Filoz.* 61 (2004), nr 2, s. 249–253.

Posłuszna E.: Radykalny wymiar ekologii głębokiej. – *Ruch Filoz.* 61 (2004), nr 2, s. 261–273.

Ratione et studio: profesorowi Witoldowi Marciszewskiemu w darze. Red. K. Trzęsicki. Białystok: Wydaw. Uniw. W Białymstoku, 2005 – 444 s.

Philosophia rationalis magistra vitae. Red. J.

Bremer, R. Janusz. T. 1–2. Kraków: „Ignatianum”, 2005 – 150 s. + 440 s.

Szubka T.: Prawda i realizm w Uniwersytecie St Andrews. – *Ruch Filoz.* 61 (2004), nr 3, s. 401–406. [Międzynarodowa konferencja w Szkocji]

Wadowski-Pietrkiewicz T. W.: Dialogi między duchem nauki a duchem filozofii. Warszawa: Wydaw. IFiS PAN, 2005 – 329 s. (Filozofowie Nieznani i Zapomniani).

Radzioch L.: Uwagi o filozofowaniu w kontekście przesłanek naturalnych i tożsamości osobowej filozofa. – *Folia Philos.* 22 (2004), s. 97–116. Sum.; Zsfg.

Szubka T.: Zjazd Brytyjskich Towarzystw Filozoficznych 2003, czyli filozofia analityczna w Belfaście. – *Ruch Filoz.* 61 (2004), nr 2, s. 197–202.

Teksty źródłowe i ich przekłady (Sources and their translations)

Derrida J.: Historia kłamstwa: prolegomena: wykład warszawski. Przeł. V. Hmissi. Warszawa: Wydaw. IFiS PAN, 2005 – 95 s. (Wykłady Filozoficzne; t. 5).

Dilthey W.: Budowa świata historycznego w naukach humanistycznych. Przekł., oprac. i posł. E. Paczkowska-Łagowska. Gdańsk: „Słowo/Obraz Terytoria”, 2004 – 379 s.

Foucault M.: Słowa i rzeczy: archeologia nauk humanistycznych. Przeł. T. Komendant. Gdańsk: Słowo/Obraz Terytoria, 2005 – 290 s. (Minerwa: biblioteka filozofii i historii filozofii).

Meinong A.: Supozycje. Przeł. J. Grudzińska. Toruń; Wydaw. A. Marszałek, 2004 – 321 s.

Plotinus: Enneady. 6. Przeł. A. Krokiewicz. Warszawa: „Akme”, 2003 – s. 595–851 (Biblioteka Filozofii Klasycznej).

Ricoeur P.: O sobie samym jako innym. Przeł. B. Chelstowski, naukowo oprac. i wst. poprz. M. Kowalska. Warszawa: PWN, 2003 – XXXVII, 617 s. (Biblioteka Współczesnych Filozofów).

Tomasz z Akwinu, św.: O poznaniu Boga: wydanie łacińsko-polskie. Tłum. P. Lichacz, M. Przanowski, M. Olszewski. Kraków: M, 2005 – 334 s. (Źródła Chrześcijańskie).

Historia filozofii (History of philosophy)

Aristotelica Poznaniensia. – oprac. Mieczysław Markowski. – Acta Mediaev. 17 (2004), s. 281–293. Zsfg.

Barbaszyński D.: Irracjonalizm wobec racjonalizmu w polskiej filozofii powojennej. – Ruch Filoz. 61 (2004), nr 3, s. 441–445.

Berger H.: Fortsetzung und Ergänzungen zur Bibliographie der Sekundärliteratur. – (Albert von Sachsen (zm. 1390); cz. 4) Acta Mediaev. 17 (2004), s. 253–279.

Bondeli M.: Między Kantem a Heglem: rozum jako rzecznik pokoju. Tł. – Principia 37/38 (2004), s. 105–123.

Bochenek K.: Filozoficzne aspekty rozważań krakowskich scholastyków wokół kwestii nieśmiertelności człowieka. – Resovia Sacra 9/10 (2002/2003), s. 37–51. Sum.

Krasnodębski M.: Teoria intelektu możliwościowego i jej konsekwencje w kontekście polemiki Tomasza z Akwinu z awerroizmem łacińskim. – Forum Philos. 9 (2004), s. 139–156. Sum.

Lorenz A.: Kant und Newton klassische Natur- und Transzendentalphilosophie. Wrocław: „Arboretum”, 2003 – 171 s.

Markowski M.: Realizm starej szkoły, nominalizm nowej drogi, humanizm renesansowy i protestantyzm na uniwersytecie w Tybindze. – Acta Mediaev. 17 (2004), s. 159–176. Zsfg.

Mazur P. S.: Realistyczny depozyt cywilizacji łacińskiej. – Człowiek w Kult. 16 (2004), s. 113–124. Sum.

Mazurczak U. M.: Wyobrażenia stworzenia człowieka i przyrody w rzeźbie katedry NMP w Chartres: związek doktryn filozoficzno-teologicznych szkoły katedralnej w Chartres ze sztuką. – Acta Mediaev. 17 (2004), s. 97–121. Rés.

Nauka, świat, człowiek: księga poświęcona pamięci Ireny Szumilewicz-Lachman. Red. W. Krajewski. Gdańsk: Wydaw. Uniw. Gdań., 2005 – 340 s.

O myśleniu procesualnym: Charles Hartsthorne i Charles Sanders Percie. Red. T. Komendziński. Toruń: Wydaw. UMK, 2003 – 218 s. (Filozofia Amerykańska Dziś; t. 2).

Przybyłowski A.: Coincidentia oppositorum. Gdańsk: Słowo/Obraz Terytoria, 2004 – 182 s. (Minerwa: biblioteka filozofii i historii filozofii). [Filozofia grecka]

Rebes M.: Heidegger – Lévinas: spór o transcendencję prawdy. Kraków: „Universitas”, 2005 – 254 s.

Szotek B.: Polska filozofia nowokrytyczna wobec filozofii Kanta. – Folia Philos. 22 (2004), s. 195–204. Sum.; Zsfg.

Zawadzki A.: Pojęcie nihilizmu u Nietzschego, Heideggera i Vattimo. – Słup. Pr. Filol. Filol. Pol. 3 (2004), s. 209–214.

Współczesne kierunki
filozoficzne
(Contemporary philosophical trends)

Derrida Gościnność.: Gościnność nieskończona. Tł. Z fr. – Prz. Filoz.-Lit. 2004, nr 3, s. 257–261.

Kościszko K.: Pojęcie – idea – problem w „Różnicy i powtórzeniu” G. Deleuze’a. – Hum. i Przyrod. 10 (2004), s. 69–79. Sum.

Kostrubiec B.: Obrazy postmodernizmu: badania empiryczne obrazu siebie i obrazu Boga u zwolenników postmodernizmu. Lublin: Wydaw. KUL, 2004 – 268 s.

Leszczyński D.: O „sprawie Sokala”, pseudonauce i nadużywaniu autorytetu. – Eduk. Filoz. 39 (2005), s. 75–85.

Przyłębski A.: Hermeneutyczna przyszłość filozofii. – Principia 37/38 (2004), s. 291–312.

Rorty R.: Filozofia i przyszłość. Tł. – Principia 37/38 (2004), s. 11–20.

Simon J.: Tylko słowa?: o modernie i postmodernie. Tł. – Principia 37/38 (2004), s. 275–287.

Sołtys A.: Prezentacja filozoficznej problematyki „cognitive science” i ocena rozwiązania podstawowego jej problemu. – Resovia Sacra 8 (2001), nr 8, s. 7–13. Rias.

Szydłowska-Brykczyńska W.: Nihilizm i dekonstrukcja. Warszawa: Wydaw. IFiS PAN, 2003 – 262 s.

Wołek M.: Muzyka w postmodernizmie. – Folia Philos. 22 (2004), s. 225–235. Sum. Zsfg.

Monografie o filozofach
i pisarzach filozofujących
(Monographs on philosophers)

Dobek R.: Raymond Aron – dialog z historią i polityką. Poznań: Wydaw. Pozn., 2005 – 278 s.

Bobula B.: Eliminacja koncepcji Arystotelesa poznania w podukładach. Kraków: Stowarzyszenie Twórcze Artyst.-Liter., 2005 – 55 s. (Biblioteka „Końca Wieku”).

Szafarz J.: Denkmodelle im Schlesien des 17. Jahrhunderts: Jacob Böhme in der Tradition der Nachreformation und Naturphilosophie. – Acta UW. German. Wrat. (2004), nr 126, s. 17–25.

Pluta J.: Analiza pojęcia świadomości i pojęcia wartości Mariana Borowskiego. – Eduk. Filoz. 39 (2005), s. 169–178. Sum.

Domaradzki J.: Augusta Comte’a Religia Ludzkości: o ciągłości w twórczości Augusta Comte’a. – Pozn. Zesz. Hum. 3 (2004), s. 81–100. Sum.

Domaradzki J.: Społeczna rola pozytywizmu i Augusta Comte’a Religii Ludzkości. – Pozn. Zesz. Hum. 3 (2004), s. 65–79. Sum.

Pelc J.: Gérard Deledalle: ur. w Mâcon Baroeul 17 października 1921 r. zm. w Montpellier 11 czerwca 2003 r. – Stud. Semiot. 25 (2004), s. 21–26. Bibliogr.

Pawelec T.: Psychobiografia a biografia Edwarda Dembowskiego: studium porównawcze. – Prz. Hum. 48 (2004), nr 5, s. 95–111 Sum.

Kupis B.: Fragmenty presokratyków: Demokryt. Cz. 1. – Meander – R. 59, nr 1/2 (2004), s. 47–60. Summ.

Nysler Ł.: Demokracja i absolutny idealizm we wczesnej filozofii Johna Deweya. – Eduk. Filoz. 39 (2005), s. 235–249. Sum.

Szubka T.: Najnowsze poglądy Michaela Dummetta na język i prawdę. – Stud. Semiot. 25 (2004), s. 143–163.

Pawłowski K.: Epikur z Samos i jego dzieło: wspólnoty epikurejskie. – Meander – R. 59, nr 1/2 (2004), s. 35–46. Summ.

Kossowska A.: Ludwig Feuerbach i niezrealizowany „Zmierzch klasycznej filozofii niemieckiej”. – Ruch Filoz. 61 (2004), nr 2, s. 255–259.

- Dybel P.:** Granice rozumienia i interpretacji: o hermeneutyce Hansa-Georga Gadamera. Kraków: „Universitas”, 2004 – 486 s. (Horyzonty Nowoczesności, 40).
- Głombik Cz.:** Polskimi śladami Hansa-Georga Gadamera. – Zbliż. Pol.-Niem. 2004, [nr] 2/3, s. 74–86.
- Gilson É.:** List E. Gilsona do Henri Goutiera. Tł. – Człowiek w Kult. 16 (2004), s. 251–253.
- Kryzstofiak W.:** Wspomnienie o Profesorze Henryku Hadrysiu. – Ruch Filoz. 61 (2004), nr 2, s. 219–226.
- Kurowicki J.:** O pożytkach błędzenia z Heglem: (esej filozoficzny). – Hum. i Przyrod. 10 (2004), s. 225–236. Sum.
- Cern K. M.:** Praxis jako korzeń transcendencji w filozofii Martina Heideggera. – Principia 37/38 (2004), s. 313–331.
- Mrówka K.:** Heraklit: fragmenty: nowy przekład i komentarz. Warszawa: „Scholar”, 2004 – 365 s.
- Walentowicz H.:** Ewolucja teorii krytycznej Maxa Horkheimera. – Prz. Filoz.-Lit. 2004, nr 3, s. 51–68.
- Walentowicz H.:** Przesłanki teorii krytycznej Maxa Horkheimera. – Prz. Filoz.-Lit. 2004, nr 3, s. 7–9.
- Wonicki R.:** Teoria krytyczna Maxa Horkheimera – rozwój i zmiana. – Prz. Filoz.-Lit. 2004, nr 3, s. 69–81.
- Grzeliński A.:** Kategoria „podmiotu” i „przedmiotu” w Dawida Hume’a nauce o naturze ludzkiej. Toruń: Wydaw. UMK, 2005 – 482 s.
- Kaniowska E.:** Tożsamość.: Tożsamość przedmiotów u Davida Hume’a. – Prz. Filoz.-Lit. 2004, nr 3, s. 175–187.
- Kornecki M.:** Znaczenie horyzontu w badaniach fenomenologicznych Edmunda Husserla. – Folia Philos. 22 (2004), s. 205–211. Sum. Zsfg.
- Wokół „Badań logicznych”:** w stulecie ukaza-
- nia się dzieła Edmunda Husserla: materiały posesyjne. Red. Cz. Głombik, A. J. Noras. Katowice: Wydaw. UŚ, 2003 – 172 s. (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr 2141).
- Smoliński P.:** Inspiracje koncepcji umysłu Jana z Dambach OP. – Acta Mediaev. 17 (2004), s. 213–225. Sum.
- Wójcik K.:** Jan z Kluczborka: filozof i teolog Uniwersytetu Krakowskiego. Lublin: Wydaw. KUL, 1995 – 182 s.
- Filozofia Kanta** w XXI wieku: książka zbiorowa. Red. M. Szyszowska. Warszawa: Anagram, 2005 – 299 s.
- Horkheimer M.:** Filozofia Kanta i oświecenie (1962). Tł. z niem. – Prz. Filoz.-Lit. 2004, nr 3, s. 29–39.
- Rzanna E.:** „Miej odwagę myśleć!”. – Znak 56 (2004), nr 11, s. 84–99. [Kant]
- Śnieżyński K.:** Immanuel Kant na Wydziale Teologicznym w Poznaniu. – Ruch Filoz. 61 (2004), nr 3, s. 411–414. [Konferencja naukowa]
- Kupś T.:** Koncepcja egzystencji Sørensa Kierkegarda w kontekście filozofii niemieckiej. Toruń: Wydaw. UMK, 2004 – 498 s.
- Jakubiak M. B.:** O poglądach filozoficznych Tadeusza Kotarbińskiego. Cz. 1. – Res Humana 14 (2004), nr 6, s. 20–23, 28.
- Bargieł F.:** Adamus Quirinus Krasnodębski SJ (1628–1702) eiusque philosophicum opus. – Forum Philos. 9 (2004), s. 259–263. Streszcz.
- Szałek P. K.:** Psychologizm „versus” antypsychologizm: Johna Locke’a charakterystyka treści mentalnej. – Rocz. Filoz. 52 (2004), nr 1, s. 275–292. Sum.
- Bulgakov S. N.:** Karol Marks jako typ religijny. Tł. z ros. – Prz. Filoz.-Lit. 2004, nr 3, s. 205–233.
- Horkheimer M.:** Marks dziś (1968). Tł. z niem. – Prz. Filoz.-Lit. 2004, nr 3, s. 41–50.

Szumlewicz P.: Karol Marks – ontologia szczęścia i techniki. – Prz. Filoz.-Lit. 2004, nr 3, s. 235–255.

Berger H.: Marsilius von Inghen (zm. 1396) bei Jacob Brucker und dessen Nachfolgern. – Harald Berger. Acta Mediaev. 17 (2004), s. 7–19.

Heindl E. J.: Anmerkungen zu Nietzsche: unter Berücksichtigung seiner progressiven Paralyse. – Forum Philos. 9 (2004), s. 43–72. Streszcz.

Nowicki A.: Spór z Januszem Łukaszynskim o interpretację mojej filozofii. – Eduk. Filoz. 39 (2005), s. 115–124.

Siedlaczek I. A.: Jubileusz 85-lecia Profesora Andrzeja Nowickiego: wkład filozofa w rozwój religioznawstwa. – Nomos 43/44 (2003), s. 169–175

Chodźko B.: Refleksja nad „Myślami” Pascala: (miłość jako impuls teorii poznawczych). – Prz. Hum. 48 (2004), nr 4, s. 61–73. Sum.

Mylik M.: Stefan Pawlicki jeden z prekursorów nauki polskiej. Warszawa: Wydaw. Uniw. Kard. S. Wyszyńskiego, 2005 – 501 s.

Piersa H.: Moje studia i praca naukowa w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. – Roczn. Filoz. 52 (2004), nr 1, s. 9–16. Bibliogr.

Markowski M.: Bedeutung der philosophischen Sammlung Peters von Großpolen für den Erfurter averroistisch geprägten Aristotelismus. – Acta Mediaev. 17 (2004), s. 295–312. Streszcz. [Polem. z: Kuksewicz Z. Once more on Erfurt „Conclusiones” and Peter Wysz. – Acta Mediaev. 13 (2000)]. [Piotr Wysz]

Juchacz P. W.: Perswazja i przymus: analiza filozoficzna I sceny „Politei” Platona. – Principia 37/38 (2004), s. 195–203.

Mrówka K.: Geometria elementów pierwotnych w dialogu „Timajos”. – Eduk. Hum. (Szczecin). 2003, nr 1/2, s. 42–48. Sum. [Platon].

W kręgu Platona u jego dialogów = Studies on Plato and his dialogues. Red. W. Wróblewski. Toruń: Wydaw. UMK, 2005 – 340 s.

Darowski R.: Prof. Jan Popiel SJ (1914–2003). – Forum Philos. 9 (2004), s. 267–272. Bibliogr.

Ricoeur P.: Refleksja dokonana: autobiografia intelektualna. Przeł. P. Bobowska-Nastarzewska. Kęty: „Antyk”, 2005 – 76 s. ((Biblioteka Europejska).

Judycka J.: Kontemplacja i racje konieczne w myśli Ryszarda ze św. Wiktora. – Acta Mediaev. 17 (2004), s. 29–47. Sum.

Rutka M.: Pytania, do których prowokuje Adam Schaff. – Eduk. Filoz. 39 (2005), s. 125–138.

Filutowska K.: Filozofia epok świata F. W. J. Schellinga: porażka mitopoeji, zwycięstwo filozofii. – Eduk. Filoz. 39 (2005), s. 197–212. Sum.

Chałupnik A.: Inspiracje schopenhauerowskie we wczesnej prozie Zofii Nałkowskiej. – Konteksty 58 (2004), nr 1/2, s. 138–141. Sum.

Pele J.: Thomas Albert Sebeok: ur. w Budapeszcie 9 listopada 1920 r., zm. w Bloomington, Indiana, 21 grudnia 2001 r. – Stud. Semiot. 25 (2004), s. 15–19.

Grott B.: Religia, cywilizacja, rozwój: wokół idei Jana Stachniuka. Kraków: „Nomos”, 2003 – 338 s.

Broniewski W.: Edyta Stein – obecna i bliska. Toruń: Wydaw. A. Marszałek, 2004 – 114 s.

Terlikowski T. P.: Filozofia jako narracja u Szestowa. – Prz. Powsz. 121 (2004), nr 11, s. 260–270. Rés.

Gasparski W.: Jan Zieleniewski (1901–1973) a zagadnienie zrównoważonego rozwoju. – Prakseologia (2004), nr 144 s. 9–20. Sum.

Ontologia i metafizyka (Ontology. Metaphysics)

Filozoficzne i naukowo-przyrodnicze elementy obrazu świata. 4. Red. A. Latawiec, G. Bu-

gajak. Warszawa: Wydaw. Uniw. Kard. S. Wyszyńskiego, 2005 – 167 s. Sum.

Halik T.: Europejskie mówienie o Bogu i milczenie o Bogu. Tł. J. Zychowicz. Poznań: Księg. św. Wojciecha, 2005 – 33 s. (Chrześcijańska Europa).

Jarzębiak J.: Teodycea Chryzypa. – Ruch Filoz. 61 (2004), nr 3, s. 459–473.

Krause F.: Filozoficzna interpretacja transsubstancjacji w ujęciu Jana Wersora. – Acta Medaev. 17 (2004), s. 177–186. Sum.

Krause F.: Struktura bytów hylemorficznie złożonych w ujęciu Jana Wersora. – Acta Medaev. 17 (2004), s. 187–197. Sum.

Łysiński L.: Wędrowki po metafizyce. Kraków: Wydaw. Nauk. PAT, 2005 – 148 s.

Majkrzak H.: Il problema dell'immoralità dell'anima in s. Tommaso d'Aquino. – Forum Philos. 9 (2004), s. 157–167. Streszcz.

Mutschler H.-D.: Kann „form” durch „information” ersetzt werden? – Forum Philos. 9 (2004), s. 25–42. Streszcz.

Niemczuk A.: Stosunek wartości do bytu: doświadczenia metafizyczne. Lublin: Wydaw. UMCS, 2005 – 304 s.

Nowik A. M.: Zagadnienie pierwszych przyczyn rzeczy w komentarzu św. Tomasza z Akwinu do Metafizyki Arystotelesa. Warszawa: „Semper”, 2003 – 130 s.

Parfit D.: Dlaczego cokolwiek istnieje? Dlaczego właśnie to? [oraz] Richard Swinburne: Odpowiedź Derekowi Parfitowi. Tł.- Rocz. Filoz. 52 (2004), nr 1, s. 331–361.

Plantinga A.: Argumenty za istnieniem Boga. Tł. – Rocz. Filoz. 52 (2004), nr 1, s. 317–330.

Rosiak M.: Spór o substancjalizm: studia z ontologii Ingardena i metafizyki Whiteheada. Łódź: Wydaw. UŁ, 2003 – 222 s. (Rozprawy Habilitacyjne Uniwersytetu Łódzkiego).

Stróżewski W.: Istnienie i sens. Wyd. 2 popr. Kraków: Znak, 2005 – 507 s.

Trąbka J.: O istocie. – Archeus 5 (2004), s. 51–58. Sum.

Tupikowski J.: Działanie Boga w odniesieniu do świata w filozofii procesu Alfreda N. Whiteheada. – Pozn. Zesz. Hum. 3 (2004), s. 19–33. Sum.

Żegnałek Z.: Świat trzeci w filozofii Karla R. Poppera a dziedzina przedmiotów bytowo heteronomicznych w ontologii Romana Ingardena. – Eduk. Filoz. 39 (2005), s. 179–188.

Ziemiański S.: Jedna czy wiele dusz? [oraz] Jolanta Koszteyn: Problem pochodzenia dusz ludzkich [oraz odpow.] Kilka uwag w związku z „Refleksjami” Jolanty Koszteyn. – Forum Philos. 9 (2004), s. 73–110. Sum.

Filozofia języka (Philosophy of language)

Cieciński T., Szymanik J.: O hipotezie Bar-Hillela. – Stud. Semiot. 25 (2004), s. 201–212.

Cogburn J.: Tonking a theory of content: an inferentialist rejoinder. – Log. a. Log. Philos. 13 (2004), s. 31–55.

Gawroński A.: Tzw. „zdanie kłamcy” jako rekurencyjna funkcja zdaniowa („the Polish solution”) [oraz:] **Grzegorzczak A.:** Paradoxy i brak porozumienia [oraz:] **Nowaczyk A.:** Uwagi do artykułu Alfreda Gawrońskiego „Tzw. „zdanie kłamcy” jako rekurencyjna funkcja zdaniowa” [oraz:] **Woleński J.:** Lingwistyka, logika i paradoks kłamcy [oraz:] **Karolak S.:** Głos w kwestii antynomii kłamcy. [Odp.:] Gawroński A.: O uwagach prof. Nowaczyka i prof. Woleńskiego. – Stud. Semiot. 25 (2004), s. 33–87.

Gołębiowska M.: Miedzy wątpliwością a pewnością: o związkach języka i racjonalności w filozofii poststrukturalizmu. Kraków: „Universitas”, 2003 – 279 s.

Jurewicz J.: Język tajemny rytuału jako próba definiowania pojęć w starożytnych tekstach indyjskich (brahmany). – Stud. Semiot. 25 (2004), s. 213–227.

Kmita J.: Od eleatów do lingwistyki kognitywnej. – *Principia* 37/38 (2004), s. 207–220.

Kolarzowski J. J.: Użycie presupozycji jako werbalnego środka wywierania wpływu w procesie komunikacji. – *Stud. Semiot.* 25 (2004), s. 337–362.

Kubok D.: Parmenidejska droga prawdy w „Kratylosie” Platona. – *Stud. Semiot.* 25 (2004), s. 229–244.

Rotter K.: Problem niejasności językowych w drugiej filozofii Wittgensteina i gramatyce krytycznej Schächtera. – *Stud. Semiot.* 25 (2004), s. 291–322.

Tałasiewicz M.: Własność i znaczenie. – *Stud. Semiot.* 25 (2004), s. 165–185.

Witek M.: Prawda, język i poznanie z perspektywy deflacionizmu: analiza krytyczna. Kraków: „Aureus”, 2005 – 379 s.

Zaborowski R.: Uczucie jako kategoria językowa. – *Stud. Semiot.* 25 (2004), s. 363–377.

Teoria poznania (Epistemology)

Antropologia wiedzy: perspektywy badawcze dyscypliny. T. 1. Red. B. Płonka-Syroka. Wrocław: Wydaw. Katedry Etnologii i Antropologii Kulturowej UW., 2005 – 132 s.

Biegalska A.: Whiteheadowska koncepcja poznania w kontekście zarzutów Stanisława Ignacego Witkiewicza zawartych w „Krytyce poglądów Alfreda North Whiteheada”. – *Hum. i Przyrod.* 10 (2004), s. 39–50. Sum.

Kaczmarek J.: Idoneizm a klasyczne ujęcie prawdy poznawczej. – *Rocz. Filoz.* 52 (2004), nr 1, s. 145–162. Sum.

Kotowa B.: Interpretacja a poznanie. – *Principia* 37/38 (2004), s. 221–232.

Mackiewicz R., Johnson-Laird Ph.N.: How order of information affects reasoning. – *Pol. Psychol. Bull.* 35 (2004), nr 4, s. 197–208.

Pałubicka A.: Praktyczny i teoretyczny aspekt pojmowania rzeczywistości świata z perspektywy filozofii humanistyki. – *Principia* 37/38 (2004), s. 233–254.

Starzyńska-Kościszko E.: Koncepcja poznania „zmysłowego” B. F. Trentowskiego. – *Ruch Filoz.* 61 (2004), nr 3, s. 447–454.

Szulakiewicz M.: Filozofia i świat ważności: perspektywizm, transcendentalizm i hermeneutyka w poszukiwaniu prawdy. – *Eduk. Filoz.* 39 (2005), s. 33–48. Zsfg.

Historia i filozofia nauki (History and philosophy of science)

Hajduk Z.: Inferencyjna funkcja konstruktów teoretycznych w nauce. – *Rocz. Filoz.* 52 (2004), nr 1, s. 93–111. Sum.

Jazukiewicz I.: Znaczenie zasady autorytetu w życiu naukowym. – *Eduk. Hum (Szczecin)*. – 2003, nr 1/2, s. 13–16. Sum.

Kokowski M.: Thomas S. Kuhn (1922–1996) a zagadnienie rewolucji kopernikowskiej. Warszawa: Wydaw. IHN PAN, 2001 – XV, 397 s. (*Studia Copernicana*; 39). [Tyt. również w jęz. ang.]

Kuhn Th. S.: Droga po strukturze: eseje filozoficzne z lat 1970–1993 i wywiad-rzeka z autorem słynnej „Struktury rewolucji naukowej”. Podał do druku J. Sonant i J. Haugeland. Przeł. S. Amsterdamski. Warszawa: „Sic!”, 2003 – 306 s.

Kuźniar A.: Luki racjonalności a odróżnienie kontekstu akceptacji od kontekstu badania. – *Eduk. Filoz.* 39 (2005), s. 139–154. Sum.

Kwiek M.: Narodziny uniwersytetu z ducha nowoczesności: uwagi o transformacjach instytucji w epoce globalnej. – *Principia* 37/38 (2004), s. 45–60.

Lubański M.: Od informacji ku mądrości. – *Rocz. Filoz.* 52 (2004), nr 1, s. 27–41. Sum.

Maryniarczyk A.: O zapomnianej misji uni-

wersytetów europejskich. – Człowiek w Kult. 16 (2004), s. 49–57. Sum.

Motycka A.: Rozum i intuicja [!] w nauce: zbiór rozpraw i szkiców filozoficznych. Warszawa: „Eneteia”, 2005 – 351 s. (Paradygmaty).

Russo L.: Zapomniana rewolucja: grecka myśl naukowa a nauka nowoczesna. Przeł. I. Kania. Kraków: „Universitas”, 2005 – 469 s.

Logika i metodologia.
Semiotyka
(Logic. Methodology. Semiotics)

Berkovitz J.: The many principles of the common cause. – Rep. on Philos. (2000), nr 20, s. 51–83.

Boruszewski J.: Semantyka po semantyce: o współczesnych projektach komunikacji bez symboli. – Principia 37/38 (2004), s. 255–273.

Feyerabend P. K.: Przeciw metodzie. Przeł. S. Wiertlewski; red. K. Zamiara. Wrocław: „Siedmiogród”, 2001 – 264 s.

Gawroński A.: Tzw. „zdanie kłamcy” jako rekurencyjna funkcja zdaniowa („the Polish solution”) [oraz:] **Grzegorzczak A.:** Paradoxy i brak porozumienia [oraz:] **Nowaczyk A.:** Uwagi do artykułu Alfreda Gawrońskiego „Tzw. „zdanie kłamcy” jako rekurencyjna funkcja zdaniowa” [oraz:] **Woleński J.:** Lingwistyka, logika i paradoks kłamcy [oraz:] **Karolak S.:** Głos w kwestii antynomii kłamcy. [Odp.:] Gawroński A.: O uwagach prof. Nowaczyka i prof. Woleńskiego. – Stud. Semiot. 25 (2004), s. 33–87.

Goldberg N.: McTaggart on time. – Log. a. Log. Philos. 13 (2004), s. 71–76.

Henrich D.: Struktura dowodowa dedukcji transcendentnej Kanta. Tł. Henrich ang. – Prz. Filoz.-Lit. 2004, nr 3, s. 189–204.

Hofer-Szabó G., Rédei M., Szabó L. E.: Reichenbach’s common cause principle: recent results and open questions. – Rep. on Philos. (2000), nr 20, s. 85–107.

Jacyk D.: Idee semiotyczne w systemie filozoficznym Johanna Heinricha Lamberta (1728–1777). – Stud. Semiot. 25 (2004), s. 259–271.

Jarmużek T., Pietruszczak A.: Completeness of minimal positional calculus. – Log. a. Log. Philos. 13 (2004), s. 147–162.

Koszowy M.: Konferencja „Informal logic AT 25”: University of Windsor, Kanada, 14–17 maja 2003 roku. – Roczn. Filoz. 52 (2004), nr 1, s. 485–487.

Krauze-Błachowicz K.: Z dziejów średnio-wiecznych pojęć zgodności i zupełności „ad sendum” i „ad intellectum”. – Stud. Semiot. 25 (2004), s. 245–257.

Łukowski P.: Logika wypowiedzi niezgodnych z uznawanymi faktami. – Ruch Filoz. 61 (2004), nr 3, s. 415–428.

Magdziak M.: O paradoksach i analizie kontekstów sytuacyjnych. – Stud. Semiot. 25 (2004), s. 109–124.

Malinas G.: Three concepts of coincidence: Aristotle, Boethius, and Hume. – Rep. On Philos. (2000), nr 20, s. 11–24.

Markowski M.: Okhamizm jako singularyzm i nominalizm znaku. – Acta Mediaev. 17 (2004), s. 123–139. Zsfg.

Materna P.: Quine’s criticism of the „First dogma of empiricism”. – Log. a. Log. Philos. 13 (2004), s. 5–30.

Modrzejewska A.: O implikacji kauzalnej. – Roczn. Filoz. 52 (2004), nr 1, s. 215–225. Sum.

Nasieniewski M.: A relational syllogistic. – Log. a. Log. Philos. 13 (2004), s. 139–145.

Oleksy M.: Użycie znaku i jego interpretacja: semiotyka Peirce’a w kontekście „krytyki modelu przedstawienia”. – Stud. Semiot. 25 (2004), s. 273–289.

Pietruszczak A.: The axiomatization of Horst Wessel’s strict logical consequence relation. Tł. z pol. – Log. a. Log. Philos. 13 (2004), s. 121–138.

Pietruszczak A.: The consequence relation preserving logical information. *Tł. z pol. – Log. a. Log. Philos.* 13 (2004), s. 89–120.

Pietryga A.: Formalna zasada sprzeczności w logice i języku naturalnym. – *Stud. Semiot.* 25 (2004), s. 125–136.

Pietryga A.: O tzw. psychologicznej zasadzie sprzeczności. – *Stud. Semiot.* 25 (2004), s. 137–141.

Ratione et studio: profesorowi Witoldowi Marciszewskiemu w darze. Red. K. Trzęsicki. Białystok: Wydaw. Uniw. W Białymstoku, 2005 – 444 s.

Rödl S.: Three forms of practical reasoning. – *Ruch Filoz.* 61 (2004), nr 2, s. 227–233.

Slater B. H.: Ramseying Liars. – *Log. a. Log. Philos.* 13 (2004), s. 57–70.

Staniak B.: Logika tradycyjna – czym jest? – *Rocz. Filoz.* 52 (2004), nr 1, s. 475–484.

Stanosz B.: Rozwiązywanie paradoksów. – *Stud. Semiot.* 25 (2004), s. 27–31.

Stępnik: Przyczynek do hermeneutyki logicznej. – *Eduk. Filoz.* 39 (2005), s. 57–74.

Szymanik J.: Problemy z formą logiczną. – *Stud. Semiot.* 25 (2004), s. 187–200.

Szymura J.: Teorie prawdy i antynomia kłamcy. – *Stud. Semiot.* 25 (2004), s. 89–108. [Fragm. książki „Prawda i sceptycyzm”].

Trypuz R.: Spór o wartość logiczną norm: logika norm a logika deontyczna. – *Rocz. Filoz.* 52 (2004), nr 1, s. 293–316. Sum.

Węsierski M. R.: Humanistyka naukowa a filozoficzne koncepcje symbolu: rozważania metasemiotyczne. – *Stud. Semiot.* 25 (2004), s. 323–336.

Wokół „Badań logicznych”: w stulecie ukazania się dzieła Edmunda Husserla: materiały posesyjne. Red. Cz. Głombik, A. J. Noras. Katowice: Wydaw. UŚ, 2003 – 172 s. (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; nr 2141).

Wolniewicz B.: O logice Bożej. – *Eduk. Filoz.* 39 (2005), s. 7–21.

Psychologia (Psychology)

Dudek Z. W., Pankalla A.: Doświadczenia graniczne i transkulturowe. Warszawa: Ene-teia, 2005 – 363 s. (Psychologia Kultury).

Freud A.: Ego i mechanizmy obronne. [Przetł., przedm. i notę napisała M. Ojrzyńska]. Warszawa: PWN, 2004 – 143 s. (Biblioteka Klasyków Psychologii).

Klinger M.: Wieczna pamięć: (eschatologiczny wymiar pamięci). – *Konteksty* 58 (2004), nr 1/2, s. 237–242. Sum.

Koehler B.: Pojęcie osobowości w budyzmie. – *Archeus* 5 (2004), s. 103–111. Sum.

Kostrubiec B.: Obrazy postmodernizmu: badania empiryczne obrazu siebie i obrazu Boga u zwolenników postmodernizmu. Lublin: Wydaw. KUL, 2004 – 268 s.

Krysińska K.: Holocaust – perspektywa psychologiczna. – *Pozn. Zesz. Hum.* – T. 2 (2004), s. 19–42. Sum.

Pałka V.: Wewnętrzny krąg władzy w myśli S. Freuda. Toruń: Wydaw. A. Marszałek, 2005 – 150 s.

Piątek Z.: Spory o naturę świadomości a resuscytacja. – *Hum. i Przyrod.* 10 (2004), s. 29–38. Sum.

Psychologia współczesna: oczekiwania i rzeczywistość. Red. M. Ledzińska, G. Rudkowska, L. Wrona. Kraków: Wydaw. Nauk. Akad. Pedagog., 2005 – 583 s.

Segal H.: Wprowadzenie do teorii Melanie Klein. Przekł. Ł. Penderecki, wst. do wyd. pol. W. Hańbowski. Gdańsk: Gdań. Wydaw. Psychol., 2005 – 159 s. (Psychoanaliza).

Zawadzki P.: Zmienne postaci samonienawistości. *Tł. – Res Pub. Nowa* 17 (2004), nr 4, s. 86–90.

Bajor W.: Zagadnienia metodologiczne średniowiecznej psychologii na podstawie *Quaestiones disputatae super tres libros Aristotelis „De anima”* Benedykta Hessego z Krakowa. – *Acta Mediaev.* 17 (2004), s. 199–211. Sum.

Antropologia filozoficzna (Philosophical anthropology)

Adamkiewicz M.: *Oblicza śmierci: propedeutyka tanatologii.* Toruń; Łysomice: Europejskie Centrum Edukacyjne, 2004 – 470 s.

Balbus J.: Założenia ontologiczne i antropologiczne u podstaw ochrony zdrowia i życia człowieka. – *Studia Paradyskie* 14 (2004), s. 7–23.

Bartkiewicz W.: Wolność jako problem graniczny filozofii i teologii: studium z (meta)teologii moralnej. Warszawa: Wydaw. Archidiec. Warsz., 2004 – 194 s. (Rozprawy Naukowe/PAT w Warszawie, t. 2).

Benisz H.: O człowieku i nie tylko...: impresje filozoficzne. Opole: Wydaw. Uniw. Opol., 2005 – 240 s.

Czarnocka M.: O ludzkiej naturze i duchowości: uwagi o koncepcji człowieka Profesora Andrzeja Grzegorzcyka. – *Eduk. Filoz.* 39 (2005), s. 49–55.

Człowiek wobec rozpaczy w filozofii Søreny Kierkegaarda. Red. M. Urban, W. Zuziak. Kraków: Wydaw. Nauk. PAT, 2004 – 310 s. [Materiały sympozjum].

Dura A. A.: Wprowadzenie do reentywizmu. – *Folia Philos.* 22 (2004), s. 27–52. Sum. Zsfg.

[**Dyskusja** nad książką Z. Musiała i B. Wolniewiczza „Ksenofobia i wspólnota”]. – I. Krzemieński, U. Schrade, P. Okołowski, J. Srzednicki. *Ruch Filoz.* 61 (2004), nr 2, s. 289–313.

Gerhardt V.: Człowiek, istota zrodzona. Tł. – *Principia* 37/38 (2004), s. 143–160.

Kamińska A.: Czy człowiek jest swoim własnym celem oraz miarą wszechrzeczy?: sprawo-

zдание z filozoficznego spotkania dyskusyjnego pod hasłem „Człowiek jako tajemnica”. – *Ruch Filoz.* 61 (2004), nr 2, s. 213–217.

Kobierzycki T.: {ὄργανον σαυτον: dusza, charakter, jaźń, osobowość, osoba: dzieje pięciu pojęć. Warszawa: Wydaw. Akad. Muzycz. im. F. Chopina, 2001 – 375 s.

Krajewski K.: *Antropologia i etyka życia.* – *Rocz. Nauk. Wyż. Szk. Służby Społ. w Suwałkach* 6 (2002/2004), s. 101–115.

Krapiec M. A.: *Człowiek jako osoba.* Lublin: Pol. Tow. Tomasza z Akwinu, 2005 – 275 s. (Biblioteka Filozofii Realistycznej).

Krapiec M. A.: *Ja – człowiek.* Lublin: Wydaw. KUL, 2005 – 492 s.

Ładyka J.: Znowu Fukuyama – koniec człowieka? – *Res Hum.* 14 (2004), nr 6, s. 4–6.

Leszczyński A. C.: Ciało jako przedmiot samowiedzy: szkic antropologiczny. – *Prz. Nauk. Wyż. Szk. Społ.-Ekon. w Gdańsku* 3 (2004), s. 141–156.

Mackiewicz W.: O śmierci i umieraniu (jesienią). – *Eduk. Filoz.* 39 (2005), s. 99–113. Sum.

Nowacka M.: Utylitarystyczne rozumienie osoby ludzkiej. – *Elpis* 6 (2004), z. 9/10, s. 13–25.

Parfit D.: Dlaczego cokolwiek istnieje? Dlaczego właśnie to? [oraz] Richard Swinburne: Odpowiedź Derekowi Parfitowi. Tł. – *Rocz. Filoz.* 52 (2004), nr 1, s. 331–361.

Smolka B.: J. Maritaina koncepcja osoby ludzkiej. – *Quaest. Sel.* 11 (2004), z. 18, s. 45–51. Zsfg.

Sobczak P.: Koncepcja nadziei w ujęciu filozoficznym św. Tomasza z Akwinu i Józefa Tischnera. Tarnów: „Biblos”, 2005 – 202 s. (Rozprawy Doktorskie PAT w Krakowie).

Sztumski W.: Czy jesteśmy istotami coraz bardziej racjonalnymi? – *Folia Philos.* 22 (2004), s. 117–133. Sum.; Zsfg.

Aksjologia (Axiology)

Kusak L.: Przyczyny i istota konfliktów interesów i wartości. – *Ruch Filoz.* 61 (2004), nr 2 s. 203–211. [Konferencja „Konflikt interesów – konflikt wartości” w Krakowie]

Wartość i sens: aksjologiczne aspekty teorii interpretacji: studia. Red. A. Łyszczuk, E. Fiła, R. Zajączkowski. Lublin: Wydaw. KUL, 2003 – 463 s. (Literatura w Kręgu Wartości).

Etyka i teoria postępowania (Ethics)

Bednarski F. W.: Realizm etyczny św. Tomasa z Akwinu. – *Cywilizacja* (2004), nr 10, s. 26–35.

Bioetyka: naglące pytania. Red. P. Aszyk. Warszawa: Rhetos, 2005 – 210 s. (Biblioteka Przeglądu Powszechnego; 9).

Bioetyka polska. Red. T. Biesaga. Kraków: Wydaw. Nauk. PAT, 2004 – 349 s. (Studia z Bioetyki; 2).

Bukskiński T.: Problemy sprawiedliwości globalnej. – *Principia* 37/38 (2004), s. 21–43.

Cackowski Z.: Moralność: wartości i wartości. – *Eduk. Filoz.* 39 (2005), s. 23–31.

Chudy W.: Filozofia kłamstwa: kłamstwo jako fenomen zła w świecie osób i społeczeństw. Warszawa: Wolumen, 2003 – 564 s.

Ciszek M.: Czy Koran jest odpowiedzialny za współczesne oblicze terroryzmu?: refleksje wokół pojęcia dżihad i zasad etyki islamskiej. – *Doctrina* 1 (2004), s. 227–237. Streszcz. ros.

Derrida J.: Darować śmierć/Jacques Derrida. Tł. – *Odra* 44 (2004), nr 12, s. 38–49.

Drożdż M.: Logos i etos mediów: dyskurs paradygmatyczny filozofii mediów. Kraków: Wyd. Filoz. PAT, 2005 – 600 s.

Essen G.: Monoteizm etyczny a ludzka wol-

ność: punkty styeczne teologii z pluralizmem ery nowożytnej. Tł. – *Pozn. Stud. Teol.* – T. 16 (2004), s. 87–106.

Etyczny wymiar tożsamości kulturowej: studia z antropologii społecznej. Red. M. Lis. Kraków: „Nomos”, 2004 – 212 s.

Heinz M.: Normy moralne i różnica płci, czyli: jak pogodzić etykę feministyczną z etyką kantowską. Tł. – *Principia* 37/38 (2004), s. 161–173.

Hołówka J.: Szacunek dla samego siebie. – *Res Pub. Nowa* 17 (2004), nr 4, s. 64–77.

Hołub G.: Wybór należy do ciebie? – Pomiędzy obiektywnym a subiektywnym rozumieniem dobra. – *Cywilizacja* (2004), nr 10, s. 67–75.

Janikowski W.: Partykularyzm Jonathana Dancy’ego a kwestia empiryczności etyki. – *Ruch Filoz.* 61 (2004), nr 2, s. 275–287.

Kasza B.: Aksjologia w sytuacji estetycznej jako źródło ewolucyjnych zmian w poszukiwaniu piękna. – *Świat i Słowo* 2004 nr 2, s. 139–156. Sum.

Knapik M.: Etyka i cenzura na straży moralności. – *Tolerancja* 10 (2003), s. 161–172.

Kowal K.: „Cały do grobu...”, czyli rzecz o kłopotach ze społeczną tolerancją przeszcze-pów „ex mortuo”. – *Tolerancja* 10 (2003), s. 201–225.

Krąpiec M. A.: Moralność a etyka. – *Cywilizacja* (2004), nr 10, s. 10–22.

Kubik A.: Marii Ossowskiej nauka o moralności: podsumowanie. – *Ruch Filoz.* 61 (2004), nr 3, s. 455–458.

Lipiec J.: Koło etyczne. Kraków: Fall, 2005 – 318 s.

Pieszak E.: Jak zostać słowem: Max Scheler o miłości, rozumie, wierze i spotkaniu. – *Archeus* 5 (2004), s. 95–102. Sum.

Skorupka A., Grafowski D.: Zachowanie prostomyślne. – *Folia Philos.* 22 (2004), s. 79–96. Sum. Zsfg.

Ślipko T.: Poglądy etyczne Mariana Morawskiego SJ. – Forum Philos. 9 (2004), s. 127–138.

Sobkowiak J. A.: Moralność globalna czy uniwersalna? Znaczenie hermeneutyki w dobie przemian. – Stud. Theol. Vars. 42 (2004), nr 1, s. 105–126. Rés.

Szyszkowska A.: Antropologia zła Mateusza z Krakowa. – Eduk. Filoz. 39 (2005), s. 251–262.

Tofiluk J.: Etyczne problemy medycyny. – Elpis 6 (2004), z. 9/10, s. 43–55. Sum.

Tolerancja i jej granice w relacjach międzykulturowych. Red. A. Posern-Zieliński. Poznań: Wydaw. Pozn., 2004 – 223 s. (Prace Komitetu Nauk Etnologicznych PAN; nr 13).

Tugendhat E.: Wykłady o etyce. Przeł. i przedm. J. Sikorek. Warszawa: Oficyna Naukowa, 2004 – LVII, 437 s. (Terminus. Akademia).

Warzeszak S.: Odpowiedzialność za życie: próba zastosowania w etyce życia Hansa Jonasa zasady odpowiedzialności. Warszawa: Wydaw. Archidiec. Warsz., 2003 – 382 s.

Ziemiński I.: Samobójstwo jako grzech elementarny: uwagi o Wittgensteinie. – Ruch Filoz. 61 (2004), nr 2, s. 235–248.

Zygmuntowicz D.: Oczyszczanie duszy przez zbijanie mniemań według platońskiego „Sofisty”. – Eduk. Filoz. 39 (2005), s. 155–168

Estetyka i filozofia sztuki (Aesthetics. Philosophy of art)

Argenton A.: Poznanie estetyczne. Tł. z wł. Z Teorii i Prakt. Art. 1 (2004), s. 19–25. Sum.

Berger K.: Teoria sztuki: hermeneutyka: interpretacja i jej prawomocność. Tł. – Res Facta Nova 7 (2004), s. 63–85.

Glinkowski W. P.: Przestrzeń dzieła sztuki – dwie perspektywy. – Eduk. Filoz. 39 (2005), s. 189–196.

Frydryczak B.: Estetyka i sztuka alegorii. – Dyskurs (Wrocław), 1 (2003/2004), s. 222–231.

In the space of arts: interdisciplinarity, identity and (post)modernity. Ed. E. Borkowska. Katowice: Wydaw. UŚ, 2004 – 273 s. (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; nr 2268).

Jarzębska A.: O relacjach między człowiekiem a muzyką: z problemów analizy i interpretacji muzyki. – Res Facta Nova 7 (2004), s. 113–125.

Kaźmierczak W.: Granice sztuki. – Zesz. ASP (2004), nr 16/17, s. 15–20.

Lipiec J.: Powrót do estetyki: uroda świata – piękno sztuki. Kraków: Fall, 2005 – 228 s.

Łopat J.: Elementy filozoficznego pojmowania miłości przez św. Bonawenturę. – Lignum Vitae 5 (2004), s. 239–248. Sum.

Łysień L.: Życie dobre (spełnione) jako przekroczenie sztuki: F. Nietzsche i S. Kierkegaard. – Świat i Słowo 2004, nr 2, s. 71–90. Sum.

Nielek-Zawadzka K.: Miejsca Waltera Beniamina. – Z Teorii i Prakt. Art. 1 (2004), s. 69–91. Sum.

Przybysz P. J.: On the actuality of aesthetic values in Knut Hamsun's „Blessing of the earth” – Zesz. Nauk. Wyż. Szk. Mar. Woj. 45 (2004), nr 4, s. 123–131. Streszcz.

Przysiecka I.: Świętego Bonawentury miłość w życiu chrześcijanina według pism mistycznych. – Lignum Vitae 5 (2004), s. 249–287. Sum.

Redpath P. A.: Metafizyka i sztuka według Piotra Jaroszyńskiego. Tł. – Człowiek w Kult. 16 (2004), s. 271–279.

Rogucki J.: Walter Benjamin: alegoria, ironia i piękno. – Dyskurs (Wrocław), 1 (2003/2004), s. 42–85.

Śmigielski W.: Poglądy estetyczne Henry'ego van de Velde: (analiza wstępna) – Dyskurs (Wrocław). 1 (2003/2004), s. 158–162.

Sołtys S.: Platońska koncepcja mimesis w ujęciu Leona Guldena. – Człowiek w Kult. 16 (2004), s. 185–196. Sum.

Szyłak A.: Semantyka granicy albo kto tu właściwie pilnuje? – Zesz. ASP (2004), nr 16/17, s. 13–14.

Wartość i sens: aksjologiczne aspekty teorii interpretacji: studia. Red. A. Łyszczczyk, E. Fiała, R. Zajączkowski. Lublin: Wydaw. KUL, 2003 – 463 s. (Literatura w Kręgu Wartości).

Zawada S.: W „poszukiwaniu nowych epifanii piękna”. – Świat i Słowo – 2004, nr 2, s. 91–102. Sum.

Filozofia społeczeństw i nauk społecznych (Social philosophy. Philosophy of politics)

Czerwińska E.: „Vom Wesen und Wert der Demokratie” – teoria demokracji Hansa Kelsen. – Principia 37/38 (2004), s. 175–194.

Foucault M.: Słowa i rzeczy: archeologia nauk humanistycznych. Przeł. T. Komendant. Gdańsk: Słowo/Obraz Terytoria, 2005 – 290 s. (Minerwa: biblioteka filozofii i historii filozofii).

Kersting W.: Społeczeństwo jako postulat. Tł. – Principia 37/38 (2004), s. 127–142.

Moraczewski K.: Status idei humanistyki jako nauki po krytyce postmodernistycznej. [Cz. 1] – Kult. Współcz. 2004, nr 3, s. 212–237.

Musiał Z., Wolniewicz B.: Ksenofobia i współnota. Kraków: „Arkana”, 2003 – 247 s.

Nowak-Juchacz E.: Bourgeois – citoyen – obywatel Europy. – Principia 37/38 (2004), s. 87–104.

Rau Z.: Forgotten freedom: in search of the historical foundation of liberalism. Łódź: Wydaw. UŁ, 2004 – 257 s.

Rewers E.: Post-polis: wstęp do filozofii ponowoczesnego miasta. Kraków: „Universitas”, 2005 – 380 s. (Horyzonty Nowoczesności; 41).

Rittel S. J.: Dyskurs w filozofii politycznej: podejście lingwistyczno-politologiczne i systemowe. Kielce: Wydaw. Akad. Świętokrz. Im. J. Kochanowskiego, 2005 – 312 s.

Filozofia państwa i prawa (Philosophy of law)

Gołowska I.: Prawo w ujęciu antynaturalistycznym. – Stud. Praw.-Ekon. 67 (2003), s. 45–62. Sum.

Pulka Z.: Struktura poznania filozoficznego w prawoznawstwie. – Acta UW. Prawo (2004), nr 293, s. 1–213. Sum.

Filozofia kultury (Philosophy of culture)

Bukowska S.: Idea wojny w teorii cywilizacji Arnolda J. Toynbeego. – Folia Philos. 22 (2004), s. 149–161. Sum. Zsfg.

Dialog w kulturze. Red. M. Szulakiewicz, Z. Karpus. Toruń: Wyd. UMK, 2003 – 444 s.

Horkheimer M.: Filozofia jako krytyka kultury (1959). Tł. z niem. – Prz. Filoz.-Lit. 2004, nr 3, s. 11–28.

Lenartowicz-Podbielska A.: Między nadmiarem a niedomiarem relatywizmu: pytanie o transcendentalizm kulturowy. Toruń: Wydaw. A. Marszałek, 2003 – 296 s.

Sandkühler H. J.: Pluralizm, kultura wiedzy, transkulturowość i prawo. Tł. – Hum. i Przyrod. 10 (2004), s. 7–28. Sum.

Szumera G.: Environmentalistyczna koncepcja cywilizacji życia. – Folia Philos. 22 (2004), s. 135–148. Sum. Zsfg.

Wróbel J.: O trzech typach cywilizacji w re-centywizmie. – Folia Philos. 22 (2004), s. 69–77. Sum. Zsfg.

Filozofia wychowania
(Philosophy of education)

Gondek M. J.: Koncepcja edukacji Kasjodora i jej znaczenie dla kultury Zachodu. – Człowiek w Kult. 16 (2004), s. 125–144. Sum.

Jaworski P.: Wychowywać swobodnie czy do wolności. – Cywilizacja (2004), nr 10, s. 76–83.

Pańpuch Z.: Rola cnót w wychowaniu. – Cywilizacja (2004), nr 10, s. 38–66.

Polak R.: Jacka Woronieckiego pedagogia cnót. – Cywilizacja (2004), nr 10, s. 137–147.

Radziszewska-Szczepaniak D.: Kilka uwag o wychowaniu uczuć: w nawiązaniu do filozofii św. Tomasza z Akwinu. – Cywilizacja (2004), nr 10, s. 85–94.

Standish P.: Dlaczego nie powinniśmy mówić o pedagogice jako nauce? Tł. – Kwart. Ped. – 49 (2004), nr 4, s. 5–26.

Wyzwania filozoficzne i etyczne współczesnej edukacji. Red. R. Czyżewski, B. Drozdowicz. Słupsk: Katedra Filozofii POM. Akad. Pedagog., 2005 – 204 s.

Filozofia historii
i nauk historycznych
(Philosophy of history)

Bezat P.: Teoria cywilizacji Feliksa Konecznego. Krzeszowice: „Ostoja”, 2004 – 119 s. (Biblioteka Wszehpolska).

Koneczny F.: Etyka a cywilizacje. Krzeszowice: „Ostoja”, 2004 – 41 s. (Biblioteka Wszehpolska).

Koneczny F.: Prawa przyrody a ducha. Krzeszowice: „Ostoja”, 2004 – 41 s. (Biblioteka Wszehpolska).

Ochocki A.: Filozofia i burze dziejowe. Warszawa: Fundacja „Altheia”, 2001 – 428 s.

Wiśniewski T. R.: Max Horkheimer i poszu-

kiwanie sensu historii. – Prz. Filoz.-Lit. 2004, nr 3, s. 83–102.

Zawojcka T.: Przyszłość Europy z perspektywy Wojciecha Długoszyckiego, myśliciela z przełomu XIX i XX wieku. – Człowiek w Kult. 16 (2004), s. 211–227.

Filozofia przyrody
i nauk przyrodniczych
(Philosophy of nature)

Bańka J.: O pięknej wizji odczytania księgi wszechświata. – Folia Philos. 22 (2004), s. 7–26. Sum.; Zsfg.

Biegalska A.: Filozofia przyrody w recepcji Stanisława Ignacego Witkiewicza. Czas i przestrzeń. – Ruch Filoz. 61 (2004), nr 3, s. 429–440.

Boczarski J.: Spór między Machem a Einsteinem w świetle filozofii reentywizmu. – Folia Philos. 22 (2004), s. 61–67. Sum. Zsfg.

Czerny J.: Kwantowa teoria Lee Smolina a reentywizm Józefa Bańki. – Folia Philos. 22 (2004), s. 53–59. Sum. Zsfg.

Filozoficzne i naukowo-przyrodnicze elementy obrazu świata. 4. Red. A. Latawiec, G. Bugajak. Warszawa: Wydaw. Uniw. Kard. S. Wyszyńskiego, 2005 – 167 s. Sum.

Legocki A. B.: O nową filozofię przyrody: Dyskurs między redukcjonizmem i holizmem. – Nauka – 2004 [nr] 4, s. 99–104. Sum.

Markowski M.: Metodologiczne problemy w filozoficzno-przyrodniczych komentarzach z około 1423 roku zachowanych w kodeksie Q11 Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Gdańsku. – Acta Mediaev. 17 (2004), s. 229–245 Zsfg.

Plantinga A.: Ewolucyjny argument przeciwko naturalizmowi. Tł. z ang. – Roczn. Filoz. 52 (2004), nr 1 s. 399–413.

Roskal Z. E.: Miejsce, próżnia i przestrzeń w przednewtonowskiej filozofii przyrody.

– Rocz. Filoz. 52 (2004), nr 1, s. 113–144. Sum.

Such J. Tendencje rozwojowe we współczesnej kosmologii a filozofia. – *Principia* 37/38 (2004), s. 333–337.

Szydłowski M., Krawiec A. Promieniowanie reliktowe podpisem topologii Wszechświata. – Rocz. Filoz. 52 (2004), nr 1, s. 43–91. Sum.

Van Inwagen P. Księga Rodzaju a ewolucja. Tł. – Rocz. Filoz. 52 (2004), nr 1, s. 363–398.

Życiński J. Le scienze naturali nel processo delle trasformazioni culturali: verso un dialogo interdisciplinare. – Rocz. Filoz. 52 (2004), nr 1, s. 17–26. Streszcz.

Filozofia matematyki (Philosophy of mathematics)

Bobula B. Eliminacja koncepcji Arystotelesa poznania w podukładach. Kraków: Stowarzyszenie Twórcze Artyst.-Liter., 2005 – 55 s. (Biblioteka „Końca Wieku”).

Brunner A. B. M. First-order anti-intuitionistic logic with apartness. – *Log. a. Log. Philos.* 13 (2004), s. 77–88.

Markiewicz G. Geoga Cantora filozofia nieskończoności. – *Hum. i Przyrod.* 10 (2004), s. 51–68. Sum.

Wójcik W. Nowożytnie wizje nauki uniwersalnej a powstanie teorii kontinuu. Warszawa: Wydaw. In PAN, 2000 – X, 264 s. (*Studia Copernicana*, 38) [Tyt. również w jęz. ang.]

Filozofia religii (Philosophy of religion)

Bochenek K. Konsekwencje błędu antropologicznego w religii. – *Resovia Sacra* 8 (2001), nr 8, s. 15–30. Sum.

Dąbrowska W. Między nauką a mistyką – rola wyobraźni w twórczości Mircei Elia-

dego. – *Zesz. Etnol. Wroc.* – 2004, nr 1, s. 47–60. Sum.

Kobyliński A. Fenomenologia wiary i kultury. – *Stud. Theol. Vars.* 42 (2004), nr 1, s. 81–103. Rias.

Piotrowski K. Przemysleć granice sztuki w granicach (filozofii) religii. – *Zesz. ASP* (2004), nr 16/17, s. 8–12.

Piszczatowski P. Offenbarung, Vernunft und „neues Evangelium” – zur theologischen Problematik in Lessings Spätschriften. – *Stud. Niemcozn.* 28 (2004), s. 711–724.

Salamon J. On cognitive validity of religious experience. – *Forum Philos.* 9 (2004), s. 7–24. Streszcz.

Starzyńska-Koćmus E. Koncepcja ludzkiej religii Johanna Gottfrieda Herdera. – *Hum. i Przyrod.* 10 (2004), s. 81–87. Sum.

Sołtys A. Poznanie Boga na drodze analogii w myśli wybranych przedstawicieli tomizmu egzystencjalnego. – *Resovia Sacra* 9/10 (2002/2003), s. 25–33.

b) Piśmiennictwo obce (Foreign publications)

Filozofia w ogóle (Philosophy in general)

Abiteboul O. *Fragments d'un discours philosophique.* Paris: l'Harmattan, 2005 – 292 s. [Wprowadzenie do filozofii].

Ästhetik – Hermeneutik – Neurowissenschaften. Heidelberger Gadamer-Symposium des Istituto Italiano per gli Studi Filosofici. Hrsg. O. Breidbach, G. Orsi. Münster: Lit, 2004 – IX, 120 s. (Das Gespräch: Suppl.; Bd. 2).

Cammann K. *Grundlegende Fragen der Gegenwartsphilosophie und die Philosophie der Inder.* Paderborn: Mentis, 2005 – 371 s.

The **dictionary** of twentieth-century British

philosophers. Eds. S. C. Brown, H. Bredin. Vol. 1–2. Bristol: Thoemmes Continuum, 2005 – XXX, 1211 s.

Expérience philosophique et expérience mystique. Ed. Ph. Capelle. Paris: Cerf, 2005 – 300 s.

The **Oxford** handbook of contemporary philosophy. Eds. F. Jackson, M. Smith. Oxford Univ. Press, 2005 – XII, 904 s.

Teksty źródłowe
i ich przekłady
(Sources and their translations)

Fichte im Kontext [Elektronische Ressource]. Werke auf CD-ROM. Berlin: Worm, 2001 – 1 CD-ROM. [Windows XP]

Leibniz im Kontext [Elektronische Ressource]. Werke in den Originalsprachen. Berlin: Worm, 2002 – 1 CD-ROM. [Windows XP].

Philosophes sans Dieu: textes athées clandestins du XVIIIe siècle. [Ed.] G. Mori, A. Mothu. Paris: H. Champion, 2005 – 416 s.

Piché D.: Robertus Anglicus: Le problème des universaux à la Faculté des arts de Paris entre 1230 et 1260: édition critique sélective, traduction française, analyses structurelle et formelle et étude historico-philosophique. Paris: Vrin, 2005 – 365 s. [tekst fac.-franc.].

Rée P.: Gesammelte Werke 1875–1885. Hrsg., eingel. und erl. von H. Treiber. Berlin: de Gruyter, 2004 – XIII, 819 s. (Supplementa Nietzscheana; Bd. 7).

Historia filozofii
(History of philosophy)

Abwägende Vernunft: praktische Rationalität in historischer, systematischer und religions-philosophischer Perspektive. Hrsg. F.-J. Bormann, Ch. Schröer. Berlin: de Gruyter, 2004 – XVII, 832 s.

Animal et animalité dans la philosophie de la

Renaissance et de l'âge classique. Dir. T. Gontier: Louvain: Peeters, 2005 – 246 s. (Bibliothèque philosophique de Louvain; 64).

Arkoun M.: Humanisme et Islam: combats et propositions. Paris: Vrin, 2005 – 315 s.

Brague R.: La loi de Dieu: histoire philosophique d'une alliance. Paris: Gallimard, 2005 – 400 s.

Le **corps**. Dir. Ch. Goddard. Paris: Vrin, 2005 – 255 s.

Cruz Fernandez M.: Histoire de la pensée en terre d'Islam. Paris: Desjonquères, 2005 – 950 s.

Le **dialogue**: introduction à un genre philosophique. Dir. F. Cossutta. Villeneuve d'Ascq: Presses Univ. de Septentrion, 2005 – 274 s.

Gill M. J.: Augustine in the Italian Renaissance: art and philosophy from Petrarch to Michelangelo. Cambridge Univ. Press, 2005 – XIV, 281 s.

Heidegger and Plato: toward dialogue. Ed. C. Partenie, T. Rockmore. Evanston, Ill.: Northwestern Univ. Press, 2005 – XXVIII, 234 s.

Inwood B.: Reading Seneca: Stoic philosophy at Rome. Oxford: Clarendon Press, 2005 – XVI, 376 s.

Jeck U. R.: Platonica orientalia: Aufdeckung einer philosophischen Tradition. Frankfurt/M.: Klostermann, 2004 – 687 s.

Kokoszka V.: La médiation de l'expérience: sur l'incarnation de la liberté dans l'idéalisme transcendantal. Paris: Cerf, 2005 – 202 s.

Libertinage et philosophie au XVIIIe siècle. 9. Les libertins et la science: journée d'étude. Org. A. McKenna [et al.]. Saint-Etienne: Publ. de l'Univ. de Saint-Etienne, 2005 – 344 s.

Metaphysics, soul, and ethics in ancient thought: themes from the work of Richard Sorabji. Ed. R. Salles. Oxford: Clarendon Press, 2005 – 602 s. [Księga pamiątkowa].

Normativität und Faktizität: skeptische und transzendentalphilosophische Positionen im

Anschluß an Kant. Hrsg. G. Schönrich. Dresden: Thelem bei w.e.b., 2004 – 204 s. (Studien zur Philosophie und Logik Bd. 1).

Philonenko A.: Schopenhauer, critique de Kant. Paris: Belles lettres, 2005 – 320 s.

Serkova V. A.: Fenomenologičeskaja deskripcija. Sankt-Peterburg: Izdat. S. Peterburgskogo Univ., 2003 – 318 s.

Stähler T.: Die Unruhe des Anfangs: Hegel und Husserl über den Weg in die Phänomenologie. Dordrecht: Kluwer, 2003 – VIII, 259 s. (Phaenomenologica, 170).

Waxman W.: Kant and the empiricists: understanding understanding. Oxford Univ. Press, 2005 – XVI, 627 s.

Weihe R.: Die Paradoxe der Maske: Geschichte einer Form. Paderborn: Fink, 2004 – 390 s.

Współczesne kierunki
filozoficzne
(Contemporary philosophical trends)

Agenda de la pensée contemporaine. Dir. F. Jullien. Paris: PUF, 2005 – 120 s.

Benoist J.: Les limites de l'intentionnalité: recherches phénoménologiques et analytiques. Paris: Vrin, 2005 – 288 s.

Bovo E.: Absence, souvenir: la relation à autrui chez E. Levinas et J. Derrida. Turnhout (Belgique): Brepols, 2005 – 183 s.

Gescheiterte Moderne?: zur Ideologiekritik des Postmodernismus. Hrsg. H. Kopp, W. Seppmann. Essen: Neue Impulse-Verl., 2002 – 229 s. (Edition Marxistische Blätter, 102).

Les **herméneutiques** au seuil du XXI siècle: évolution et débat actuel. Ed. A. Neschke-Hentschke. Louvain: Peeters, 2005 – 344 s. (Bibliothèque philosophique de Louvain, 62).

Intersubjectivité et pratique; contributions à l'étude des pragmatismes dans la philosophie

contemporaine. [Ed.] G. W. Bertram [et al.]. Paris: l'Harmattan, 2005 – 278 s.

Rehmann J.: Postmoderner Links-Nietzschemismus: Deleuze & Foucault: eine Dekonstruktion. Hamburg: Argument-Verl., 2004 – 227 s. (Berliner Beiträge zur kritischen Theorie, Bd. 2).

Rückblick auf die Postmoderne. Hrsg. G. Schweppenhäuser, J.H. Gleiter. Weimar: Univ.-Verl., 2002 – 310 s. (Philosophische Diskurse, Bd. 5).

Was heißt Kontinentalphilosophie in dem USA?: eine internationale Debatte über Hermeneutik, Dekonstruktion, Feminismus. Hrsg. E. M. Vogt. Wien: Turia u. Kant, 2003 – 105 s.

Monografie o filozofach
i pisarzach filozofujących
(Monographs on philosophers)

Brancacci A.: *Antisthène*: le discours propre. Trad. de l'italien S. Aubert. Paris: Vrin, 2005 – 286 s.

Achard M.: Epistémologie et pratique de la science chez *Aristote*: Les Seconds analytiques et la définition de l'âme dans le De anima. Paris: Klincksieck, 2005 – 207 s.

Berman D.: *Berkeley* and Irish philosophy. London: Thoemmes Continuum, 2005 – X, 234 s.

Bernard Bolzanos Leistungen in Logik, Mathematik und Physik: Beiträge zum Bolzano-Symposium der Österreichischen Forschungsgemeinschaft im Oktober 2002 in Wien. Hrsg. E. Morscher. Sankt-Augustin: Academia-Ver., 2004 – 186 s. (Beiträge zur Bolzano-Forschung, Bd. 16).

Fichte in Geschichte und Gegenwart: in Berlin vom 03. – 08. Oktober 2000. Hrsg. H. Girndt. Amsterdam: Rodopi, 2003 – VI, 301 s. (Fichte-Studien; Bd. 22). [Materiały kongresu].

Potentiale des menschlichen Geistes: Freiheit und Kreativität: praktische Aspekte der Philosophie Marsilio *Ficinos* (1433–1499). Hrsg.

M. Bloch, B. Mojsisch. Stuttgart: Steiner, 2003 – 274 s.

Suárez-Müller F.: Skepsis und Geschichte: das Werk Michel Foucaults im Lichte des absoluten Idealismus. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 2004 – 726 s.

Caron M.: Heidegger, pensée de l'être et origine de la subjectivité. Paris: Cerf, 2005 – 1751 s.

Falkenhayn K. von; Augenblick und Kairos: Zeitlichkeit im Frühwerk Martin Heideggers. Berlin: Duncker u. Humblot, 2003 – 255 s. (Philosophische Schriften, Bd. 52).

Faye E.: Heidegger, l'introduction du nazisme dans la philosophie: autour des séminaires inédits du 1933–1935. Paris: Albin Michel, 2005 – 567 s.

Heidegger und die Anfang seines Denkens. Hrsg. A. Denker. Freiburg/Br.: Alber, 200 – 598 s. (Heidegger-Jahrbuch, 10).

Hörz H.: Lebenswenden: vom Werden und Wirken eines Philosophen vor, in und nach der DDR. Berlin: Trafo, 2005 – 525 s. (Autobiographien, Bd. 18).

Impressions of Hume. Ed. M. Frasca-Spada, P. J. E. Kail. Oxford: Clarendon Press, 2005 – XI, 308 s. (Mind Association occasional series).

Jemg J. J.: Natur und Freiheit: eine Untersuchung zu Kants Theorie der Urteilskraft. Amsterdam: Rodopi, 2004 – IX, 337 s. (Elementa, Bd. 78).

Recht – Geschichte – Religion: die Bedeutung Kants für die Gegenwart. Hrsg. H. Nagl-Docekal, R. Langthaler. Berlin: Akad.-Verl., 2004 – 227 s. (Deutsche Zeitschrift für Philosophie: Sonderband; (9)).

Bredenkamp H.: Die Fenster der Monade: Gottfried Wilhelm Leibniz' Theater der Natur und Kunst. Berlin: Akad.-Verl., 2004 – 279 s.

Leibnizbilder im 18. und 19. Jahrhundert. Hrsg. A. Lewendowski. Stuttgart: Steiner, 2004

– 261 s. (Studia Leibnitiana: Sonderheft, Bd. 33).

Phemister P.: Leibniz and the natural world: activity, passivity and corporal substances in Leibniz's philosophy. Dordrecht: Springer, 2005 – XIII, 293 s. (New synthese historical library, vol. 58).

Calin R.: Levinas et l'exception du soi: ontologie et éthique. Paris: PUF, 2005 – 416 s.

The **Cambridge** companion to Maimonides. Ed. K. Seeskin. Cambridge Univ. Press, 2005 – XV, 406 s.

Delco A.: Merleau-Ponty et l'expérience de la création: du paradigme au schème. Paris: PUF, 2005 – 192 s.

Brusseau J.: Decadence of the French Nietzsche. Lanham, Md.: Lexington Books, 2005 – X, 229 s.

Seggern H.-G. von: Nietzsche und die Weimarer Klassik. Tübingen: Francke, 2004 – 167 s.

Stanguennec A.: Le questionnement moral de Nietzsche. Villeneuve d'Ascq: Presses Univ. de Septentrion, 2005 – 450 s.

Stiegler B.: Nietzsche et la critique de la chair: Dionysos, Ariane, le Christ. Paris: PUF, 2005 – 392 s.

Natoli Ch. M.: Fire in the dark: essays on Pascal's Pensées and Provinciales. Rochester, N.Y.: Univ. of Rochester, 2005 – 145 s.

Scott W. T., Moleski M. X.: Michael Polanyi: scientist and philosopher. Oxford Univ. Press, 2005 – XX, 364 s.

Ramsey's legacy. Eds. H. Lillehammer, D. H. Melllor. Oxford: Clarendon Press, 2005 – X, 182. [Materiały konferencji w Cambridge, 2003].

Ilunga K.: Paul Ricoeur: de l'attestation du soi. Paris: l'Harmattan, 2005 – 394 s.

Cohen-Solal A.: Sartre: un penseur pour le XXI siècle. Paris: Gallimard, 2005 – 159 s.

Heinrich Scholz: Logiker, Philosoph, Theologe. Hrsg. H.-Ch. Schmidt am Busch, K. F. Wehmeier. Paderborn: Mentis, 2005 – 134 s.

Biziou M.: *Shaftesbury*, le sens moral. Paris: PUF, 2005 – 160 s.

Penser l'individuation: [Gilbert] *Simondon* et la philosophie de la nature. Paris: l'Harmattan, 2005 – 256 s.

Audié P.: *Spinoza* et les mathématiques. Paris: Presses de l'Univ. de Paris-Sorbonne, 2005 – 196 s.

Ontologia i metafizyka (Ontology. Metaphysics)

Gontier Th.: Descartes et la causa sui: auto-production divine, autodétermination humaine. Paris: Vrin, 2005 – 204 s.

Metaphysik und Kritik: Festschrift für Manfred Baum zum 65. Geburtstag. Hrsg. S. Doyé. Berlin: de Gruyter, 2004 – IX, 396 s.

Panero A.: Introduction aux Ennéades: l'ontologie subversive de Plotin. Paris: l'Harmattan, 2005 – 242 s.

Salmon N. U.: Metaphysics, mathematics, and meaning: philosophical papers. Oxford: Clarendon Press, 2005 – XIV, 419 s.

Sondag G.: Duns Scot: la métaphysique de la singularité. Paris: Vrin, 2005 – 238 s.

Westerhoff J.: Ontological categories: their nature and significance. Oxford: Clarendon Press, 2005 – XIV, 261 s.

Filozofia języka (Philosophy of language)

Language and learning: philosophy of language in the Hellenistic Age: proceedings of the ninth symposium Hellenisticum. Ed. D. Frede, B. Inwood. Cambridge Univ. Press, 2005 – XI, 353 s. [Materiały konferencji w Hamburgu, 2001].

Les formes de l'indexicalité: langage et pensée en contexte. Dir. S. Bourgeois-Gironde. Paris: Rue d'Ulm, 2005 – XI, 158 s.

Language origins: perspectives on evolution. Ed. M. Tallerman. Oxford Univ. Press, 2005 – XX, 426 s. (Studies in the evolution of language; 4). [Materiały IV konferencji w Harvard University]

Leny J.-F.: Comment l'esprit produit du sens: notions et résultats des sciences cognitives. Paris: O. Jacob, 2005 – 416 s.

Pichler H.: Apraxien der Sprache: zur maschinellen Essentifikation des individuellen Bewusstseins. Wien: Passagen-Verl., 2002 – 217 s.

Teoria poznania (Epistemology)

Bouchard Y.: Le holisme épistémologique de Kant. Paris: Vrin, 2005 – 177 s.

Breibach O.: Bilder des Wissens: zur Kulturgeschichte der wissenschaftlichen Wahrnehmungen. Paderborn: Fink, 2005 – 196 s.

Gaudiot B.: La volonté de conscience: essai sur les fondements de la conscience de soi. Paris: Accarias-l'Originel, 2005 – 160 s.

Grellard Ch.: Croire et savoir: les principes de la connaissance selon Nicolas d'Autrécourt. Paris: Vrin, 2005 – 320 s.

Stanley J.: Knowledge and practical interests. Oxford: Clarendon Press, 2005 – XI, 191 s.

Historia i filozofia nauki (History and philosophy of science)

Creativity, psychology and the history of science. Eds. H. E. Gruber, K. Bödeker. Dordrecht: Springer, 2005 – VII, 532 s. (Boston studies in the philosophy of science, vol. 245).

Culture scientifique: histoire et philosophie des sciences. 1. Le rôle des mathématiques. Dijon: Centre Gaston Bachelard, 2005 – 153 s.

Logika i metodologia.
Semiotyka
(Logic. Methodology. Semiotics)

Belna J. P.: Histoire de la logique. Paris: Ellipses, 2005 – 128 s.

Bernard Bolzano's Leistungen in Logik, Mathematik und Physik: Beiträge zum Bolzano-Symposium der Österreichischen Forschungsgemeinschaft im Oktober 2002 in Wien. Hrsg. E. Morscher. Sankt-Augustin: Academia-Ver., 2004 – 186 s. (Beiträge zur Bolzano-Forschung, Bd. 16).

Burgess J. P.: Fixing Frege. Princeton, N. J.: Princeton Univ. Press, 2005 – IX, 257 s.

Fackeldey H. G.: Handlungsnormen: Typologie und Logik. Bern: Lang, 2005 – 239 s.

Fox Ch., Lappin S.: Foundations of intensional semantics. Oxford: Blackwell, 2005 – XIII, 192 s.

Gerber D.: Bedeutung als Brücke zwischen Wahrheit und Verstehen: Bausteine einer anti-realistischen Theorie der Bedeutung. Paderborn: Mentis, 2005 – 249 s. [Poglądy D. Davidsona i M. Dummetta].

Goldstein L.: Logic: key concepts in philosophy. London: Continuum, 2005 – VII, 200 s.

Held C.: Frege und das Grundprobleme der Semantik. Paderborn: Mentis, 2005 – 430 s.

Hofmann P.: Phänomen und Beschreibung: zu Edmund Husserls logischen Untersuchungen. Paderborn: Fink, 2004 – 238 s. (Phänomenologische Untersuchungen, Bd. 20).

Itkonen E.: Analogy as structure and process: approaches in linguistics, cognitive psychology, and philosophy of science. Amsterdam: J. Benjamins, 2005 – XIV, 249 s. (Human cognitive processing, vol. 14).

Kappner S.: Intentionalität aus semiotischer Sicht: Peirceanische Perspektiven. Berlin: de Gruyter, 2004 – XV, 432 s. (Quellen und Studien zur Philosophie, Bd. 65).

McGonigal A. J. J.: The metaphorical problem: realism and anti-realism in the philosophy of metaphor. Glasgow: Depart. of Philos. Univ. of Glasgow, 2005 – 228 s. [Praca doktorska].

Pardey U.: Freges Kritik an der Korrespondenztheorie der Wahrheit: eine Verteidigung gegen die Einwände von Dummett, Künne, Soames und Stuhlmann-Laeisz. Paderborn: Mentis, 2004 – 156 s.

Rivenc F.: Introduction à la logique pertinente. Paris: PUF, 2005 – XX, 257 s.

Sans G.: Die Realisierung des Begriffs: eine Untersuchung zu Hegels Schlusslehre. Berlin: Akad.-Verl., 2004 – 253 s.

Schick F.: Sache und Notwendigkeit: Studien zum Verhältnis von empirischer und begrifflicher Allgemeinheit. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 2005 – 303 s.

Stevens G.: The Russelian origins of analytical philosophy: Bertrand Russell and the unity of proposition. London: Routledge, 2005 – 185 s.

Psychologia
(Psychology)

Biopsychologische Grundlagen der Persönlichkeit. Hrsg. J. Hennig, P. Netter. München: Elsevier, 2005 – XVIII, 722 s.

Contemporary theorizing in psychology: global perspectives. Ed. A. Gülerce. Concord, Ont.: Captus Univ. Publications, 2005 – 420 s. [Materiały konferencji, Stambuł 2003].

Harré R., Tisaw M. A.: Wittgenstein and psychology: a practical guide. Aldershot: Ashgate, 2005 – XI, 310 s.

Huchon J.: L'être logique: le principe d'anthropologie. Paris: l'Harmattan, 2005 – 355 s. (Psychologiques).

Pugmire D.: Sound sentiments: integrity in the emotions. Oxford Univ. Press, 2005 – 222 s.

Antropologia filozoficzna
(Philosophical anthropology)

Bovo E.: Absence, souvenir: la relation à autrui chez E. Levinas et J. Derrida. Turnhout (Belgique): Brepols, 2005 – 183 s.

Le corps. Dir. Ch. Goddard. Paris: Vrin, 2005 – 255 s.

Gamm G.: Der unbestimmte Mensch: zur medialen Konstruktion von Subjektivität. Berlin: Philo, 2004 – 249 s.

Le Jallé E.: L'autorégulation chez Hegel. Paris: PUF, 2005 – 331 s.

Mulhall S.: Philosophical myths of the fall. Princeton, N. J.: Princeton Univ. Press, 2005 – VIII, 121 s.

Etyka i teoria postępowania
(Ethics)

Anerkennung, Ethik und Behinderung: Beiträge aus dem Institut Mensch, Ethik und Wissenschaft. Hrsg. S. Graumann, K. Grüber. Münster: Lit, 2005 – 223 s. (Mensch – Ethik – Wissenschaft, Bd. 2).

Bouchilloux H.: Qu'est-ce que le mal? Paris: Vrin, 2005 – 126 s.

Discernements: esthétiques deleuziennes Deleuzian aesthetics. Ed. J. de Bloois, S. Houppermans, F.-W. Korsten. Amsterdam: Rodopi, 2005 – 310 s.

Ethisierung – Ethikferne: wie viel Ethik braucht die Wissenschaft? Hrsg. K. Becker. Berlin: Akad.-Verl., 2003 – 243 s.

Existenz in Kommunikation: zur philosophischen Ethik von Karl Jaspers. Hrsg. B. Weidmann. Würzburg: Königshausen u. Neumann, 2004 – 225 s.

Mattei J. F.: De l'indignation. Paris: Table ronde, 2005 – 287 s.

O'Keefe T.: Epicurus on freedom. Cambridge Univ. Press, 2005 – X, 175 s.

Siller Y.: Freedom: political, metaphysical, negative and positive. Aldershot: Ashgate, 2005 – 181 s.

Stanguennec A.: La morale des lettres: six études philosophiques sur éthique et littérature. Paris: Vrin, 2005 – 172 s.

Zimmermann R.: Philosophie nach Auschwitz: eine Neubestimmung von Moral in Politik und Gesellschaft. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 2005 – 267 s.

Estetyka i filozofia sztuki
(Aesthetics. Philosophy of art)

Berleant A.: Aesthetics and environment: variations on a theme. Aldershot: Ashgate, 2005 – VIII, 170 s.

Gill M. J.: Augustine in the Italian Renaissance: art and philosophy from Petrarch to Michelangelo. Cambridge Univ. Press, 2005 – XIV, 281 s.

Goodenough J., Read R. J.: Film as philosophy: essays on cinema after Wittgenstein and Cavell. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005 – IX, 219 s.

Ribon M.: Esthétique de l'effacement: essai sur l'art et l'effacement. Paris: l'Harmattan, 2005 – 349 s.

Savadogo M.: Esquisse d'une théorie de la création. Namur: Presses univ. de Namur, 2005 – 107 s.

Filozofia społeczeństw
i nauk społecznych
(Social philosophy. Philosophy of politics)

Brock G., Brighouse H.: The political philosophy of cosmopolitanism. Cambridge Univ. Press, 2005 – X, 262 s.

Inda J. X.: Anthropologies of modernity: Foucault, governmentality, and life politics. Oxford: Blackwell, 2005 – VI, 280 s.

Ley M.: Mythos und Moderne: über das Verhältnis von Nationalismus und politischen Religionen. Wien: Böhlau, 2005 – 176 s.

Smith M. J.: Philosophy & methodology of the social sciences. Vol. 1–4. London: Sage Publ.

Filozofia państwa i prawa (Philosophy of law)

Douzinas C., Gearey A.: Critical jurisprudence: the political philosophy of justice. Oxford: Hart, 2005 – VI, 370 s.

Eigentum und Staatsbegründung in Kants Metaphysik der Sitten. [Aut.:] R. Friedrich [et al.]. Berlin: de Gruyter, 2004 – 194 s. (Kantstudien: Ergänzungshefte; 146).

Letwin S. R., Reynolds N. B.: On the history of the idea of law. Cambridge Univ. Press, 2005 – X, 352 s.

Filozofia wychowania (Philosophy of education)

The **Blackwell** guide to the philosophy of education. Ed. N. Blake. Oxford: Blackwell, 2005 – XVI, 414 s. (Blackwell philosophy guides; 9).

Filozofia przyrody i nauk przyrodniczych (Philosophy of nature)

Blahe S.: The metatheory of physics theories, and the theory of everything as a quantum computer language. Auburn, N. H.: Pingree-Hill, 2005 – IV, 169 s.

Falcon A.: Aristotle and the science of nature: unity without uniformity. Cambridge Univ. Press, 2005 – XVII, 139 s.

Knight D. M., Eddy M.: Science and beliefs: from natural philosophy to natural science 1700–1900. Aldershot: Ashgate, 2005 – 272 s.

O'Hear A.: Philosophy, biology and life. Cambridge Univ. Press, 2005 – VIII, 327 s. (Royal Institute of Philosophy suppl., 56).

Stein K.: Naturphilosophie der Frühromantik. Paderborn: Schöningh, 2004 – 206 s.

Filozofia matematyki (Philosophy of mathematics)

Salmon N. U.: Metaphysics, mathematics, and meaning: philosophical papers. Oxford: Clarendon Press, 2005 – XIV, 419 s.

Filozofia religii (Philosophy of religion)

The **Blackwell** guide to the philosophy of religion. Ed. W. E. Mann. Oxford: Blackwell, 2005 – XVI, 335 s. (Blackwell philosophy guides, 17).

Expérience philosophique et expérience mystique. Ed. Ph. Capelle. Paris: Cerf, 2005 – 300 s.

God and the ethics of belief: new essays in philosophy of religion. Eds. A. Dole, A. Chignell. Cambridge Univ. Press, 2005 – XII, 282 s.

Grove P.: Deutungen des Subjekts: Schleiermachers Philosophie der Religion. Berlin: de Gruyter, 2004 – XII, 658 s. (Theologische Bibliothek Töpelmann, Bd. 129).

Harris H. A., Insole Ch. J.: Faith and philosophical analysis: the impact of analytical philosophy on the philosophy of religion. Aldershot: Ashgate, 2005 – IX, 201 s.

Lehmann G. K.: Die Erleuchtung: die unio mystica in Philosophie und Geschichte. Leipzig: Leipz. Univ.-Verl., 2004 – 206 s.

Ley M.: Mythos und Moderne: über das Ver-

hältnis von Nationalismus und politischen Religionen. Wien: Böhlau, 2005 – 176 s.

Marroquin C.: Die Religionstheorie des Collège de Sociologie: von den traditionellen Dimensionen der Moderne. Berlin: Parerga-Verl., 2005 – 238 s.

Vries H. de: Minimal theologies: critiques of secular reason in Adorno and Levinas. Baltimore, Md.: John Hopkins Univ. Press, 2005 – XXXIV, 720 s.

Yannaras Ch.: On the absence and unknowability of God: Heidegger and the Areopagite. London: T. & T. Clark, 2005 – 136 s.

Wiadomości bieżące

WIADOMOŚCI WYDAWNICZE

Publikacje jednostkowe

Krzysztof Stachewicz: Problem ugruntowania moralności. Studium z etyki fundamentalnej (Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2006, ss. 265, broszura). We „Wstępie” autor stwierdza, że chce zarysować plan budowy etyki fundamentalnej, która dąży do zrozumienia podstaw doświadczenia moralnego i metafizyki moralności. Analizy swe autor przeprowadza w dwóch merytorycznie i metodologicznie odmiennych częściach książki: 1. W kręgu inspiracji fenomenologiczno-egzystencjalnych (Tropy), 2. Rudymenty etyki fundamentalnej (Propozycje). Szczegółowe zestawienie wniosków i tez zawarte jest w ostatnim rozdziale, zatytułowanym „Retractationes: ku syntezie”, oraz w zakończeniu. Książkę wyposażono w bibliografię, indeks nazwisk i summary in English.

Janusz Kaczmarek, Ryszard Kleszcz, (red.): Wokół logiki i filozofii. Księga jubileuszowa z okazji 60. urodzin Profesora Grzegorza Malinowskiego (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2005, ss. 256), Księgę rozpoczyna „Słowo o Jubilacie” (J. Kaczmarek), wykaz publikacji i doktorantów Grzegorza Malinowskiego. Dalej następują prace przyjaciół i kolegów Jubilata ułożone w czterech działach: I. Z historii Katedry Logiki Uniwersytetu Łódzkiego, II. Logika i jej zastosowania, III. Filozofia formalna i filozofia języka, IV. Poznanie i rzeczywistość. Autorami prac są: Ryszard Kleszcz, Janusz Ciuciura,

Andrzej Indrzejczak, Witold Marciszewski, K. Trzęsicki, Bogusława Wolniewicz, Piotr Łukowski, Janusz Kaczmarek, Janusz Maciaszek, Adam Nowaczyk, Barbara Tuchańska, Ryszard Panasiuk i Marek Rosiak.

Czesław Głombik: Obecność filozofa. Studia historycznofilozoficzne o Władysławie Tatarkiewiczu (Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005, ss. 208). Autor wyjaśnia we „Wprowadzeniu”, że jego książka nie jest wyczerpującą i krytyczną monografią twórczości Tatarkiewicza. Wyróżnił trzy fazy życia i prac Tatarkiewicza: lata studiów w Marburgu, czas wczesnych kontaktów z polskimi filozofami (z Adamem Mahrburgiem, Władysławem Weryhą i Kazimierzem Twardowskim) oraz okres gościnnych wykładów na Uniwersytecie Śląskim. Książka odpowiednio składa się z trzech rozdziałów omawiających kolejno wyróżnione fazy. Dołączono siedem aneksów, w tym dwa przedrukowane teksty Tatarkiewicza oraz przekłady i fotokopie dokumentów. Całość dopełnia wykaz skrótów, indeks osobowy, a także streszczenie w języku angielskim i niemieckim. Jest też kilka fotografii.

Mieczysław Jagłowski (red.): Wokół José Ortegi y Gasset (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2006, ss. 153). Książka została wydana z okazji 50. rocznicy śmierci hiszpańskiego filozofa. Jest to zbiór dziewięciu rozpraw, z których dwie opublikowano w języku hiszpańskim. Autorami tych prac są: José Luis Mora Garcia, Małgorzata Konarzewska, Lech Grudziński, Krzysztof Polit, Ryszard Gaj, Judyta Wachowska, Juana Sánchez-Gey Venegas, Krzysztof Urbanek i Mieczysław

Jagłowski, który też zredagował całość książki i poprzedził ją wstępem.

Adam Chmielewski: Dwie koncepcje jedności. Interwencje filozoficzno-polityczne (Oficina Wydawnicza BRANTA, Bydgoszcz 2006, ss. 283). W „Przedmowie” autor stwierdza, że tematyka książki mieści się w szeroko rozumianej filozofii politycznej. Prezentuje argumenty przemawiające za tezą, że we współczesnym świecie zderzyły się dwie sprzeczne tendencje; globalizacyjna i partykularna. W centrum uwagi filozoficznej powinna stać nie idea wolności, lecz idea jedności. Zagadnienia omawiane w trzynastu rozdziałach książki mieszczą się w dwóch częściach, z których pierwsza ma wyraźniejszy charakter filozoficzny.

Zbigniew Bokszański: Tożsamości zbiorowe (Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, ss. 296). Autor przeprowadza analizę problemów tożsamości w świecie współczesnym. Wskazuje różne sposoby posługiwania się pojęciem tożsamości. Omawia kształtowanie się tożsamości etnicznych i narodowych na tle procesów globalizacyjnych oraz pomaga zrozumieć procesy zmian zachodzących na świecie w obecnych czasach.

Elizabeth Rottenbeg: Inheriting the Future. Legacies of Kant, Freud, and Flaubert (Stanford University Press, Stanford 2005, ss. 208, cena GBP 15,50, broszura). Autorka bierze pod uwagę różne dzieła z dziedziny filozofii, psychoanalizy i literatury, w szczególności analizuje Kanta filozofię moralności i popędów, refleksje Freuda o neurozach obsesyjnych, poglądy Flauberta oraz bada rozmaite kwestie powstające wokół problematyki myśli moralnej.

Salomon Malka: Emmanuel Levinas. His Life and Legacy (Duchesne University Press, Pittsburgh 2006, ss. 500, cena USD 21.50, broszura). Autor był studentem Levinasa. Omawia szczegółowo dzieciństwo Levinasa na Litwie, jego przedwojenne lata w Paryżu, okres wojenny spędzony w Niemczech, studia u Husserla i Heideggera, jego pobyt w Watykanie i Tel-Awiewie oraz nauczanie na Sorbonie. Referuje także dialogi Levinasa z papieżem Janem Pawłem II, P. Ricoeurem i Derridą.

Mark S. Muldoon: Tricks of Time. Bergson, Merleau-Ponty and Ricoeur in Search of Time, Self and Meaning (Duchesne University Press, Pittsburgh 2006, ss. 340, cena USD 25, broszura). Muldoon wprowadza czy-

telnika w labirynt dyskusji o czasie, jaźni i znaczeniu, biorąc pod uwagę poglądy Bergsona, Merleau-Ponty'ego i Ricoeura. Dzieła każdego z tych filozofów naświetla i wskazuje związki pomiędzy czasem a narracją. Muldoon skłania się ku poglądom Ricoeura, że czasu nie można zgłębić myślą, można w nim tylko żyć i opowiadać o przeżyciach.

James Hatley, Janice McLane, Christian Diehm (eds): Interrogating Ethics. Embodying the Good in Merleau-Ponty (Duchesne University Press, Pittsburgh 2006, ss. 520, cena USD 25, broszura). Artykuły tego zbioru podają analizie sposoby pojmowania przez Merleau-Pontyego ludzkiej subiektywności, cielesności i aktywnego zaangażowania w świecie. Autorami artykułów są: D. Abram, A. Al-Saji, D. Brubaker, J. A. Gosetti-Ferencei, G. Mazis, J. McLane, S. M. O'Shaughnessy, D. Perpich, M. C. Rawlinson, H. J. Silverman, T. Toadwine, B. Waldenfels, D. Wood i C. Woolson.

Publikacje zbiorowe

Ernst Cassirer: Vorlesungen und Studien zur philosophischen Anthropologie (Felix Meiner Verlag, Hamburg 2005, ss. 780, cena DM 174, w oprawie). W czasie swej emigracji Cassirer zajmował się szczególnie zagadnieniami filozoficznej antropologii, o czym wspominał w przedmowie do trzeciego tomu „Philosophie der symbolischen Formen”. Publikacja tu prezentowana stanowi tom szósty zbioru „Nachgelassene Manuskripte und Texte”. Tom zawiera wykład o historii filozoficznej antropologii, od antyku greckiego do czasów najnowszych, który Cassirer wygłosił w Göteborgu w roku akademickim 1939/1940. Są tu ponadto teksty o biologicznych i językowych aspektach filozoficznej antropologii, które Cassirer przedstawił w Yale University. Jest też gruntowna rekonstrukcja pracy „Essay on Man”. Tom przygotowali do wydania Gerold Härtung i Herbert Kopp-Oberstebink.

Ernst Cassirer: Kleine Schriften zu Goethe und zur Geistesgeschichte 1925–1944 (Felix Meiner Verlag, Hamburg 2006, ss. 254, cena DM 58, w oprawie). Jest to tom 10 zbiorowej publikacji „Nachgelassene Manuskripte und Texte”. Przygotowała go do wydania Barbara Naumann przy współpracy Simon Zumsteg. Zebrane tu teksty opublikowane zostały po raz pierwszy. Dokumentują fakt, że Cassirer, niezależnie od filozoficznego tematu,

nad którym aktualnie pracował, stale miał na uwadze twórczość Goethego.

Wydawnictwa ciągłe

David Mchael Kleinberg Levin: Gestures of Ethical Life. Reading Holderlin's Question of Measure After Heidegger (Stanford University Press, Stanford 2005, ss. 592, cena GBP 16.50, broszura). Książka z serii „Meridian: Crossing Aesthetics Series” przeprowadza klasyczny „dialog” z tekstami Platona, Holderlina, Rilkego, Heideggera, Benjamina, Marksa, Merleau-Ponty’ego, Levinasa i Leviego. Autor bada normatywną problematykę umiaru, przejawiającego się w gestach, dialektyce faktu i sposobach społecznego współistnienia.

Naoko Saito: The Gleam of Light. Dewey, Emerson and the pursuit of Perfection (Fordham University Press, New York 2005, ss. 200, cena GBP 45.95, w oprawie). Autorka odczytuje Deweya koncepcję edukacji poprzez soczewkę moralnego perfekcjonizmu Emersona. Naświetla estetyczne wymiary Deweyowskiego pojęcia wielkości w sposób znacznie bogatszy od tego, który Dewey prezentował w swej terminologii. Książka wydana w serii „American Philosophy”.

Lydia Rainford: She Changes by Intrigue. Irony, Fertility and Feminism (Rodopi, Amsterdam/New York 2005, ss. VII+252, cena € 52, broszura). Ironia może być uważana za sposób wyrażania poglądów feministycznych. Autorka analizuje związki pomiędzy ironią, kobiecością i feminizmem, wykorzystując teksty Kristevy, Hegla, Kierkegaarda, Irigeray, Derridy i Kofmana. Twierdzi, że radykalna rewaluacja dziedzictwa myśli patriarchalnej winna wyprzedzić stosowanie ironii. Publikacja ta ukazała się w serii „Gender in Modern Culture”.

Adam Wiegner: Observation. Hypothesis. Introspection (Rodopi, Amsterdam/New York 2005, ss. 250, cena € 50, w oprawie). Ta nowa książka z serii „Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities” wydana została przez Izabellę Nowakową, która poprzedziła ją wstępem. Przekłady prac Wiegnera ułożone zostały w trzech działach tematycznych: 1. Empiryzm holistyczny, 2. Inne przyczynki epistemologiczne i metodologiczne, 3. Filozofia umysłu i filozofia psychologii. Jako dodatek dołączono artykuł J. Kmity pt. „Wiegner's Conception of Holistic Empiricism”.

George Hagman: Aesthetic Experience. Beauty, Creativity, and the Search for the Ideal (Rodopi, Amsterdam/New York 2005, ss. XIII+168, cena € 40, broszura). Autor rozważa psychoanalityczne koncepcje sztuki i piękna w świetle współczesnej psychologii, która podkreśla ważność systemów motywacyjnych. Hagman uwzględnił poglądy Freuda, Ehrenzweiga, Ranka, Winnicotta i wielu innych. Poprawia i rozwija stare pojęcia i wskazuje nowe ujęcia dotyczące twórczych procesów, piękna, brzydoty i wzniosłości. Książka należy do serii „Psychoanalytic Studies”.

Otto Bruun, Lorenzo Corti (éd.): Les Catégories et leur histoire (Librairie J. Vrin, Paris 2005, ss. 584, cena € 32). Kolejna publikacja z serii „Bibliothèque d'Histoire de la Philosophie” jest zbiorem artykułów dotyczących pojęcia kategorii występującego u Arystotelesa i jego komentatorów. Niektóre ogniwa długiej tradycji komentowania pojęcia kategorii były dotąd prawie nieznanne. Obecnie wydany zbiór ma uzupełnić luki w przekazie tej tradycji. Autorami artykułów są: M. Asztalos, P. Aubenque, A. Benmakhrouf, M. Burnyeat, J.-P. Courtine, S. Diebler, S. Ebbesen, M. Frede, P. Hoffmann, K. Irodiakonou, A. Kenny, J. Marenbon, B. Morison oraz D. Perler.

Isabelle Thoman-Fogiel: Fichte. Réflexion et argumentation (Jean Vrin, Paris 2005, ss. 256, cena € 22). Autorka tego studium postawiła sobie trzy cele: wykazać jedność doktryny Fichtego, określić znaczenie idealizmu niemieckiego na tle filozofii transcendentnej Kanta, wskazać, jak filozofia Fichtego przyczynia się do odnowienia debaty na temat argumentów transcendentalnych, w której głos zabierali Strawson, Hintikka, Rorty i Apel. Książka należy do serii „Bibliothèque des Philosophie”.

Helmuth Vetter, Matthias Flatscher (Hrsg.): Hermeneutische Phänomenologie – phänomenologische Hermeneutik (Peter Lang, Bern, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Oxford, Wien 2005, ss. 294, cena GBP 39.70, broszura). Ten zbiór artykułów łączy dwa filozoficzne prądy XX i XXI wieku: fenomenologię i hermeneutykę. Oba prądy grają pewną rolę w usytuowaniu filozofii i nauk humanistycznych wobec teorii przyrodniczych. Chodzi o to, by wykazać potrzebę prowadzenia dialogu filozofii i nauk humanistycznych z jednej strony, a z drugiej – nauk przyrodniczych. Artykuły tego tomu

mają temu celowi służyć. Zbiór wydano w serii „Reihe der österreichischen Gesellschaft für Phänomenologie”.

Juliane Kiepe: Aesthetische, Inszenierungen in der Ethnographie. Bronislaw Malinowski im Spannungsfeld der Kulturen (Peter Lang, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Oxford, Wien 2005, ss. VIII+189, cena GBP 25.50, broszura). Autorka zajmuje się problematyką gwarancji obiektywności tekstowego lub ilustracyjnego przedstawienia wyników badań etnograficznych. Wykorzystuje głównie prace Bronisława Malinowskiego. Omawia różne funkcje fotografii etnograficznej. Rozważa zagadnienie, czy zebrane przez Malinowskiego bezpośrednie obserwacje wystarczą do oceny adekwatności opisu. Książka należy do serii „Europäische Hochschulschriften. Reihe 19”.

Thomas Bach, Olaf Breidbach (Hrsg.): Naturphilosophie nach Schelling (Frommann-Holzboog, Stuttgart 2005, ss. 856, cena € 89). Filozofia przyrody była w czasach Schellinga i później przedmiotem dyskusji oceniającej obraz natury, pozycję nauk przyrodniczych i antropologii. Książka tu prezentowana – należąca do serii „Schellingiana” – pomyślana została jako podręcznik, w którym przedstawiono częściowo kontrowersyjne stanowiska w filozofii przyrody. Jest tu też bibliografia prac z tej dziedziny publikowanych w języku niemieckim do 1860 roku. Autorami prac tego zbioru są uznani specjaliści, m.in. H. von Helmholtz, J. Göres, A. Schopenhauer.

Enrique M. Ureña: Die Krause-Rezeption in Deutschland im 19. Jahrhundert (Frommann-Holzboog, Stuttgart 2005, ss. 350, cena € 68). Gdy w 1852 roku zmarł K. C. F. Krause, starano się uratować wpływy niemieckiego idealizmu. Krause odgrywał w tym znaczną rolę. Jego system był omawiany w podręcznikach i czasopismach, a także w różnych dziełach filozoficznych (m.in. I. H. Fichtego). E. M. Ureña naświetlił w tej książce (należącej do serii „Spekulation und Erfahrung”) stosunek Krausego do niemieckiego katolicyzmu oraz recepcję jego nauki o państwie, a także zaprezentował Krausego jako jednego z pierwszych rzeczników równouprawnienia kobiet zarówno w teorii, jak i w praktyce.

Karin Hartbecke: Metaphysik und Naturphilosophie im 17. Jahrhundert (Max Niemeyer Verlag, Tübingen 2006, ss. 320, cena € 66, w oprawie). W XVII wieku neo-

scholastyczna filozofia odgrywała wybitną rolę. Równocześnie kształtowały się początki nowożytnego naukowego obrazu świata. To studium bada znaczenie szkolnej metafizyki dla rozwoju filozofii przyrody. Wbrew rozpowszechnionemu pogładowi, autorka wykazuje, że szkolna metafizyka nie stanowiła czynnika utrudniającego rozwój nauk. Posługuje się przykładem, jaki stanowił Franciszek Glissons (1597–1677), profesor medycyny w Cambridge, który prowadził w Anglii badania anatomiczne i opublikował teorię substancji opartą na neoscholastyce Franciszka Suáreza.

Wedig Kolster: Zur Kritik ethischer Urteilsbildung, Emotionen – Bewertung – Handlungsorientierung (Verlag Karl Alber, Freiburg i. Br. 2005, ss. 160, cena € 22, broszura). Ogólne normy prowadzą do niezadawalających wyników w konfliktach etycznych, gdyż mogą być użyte przez obie strony argumentujące. Widać to np. w przypadku dopuszczalności eutanazji. Konstruktivistyczna teoria poznania, która uwzględni wiedzę o bodźcach z otoczenia, mogłaby doprowadzić do uniknięcia konfliktów i dać podstawę etycznej orientacji. Ogólna ważność teorii etycznych ocen daje się uzasadnić empirycznymi i epistemicznymi względami. Książka jest kolejną pozycją serii „Alber-Reihe Philosophie”.

Joji Yorikawa: Das System der Philosophie und das Nichts, Studien zu Hegel, Schelling und Heidegger (Verlag Karl Alber, Freiburg i.Br. 2005, ss. 116, cena € 24, w oprawie). To również nowa pozycja serii „Alber-Reihe Philosophie”. Niemiecki idealizm – zdaniem autora – dążył do zapewnienia naukowości filozofii, zarówno w jej podstawach, jak i strukturze. Dekonstrukcja zniszczyła te podstawy, doprowadzając do załamania się systemu. Krytyka rozpoczyna się od badania dróg prowadzących do systemu. Szczególne znaczenie ma w tym względzie relacja między Heglem, Hölderlinem i Schellingiem. Autor rozważa związek między systemem a wolnością w poglądach Schellinga i interpretuje kwestię absolutności jako problem nicości. Dalsze badania prowadzą go od Schellinga do Heideggera i różnicy pomiędzy tym, co stanowi podstawę, a tym, co podstawą nie jest. Porównuje także Hegłowskie pojęcie nicości z Heideggera pojęciem bytu. Autor jest profesorem Aichi-Uniwersytetu w Nagoya (Japonia).

Heiko Ulrich Zude: Paternalismus. Fallstudien zur Genese der Begriffs (Verlag

Karl Alber, Freiburg i.Br. 2006, cena € 36, w oprawie). Pojęcie paternalizmu zwróciło na siebie uwagę w dyskusjach prowadzonych w Niemczech. Autor tego studium analizuje znaczenie słowa i bada tło najważniejszych kontekstów występujących w USA w XIX stuleciu. Ilustruje rozwój, dynamikę i różnorodność znaczeń terminu „paternalizm”, używanego w obszarze filozofii polityki, ekonomii politycznej, etyki prawniczej i etyki medycznej w XX wieku, zwłaszcza w Anglii i USA. Publikacja ta jest tomem 5. serii „Angewandte Ethik”.

Sven Sellmer: Formen der Subjektivität. Studien zur indischen und griechischen Philosophie (Verlag Karl Alber, Freiburg i.Br. 2006, ss. 408, cena € 42, broszura). Ludzie często są bezradni wobec zagrażającego im cierpienia. Fenomenologiczny opis tego faktu umożliwia porównanie teorii jaźni z różnych obszarów kulturowych i znalezienie odpowiedzi na pytanie, jaką strukturę ma i jaką powinna mieć subiektywność. Autor porównuje stanowisko stoików, epikurejczyków, wczesnych upanisad, Samkhya i wczesnego buddyzmu, co mu pozwala na wyodrębnienie specyficznych cech, wspólnych punktów i głównych różnic wybranych teorii subiektywności. Książka została wydana w serii „Neue Phänomenologie”.

Czasopisma

Filozofia Nauki, Rok XIII, nr 3 (51) zawiera zapis rozmowy Mariusza Grygańca z Bogusławem Wolniewiczem na temat metafizyki i ontologii sytuacji oraz pięć artykułów: Joanna Gęgotek – Geologiczne idee Charlesa Lyella i ich źródła; Jacek Golbiak, Marek Szydłowski – Kosmologia klasyczna a kosmologia kwantowa; Mariusz Gryganiec – W obronie mereologicznego esencjalizmu, Tadeusz Pabjan – Czas poza-fizyczny w filozofii Henryka Mehlberga; Karol Polcyn – Argument z wyobraźności a strategia pojęć fenomenologicznych. W dziale „Polemiki” zamieszczono dialog Joanny Odrowąż-Sypniewskiej z Mieszkiem Tałasiewiczem o pragmatycznej koncepcji nieostrości, a także uwagi Macieja Witka o Jacka J. Jadackiego teorii prawdy.

Kwartalnik Filozoficzny. Tom XXXIII, z. 4 (2005) dedykowany jest pamięci Jana Pawła II, co podkreślone zostało artykułem Władysława Stróżewskiego „Posługa myślenia”,

umieszczonym na początku zeszytu, a także odpowiednim doбором pozostałych tekstów. Znalazły tu miejsce kolejno następujące opracowania: J. Życiński – Godność człowieka i jego ewolucyjna geneza w antropologii Jana Pawła II; M. Heller – Teologia a nauki przyrodnicze. Historyczne tło działalności Jana Pawła II; P. Lenartowicz – O starożytności „człowieczeństwa”; Anna Grzegorzczak – Poznanie metaracjonalne Edyty Stein i Karola Wojtyły; J. Kopania – Kartezjańskie konteksty antropologii Karola Wojtyły; Z. J. Zdybicka – Pełny „zwrot antropologiczny”. Największe dokonanie Jana Pawła II; S. Grygiel – On szukał Źródła; J. Galarowicz – Filozofia człowieka jako antropodramatyka; S. Gałkowski – Perfekcjonizm. Karola Wojtyły koncepcja rozwoju osobowego; M. Grabowski – O sposobie czytania tekstów Jana Pawła II dzisiaj; Tadeusz Bartoś – Etyka według Karola Wojtyły; A. Grzegorzczak – Sercem i rozumem. Refleksje o „filozofii życia” Karola Wojtyły i jego „filozofii wypełniania myśli Kościoła”; W. Chudy – Kultura jako ucłowieczanie rzeczywistości; Cz. Porębski – Filozofia historii wyniesiona z dalekiego kraju; Anna Brożek, J. Jadacki – Rozmowa o sprawiedliwości i miłosierdziu. Pamięci Wielkiego Papieża; W. Marciszewski – Realizm aksjologiczny. Rzecz o wartości logicznej sądów wartościujących; J. Janik – Podstawowe badania naukowe. Próba dojrzenia aspektu transcendentnego.

Analiza i Egzystencja. Numer 2 (2005) tego nowego półrocznika zawiera następujące artykuły: H. Promieńska – Filozofia i etyka wobec pytań o kryterium normalności; P. Bałtuć – moralność a stronniczość; W. Janikowski – „Współczesne argumenty za naturalizmem etycznym; P. Gut – Zagadnienie wolności osoby ludzkiej w ujęciu Leibniza; J. Dębowski – Teoriopoznawczy prezentacjonizm a realizm; W. Heflik – Kant i Russell o sądzie; R. Palczewski – O wrażliwości kontekstowej zdań typu „S wie, że P”; R. Misiak – Między teorią poznania a teorią komunikacji. Podstawowe sposoby formułowania pojęcia rozumu we współczesnej filozofii transcendentnej; B. Ramian, Maria Robaszkiewicz – Aktywność filozoficzna kobiet w Grecji okresu klasycznego. Po każdym artykule jest streszczenie angielskie lub niemieckie. Numer zawiera też jedną recenzję z książki oraz „In Memoriam” poświęcone Janowi Pawłowi II.

Olimpiada Filozoficzna. Nr 31 prezentuje

trzy krótkie artykuły: Barbara Skarga – O obywatelstwie; J. Jadacki – O poglądach filozoficznych Stanisława Staszica; W. Krajewski – Długowieczni filozofowie. Dalej zamieszczono materiały dotyczące XVII Olimpiady Filozoficznej oraz Konkursu dla gimnazjalistów, a także informacje o Sekcji Nauczania Filozofii PTF oraz o różnych wydarzeniach w polskim środowisku filozoficznym. Ponadto znajdują się tu recenzje z książek, wiadomości wydawnicze, informacje o XVIII Olimpiadzie Filozoficznej.

Zeszyty Naukowe KUL. Rok XLVIII, nr 3 (191), 2005 zawiera sześć artykułów, których autorami są: Joanna Michalczuk, W. Sadowski, ks. J. Lemański, ks. S. Dyk, ks. M. Śuráb, K. Kublikowski. Ponadto zamieszczono trzy recenzje z książek oraz diariusz wydarzeń uniwersyteckich (za okres: kwiecień–czerwiec 2005) – jak zwykle – bogato ilustrowany fotografiami.

Zeszyty Naukowe KUL. Rok XLVIII, nr 4 (192), 2005 publikuje artykuły autorstwa następujących osób: ks. Z. Pawłowski, ks. D. Dziadosz, ks. T. Duma, J. Bres, ks. V. Cisto, K. Sobecka. Zagadnienia omawiane w artykułach należą do zakresu filozofii lub teologii. Znajdujemy tu też dwie recenzje z książek oraz dwa sprawozdania z sesji naukowych i diariusz wydarzeń (lipiec–wrzesień 2005). Są też fotografie.

Filo-Sofija, rocznik wydawany przez Komisję Filozofii Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego (zob. RF, t. LX, nr 1, s. 175) w numerze 1 (2) z 2002 r. opublikował osiem dość obszernych artykułów: A. Chmielecki – Sposoby istnienia; I. Ziemiński – Możliwość filozofii śmierci; G. J. Grzmot-Bilski – O doświadczeniu śmierci Boga w twórczości Nietzschemu; Kinga Kaśkiewicz – Piękno postaci ludzkiej w estetycznej teorii Fryderyka Schillera; D. Łukasiewicz – Teorie fikcji we wczesnej fenomenologii Edmunda Husserla; A. Kmiecik – Metafizyka geometryczna Benedykta Bornsteina; A. Muchowicz – Umberta Eco uwagi o metaforze; P. Piotrowski – Liberalno-konserwatywny okcydentalizm Bronisława Łagowskiego. W dziale przekładów znajdują się dwa teksty I. Kanta. Numer obejmuje też kilka recenzji oraz kronikę Komisji Filozofii BTN.

Filo-Sofija. Rok III, nr 1 (3), 2003 w dziale „Rozprawy i artykuły” zawiera teksty, których autorami są: M. K. Siwiec, G. A. Dominiak, P. Ciuciura, A. Dobosz, A. Grzeliński,

T. Kupś, A. P. Kowalski, M. Roman, E. T. Ciesielski. W dziale „Szkice z filozofii politycznej” znalazły się prace następujących autorów: G. Harman, M. Żelazny, M. Kilanowski, B. Grabowska, P. Stankiewicz. W dziale „Przekłady” zamieszczono rozprawę E. Lévinasa „Czas i to, co inne”. Ponadto numer obejmuje trzy hasła encyklopedyczne M. Peplińskiego z filozofii religii oraz recenzje z książek.

Studia Philosophiae Christianae. Rok XLI, nr 2 (2005) otwiera artykuł nekrologiczny o bp. prof. Bohdanie Bejze oraz bibliografia prac zmarłego. Dalej znajdujemy cztery rozprawy, których autorami są: K. Pawłowski, M. Porwolik, A. Wójtowicz i R. F. Sadowski. W dziele prac przeglądowych zamieszczono pięć prac kolejno autorstwa K. Polickiego, P. Ł. Połowczyka, J. Kukowskiego, K. Turzynieckiego i A. Kobylińskiego. Ponadto w numerze znajduje się pięć recenzji i osiem sprawozdań z konferencji, sesji naukowych, seminarium i posiedzeń katedr.

Humanistyka i Przyrodoznawstwo. Tom 11 tego pisma, wydawanego przez Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie pod redakcją Elżbiety Pietraszkiewicz, zawiera jedenaście artykułów o bardzo zróżnicowanej tematyce. Pierwszy z nich „O kruchości idei postępu moralnego” jest autorstwa Witolda Tulibackiego, niedawno nagle zmarłego. Ponadto w tomie znajdują się materiały z dyskusji nad książką Macieja Potępy „Spór o podmiot w filozofii współczesnej”, która odbyła się w Warszawie w Pałacu Staszica 22 X 2004 roku. Zamieszczono tu również dziewięć recenzji z książek.

The Review of Metaphysics Vol. L IX, no 2 (2005) publikuje następujące artykuły: J. N. Hubler – Perils of Self-Perception. Explanations of Apperception in the Greek Commentaries on Aristotle; J. Wall – Phronesis as Poetics, Moral Creativity in Contemporary Aristotelianism; R. Sokolowski – Visual Intelligence in Painting; N. Rescher – Textuality, Reality, and the Limits of Knowledge; E. Wood – Potentiality, Creativity, and Relatedness. Creative Power as a „New” Transcendental? Ponadto w numerze tym zamieszczono jedną recenzję z książki, streszczenia artykułów drukowanych w czasopiśmie filozoficznym oraz „In Memoriam” poświęcone Edwardowi Pols.

Levinas Studies – to nowy rocznik wydawany przez Duquesne University Press (Pittsburgh), a redagowany przez Jeffrey Bloechla

i Radę Wydawniczą złożoną z 15 osób z różnych krajów. W grudniu 2005 r. ukazał się pierwszy tom (w oprawie) zawierający artykuły następujących autorów: M. Morgan, Z. Levy, R. A. Cohen, P. Marrati, R. Colin, J.-L. Marion, K. Hart, A. Udoff, J. L. Kosky. Więcej informacji w sieci www.dupress.duq.edu

Process Studies. Vol. 34.2 (2005) jest prawie w całości monotematyczny, dotyczy Whiteheada filozofii edukacji. Artykuły na ten temat zebrał George Allan, autorami są: G. Allan, M. D. Evans, R. Regnier, M. E. Mullino Moore, P. A. Y. Gunter. Są tu też trzy artykuły z innej tematyki: T. Nabuhara – Reflections on God who Is „With” All Creation; J. A. Mills – Toward a Metaphysics of Cyberspace; C. Wise – An Alternative to Gender Essentialism Based on Process Thought. Znajdujemy tu również recenzje z książek, streszczenia artykułów publikowanych w różnych wydawnictwach, a ponadto streszczenia dysertacji napisanych na uniwersytetach amerykańskich.

Iyyun. The Jerusalem Philosophical Quarterly. Vol. 55 (2006) jest w całości wydany w języku angielskim, a wszystkie artykuły dotyczą aktualnego w Izraelu problemu terroryzmu i antyterroryzmu. Autorami są: S. Nathanson, I. Primoratz, C. A. J. Coady, D. P. Lackey, S. Miller. Zamieszczono także dwie recenzje z książek oraz streszczenia artykułów publikowanych po hebrajsku w Vol. 54 (2004).

ODCZYTY I WYKŁADY

Konwersatorium „Bóg i nauka” funkcjonuje na Politechnice Łódzkiej. W 2005 r. odbyły się dwa spotkania: 18 III – ks. J. Turek wygłosił referat nt. „Naturalizm – teizm w kontekście współczesnej kosmologii przyrodniczej”; 24 XI – ks. A. Szostek mówił na temat „Jan Paweł II i dialog”.

Wykłady otwarte w Olsztynie 30 marca 2006 r. na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim odbył się gościnny wykład otwarty Marka Jakubowskiego (UMK), zatytułowany „Z dziejów pytania o sens polskich dziejów”. Organizatorem wykładu był Olsztyński Oddział Polskiego Towarzystwa Filozoficznego oraz Instytut Filozofii UWM.

W swoim wystąpieniu prof. Jakubowski przeanalizował zasadnicze rysy historiozofii Stanisława Staszica i Augusta Cieszkowskiego. Na tle obu koncepcji rozważał sens *stricto*

filozoficznej refleksji nad historią, a w tym również tezę o jedności polskiej historiozofii. M. Jakubowski rozwinął zasadnicze idee zawarte w „Rodzie ludzkim” S. Staszica, ukazując zarówno ich uniwersalny, typowo oświeceniowy charakter, jak i specyficzne, polskie uwarunkowania (słowianofilskie zabarwienie koncepcji). W drugiej części wykładu przedstawił stanowisko Cieszkowskiego w kwestii istoty filozofii dziejów oraz odróżnianej od niej historiozofii. Analizując „Prolegomena do historiozofii”, wskazał na teoretyczne i zarazem praktyczne zadania koncepcji Cieszkowskiego. Nawiązał również do krytyki heglowskiej filozofii dziejów oraz próby jej pozytywnego, przyszłościowego rozwinięcia. W ostatniej części wykładu referent zrekonstruował zasadnicze założenia programu przyszłości Cieszkowskiego, jego dziewiętnastowieczną wymowę, wątki słowianofilskie w kontekście realizującej się w dziejach wolności i sprawiedliwości. Szczególne zainteresowanie dyskutantów wzbudziły kwestie relacji między stanowiskiem Hegla oraz Cieszkowskiego, a także problem współczesnego sensu osiemnastego i dziewiętnastowiecznej historiozofii.

Dnia 6 kwietnia 2006 r. na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim odbył się pierwszy z dwóch gościnnych wykładów Mirosława Żelaznego (UMK), zatytułowany „Filozofia praktyczna Immanuela Kanta”. Na wstępie prelegent wyjaśnił relację między teoretyczną a praktyczną częścią filozofii kantowskiej. Rozważał istotę związków pomiędzy poglądem królewieckiego filozofa a zasadniczą orientacją refleksji oświeceniowej. Wskazał także na problem prawdziwości moralności (w tym imperatywu kategorycznego), czyli prawny oraz epistemologiczny aspekt praktycznego stanowiska Kanta. Prof. Żelazny analizował również jego źródła. Podkreślał przy tym więź prawa moralnego z wolnością człowieka. W dociekaniach nad charakterem filozofii moralnej Kanta wskazywał na niezastępowalność dobra i piękna jako fundamentalnych wartości moralności i estetyki. Podkreślał przy tym swoistość każdej z nich: o ile z jednej strony istnieje prawo moralne, pozbawione zasadniczo swojego przedmiotu, o tyle istnieje przedmiot piękna, pozbawiony jednak czegoś takiego, jak prawo piękna. Na zakończenie M. Żelazny rozważał sens i aktualność tezy Kanta o znaczeniu moralności wyrażającym się w powszechnym postępie moralnym, doko-

nującym się wraz z sukcesywnym odkrywaniem przez człowieka prawa moralnego. W dyskusji podnoszono i rozważano m.in. kwestię sensu i wartości etyki formalnej Kanta oraz zagadnienie istoty recepcji filozofii kantowskiej w Szkole Frankfurckiej. (A. Kucner)

ORGANIZACJE

Zespół Zadaniowy Edukacja Filozoficzna działa na terenie Łodzi. W jego skład wchodzi nauczyciele łódzkich szkół ponadpodstawowych. Celem Zespołu jest stworzenie systemu edukacji filozoficznej. Opiekunem Zespołu jest doradca metodyczny Ewa Sztombka. Dnia 7 X 2005 r. odbyło się posiedzenie tego Zespołu w IV Liceum Ogólnokształcącym w Łodzi.

ZJAZDY I KONFERENCJE

Edukacja filozoficzna we współczesnej szkole stanowiła ogólny temat konferencji zorganizowanej 21 XI 2005 r. przez Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego. Program obejmował następujące referaty: K. Felde i Z. Zdunowski – Informacja o działalności Młodzieżowej Akademii Filozoficznej; L. Gizińska – Edukacja filozoficzna w gimnazjum; E. Konopacka – Edukacja filozoficzna w szkole ponadgimnazjalnej; R. Muszyńska – Mądrość filozoficzna dla nauczycieli, ks. R. Piwowarczyk – Aktualność myśli filozoficznej Arystotelesa; M. Malisiewicz – Konkurs filozoficzny dla młodzieży.

V. Europejski Kongres Dialogu i Uniwersalizmu ma się odbyć w 2007 roku. Projekt planu tej Imprezy omawiany był 3 III 2006 r. na posiedzeniu Rady Redakcyjnej „Dialogue and Universalism” w Warszawie. Jako wiodący temat kongresu zaproponowano: „Definicje, koncepcje i zastosowanie mądrości w sztuce, zwłaszcza w literaturze, w nauce, w filozofii, w życiu”.

Światowy Kongres International Society for Universal Dialogue ma się odbyć w Hiroszimie, w lipcu 2007 r.

Międzynarodowe seminarium. W Olsztynie w dniach 16–17 marca 2006 roku odbyło się międzynarodowe seminarium, zatytułowane „Hiszpańska myśl filozoficzna i społeczna. Rekonesans”. Współorganizatorami spotkania byli: Instytut Filozofii UWM, Wydział Socjo-

logii i Pedagogiki WSiE TWP w Olsztynie oraz Instytut Cervantesa w Warszawie. Pierwszego dnia obrad z referatami wystąpili; José Luis Mora (Madрид), który przedstawił historyczne wzorce filozofii hiszpańskiej oraz proces instytucjonalizacji filozofii w ostatnich dziesięcioleciach, Raúl Fornet-Betancourt (Aachen) rozważał zagadnienie interkulturowości filozofii iberoamerykańskiej jako potencjalnej propozycji dla Europy XXI wieku. Zofia Marzec (UW) analizowała charakter relacji pomiędzy kulturą a religią w kontekście hiszpańskiej i iberoamerykańskiej teologii wyzwolenia. Eugeniusz Górski (PAN) przedstawił twórczość Fernande Salvatera na tle współczesnej filozofii hiszpańskiej. Janusz Wojcieszak (UW) analizował filozoficzny wymiar eseistyki Octavio Paza. Amán Rosales Rodrigues (Universidad de Costa Rica) rozważał krytyczne stanowisko Octavio Paza w stosunku do kulturowych i poznawczych wzorców nowożytności. Sław Krzemień-Ojak (Białystok) podjął wątek Don Kichota z Manczy i jego oddziaływanie na europejski humanizm. Popołudniowe obrady w sekcjach toczyły się wokół filozoficznych aspektów twórczości Miguela Unamuno, Marii Zambrano, literackich wzorców obecnych w myśli hiszpańskiej i iberoamerykańskiej, kwestii teorii społecznych, estetycznych oraz związków kulturowych między Hiszpanią a Polską.

Drugi dzień poświęcono filozofii José Ortegi y Gasset. Referaty wygłosili m.in. Lech Grudziński (UG), który przedstawił relacje między poglądami Ortegi a europejską filozofią życia. Krzysztof Wieczorek (UŚ) rozważał status rozumu i racjonalności w świetle swoistych cech ortegizmu. Ryszard Gaj (Białystok) poruszył wątek świadomości zmitologizowanej i naukowej w kulturze hiszpańskiej. Krzysztof Polit (UMCS) analizował Ortegi ideę społeczeństwa wielokulturowego w perspektywie XXI wieku. Poza wymienionymi aktywny udział w obradach wzięli także naukowcy reprezentujący Instytut Filozofii UWM, UAM oraz doktoranci UG, UW, Universidad de Barcelona i studenci z Olsztyna i Barcelony. Inicjatorem i organizatorem tego spotkania był Mieczysław Jagłowski z Instytutu Filozofii UWM. Seminarium zakończyło się deklaracją organizacji w przyszłym roku jego następnej edycji. (A. Kucner)

WIADOMOŚCI OSOBISTE

Ks. Czesław **Bartnik** (KUL) został laureatem dorocznej nagrody im. Idziego Radziszewskiego przyznawanej przez Towarzystwo Nukowe KUL. Uroczystość wręczenia nagrody odbyła się 21 IV 2005 r.

Walter **Carnielli** (Campinas, Brazylia) był gościem Katedry Logiki i Metodologii Nauk Uniwersytetu Łódzkiego. 28 IX 2005 r. Wygłosił tam odczyt nt. „The Persistent Paradox of Knowabilt. Consequences and escapes”.

Grzegorz **Malinowski** objął z początkiem roku akademickiego 2005/2006, na czteroletnią kadencję, funkcję dyrektora Instytutu Filozofii Uniwersytetu Łódzkiego.

Peter **Probst** (Giessen) gościł w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Łódzkiego i przy tej okazji wygłosił tam 11 X 2005 r. odczyt nt. „Adam Mickiewicz's 'Romantyczność' – die Wahrheit der Dichtung”.

Marek J. **Siemek** (UW) otrzymał doktorat honoris causa Uniwersytetu w Bonn.

Tadeusz **Skalski** (UŁ) odbył z wynikiem pozytywnym kolokwium habilitacyjne 19 I 2006 r. na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego. Podstawą habilitacji była rozprawa pt. „Sprawca funkcja języka. Z zagadnień naturalizacji umysłu i języka” (Wydawnictwo UŁ, 2002). Jako recenzenci występowali: Jacek Hołówka, Adam Nowaczyk, Tadeusz Szubka.

Tadeusz **Srogosz** (WSP, Częstochowa) otrzymał tytuł profesora nauk humanistycznych postanowieniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 VI 2005 r. (Monitor Polski nr 39/2005).

VARIA

Uwaga! Na okładce indeksu tomu LXI (2004) mylnie wydrukowano, że jest to indeks tomu LXII. Bardzo przepraszamy Czytelników.

Struktura Instytutu Filozofii Uniwersytetu Łódzkiego uległa pewnym zmianom. Obecnie przedstawia się następująco: Katedra Historii Filozofii, kierowana przez Józefa Piórczyńskiego, obejmuje Zakład Filozofii Starożytnej, Średniowiecznej i Przednowożytnej (kier. Elżbieta Jung) oraz Zakład Filozofii Nowożytnej (kier. Józef Piórczyński). Katedra Logiki i Metodologii Nauk, pod kierunkiem Grzegorza Malinowskiego, łączy Zakład Logi-

ki Filozoficznej (kier. Grzegorz Malinowski) i Zakład Metodologii Ogólnej (kier. Ryszard Kleszcz). Ponadto w Instytucie działa Katedra Epistemologii (kier. Barbara Tuchońska), Katedra Filozofii Analitycznej (kier. Adam Nowaczyk), Katedra Filozofii Współczesnej (kier. Marek Styczyński), Katedra Estetyki (kier. Grzegorz Sztabiński) oraz Katedra Etyki (kier. Andrzej M. Kaniowski).

NEKROLOGIA

Władysław Krajewski (ur. 14 XII 1919 r.), em. profesor Uniwersytetu Warszawskiego, zastępca Przewodniczącego Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, jeden z dyrektorów Inter-University Center w Dubrowniku – zmarł w kwietniu 2006 r. Studia filozofii ukończył w 1952 r. na Uniwersytecie Warszawskim. Tamże uzyskał doktorat w 1954 r. na podstawie dysertacji *Światopogląd S. Smoluchowskiego*. Profesorem Uniwersytetu Warszawskiego został w 1989 r. Do ważniejszych jego publikacji należą: *Związek przyczynowy* (1967), *Correspondence Principle and Growth of Science* (1977), *Prawa nauki. Przegląd zagadnień metodologicznych i filozoficznych* (1998), *Współczesna filozofia naukowa* (2004). Pod jego redakcją ukazały się ważne pozycje: *Polish Essays in the Philosophy of Natural Sciences* (1982), *Słownik pojęć filozoficznych* (1996), *Polish Philosophers of Science and Nature in the 20th Century* (2001).

Edward Pols (ur. 1 II 1919 r. w Newark, N.J.), em. Profesor filozofii Bowdoin College (Brunswick, Maine), zmarł 14 VIII 2005 r. Po studiach odbytych w Harvardzie, ukończonych w 1940 r., doktoryzował się tamże w 1949 r. Profesorem Bowdoin College został w 1975 r. Zajmował się głównie metafizyką i epistemologią, ale pisał również prace z dziedziny logiki, etyki i estetyki. Opublikował sześć książek filozoficznych oraz liczne artykuły w czasopiśmie. W 1995 r. Towarzystwo Metafizyczne Ameryki przyznało mu nagrodę za książkę *Rational Realism* (1992), w której starał się wyjaśnić ontologiczną podstawę ludzkich władz poznawczych. Jego antyredukcyjna filozofia skłaniała go do poszukiwania nieredukcyjnej podstawy poznania. Był również płodnym i cenionym poetą.

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

obowiązujące od 1 VII 2005 roku

1. Teksty do druku w „Ruchu Filozoficznym” należy nadsyłać w dwóch egzemplarzach wraz z zapisem komputerowym na dyskietce w formacie *doc* (Word).
2. Prosimy dołączyć do tekstu krótkie streszczenie w języku angielskim (do 1/3 strony) oraz podać słowa kluczowe (key words). Nie dotyczy to recenzji z książek.
3. Tekst wykładu lub odczytu winien zawierać informację, kiedy i na jakim forum był zaprezentowany.
4. Teksty nie mogą przekraczać objętości 20 stron znormalizowanego maszynopisu.

ISSN 0035-9599

www.wydawnictwo.uni.torun.pl